

ଧୂପର ମୋଡୁଲେ

ଶ୍ରୀନିଦିବ୍ସ୍ୟ

ବିଡି ଏଜ ପାବଲିଶର୍ସ ଲିମିଟେଡ

ଆଜକାଳ ପ୍ରୌଦୀ ଆମାର ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ମନେ ପଡ଼େ । ଦିନେର
 ବେଳୋ, ଠାଶା କାଜେର ମଧ୍ୟେ କୋନୋ ବିରଳ ଏକଟୁ ଫାଁକେ ହଠାତ୍ ଯେଣ
 ଅତୀତ ଥେକେ ହାଓୟା ଏସେ ଲାଗେ, ବୁକେର ମଧ୍ୟେ ଜାଗେ ଚେତ୍ : ଯେଣ
 ଚାରଦିକକାର କାଜେର ଦେଇଲ ଦୂରେ ସରତେ-ସରତେ ଯାଯ ମିଳିଯେ,
 ଉପଶିତ ଅସ୍ପଟ ହ'ତେ-ହ'ତେ ମୁଛେ ଯାଇ—ଆର ସେଇ ଶୃଷ୍ଟେର ମଧ୍ୟେ
 ହଠାତ୍ ଏକଟା ଶାରୀରିକ ସ୍ପର୍ଶେର ମତୋ ଅନୁଭବ କରି ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ।
 ନୟତୋ କୋନୋ ଫାଁକା ମୁହଁରେ ଦୈବାଂ ଜାନଳା ଦିଯେ ଚୋଖ ଗିଯେ
 ପଡ଼େ ବାଇରେ—ନୀଳ ଆକାଶ ବିମବିମ କରଛେ ରୋଦେ ; କୀ ସେ ହୟ,
 ଚୋଖ ଫିରିଯେ ଆନତେ ଭୁଲେ' ଯାଇ, ଭୁଲେ' ଯାଇ କାଜ ଆଛେ ପ'ଡ଼େ ;
 ହଠାତ୍ ମନେ ପ'ଡ଼େ ଭାରି ଅବାକ ଲାଗେ ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ଆର କଥନୋ
 ଦେଖବୋ ନା । କଥନୋ, କଥନୋ ନା ! ବିଶ୍ୱାସ କରା ଯାଯ ନା, ଠାଟ୍ଟୀ
 ମନେ ହୟ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ସେ ଆର କଥନୋ ଦେଖବୋ ନା !
 ରାତ୍ରାଯ ବେରୋଲେଇ ଏତ ଲୋକ, ଏତ ଲୋକେର ସଙ୍ଗେ ଏତ ବରମ କଥା,
 ଏତ ଝାଣ୍ଟି ପ୍ରତିଦିନେର ଶେଷେ । ଝାଣ୍ଟି, ଝାଣ୍ଟି । ଝାଣ୍ଟି, ଝାଣ୍ଟି,
 ଝାଣ୍ଟି : ଏଇ ହଚେ ଜୀବନେର ଛନ୍ଦ । ଏଇ ଛନ୍ଦେଇ ହୃଦ୍ପଣ୍ଡ ବର୍ଜ
 ଛଡିଯେ ଦିଚ୍ଛେ ସମସ୍ତ ଶରୀରେ, ମନ୍ତ୍ରକ୍ଷେର କୋଷେ-କୋଷେ ଏହି ଛନ୍ଦେଇ
 ଚିନ୍ତାର, କଲ୍ପନାର ଆଲୋଡ଼ନ । ଏକଟା ଶାନ୍ତ-ଧୂସର ଆବହାୟା
 ଯେଣ ଚାରଦିକ ଥେକେ ଆମାକେ ଜଡ଼ିଯେ ଧରେଛେ, ଆମି ଯେଣ ଆନ୍ତେ-
 ଆନ୍ତେ ତାର ମଧ୍ୟେ ମିଳିଯେ ଯାଚିଛି, ହାରିଯେ ଯାଚିଛି । ଏକଟା ଚରମ
 ବିରତି, ଅବସାନ : ତାରଇ ଦିକେ ଯେଣ ଭେଦେ ଚଲେଛେ ଆମାର ଦିନ
 ରାତ୍ରି, ଦିନେର ଆର ରାତ୍ରିର ସ୍ଵପ୍ନ, ସ୍ଵପ୍ନକ୍ଷାର ଆମାର କଲ୍ପନା ।
 ଏକେ ଠେକିଯେ ରାଥି, ଏମନ ସାଧ୍ୟ ଆମାର ନେଇ । ଇଚ୍ଛାଓ ନେଇ ।

ধূম র গোধূলি

আমি হ'তে দিছি, আমি ভেসে যাচ্ছি। সেটাই সহজ। এতদিন যাকে বাস্তব ব'লে জেনে এসেছি, যার জন্য এতদিন খ'রে এত যুক্ত, সংযাত আর তিক্ততা—আজ তার ভিং উঠেছে ন'ড়ে; প্রকাণ্ড ইমারৎ টুনেন্টল, সবস্মৃকু চুরমার হ'য়ে ভেঙে পড়লো ব'লে। পড়ুক ভেঙে; সেই শব্দ শোনবার অপেক্ষায় আনন্দে অধীর আমার হৃদয়। এমনিও, বর্তমানের মুখের উপর স্বপ্ন বুনে যাচ্ছে জাল, যথেচ্ছ লাগিয়ে যাচ্ছে কলনার রং—সেটাই যে সত্য নয় কে জানে। আমাদের ভাবনা দিয়েই আমরা বাঁচি, বস্তর পরিমাণ দিয়ে তো নয়। সময়-অনুসারে আমি এখন যেখানে আছি, সেটা নেহাঁই ঐতিহাসিক তথ্য: জিগেস করলে অস্বীকার করতে পারবো না, কিন্তু মন সায় দেবে না তাতে। স্বপ্নই আমার সত্য, এই হ'লো আমার মনের কথা। খবর-কাগজের পৃষ্ঠায় যে-সময় দিনের পর দিন এগিয়ে যাচ্ছে, তাকে সম্পূর্ণ অস্বীকার ক'রে আমার জীবন নেপথ্যে ব'য়ে যাচ্ছে এক স্বতন্ত্র শ্রোতাতে: বারা সরকারি তথ্যের ভক্ত, তাদের তা দেখবার দরকার করে না; বস্তুত, দেখা অসম্ভব। সে-জীবন একান্তে আমার, সে-জীবন একান্তই আমার। স্বপ্নই সত্য সেখানে।

সেই স্বপ্ন আর কলনার ছায়াময় আলো আজ সবচেয়ে বেশি ক'রে পড়েছে আমার অপর্ণা-দির মুখের উপর। এটা আশ্চর্য; কারণ সে-সময়ে তাঁর প্রতি আমার খুব গাঢ় মহাবোধ ছিলো ব'লে মনে পড়ে না। তখন, বরং, তাঁকে উপলক্ষ্য ক'রে যে-একটি মেয়ের সঙ্গে আমার পরিচয় ঘটে, তাকে নিয়েই

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଧୂଳି

ଆମାର ମନ କ'ରେ ଛିଲୋ ବେଶ । ତାର ଜଣ୍ଯ ଆମି ମ'ରେ ସେତେ
ପାତ୍ରତୁମ ତଥନ । ତାର ଜଣ୍ଯଇ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ମୂଳ୍ୟ ଛିଲୋ ଆମାର
କାହେ । ଆର ଏଥନ—ତାକେ ଯେ ଭୁଲେ' ଗିଯେଛି, ତା ନାହିଁ; ବରଂ
ସହଜେଇ ମନେ କରତେ ପାରି । ବଡ଼ୋ ବେଶ ସହଜେ । ତାର କଥା
ତାବତେ ବୁକେର ଭିତରେ କୋନୋଥାନେଇ ଚେଟୁ ଦେଇ ନା । ସେଟାଇ
ଆଶର୍ଚ୍ୟ ।

ଅନେକ ରାତ କ'ରେ ଆମି ଶୁଣି ଚାଇ । ପ୍ରାୟଇ, ଯୁମେର
ଆଗେକାର ଅନ୍ଧକାରକେ କେଉଁ ଯେନ କାଳେ ପରଦାର ମତୋ ଦୁଃଖରେ
ସରିଯେ ଦେଇ, ତାର ଆଡ଼ାଲେ ଦେଖିତେ ପାଇ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ମୁଖ । ଯେନ
ଆମାରଇ କଲ୍ପନା ଥେକେ ନିକାଷିତ ଏକ ପ୍ରୌଢ଼ମୂର୍ତ୍ତି ବେରିଯେ ଆସେ
ଅନ୍ଧକାର ଠେଲେ'—ବିଶାଳ ଅନ୍ଧକାର, ସୀମାହୀନ, ସମୟହୀନ ।
ହାନ ସେଇ ମୁଖ, ଏକଟି ଶୁଦ୍ଧ ଚୁଲ ଗୋଲ ହ'ଯେ ପଡ଼େଛେ ଶାଦା
କପାଳେର ଉପର । ଦେଶୁଥିର ବିଷାଦ ଠୋଟେର କୋଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଏକଟୁ ହାସିକେ ଆରୋ ମଧୁର କ'ରେ ଭୁଲେଛେ । ବୋଜା ଚୋଥେର
ଦୃଷ୍ଟିତେ ଆମି ତାକିଯେ ଥାକି: କୋନୋ କଥା ହୁଯ ନା;
ଦୁ' ଜନେର ମଧ୍ୟେ ଭାଷାହୀନ ଏକଟା ସଂସ୍ପର୍ଶ । ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବୁଝିତେ
ପାରେନ ଆମି ତାକେ ଦେଖିଛି; ଆମି ଜାନି, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବୁଝିତେ
ପାରେନ । ହ୍ୟତୋ କଥନୋଠୋଟ ନ'ଡେ ଓଠେ ତାର, କଥା ଶୁଣିତେ ପାଇ ନା,
ଦରକାର କରେ ନା ଶୋନାର । କଥନୋ ବା ପ୍ରଶ୍ନ ଫୁଟେ ଓଠେ ତାର ନରମ-
ମୀଳ ଚୋଥେ; ଆର ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟେଇ ଉତ୍ତର ଥାକେ ପ୍ରଛନ୍ନ । ଯେନ
ଦୁଟେ ଚେତନା ବିପରୀତମୁଖୀ ଶ୍ରୋତେର ମତୋ ପରମ୍ପରରେ ମଧ୍ୟ
ମିଶେ ଯାଇଛେ, ଆମାଦେର ମାଧ୍ୟାନେ ଯେନ ସମୟେଇ-କୋନୋ ଛେଦ

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ମେଇ, ତୁ' ଜନେର ଅନ୍ତରସଙ୍ଗ ମନେର ଜାଟିଲତମ ପରେ ନିଯେ ଥାଇଁ
ମଶାଲ ଭାଲିଯେ । ଭାବି ଭାଲୋ ଲାଗେ । ଭାବନର କଥନ ଦେଖ
ଯୁମେର ସବ ଅରଣ୍ୟ ହାରିଯେ ଥାଏ, ଆମି ପାଶ କିରେ ଶୁଇ, ଯୁମିଳେ
ପଡ଼ି ।

ଆଜ ମନେ ହଚେ, ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ଆମି କଟଟା ଭାଲୋବାସତୁମ,
ତା ନିଜେଇ ତଥନ ବୁଝିତେ ପାରିନି । ଏମନକି, ତାର ମୃତ୍ୟୁର ଥବରେও
ଯେ ଶୋକେ ଅଭିଭୂତ ହେଁ ପଡ଼େଛିଲୁମ ତା ନଯ । ନିଜେର
ଜନ୍ମଇ ତଥନ ଦୁଃଖ କରିବାର ସଥେଟ କାରଣ ଛିଲୋ । ତାହାଡା, ତଥନ
ଆମାର ଯେ-ବୟସ, ତାତେ ଆମାର ମନ ସବେମାତ୍ର ନିଜେକେ ମେଲେ
ଦିଯେଛେ ପୃଥିବୀ ଭିରେ : ସେ ତଥନ ଭାବେର ସମ୍ମଦ୍ର ପାଡ଼ି ଦିଜେ
କତ ଅଜାନିତ ଦିଗନ୍ତେ, କତ ନତୁନ ଆବିଷ୍କାରେ ସନ୍ଧାନେ, ଚିନ୍ତାର
କ୍ଷେତ୍ରେ ସେ ତଥନ ଦୁଃଖାହସୀ ବୀରି : ଗ୍ରହଣ କରିତେ, ଜାନିତେ, ପରୀକ୍ଷା
କରିତେ ସେ ତଥନ ବ୍ୟକ୍ତ । ସେ-ବୟସେ ମାନୁଷ-ଯେ ସହଜେ ଶୋକ
କାଟିଯେ ଉଠିତେ ପାରେ, ତାର କାରଣ ଯୌବନେର ଲୟୁଚିତ୍ତତା ନଯ,
ଯୌବନେର କୋନେ ବାଧାକେ ସ୍ଵିକାର ନା-କରିବାର ଶକ୍ତି । କାରଣ
ଶୋକ ଏକଟା ବାଧା, ଏକଟା ପିଞ୍ଚ-ଟାନ, ତା ଆମାଦେର ପାଇଁ ଧିରେ
ଆକଢ଼େ ପଢ଼େ ଥାକେ, ଏଗୋତେ ଦେଇ ନା । ତଥନ ମାନୁଷ ଇଚ୍ଛେ
କ'ରେ ଦୁଃଖୀ ହୟ, ମଧୁର ଏକଟୁ ମନ-ଖାରାପ କରେ, ସେ-ମୁଖ୍ୟ ତାର
ନିଜେରଇ ସୃଷ୍ଟି । ବାହିରେ ଥେକେ ଆସେ ଯେ-ଦୁଃଖ, ତାକେ ସେ ଆମଲ
ଦିତେ ଚାଯ ନା, ଦିତେ ପାରେ ନା । ଛଟଫଟ କରେ, ଦେଖାତ-ନା-ଦେଖାନ୍ତେ
ପାଲିଯେ ଥାଏ । ସେ-ବୟସେ ସୃଷ୍ଟି ଏକଟା ବୋକା, ଜୁଲାଲ । ଏମେବ
କେଲେ ଦାଓ, ଇଲକା କରୋ ନୋକୋ, ତୁଲେ ଦାଓ ପାଲ ।

ବୁଦ୍ଧର ଗୋତ୍ରାଳୀ

କୀ ଅନ୍ତର୍ମାସେଇ ଅପର୍ଗା-ଦି ଆମାର ମନ ଥେକେ ଅପର୍ହତ
ହେଯେଛିଲେବୁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୟାମାର୍ଟାର ବିଶ୍ଵାସତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେଓ
ମୁଖ୍ୟ ଛିଲୋ ନା, କ୍ରତ୍ଵେଗେ ଛୁଟେ ଚଲେଛିଲୋ ଜୀବନ । କେଟେ
ଗେଲେ ବହରେର ପର ବହର । ଅନେକ ଧୂଲୋ ଡୁଡ଼ଲୋ, ଘାମ ବରଲୋ,
କାଳି ଖରଚ କରିଲୁମ ଅଜ୍ଞତ, ଅନେକ ଛୁଟୋଛୁଟି, ହୈ-ଚୈ—ସବ ଯିଲେ
ଯେ କିନ୍ତୁ-ଏକଟା ହ'ଯେ ଉଠିଛେ, ଦେ-ବିଷୟେ ଆମି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶ ଛିଲୁମ । ଏଇ ସମସ୍ତ ବହର ଧ'ରେ ଯୁଦ୍ଧ କରେଛି—ସବ
ସମୟ ତାର ଦରକାର ଛିଲୋ ବ'ଲେ ନୟ, ତାତେ ଆନନ୍ଦ ଛିଲୋ
ବ'ଲେ, ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେଛି ନିଜେର କୀର୍ତ୍ତି—କୀର୍ତ୍ତିର ଲୋଭେ
ତତଟା ନୟ, ସୃଷ୍ଟିର, ଯେ-କୋନୋ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ସାହେ; ଅର୍ଥୋପାର୍ଜିନ
କରେଛି, କେନନା ବାଁଚାତେ ହବେ । ବାହିରେ ଥେକେ ଦେଖିତେ ଗେଲେ,
ମୋଟରେ ଉପର, ସଂସାରେ ଅନ୍ୟ ଦଶ ଜନେର ଜୀବନ ଯେମନ କାଟେ
ଆମାରଓ ତା-ଇ କେଟେଛେ । ଉପଭୋଗ କରିନି, ଏମନ ବଲବୋ ନା ।
ଅନେକଟା ସମୟଇ ସୁଖେର ଛିଲୋ ନା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ସବ ସମୟେଇ ଧାର
ଛିଲୋ । ଯୁଦ୍ଧ ଛିଲୋ ମଜା । ଚ'ଲେ ଏସେହି ବୋକେର ମାଥାଯି
ଯତ୍ନୂର ସନ୍ତ୍ଵନ; ଏଥିନ ବୁଝାତେ ପାରଛି, ମେଯାଦ ଫୁରିଯେ ଏଲୋ ।
ଏତଦିନେ ସମୟ ହେଯେଛେ ଥମକେ ଦାଙ୍ଗିଯେ ଚାରଦିକେ ତାକିଯେ ଦେଖିବାର ।
ଏତଦିନେ ବୁଝେଛି ଯେ ଆମି ଯଦି ସମସ୍ତ ଜୀବନ ଫୁଲକପିର ଚାବ କ'ରେ
କାଟିଯେ ଦିତୁମ, ତାହ'ଲେଓ ପୃଥିବୀଟା ଯେଦିନ ଧରଂସ ହବାର, ସେଦିନଇ
ହ'ତୋ । ଏତଟା ହୈ-ଚୈ ନା-କରିଲେଓ କ୍ଷତି ଛିଲୋ ନା । ସବାର
ବେଶ୍ୟ ଏତ କାଳି ନା-ଛିଟୋଲେଓ ପାରତୁମ । ଏତଦିନ ଯୁଦ୍ଧ କ'ରେ
ଜୀବନେର ଯେ-ଗୋରବ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରେଖେଛି, ତା ଯେନ ହଠାତ୍-ବିକଳ ହ'ଯେ

ଶୁସର ଗୋଥୁଳି

ଗେଛେ । ନିଜେକେ ଝାଲୁ ମନେ ହଚ୍ଛେ, ସେଡି ଝାଲୁ । ସମୟ ଥାକତେ ଏକଟି ଦ୍ଵୀ ସଂଗ୍ରହ କରା ହେଲି; ଏହି ଝାଲୁ ଉପଚୌକନ ଦିଯେ ଯେ କାରୋ କାହେ ବଖଶିଷ ଆଦାୟ କ'ରେ ନେବେ ଝାଲୁନା, ତାଙ୍କ ଆର ଉପାୟ ନେଇ । ଆମି ଏକା, ଆମି ସ୍ଵାଧୀନ; ଯା ଖୁଣି ତା-ଇ କରବାର କି ନା-କରବାର ଆମାର କୋନୋ ବାଧା ନେଇ । ଅବସରେ ନିଷ୍ଠରଙ୍ଗ ହୁଦେର ପ୍ରଶାସ୍ତିର ଉପର ଯେଦିକ ଥେକେ ଯେମନ ହାଓୟା ବହିଛେ, ଆମି ଭେସେ ବେଡ଼ାଛି । କୋନୋ ତାଡ଼ା ନେଇ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୋନୋ ଗନ୍ଧବ୍ୟ ନେଇ । ଏତ ସମୟ ଆମାର ହାତେ—କାଜେର ଲୋକେଦେର ଦ୍ରୁହାତ ଭ'ରେ ମୁଠି-ମୁଠି ବିଲିଯେ ଦିତୁମ, ସଦି ପାରତୁମ । ମନ ବାହିରେ ଥେକେ ସ'ରେ ଏସେ ଡୁବ ଦିଯେଛେ ନିଜେର ମଧ୍ୟେ; ସେଥାନେ ଚଲେଛେ ବିଶ୍ୱତ ଅତୀତେର ପୁନରଭିନ୍ୟ । ଏଲୋମେଲୋ, ଚିନ୍ମ-ଭିନ୍ମ । ସମସ୍ତଟା ଏକସଙ୍ଗେ ଗେଂଥେ ଗଲ୍ଲ ସାଜାବାର ଯେଟୁକୁ ଉତ୍ସାହ, ତା-ଓ ଆର ନେଇ ଆମାର । ସବ ଗଲ୍ଲ ଲେଖା ହ'ଯେ ଗେଛେ; ଏଥିନ ଶୁଧୁ ବିମୋଛି; ଛବିର ପର ଅସଂଲମ୍ବ ଛବି ଭେସେ ଆସଇଛେ, ମିଲିଯେ ଯାଚେ । ଓ-ସବ ଛବି, ଭେବେଛିଲୁମ, ଚିରକାଲେର ମତୋ ହାରିଯେ ଗେଛେ । କତ ତୁଚ୍ଛ କଥା—କଥନୋ ଭାବିନି ସ୍ମୃତି ସେଣ୍ଟଲୋ ଜମିଯେ ରାଖିବେ । ଏଦିକେ ଆମାର ମନ୍ତ୍ର କୀର୍ତ୍ତିର ରଂ ଆମାରଇ ଚୋଥେର ସାମନେ ଫ୍ୟାକାଶେ ହ'ଯେ ଏଲୋ । ଯାକ, ଓ-ସବ ଶେଷ ହୟ ତୋ ହୋକ । ଶେଷ: ଏକଥାଟା ବଲତେ ପାରାଇ ଏକଟା ସ୍ଵସ୍ତି । ବିକ୍ଷୋଭର, ଦୁରାଶାର, ବ୍ୟର୍ଥତାର ଶେଷ । ଆଜ ଇଚ୍ଛେ କରଇଛେ, କାଲେର ଅପେକ୍ଷା ନାହରେଥେ ନିଜେଇ ଆମାର ସବ କାଜେର ଉପର ଏକଟା କାଲିର ଆଚାର ଟେନେ ଦେଇ । ଆଜ ଚଲିଶ ବହର ପର ଆମାର ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ମନେ ପଡ଼ିଛେ ।

ଚଲିଶ ଖୂର ପର ! ସମୟ ବ'ଯେ ଚଲେଛେ ବିରାମହୀନ , ଦୁଃଖରେ
ଛିଟିଯେ ଥାକେ ଆଫିମେର ବୀଜ , ମାନୁଷେର ଏକଶର୍ଯ୍ୟର ଉପର , ଆଶାର
ଉପର , ଦସ୍ତେର ଉପର ଛଡ଼ିଯେ ଥାକେ ଧୂଲୋ । ଆଫିମ ଫୁଲେର ନେଶା,
ଶୁଦ୍ଧ , ବିଶ୍ଵାସି । ଆମାଦେର ଉପରିଷିତ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସତ ବୁକ-ଧୁକ-ଧୁକାନି,
ପାଥା-ବାପଟାନି ; ସତ ରାତ ଜେଗେ-ଜେଗେ ଚୋଥେର ଜଳ ଫେଲା, ଦିନ
ଭ'ରେ ଅହିର ସତ ତାଡ଼ା—ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସଙ୍ଗେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଆଲୋର
ସଂଯୋଜନାୟ ଆମାଦେର ସେ-ଦୀର୍ଘ, ତିକ୍ତ, ବନ୍ଦିତ ପଥ—ତାର ଶେଷେ,
ସବାର ଶେଷେ ଦେଇ ବିଶ୍ଵାସିର କାଳୋ ନଦୀ, ଅତିଲ ନଦୀ,
ତାରାହୀନ ରାତ୍ରେ ଅରଣ୍ୟର ମତୋ ଅନ୍ଧକାର । ସମୟେର ହାତ ଏସେ ସବ
ମୁହେ ନେଇ—ଆମାଦେର ସବ ଇଚ୍ଛା ଆର ଚିନ୍ତା, ଆମାଦେର ଶକ୍ତିର
ଉଦ୍‌ଦୀପନା ଆର ସଂଘାତେର ବିକ୍ଷୋଭ । ଶକ୍ତିର ସଚେତନତାୟ ଆର
ପରିଚାଳନାୟ ମତ, ଆମି କଥିନୋ ଭାବିନି, ଅପର୍ଗା-ଦି ଆବାର
ଆମାର ଜୀବନେ ଫିରେ ଆସବେନ । ଭେବେଛିଲୁମ, ଶେ ଯା ହେୟେଛେ,
ଚିରକାଳେର ମତୋଇ ହେୟେଛେ—ଏର ପର ଗେକେ ତାର ଉପର ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ
ହ'ଯେ ଜମବେ ସମୟେର ଧୂଲୋ । ତା-ଇ ଜାନତୁମ । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !
ତା-ଇ ସେ, ଦେଖିଛି, ଆଜ ଫିରେ ଏସେହେ ନତୁନ ହ'ଯେ—ଆମି
ଭେବେଛିଲୁମ, ଯା ଏକେବାରେ ଶେ ହ'ଯେ ଗେଛେ, ଭୁଲେ' ଗିଯେଛି ।
ମନେର କୋନ ଅବଚେତନ ଶୁହାୟ ତା ଲୁକିଯେ ଛିଲୋ ମାତ୍ର—ଆଜ ଯେଇ
ବାହିରେର ଆଲୋଡ଼ନ ଥେମେ ଗେଛେ, ଜୀବନେ ଧରେଛେ ଶାନ୍ତ-ଶୁଦ୍ଧର ରଂ
ଅମନି ଶୁଣ୍ୟଗ ଦେଇ ଜେଗେ ଉଠିଛେ । ଏକଦିନ ମନେ ସେ-ଶୁର ଅଞ୍ଚଳଟ
ହେୟେ ବେଜେଛିଲୋ, ଆଜ ଚଲିଶ ବଚର ପର ତାରଇ ପ୍ରତିଧିବନିତେ ମୁଖର
ହର୍ବୟେ ଉଠିଛୁ ଆମାର ସମସ୍ତ ସତ୍ତା । ତାରଇ ସ୍ପର୍ଶ ଆଜ ଆମାର

নিশীথের আকাশ সুরময়। মনে হয়, জীবনের দুই প্রান্ত যেন
এক অবিচ্ছিন্ন সুরসংগতি : মাঝখানকার চলিশ বছরই অবাস্তুর,
প্রক্ষিপ্ত। এই চলিশ বছর যেন আগনের মুখে শুকনো কাগজের
মতো আমার চোখের উপর আস্তে-আস্তে কুকড়ে যাচ্ছে।
হারিয়ে-যাওয়া যে-অতীত, তা-ই আজ আমার মধ্যে সবচেয়ে
জীবিত। মধ্যবর্তী যে-কুয়াশা, সেটাই মোহ : আজ যেন
মুহূর্তের এক অনুত্ত জাদুতে তা কেটে গিয়ে স্পষ্ট আলো উঠলো
জ'লে। এতদিন যা নিয়ে এত হৈ-চৈ, এত যুক্ত, এত অশাস্তি,
সময়ের ধূলো এরই মধ্যে পড়তে আরম্ভ করেছে আমার সেই সব
লেখারই উপর, কাজেরই উপর।

প্রত্যেক পুরুষের জীবনেই এমন-কোনো সময় আসে, যখন
সে আশ্রয় চায়, হাত বাড়িয়ে পেতে চায় কারো স্পর্শ—যা তাকে
আরাম দেবে, সুতি করবে, আড়াল ক'রে রাখবে তাকে প্রত্যক্ষ
জীবনের তীক্ষ্ণতা থেকে। যে-স্পর্শ তাকে তখনকার মতো জাদু
করবে, যুম পাড়াবে তাকে। কোনো মেয়ের হাতের সে-স্পর্শ,
মেয়ের মধ্যে প্রিয়ার। এরই জন্ম পুরুষের জীবনে স্তৰীর প্রয়োজন
সবচেয়ে বেশি। সে যে ঘটা ক'রে সেবা করবে, মিষ্টি ক'রে কথা
বলবে, তা নয় : সে শুধু একবার ঠাণ্ডা হাত রাখবে কপালে,
নরম দৃষ্টি একবার মেলে' ধরবে মুখের উপর। নীল ফুলের মতো
সে-দৃষ্টি। শুনতে ভালো, মনে-মনে ছবি দেখতে ভালো, কিন্তু
এই ব্যবস্থায় আমার অন্তর সায় দেয়নি কখনো। স্তৰীকে
আমি ভাবতে পারিনি আশ্রয়ের আশ্রম ; ভিক্ষার হাত বাড়াবে

ତାର ଦିକେ, ଏ-ଚିନ୍ତାଯ ଆମାର ସ୍ଵକ୍ଷିଷ ଅବଧାନିତ ହେଁଛେ । ସୀରା ବଲବେଳ, ମେଘେରା ମେରା କରୁଣତେ ଭାଲୋବାସେ, ପୁରୁଷେର ପାଞ୍ଜିଯେ ଆସବାର ଆଶ୍ରଯହଳ ହେଁଇ ଜୀବନ ଧୟ ମାନେ, ତାଙ୍କେର ମଜେ ଆମି ତରକ କରବୋ ନା ; ଦ୍ରୀଜାତି ସମ୍ବନ୍ଦେ ଆମାର ଅଭିଭିତ୍ତା ଅଛାଇ । ଆମି ଶୁଦ୍ଧ ନିଜେର କଥା ବଲାତେ ପାରି ଏହି ସେ ମେଘେର ଓରକମ କ'ରେ ସ୍ଵବହାର କରା ଆମାର ସ୍ଵଭାବେର ବିରକ୍ତ । ଏ ଯେନ କାଜେର ଲୋକେର ଛୁଟିର ଦିନେର ବିରଳ ବିଲାସିତା—ବାକି ସମୟ ଭୁଲେ ଥାକବାର, ଆମଲେ ନା-ଆମବାର । ଏରକମ ଭାଲୋବାସା ଆମାର କାହେ ବଡ଼ୋ ବେଶ ଶୌଖିନ ମନେ ହେଁ । ଆମାକେ ସଦି କୋନୋ ମେଘେକେ ଦେୟାଇ ହ'ତୋ ଭାଲୋବାସତେ, ତାକେ ଦିଯେ ଆମି ନିଜେର ଜୟ ଆଡ଼ାଲ ରଚମା କରତୁମ ନା, କେନନା ସେଇ ଆଡ଼ାଲେ ମେ ନିଜେଓ ସେ ଥାକତୋ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହେଁ । ତାକେ ନିଯେଇ ଆମି ଦ୍ଵାଦ୍ଶାତୁମ ଜୀବନେର ମୁଖୋମୁଖି : ଛାଯା ଦିଯେ ତାକେ ଘରେ ନା-ରେଖେ ଆଘାତସଂକୁଳ ବହିର୍ଜଗତେର ପରିପ୍ରେକ୍ଷିତେ ଦେଖତୁମ ତାର ସତ୍ୟକାର ରୂପ ।

ତବୁ ମନେ ହେଁ, ଅପର୍ଗା-ଦି ଥାକଲେ ଆଜ ତାର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଆଶ୍ରୟ ଖୁଜିତାମ । ଆମାର କ୍ଲାନ୍ଟିର ଗଭୀରତା ଥେକେ ହାତ ବାଡ଼ାଛି : ଶୂନ୍ୟ । ଅପର୍ଗା-ଦି ଥାକଲେ ତାର ନୀଳ ଚୋଥେର ମାୟା ସ୍ପର୍ଶ କରତେ ଆମାକେ ; ରାତ୍ରିର ସ୍ତର ଅନ୍ଧକାର ତାର ଆହୁତି ନିଯେ ତାରଇ ଯେନ ଇଞ୍ଜିତ କରେ । ଆର ସେଇଜ୍ଞାଇ ବୋଧହୟ ତାକେ ଆମାର ଏତ ବେଶ କ'ରେ ମନେ ପଡ଼ିଛେ । ରାତ ଯଥନ ଅନେକ ହୟ, ଆକାଶେ ତାରାଣ୍ଡିଲି ଚୂପ କ'ରେ ତାକିଯେ ଥାକେ ଆମାର ମୁଖେର ଦିକେ, ତାରା ଥେକେ, • ଅନ୍ଧକାର ଥେକେ, ସ୍ତରତା ଥେକେ କୌ-ଯେନ ସଂଖାରିତ ହୟ ଆମାର ମନେ,

ଶୁମ ର ଗୋଧୁଳି

ଦେଇ ମରିଯେ ରେଖେ ଆମି ଉଠେ ଦୀଢ଼ାଇ, ହସତେ ଏକଟୁ ପାଇଚାରି କରି, ଜାନଲାର କାହେ ଗିଯେ ନିଶ୍ଚା ଫେଲି ଠାଣ୍ଡା ହାଉୟାଇ । ମନେ ପଡ଼େ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ; ତାଙ୍କେ ଯେନ ଚୋଥେର ସାମନେ ଦେଖତେ ପାଇ, ତୀର ନୀଳ ଚୋଥେର ନୀରବ ପ୍ରଶ୍ନ, କପାଳେର ଉପର ଲୁଟିଯେ-ପଡ଼ା ଚୁଲ । ମନେର ଏକଟା ଅଛୁତ ଅବସ୍ଥା ହୟ; ଠିକ ଶୋକ ନୟ, ଶୋକେଇ କୋନୋ-ଏକଟା ସୂକ୍ଷମ କ୍ରପାକ୍ଷୁର—ବୁକେର ଭିତରଟା ଥେକେ-ଥେକେ ଯେନ ଦ୍ଵିତୀୟ କେପେ ଓଠେ—ଦୁଃଖେ—ନା, ନା ଦୁଃଖେ ନା, ବରଂ ଯେନ ଆନନ୍ଦେ, ଯେନ କୋନୋ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଅଭ୍ୟାଶାଯ । ମଧୁର : ସମସ୍ତ ରାତ୍ରି ଆମାର ମଧୁର ହ'ଯେ ଓଠେ; ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ମନେ କରତେବେ ମଧୁର । ସମସ୍ତ ମନ ଚାଯ କଥା କ'ଯେ ଉଠତେ । ଇଚ୍ଛେ ହୟ, ଲ୍ୟାଣ୍ଡରେର ମତୋ ଛୋଟୋ ଏକଟି କବିତାଯ ଖୁବ ସହଜ କ'ରେ ବଲି ଆମାର ଏହି ମୁହଁରେର ମନେର କଥା, ବେଂଧେ ରାଖି ଏହି ବିରହ-ମଧୁରତାକେ । କିନ୍ତୁ ବହୁକାଳ କବିତା ଲେଖାର ଅଭ୍ୟେସ ନେଇ; ସେଇ କ'ଟି ଲାଇନ ବାର-ବାର ନିଜେର ମନେ ଆବୁଦ୍ଧି କ'ରେଇ ତୃଣ ଥାକତେ ହୟ—ତୃଣି ହୟ ନା । ଅଞ୍ଚ-ଏକଜନେର ଭାଷ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଉଦ୍‌ସର୍ଗ : ‘ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି, ସୃତିତେ ଆର ଦୀର୍ଘଶାସେ ଭରା ଏହି ଏକଟି ରାତ୍ରି ତୋମାକେ ଦିଲୁମ ।’

କିନ୍ତୁ ଏକଟି ଯେ ନୟ, ରାତ୍ରିର ପର ରାତ୍ରି; ସୃତିତେ ଭରା, ଦୀର୍ଘଶାସେ ଭରା—ସେ-ସମୟକାର ଅବ୍ୟକ୍ତ କୋନୋ ବାସନାର ଶୁଣ୍ଡରଣେ, ତଥନକାର ମତୋ ପରାଭୂତ କୋନୋ ଅନ୍ଧକାର ହତାଶାର ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟାଯ ଭରା । ସ୍ଵପ୍ନ, ସ୍ଵପ୍ନ । ଜୀବନ ଭ'ରେ ଯା-କିଛି କୁଡିଯେଛି, ଗ'ଡ଼େ ତୁଲେଛି ଭୌମଣ ପଣେ, ଛିନିଯେ ଏନେହି ଖେଯାଲି ଭାଗ୍ୟେର ନଥ ଥେକେ, ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ରି ଆମାର ସେଇ ସଂଖ୍ୟେର ଉପର ବିଛିଯେ ଦିଲେଛେ

ধূস র গোধূলি

বিস্তৃতি : যেন কোনো রাসায়নিক সংষোগে তাকে যেই পরীক্ষা করা গেলো, অমনি বেরিয়ে পড়লো তার মৌল শৃঙ্খলা। দেখা গেলো, স্বপ্ন ছাড়া কিছুই সত্য নয়; সেই পরীক্ষা উভীর্ণ হ'য়ে যাক্তিটিকে রাইলো, তা শুধু আমার প্রথম ঘোবনের স্বপ্ন, নিজের শক্তির মোহে যাকে উপহাস করেছিলুম, উক্ষেক্ষণ করেছিলুম। স্বপ্ন, স্বপ্ন। জাগরণে স্বপ্ন ধৰ্ম্মের স্বপ্ন। দিন থেকে রাত্রি। রাত প্রায় ভোর ক'রে যখন যুমোতে যাই, আমি ঠিক জানি, যুম একটা বিলুপ্তি আনবে না, আনবে না ছেদঃ যুমের মধ্যেও অবিচ্ছিন্ন ব'য়ে চলবে আমার জীবন, যা এতদিনে মুক্ত হয়েছে অবাস্তুরতা থেকে, আবর্জনা থেকে, ফ'লে উঠেছে স্বপ্নের সোনায়।

স্বপ্ন দেখবার দুটো বয়স—এক : প্রথম ঘোবন, সবে যখন রং ধরেছে, মন কাপছে থরথর ক'রে অস্পষ্ট প্রত্যাশায়। যেন একটা যন্ত্র তার অন্তর্নিহিত বিশাল-জটিল সুর-সৌধ নিয়ে প'ড়ে আছে, যেন একটা প্রদীপের শিখা উদ্ধৰ্মুখ হ'য়ে ধ্যান করছে আলোকে। নেই স্পর্শ, নেই আশুন। নেই, কিন্তু বেশি দেরিও নেই : যন্ত্রের সুরময় প্রাণ আকাশ ভ'রে বেজে উঠলো ব'লে; ফ'লে উঠলো ব'লে শিখার শৃঙ্গ মুখ আশুনের অঙ্গাঙ্গিতে। গাছের সমস্ত শরীর দিয়ে ব'য়ে যাচ্ছে প্রাণ; মাটির গভীর অঙ্ককার থেকে রোদে-মেলে-ধরা প্রতিটি ছোটো পাতায় বিস্তৃত প্রাণের সবুজ আশুন; নতুন যে-কুঁড়ি এইমাত্র দেখা দিলো, তার মধ্যে সেই শক্তিরই চরম স্ফুরণ। সেই কুঁড়িতে রয়েছে শতাব্দীর

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ଫୁଲେର ପ୍ରିସ୍ତ୍ରୀ । ଆମାଦେର ମନେଓ, ତେମନି, ନତୁନ ଏକ ଚେତନାର କଲି
ଥିଲେହେ, ରଙ୍ଗର ମଧ୍ୟେ ସାଡ଼ା ଦିଛେ ନତୁନ ଏକ ପ୍ରାଣେର ଉଂସାହ୍ ।
ବିକାଶ-ଉତ୍ସୁକ ଦେଇ କୁଞ୍ଜିତେ ଜୀବନେର ସବ ଉତ୍ତାପ ଆବର ଦୌନ୍ଦ୍ୟ,
ହତ୍ତାଶାର ପଟଭୂମିକାଯ ଆନନ୍ଦେର ଅସଂଲୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଲିର ବିଦ୍ରାଃ-
ଲୀଲା ; ଦୀର୍ଘ ମହୁର ମୃତ୍ୟୁର ପରେ ପ୍ରାଣେର ଚରମ, ଜ୍ୟୋତିର ଶୁନ୍ନରଥାନ ।
ଦେଇ ନତୁନ ଚେତନାୟ କତ ତୁଛୁ, ଛୋଟୋଖାଟୋ ଜିନିଶେର ଅନ୍ତର୍ଗାନ
ଗୃହ ଇଞ୍ଜିନ ଧରା ପଡ଼େ ; ଏଥାନେ ଏକଟୁ ଭୁବନ ବାଁକା ରେଖା ; ପଥ
ଦିଯେ ସେ-ମେଯେ ଚଲେହେ, ତାର ହଠାତ୍-ଦେଖା ଶାଢ଼ିର ରଂ ; ପରଦାର
ଓପାରେ ଚୁଡ଼ିର ଏକଟୁ ରିନିବିନି ; କଥନୋ ବା ଆନମନେ ବଲା
ଛୋଟୋ କୋନୋ କଥା, ଯା ମନେ ଥାକେ ଦେଇ କଥାର ଜଣ୍ଯ ନାଁ, ବଲବାର
ସମୟ ଠୋଟେର ସେ-ମୁନ୍ଦର ଭଙ୍ଗି ହ'ଲୋ ତାର ଜଣ୍ଯ । ଏଇ ସମସ୍ତ ଜିନିଶ,
ମନେ ହୁଯ, ସେବ ବିଶେରଇ ଅଂଶ ; , ଯେବ ସୁଧି ଏତ ଆଲୋ
ଦିଯେହେ ଏଇ ମୋରୋଟିର ହାସିତେ, ଯେବ ସମସ୍ତ ହଞ୍ଚି ବ୍ୟର୍ଷ ହ'ଯେ ସେତୋ
ଠିକ ଏ ସମରେ ଏଇ ହାସିଟୁକୁ ନାହିଁଲେ । ଏଇ-ସବ ଭାଙ୍ଗାଚୋରା
ଟୁକରୋ ନିଯେ ନବଯୌବନେର ଖେଳା ; ଜୋଡ଼ା ଲାଗାବାର ଚେତ ନେଇ,
ଯେମନ ଆଛେ ତେମନି ; ଏଲୋମେଲୋ, ଅଗୋଛାଲୋ ; ଖେଳା ଭଲୋ
ଲାଗେ ବ'ଲେଇ ଖେଳା । ଉପକରଣ ଯା-ଇ ହୋକ, ଏସେ ଯାଯ ନା ;
ଆଡ଼ାଲେ ଆଛେ ଆକାଶ-ଭରା ସ୍ଵପ୍ନ, ଆଡ଼ାଲେ ଆଛେ ସ୍ଵପ୍ନଭରା ଦୃଷ୍ଟି ।

କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ଆମାଦେର ଆକାଶ ଆସେ ଛୋଟୋ ହ'ଯେ, ପ୍ରକାଣ୍ଡ
ଦେଖା ଦେଯ ଯାକେ ଆମରା—କୌ ମୃଢ଼, କୌ ଅନ୍ଧଭାବେ !—ବଲି ବଲି ।
ବାସ୍ତବ !—ମାନେ, ବସ୍ତବ ରାଶିର ପର ରାଶି, ସନ୍ଧୟେର ସ୍ତ୍ରୀର ପର
ସ୍ତ୍ରୀ—ଆରୋ, ଆରୋ, ଆରୋ । ଚାଇ, ଚାଇ, ଚାଇ—ସମସ୍ତ ଅନ୍ତିକୁ

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଲି

ଏକଟା ଆକାଞ୍ଚାର ଦୀର୍ଘ ଚୀତକାର, ଲୋଡ଼େର ଦୀନତା, ଦୀନତାର ଦସ୍ତ ।
ଚାଇ, ଚାଇ, ଚାଇ—ଆରୋ, ଆରୋ, ଆରୋ : ଏ-ଇ ହଜେ ମୁର,
ଯେ-ମୁରେ ସେବେ ଚଲେ ଜୀବନ ; ଯେ-ମୁରେ ଦିନ ଆର ରାତି କାମେର
ହାତ୍ୟାଯୁ ଉଡ଼େ ଥାଯ, ଝ'ରେ ପଡ଼େ । କୁଡ଼ୋନୋ ଗେଲୋ ପଯସା,
ଛଡ଼ାନୋ ଗେଲୋ ପଯସା : ସବାଇ ବଲଙ୍ଗେ, ବାଁଚଲୋ ବଟେ ଲୋକଟା !
ବାଁଚଲୋ ! ଏହିକେ ଆମରା ଭୁଲେ' ଗିଯେଛି, ବାଁଚବାର ମାନେ କୀ ।
ଜୀବନେର ସବ ଚେତନା ନିଂଡେ ବେର କ'ରେ ନେଯା ହେଯେଛେ ଆମାଦେର
ଭିତର ଥେକେ, ସାତେ ଆମରା ଯୋଗ୍ୟ ହ'ତେ ପାରି ପଯସା କୁଡ଼ୋବାର,
ପଯସା ଓଡ଼ାବାର । ଏହି ନାମ କୃତିତ୍ୱ ।

ସଂମାରେ ବେଶିର ଭାଗ ଲୋକେର ଜୀବନ ଏଥାନେଇ ଶେ ହୟ ।
ଯାଇରା କୃତିତ୍ୱର ଚୂଡ଼ାଯ, ତାଦେର ନାମ ଓଠେ ଖବର-କାଗଜେ ; କେଉଁ-କେଉଁ
ବା ଶୁଳପାଠ୍ୟ ବହିୟେ ଲେଖେ ତାଦେର ଜୀବନଚରିତ । ଆର ଯା-ଇ
ହୋକ, ସେ-ଫାଁଡ଼ା କେଟେ ଗିଯେଛେ ଆମାର । ଯେ-ସବ ଲୋକ
ବହି ଲେଖେ, ବାଲକଦେର ଚୋଥେର ସାମନେ ଆଦର୍ଶହିଶୋବେ ତାଦେର
ଜୀବନ, ମୁଖେର ବିଷୟ, ଧରା ହୟ ନା । ସବ ସମୟ ସବ ଦେଶେଇ ମାନ୍ୟ
ଲେଖକଦେର ଦେଖେ ଏସେହେ ଈଷଣ ସନ୍ଦେହେର ଚୋଥେ ; ପ୍ରଶଂସା କରେଛେ,
ସ୍ଵତି କରେଛେ, ଏମନକି, ବିରଳ କୋଣୋ-କୋଣୋ କ୍ଷେତ୍ରେ ଭାଲୋଓ
ବେସେହେ, କିନ୍ତୁ ଠିକ ମେନେ ନିତେ ପାରେନି । ସରକାରି
ଖ୍ୟାତିର ପାକା ଖାତାଯ ତାଦେର ନାମ ଯଦି ବା ଉଠେଛେ, ସେଟା
ଏତଇ ଦେଇତେ ଯେ ତଥନ ଆର ଅନିଷ୍ଟେର ଆଶଙ୍କା କୀ ।
ଆଁ—ସେଇ କାରଣେଇ ଆମି ବେଂଚେ ଗେଲୁମ ; ବେଂଚେ ଗେଲୁମ
ଜୀବନେର ଯାରା ଶକ୍ତି ତାଦେର ହାତ ଥେକେ, ସବଚେଯେ ବେଶି

ଧୂମ ଗୋଧୁଳି

ସଂଖ୍ୟାର ସବଚେଯେ ବେଶି ମଙ୍ଗଲେର ଚେଷ୍ଟାଯ ଦିନ-ଦିନ ଧାରା ପୃଥିବୀକେ
ଧାନବଜ୍ଞାତିର ବସବାସେର ଅବୋଗ୍ୟ କ'ରେ ତୁଳଛେ, ତାଦେର ହାତ ଥିଲେ ।
ଶ୍ରୋତ ଥିଲେ ଆମି ମ'ରେ ଦୋଢାତେ ପାରିଲୁମ : ଆମି ଏକ ସମୟେର
ଅସୌମତା ଆମାର । ଏଲୋମେଲୋଭାବେ ଫିରେ ହେବେ ଆମାର
ପ୍ରଥମ ଘୋବନ, ସୃତି ହ'ଯେ ; ଧାର ମାନେ, ସମୟେର ହାତ ଲେଗେ ମଧୁର
ହ'ଯେ, କୋମଳ ହ'ଯେ । ତା ନିଯେ ଆବାର ଆମି ଖେଳା କରଛି,
ଫାଁକଣ୍ଡଲି ତେମନି ଆବାର ଭରିଯେ ତୁଳଛି ସ୍ଵପ୍ନ ଦିଯେ । ଭାବତେ
ଭାଲୋ ଲାଗେ ; ସବ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ନା, ସେ-ଜଣ୍ୟ ଆରୋ ବେଶି
ଭାଲୋ ଲାଗେ । ଏ-ଇ ହେବେ ସ୍ଵପ୍ନେର ଆର-ଏକଟା ସମୟ, ବିକେଳେର
ହେ । ଆଲୋଯ ଛାଇଣ୍ଡଲି ସଥିନ ଦୀର୍ଘ ଦେଖାଚେ, ତଥିନ ଶାନ୍ତି
ହ'ଯେ ବ'ସେ ମନେର ଭାବନାଣ୍ଡଲିକେ ଯେମନ ଖୁଶି ମେଲେ ଦେଇବା—
ତନ୍ଦ୍ରାମୟ ସୋନାଲି ଆଲୋଯ ଆଚନ୍ନ, ଦୀର୍ଘ ଅଲ୍ସ ଏବଂ ଅପରାହ୍ନ
କାଟାନେ—ହଁ, ଏ-ଇ ତୋ ମୁଖ, ଏକରକମେର ଶାନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ଯା
କିଛୁତେଇ ନକ୍ତ ହୁଯ ନା, କଲୁଧିତ ହୁଯ ନା—ତାରଇ ନାମ ହୁଯତୋ ଶାନ୍ତି ।
ଶାନ୍ତି, ଶାନ୍ତି । ଶାନ୍ତି—ତା ଶୁଦ୍ଧ ଏକଟା ନେତି ନୟ, ପାରି-
ପାରିକେର ମଧ୍ୟେ ଜୋଡାତାଲି ଦେଇ ଏକଟା ଆପୋଶ ନୟ ;
ତା ମନେର ଏକଟା ପ୍ରବଳ ଅନୁଭୂତି, ତୀତି ଏକଟା ଅଭିଭୂତା । ମନେର
ନାନା ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟେର, ନିଜେର ମଧ୍ୟେ
ଏକଟା ଅଥିତାର ଉପଲବ୍ଧି । ସବ ଶାନ୍ତି, ବିକେଳ ମୋରିଲେ,
ମୁକ୍ତା-ସର୍ବ ସମନ୍ତ ଆବହାସ୍ୟାଇ ଯେମ ନର୍ତ୍କୀର ବୁକେର କାଁଚୁଲିର ନତୋ
ଏକଟୁ-ଏକଟୁ କାପଛେ । ବ'ସେ-ବ'ସେ ଆମି ଅପର୍ଗା-ଦିର କିଥା
ଭାବଛି ।

অপর্ণা-দি

অপর্ণা-দিতি মতো সুন্দর মানুষ আমার চোখে কখনো পড়েনি।
 যে-বলা উচিত, এত সুন্দর আমার চোখে আর-কাকেও লাগেনি,
 যেটা গিয়েছিলো তাকে। তার একটা কারণ হ'তে পারে
 আমার সেই কাঁচা বয়স, যখন প্রথম তাকে দেখি। সে-বয়সে
 মন মুঝ হবার জন্য প্রস্তুত হ'য়েই থাকে : বিশেষ ক'রে,
 স্ত্রীদেহের লাভণ্য সম্বন্ধে তার অনুভবশীলতা এত বেশি প্রথম থাকে
 যে সেটা একটা অস্থিতির মতো। এটা ঠিক যে অপর্ণা-দিকে
 প্রথম দেখে আমার মনে হয়েছিলো যেন স্বপ্ন দেখছি। আমার
 কিশোর বয়সের সব অস্পষ্ট কল্পনা, যাতে আকাশ ভ'রে
 গিয়েছিলো ; কাব্য থেকে, গল্প থেকে, নিজের মনের বিশাল
 নীহারিকামণ্ডল থেকে টুকরো-টুকরো সংগৃহীত, তখন পর্যন্ত
 নিজেরই কাছে দুর্বোধ্য বাসনার সোনা ; সোনা-রঙিন কুঁড়িতে-
 কুঁড়িতে টেউ-তোলা চঞ্চলতার হাওয়া—এ-সবের, এ-সব-কিছুর,
 এ-সবের চেয়েও অনেক বেশি কিছুর শরীর, দৃশ্যমান মূর্তি,
 অপর্ণা-দিকে আমি দেখেছিলুম। তাঁর ছোটো নরম শরীর
 যেন নিজেকে ছাড়িয়ে মিশে গিয়েছিলো গহন রহস্যে—অন্তত
 আমার চোখে। আমি মুঝ হ'য়ে গিয়েছিলুম ; আমার অসহ
 লাগতো। তাঁর দিকে বেশিক্ষণ তাকিয়ে থাকতে, এত সুন্দর।
 তাঁর ঠোটের কোণে যখন ক্ষীণ হাসি খেলা করতো,

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

କି ବୀଳ ଫୁଲେର ମତୋ ତାର ଢୋଖ ସଥନ ଭ'ରେ ସେତୋ ନରମ ଆଲୋୟ,
ଆମାର ମନେ ହ'ତୋ ଆମାର ହୃଦ୍ଦିଶ୍ଵର ସେବ ଚର୍ଣ୍ଣ ହ'ଯେ ଯାବେ ।
ପ୍ରଥମ ଦିନ ଥେବେଇ ଆମାର ମନ ଛୁଟେଛିଲୋ ତାର ଦିକେ, ମନେ-ମନେ
ତାର ନାମ କ'ରେ ଆମି ଶପଥ ନିରୋହିଲୁମ; ନିଜେକେ ଆମି
ଦିଯେଦିଲୁମ ତାକେ, ସେଚ୍ଛାୟ, ତିନି ତା ଚାନ କିନା, ଜାନ୍ମୟାନ୍ତିକା
ନା-କ'ରେଇ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ । ଆମାର ପୂଜାପ୍ରାର୍ଥୀ କୈଶୋର ତାକେ
ଦେବୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କ'ରେ ଧ୍ୟ ହେଯିଛିଲୋ ।

ତା ଛାଡ଼ାଓ, ଆମାର ସେଇ ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ନିଜେର ମଧ୍ୟେ
ସଂଗୋପନ ସେଇ ସ୍ଵପ୍ନ-ମଧୁରତାର କଥା ଛେଡି ଦିଲେଓ—ସାଧାରଣ
ବିଚାରେ, ନିରପେକ୍ଷ ବହିଦ୍ଵିଷିତେ ଅପର୍ଗା-ଦିନ ମତୋ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିରଳ ।
ଆମି ପ୍ରାୟ ବ'ଲେ ଫେଲେଛିଲୁମ, ରସେଟିର କଥାର ପ୍ରତିଧର୍ମନି କ'ରେ,
'ତାର ମତୋ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକେ ପ୍ରତିଭା ବଲା ଯାଯ ।' କେନାନ, ସମ୍ମତ ହାତିର
ମଧ୍ୟେ, ଏ-ଇ ତୋ ଛୁଟେ ଜିନିଶ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆର ପ୍ରତିଭା ଯାର
ମୁଖ୍ୟମୁଖ୍ୟ ଏବେ ସ୍ତରିତ ହ'ଯେ ସେତେ ହୁଏ, ସେଥାନେ କୁକୁ ହ'ଯେ ଯାଯ
ଆମାଦେର ସବ ତର୍କ ଆର ପରୀକ୍ଷା, ଯା ଅବୋଧ୍ୟ, ଯା ସ୍ୱଯଂ-ସିଦ୍ଧ,
ଆମାଦେର ମାନୁଷେର ଜୀବନେର ସବ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଅତିକ୍ରମ କ'ରେ ନିଜେର
ଜ୍ୟୋତିର୍ଭୂଲେ ଯା ଚରମ । ମାନୁଷେର ମଧ୍ୟେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିରଳ, ପ୍ରତିଭା
ବିରଳତର: ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଜୀବନେର କର୍ମ-ପାଲନେ ଓ ଦୁଃଖ-ଗ୍ରହଣେ
ମାନୁଷେର ସେ-ରପେର ସଙ୍ଗେ ଆମରା ଅଭସ୍ତ୍ୟ, ସେଇଟେକେଇ ମନେ-ମ
ଏକରକମ ମେନେ ନିଯେ ନିର୍ବିବାଦେ ଆମରା ଦିନ-ସାପନ କରି । ତାଇ
ଯଦି କଥନୋ—ଏବଂ ସଥନୀ—ଆମରା ସଂସାରେ ଆସି ସୌନ୍ଦର୍ୟେର
କି ପ୍ରତିଭାର, ହଠାତ୍ ସେବ କେଉ ଏକଟା ପ୍ରବଳ ଧାରା ଦେଇ, ତୌରୁ

ଚମକ ଲାଗେ ମନେ : 'ଜ'ଲେ ଉଠେ ବିଶାଳ, ଭୀଷଣ ଏକ ଆଲୋ, ଦୃଷ୍ଟି
ତାର ମଧ୍ୟେ ଲୀନ ହ'ଯେ ଯାଏ । ସେଇ ଆଲୋର ମୁଖୋମୁଖ, କାର
ସାଥ୍ ଆଛେ । ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ ପ୍ରଶ୍ନ, ତାକେ ଗ୍ରହଣ କ'ରେ ନା ନେଇ
ଅନ୍ୟରେ ସରସ ଝାଁକୁଳତା ଦିଯେ ? ତାକେ ଦିଯେ ନିଜେର ସମ୍ମନ
ସନ୍ତାନେ ପ୍ରତିପର୍ଣ୍ଣ ଆଜ୍ଞାନ କ'ରେ ନିତେ ନା ଚାଯ, ଏମନ ମାହସ କାର ?
ସେଇ ଆଲୋର କାହେ ଯେ-ଗଭୀର, ନିଃମଂଶ୍ୟ ଆତ୍ମ-ସମର୍ପଣ—
ସେଟାଇ ତୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମେଘେର ପ୍ରାଣେ-ପ୍ରାଣେ ସ୍ଵର୍ଗ-ରେଖା, ତା ଦିଯେଇ ତୋ
ଆମରା ପ୍ରମାଣ କରି ଆମାଦେର ସନ୍ତାନ ସତ୍ୟ : ତା-ଇ ତୋ ଆମାଦେର
ପବିତ୍ର କରେ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସଂସାର ଥେକେ ଛିନ୍ନ କ'ରେ ନିଯେ ଯାଏ
ଉଦ୍ଧରଣୋକେ : ଆମାଦେର ମଧ୍ୟେ ଯା ନିହିତ, ଯା ସନ୍ତାବ୍ୟ, ଯା ଚରମ,
ଏଇ ସ୍ପର୍ଶେ ତାରଇ ଅନ୍ତିକାର—ସଜ୍ଜେର ଆଶ୍ରମେର ମତୋ । ଯେନ କବେ,
କୋନ ଅସ୍ପର୍ଦ୍ଦି, ହୁଦୁର ଅଭିତେ ନିଜେରଇ କାହେ ଏକ ପ୍ରତିଶ୍ରଦ୍ଧି
ଦିଯେଛିଲାମ—ଏ ତାରଇ ଶ୍ଵାରକ । ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ଦେଖିଲେ ଆମାର
ମନେ—ଆମାର ମନେ ହୟ ଷେ-କୋନୋ ଲୋକେରଇ ମନେ, ଯତଇ କ୍ଷୀଣ,
ଯତଇ ଅବଚେତନଭାବେ ହୋକ—ସେ-କୋନୋ ଲୋକେରଇ ମନେ ମର୍ଯ୍ୟାନ
ତୁଳତେ ତାର ଅଗ୍ନ ସନ୍ତା, ଯା ମେ ହ'ତେ ପାରେ ନା, ଯା ହ'ତେ ମେ ଚାହିତେ
ପାରେ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସେଇ ଚାଓୟାଟାଇ ସେ ହାରିଯେ ଯାଏ, ଲୁଣ ହ'ଯେ
ଯାଏ, ଆମରା ସେ ଭୁଲେ' ଥାକି ଚାହିତେଇ, ଜୀବନେର ବେଶିର ଭାଗ ସମୟ ।
ସେଟା ମନେ ପଡ଼େ, ସେଇ ଚାଓୟାର ଅନ୍ଧକାର ଉତ୍ତାପେ ଆମରା ଭ'ରେ ଉଠି,
ସଥନ କାବ୍ୟ କି ସଂଗୀତେର ବିଦ୍ୟୁତ-ତୀରତା ଆମାଦେର ହୃଦ୍ପିଣ୍ଡକେ
ଆକର୍ଷଣୀୟ ହରେ, ସଥନ ଆମରା ପ୍ରତିଭାର ସ୍ଵର ଶୁଣିତେ ପାଇ, କି ସଥନ
ଅନ୍ତଗୀନ୍ଦିର ମତୋ କେଉ ହଠାତ୍ ବଲମେ ଉଠେ ଆମାଦେର ଦୃଷ୍ଟିର ସାମନେ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋଧୁଳି

ଅପର୍ଗ-ଦିନ ଗାନ୍ଧୀର ରଙ୍ଗେ ପାକା ଆଶୁରେର ମତେ ହାନ
ଆଭା ; ସୂର୍ଯ୍ୟ, ରମ-ନିବିଡ଼ ଆଶୁରେର ହାନ, ହାନ ଆଚାଦନ,
ଯାର ଭିତର ଦିଯେ ଛାଯା ଫେଲେଛେ ତାଁର ଉଷ୍ଣ, ମଦିର ପ୍ରାଣ
ଏତ ପାଞ୍ଚା, ଏତ ସଜ୍ଜ ସେ ତାଁକେ ସର୍ବ-କୁରା ମନେ ହିଁତେ
ଯେନ ଅସ୍ତ୍ରବ । ଯେ-କୋନୋ ସମୟେ, ଯେ-କୋନୋ ଉପଲ୍ବକ୍ଷେ-ତାଁକେ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଧରିଯେ ଦିତୋ ତାଁର ମୁୟ, ପ୍ରକାଶ କ'ରେ ଦିତୋ ତାଁର
ନିହିତ, ଜୁଲନ୍ତ ପ୍ରାଣ, ଲାଲ ରକ୍ତର ମଧ୍ୟେ ସନ୍ଧାରମାଣ ତାଁର ଆଶା
ଆର ବାସନା, ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଆର ଜଲନା । ତାଁର ମନେର କୀଗତମ
ଭାବାନ୍ତର ଫୁଟେ ଉଠିତେ ତାଁର ମୁଖେର ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗେର ଉଚ୍ଛାସେ ।
ଆର ତାଁର ବାଁକା-ବାଁକା ଏଲୋମେଲୋ କାଲୋ ଚୁଲଣ୍ଟିଲି ଏସେ ପ'ଡ଼େ
ଥାକତେ ତାଁର ରକ୍ତ-ଉଷ୍ଣ କପାଲେ ଆର ଗାଲେ—ଭାଲୋବାସାଯ,
ଭାଲୋବାସାର ମୂର୍ଖୀୟ । ଯେନ ତାଁର ଗାଲ ବଡେ ବେଶ ବ'ଲେ
ଫେଲେଛେ, କିଛୁଇ ରାଖିତେ ପାରଛେ ନା ଗୋପନ କ'ରେ—ଚୁଲଣ୍ଟିଲୋ
ତାଇ ଏସେ ଲୁଟିଯେ ପଡ଼ିଛେ, ତବୁ ସଦି ତାଦେର ନିଚେ କିଛି ଚାପା
ପଡେ । ତାଁକେ ଗୋପନ କରତେ, ତାଁର ଗହନ ଅନ୍ତରକେ ଗୋପନ
କରତେ—ଶୂଳ କୌତୁଳ ଥେକେ, ମୁଢ଼ତାର, ଦନ୍ତର ଆକ୍ରମଣ
ଥେକେ । ଆର ତାଁର ଚୋଥ—ତା ଯେନ ସବ ସମୟ ଚମକିତ, ଶକ୍ତି,
ଟିଲୋମ୍ବିଲୋ କରଛେ ତାତେ ଯେନ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ, ଆଶ୍ର୍ୟ ଭୟେର ଛାଯା,
କୋନୋ ଛୋଟେ ନୀଳ ପାଥିର ପାଥା-ଝାପଟାନିର ମତେ ତାର
ଚକ୍ରଲତା । ବଡେ-ବଡେ, ଯେନ ଅବାକ ହ'ଯେ ଚୁପ-କ'ରେ-ତାକିଯେ-
ଥାକା ଚୋଥ, ଛୋଟେ-ଛୋଟେ ନୀଳ ଆଶ୍ରମେର କଣାୟ ଭରା । ଛୋଟେ-
ଛୋଟେ ଆଶ୍ରମେର କଣା, ଜୁଲାହେ ଆର ଝଲମାଛେ, ଯେନ ହୃଦୟ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋଦୁଲି

ବଳସେ ସାଯି ତାରା ଥେକେ ତାରାୟ—ଭୁଲୁର ଗର୍ବିତ ବାଁକା ରେଖାର ନିଚେ,
କୈପେ-କୈପେ ଓଠା, ଦୀର୍ଘ ପଞ୍ଚବେର ଆଡାଲେ—ଛୋଟୋ-ଛୋଟୋ
ଆଗୁନେର ଫୁଲକି, ହଠାଏ ଛୁଟେ-ଆସା ଧାରାଲୋ ଫିନକି—
ବିଷ କ'ରେ, ଅନ୍ଧ କ'ରେ ଦିଯେ । ସବସୁନ୍ଦ, ଏକ ମନ୍ତ୍ର, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଫୁଲେର
ମତୋ ତୀର ଶରୀର—ତା ଏତ ହାନ ଆର କ୍ଷିଣ, ଆର ଦେଖିତେ ଏତ
ଭୁଲ, ରାତ୍ରିର କୋନୋ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଫୁଲେର ମତୋ, ତାରା-ସଂପଦିତ,
ଉଷ୍ଣ ଅନ୍ଧକାରେ ମାଟି ଫୁଲ୍ଡେ ଯା ଫୁଟେ ଉଠେଛେ, ମାଟିର ତୀଏ ଉତ୍ତାପ-
ଚାପେ ହାନ, ଯାର କୋଷେ-କୋଷେ ଅନ୍ତମିତ ଅନ୍ଦଶ୍ଵର ସୂର୍ଯ୍ୟର
ନରମ-ଉଷ୍ଣ ତୀର ଛୋଟୋ, ଆତ୍ମ-ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରୀର, ରାତ୍ରିର ଉଷ୍ଣ ଫୁଲେର
ମତୋ ; ଫୁଲେର ମତୋ ଶୁଦ୍ଧତାଯ ଫୁଟେ ଉଠେ ହଠାଏ ଯେନ ଅନୁହିତ ହବାର,
ବିଲାନ ହ'ଯେ ଯାବାର । ଭାବତେ ଅବାକ ଲାଗିତୋ, ତିନି ଆମାଦେଇ
ପାଂଜନେରଇ ମତୋ ହ୍ୟାଯି, ବାନ୍ତବ ; ଆମାଦେଇ ମତୋ ଦିନ ଥେକେ
ଦିନ ବେଁଚେ ଥାକାର ଭିତର ଦିଯେ ନିଜେକେ ଅପଚଯ କରଛେ ଆର
କ୍ଷୟ : ଆମରା ପ୍ରାୟ ଆଶା କରନ୍ତମ ଯେ ହଠାଏ ଏକଦିନ ସକାଳେ ଉଠେ
ଦେଖିବୋ, ତିନି ମିଲିଯେ ଗିଯେଛେନ ; ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ରାତ୍ରିର ଫୁଲ ତାର
ଅନୁର୍ଜନ ସୂର୍ଯ୍ୟକେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସର୍ପକେ ନିଜେର ଚାରିଦିକେ ପରିକିର୍ଣ୍ଣ କ'ରେ
ଦିଯେ ଅନ୍ଦଶ୍ଵର ହ'ଯେ ଗେଛେ ଭୁଗର୍ଭେର ଅନ୍ଧକାର ଗୋପନତାଯ କି
ତାରାଲୋକେର କୋନୋ ସୁଦୂର ଜ୍ୟୋତିର୍ମେଘେ ।

ଆମାର ମା ବଳତେନ : ‘ଓକେ ଦେଖେ ଆମାର ଭଯ କରେ—ଏତ
ଶୁନ୍ଦର ଯେ, ତାର କପାଳେ କଥିନୋ ଶୁଖ ହୟ ନା ।’ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ସମ୍ବନ୍ଧେ
ଆମାଦେଇ ସବାର ମନେଇ ଛିଲେ । କେମନ-ଯେନ ଏକଟା ଭଯ—ସୂର୍ଯ୍ୟ,
ଅନିନ୍ଦେଶ୍ୱ ଏକ ଭଯ, ଯେ-ଜଣ୍ଯ ତୀର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାଲେଇ ବୁକେର

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ମଧ୍ୟେ କୋଥାଯ ମୋଢ଼ ଦିଯେ ଉଠିତେ—ବେଶିକଣ ତାକିରେ ଥାକା ଯେତୋ ନା । ସେନ ତିନି ଅନ୍ୟ-କୋନୋ ଜଗତେର, ଅନ୍ୟ-କୋନୋ ଗ୍ରହେର; ସେନ ତିନି ଠିକ ଆମାଦେର ନନ । ତାଙ୍କେ ଧିରେ ବୁଝେଛେ ରହଣ୍ଣ, ଯାର ଭିତର ଦିଯେ ତାଙ୍କେ ଆମରା ସବ ସମୟ ଅନ୍ପଣ୍ଡ ଦେଖିବୁମ । ସବ ସମୟ, ତିନି ଠିକ ଆମାଦେର ନାଗାଳେର ବାଇରେ । ତାର ନିଜେର ଏକ ପୃଥିବୀ, ଯାର ମଧ୍ୟେ ତିନି ମହା, ସେଥାନେ ତିନି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେଇ ପୃଥିବୀ ଥିକେ କଥନୋ-କଥନୋ ହୁଯତେ ଆସତେ ଇଶାରା ଆର ମର'—ଆମାଦେର ରଙ୍ଗେ ଲାଗତେ ଦୋଳା । ଇଶାରା ଆର ମର'—ତାର ବେଶ କିଛୁ ନନ୍ଦ । ତାର ପରେ ଅନ୍ଧକାର : ରହଣ୍ଣେର ଅନ୍ଧକାର ଆର ନୀରବତା ।

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଶରୀରେ ଛିଲୋ ଏକଟି ସହଜ ଶ୍ରୀ, ଯା କୋନୋ ପ୍ରସାଧନେର, କୋନୋ ସଜ୍ଜାର ଅପେକ୍ଷା ରାଖିବେ ନା, ବୃଦ୍ଧିନ୍ଦ୍ରାତ ସବୁଜ ନତୁନ ଶକ୍ତେର ମତୋ ଯା ସଜୀବ ଓ ସ୍ଵତଃଫୁର୍ତ୍ତ । ତା ସେନ ଶୁଦ୍ଧ ବଲତୋ, ‘ଆମି ଆଛି’; ଆଲୋଯ ଆର ଆବଚ୍ଛାୟାଯ, ଦ୍ରତ୍ତ-ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଭଞ୍ଜିତେ ଆର ଇନ୍ଦିତେ—‘ଆମି ଆଛି ।’ ଶ୍ରୀ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଚଲିତ ରୂପ ନନ୍ଦ : ଚୋଥ-ଧ୍ୱାନୋ ବଲସାନି, ଜମକାଳୋ ବର୍ଣ୍ଣଚଟା—ଚୋଥକେ ଯା ଅନ୍ଧକର୍ମ କରେ, ଚୋଥକେ ଯା ମୁକ୍ତ କରେ, ଅନ୍ଧ କରେ, ଯାକେ ସ୍ତତି କରନ୍ତେଇ ହବେ, ଆକାଙ୍କ୍ଷା କରନ୍ତେଇ ହବେ; ପୁରୁଷେର ବିହଳ ଦୃଷ୍ଟିର ନିଚେ ନିଜକେ ବିଛିଯେ ଦିତେ ନା-ପାରଲେ ଯା ନିଷଫଳ, ପକ୍ଷରେ ବାସନାର ଉଦ୍ଦୀପନାଯ ଯାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା । ନା, ସେ-ଦ୍ରକ୍ଷମ ନନ୍ଦ । ବରଂ, ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସେନ ନିଜେର ମଧ୍ୟେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର, ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଏକଟା ସତ୍ତ୍ଵ—ଯା ଅନ୍ୟର ସଙ୍ଗେ, ବାଇରେ କୋନୋ-କିଛୁର ସଙ୍ଗେ ସଂପର୍କ ଥୋଜେ ନା ; ଶାନ୍ତ,

ଖୁମର ଗୋଥୁଲି

ଶାନ୍ତିଭାବେ ସା ବିଛିନ୍ନ, ନିଜେର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟ ଓ ତୃପ୍ତି ମାତୃଗର୍ଭେର
ଅନ୍ଧକାରେ ଅଜାତ ଶିଶୁର ମତୋ ତୃପ୍ତି । ତା'ର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ମୂଳଗତ,
ମର୍ଜନିଗତ ନିଃସମ୍ଭବ ଛିଲୋ, ଏକଟା ଦୂରତ୍ୱ—ସା ଅନ୍ତକୋଣୋ
ଉପଶିଥିକେ ଆକାଙ୍କ୍ଷା କରବେ ନା, ସ୍ଵୀକାର କରବେ ନା । ଆର
ସେଇ ଦୂରତ୍ୱେର ସବଚେଯେ ବେଶ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ତା'ର ହାସିତେ, ଠୋଟେର ଏକ
କୋଣେ ଅମ୍ପଟ୍-ବିଲିମିଲି ତା'ର ହାସି । ଏଥିମେ ସେ-ହାସି
ଆମି ମନେ କରତେ ପାରି, ସେଇ ତା'ର ମୁଖ ଆମାର ସାମନେ । କ୍ଷୀଣ,
କ୍ଷୀଣ ହାସି, ଏତୁକୁ ବାଁକା ରେଖା, ଏକକଣ ଚାନ୍ଦେର ମତୋ । ଚାନ୍ଦେର
ମତୋଇ ସେଇ ତା ସବ ଜାନେ । ସବ ଜାନେ ବ'ଲେଇ ଏତ କ୍ଲାନ୍ତି ।
ହୟତୋ ତାତେ ଏକଟୁ କୌତୁକେର ଛଟା; କ୍ଷଣିକ ବିଜ୍ଞପେର ଆଭାସ
ହଠାତ୍ ଛୁଟେ-ଆସା ଆଲୋର ତୀରେର ମତୋ । କିନ୍ତୁ ତାର ଚୟେ
ବେଶ, ସବଚେଯେ ବେଶ—ତଥନ ଆମାର ତା-ଇ ମନେ ହେଯିଛିଲୋ—
କ୍ଲାନ୍ତି, ଚାନ୍ଦେର କ୍ଲାନ୍ତି, ଚାନ୍ଦ-ମଧୁରତାଯ ଭରା । ଜୀବନକେ ସେଇ ତିନି
ବହନ କରତେ ପାରଛେନ ନା; ସେଇ ଛେଲେବେଳା ଥେକେଇ ଜୀବନ ତା'ର
ପକ୍ଷେ ବଡ଼ୋ ବେଶ, ବଡ଼ୋ ବେଶ । ଜୀବନେର ସେ-ଦୀର୍ଘ ଦୁଃଖେର ଦିନ
ପ୍ରତ୍ୟାସନ, ତାର ସଚେତନତା ସେଇ ଆଗେ ଥେକେଇ ତା'ର ମଧ୍ୟେ ଛିଲୋ ।
ଏଥିମେ ସେ-ଦୀର୍ଘ ଦିନ ପ'ଡ଼େ ରଯେଛେ ସାମନେ, ତା'ର ଚିନ୍ତାତେଇ ସେଇ
ତିନି କ୍ଲାନ୍ତି । ଆର ସେଇ କ୍ଲାନ୍ତି ତା'ର ହାସିତେ, ତା'ର ଚାନ୍ଦ-ହାସିତେ ।

ଆମାର କାକା ଅଜମୋହନ ଜୀବନ କାଟିଯେଛିଲେନ ଆସାମେ ।
ଲେଖାପଡ଼ା ତିନି ବେଶ ଶେଖେନନି; ତା'ର ସ୍ଵଭାବେଓ ଶୃଞ୍ଜଳା
ଲିଙ୍ଗେ ନା । ଛିଲୋ ଖାଟି ପୂର୍ବବଙ୍ଗେର ଦୁଃଖାହସ—ସେଇ ଚାନ୍ଦଳ୍ୟ ଆର
କଲନା-ପ୍ରବନ୍ଧତା । ପ୍ରଥମ ଯୋରନେ ତିନି ଅନେକଗୁଲି ଛୋଟୋଥାଟେ

ଚାକରି କରିବାର ଟେକ୍ଟା କରେଛିଲେ—ଫଳ ହେଯେଛିଲେ ତୀର ବିଜେର ସିନ୍ଧୋଗକାରୀଦେର ସଖାସନ୍ତବ ଅସ୍ଵାସ୍ତି । ସେମ୍ବାସେ ଆସାମେର ଉପର ବଞ୍ଚିସନ୍ତାନେର ସବେ ଚୋଥ ପଡ଼ିତେ ଆରଣ୍ୟ କରେଛେ ; ନତୁନ୍ ଦେଶ, ଅକର୍ଷିତ ଭୂମି—ସ୍ଵପ୍ନ ଗ'ଡେ ଉଠିଲେ ସହଜସାଧ୍ୟ ଭାଗ୍ୟେର । ଅଜମୋହନ ସେ-ସୁଧୋଗ ଛାଡ଼ିଲେ ନା ; ତିନି ଭେଦେ ପଡ଼ିଲେ । ଦେଖାନେ ପ୍ରଥମ କରେକ ବହର କାଳାଜ୍ଞର ଆର ପାଇଥିନେର ମଧ୍ୟେ ସତ୍ୟ-ସତ୍ୟତା-ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଜଙ୍ଗଲଭୂମିତେ ସୁରେ-ସୁରେ ତିନି କୀ କରେଛିଲେ, ଭାଗ୍ୟକେ କୀ କ'ରେ ସାଧନା କରେଛିଲେ, ତା ଆମି ଜାନି ନା । ନିଶ୍ଚଯଇ ସେ-ଗଲ୍ଲ ଖୁବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହବେ, ଲିଖିତେ ଗେଲେ ; ନା କି, ତା ସେଇ ପ୍ରଚଲିତ ଗତାନୁଗତିକ ଗଲ୍ଲ—ନିକପଦର୍କ ଛେଲେର ଲକ୍ଷପତି ହବାର ଏକଥେ, ବିରସ କାହିନୀ । କାରଣ ଅଜମୋହନ, ଠିକ ଲକ୍ଷପତି ନା ହ'ଲେଓ, ସ୍ଥାକେ ବଲେ ବେଶ ଗୁଛିଯେ ନିଯେଛିଲେନ : ଶିଳଙ୍ଗେ ଆର ଗୋହାଟିତେ ତାଁର ବିଲିତି ରଶଦ ଆର ମଦେର ଦୋକାନେର ବଲିତେ ଗେଲେ ପ୍ରତିବନ୍ଦୀ ଛିଲୋ ନା ; ଶିବସାଗର ଜେଲାଯ ଏକଟା ଚାଯେର ବାଗାନେର ତିନି ଛିଲେନ ବାରୋ ଆମା ମାଲିକ ; ଆସାମି ସିକ କଲକାତାର ବାଜାରେ ଚାଲାନ ଦିଯେଓ ତାଁର ମୋଟା ମୁନକା ଥାକତେ—ସଦିଓ ସେଟାକେ ତିନି ଗଣ୍ଯଇ କରିବେନ ନା, ବଲିତେ ଗେଲେ । ତିନି ଆରଣ୍ୟ କରେଛିଲେ, ସଦ୍ବୁଦ୍ଧ ଜାନା ଧାୟ, ଚାଯେର ସାହେବଦେର ଏକ କୁବେର କେରାନି-ହିଶେବେ : ପ୍ରତି ଶନିବାର ସକାଳେ କାଢି ମାଇଲ ଦୂରେ ରେଲ-ଇସ୍ଟିଶାନେ ସାଇକେଲେ କ'ରେ ଗିଯେ ତାଁକେ ଗୋରର ଗାଡ଼ି କ'ରେ କଲକାତା ଥିକେ ଆଗତ ମଦେର ଆର ରଶଦେର କୁର୍ଦ୍ଦ ନିଯେ ଆସିତେ ହ'ତୋ । ଫିରିତେ-ଫିରିତେ ପ୍ରାୟ ସନ୍ଧ୍ୟା ; ମାରାଟା

ଶୁମର ଗୋଥୁଳି

ଦିନ ଥାକତେ ହ'ତୋ ଉପୋସି । କଷ୍ଟ ହ'ତୋ । କିନ୍ତୁ ସେ-କଷ୍ଟ ଗାୟେଇ
ମାଖତେନ ନା ତିନି ; ବଞ୍ଚିତ, କୋମୋ କଷ୍ଟଇ ଗାୟେ ମାଖତେନ ନା ।
ଏମନ୍ତି ବଲା ଯାଯ, କଷ୍ଟ କରତେ ନା-ପାରଲେଇ ତା'ର କଷ୍ଟ
ହତୋ । ଜୀବନେ କଥନେ ଆରାମ କରେନନି ତିନି ; ନିଜେର
ଶରୀରଟାକେ ଦୟା କରେନନି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଜଣ୍ଠ । ତା ଯଦି କରନେ,
ତାହ'ଲେ ଯା-କିଛୁ ତିନି ହେଁଛିଲେନ, ତା ହ'ତେ ପାରନେ କିନା
ସନ୍ଦେହ । ସରକାରିଭାବେ, ତିନି ଥାକତେନ ତା'ର ଗୌହାଟିର ବାଡ଼ିତେ :
ମାନେ, ସେଥାନେ ତା'ର ପରିବାର ଥାକତୋ—ତା'ର ଦ୍ଵୀ, ଏକ ମେ଱େ, ଦୁଇ
ଛେଲେ, ଆର ଦୁ'ଜନ ମାତ୍ର ଚାକର (କାରଣ, ବାବୁଗିରି ତା'ର
ଅପର୍ହନ୍ତି) । ନିଜେ ତିନି ବେଶିର ଭାଗ ସମୟ ବାଇରେ-ବାଇରେଇ
ଥାକନେ ; ଏଥାନେ-ଓଥାନେ ସୁରେ ବେଡ଼ାନେ କୀ କ'ରେ ବ୍ୟବସାକେ
ଆରୋ ବାଡ଼ାନୋ ଯାଯ, ସେଇ ଚେଟୀଯ ; କୀ କରଲେ ଟାକାର
ଫେରେ-ଆରୋ ବେଶ ଟାକା ଆସେ, ସେଇ ସନ୍ଧାନେ ; ତାରପର ହଠାତ୍
ଏକଦିନ ଝୁପ କ'ରେ ଏସେ ଉପଶିତ ହତେନ ବାଡ଼ିତେ—ଦିନ ଦୁଇ ଏକଟୁ
ଛେଲେମେଯେଦେର ଶିକ୍ଷା ଆର ଦ୍ଵୀର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ନିୟେ ହୈ-ଚେ କରନେ,
ତାରପର ଆବାର ଅନ୍ଦଶ୍ରୀ ହ'ଯେ ସେତେନ ତା'ର ବ୍ୟବସାର ସୂର୍ଣ୍ଣତେ, ଟାକାର
ଅନ୍ଧକାର କାରଖନାଯ । ତା'ର ପରିବାରେ କେଉ ତା'ର ପ୍ରତି
ବିଶେଷ-କୋମୋ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଆରୋପ କରତୋ ନା, ଚାକର ଦୁ'ଜନଙ୍କ ନା ।
ବାଡ଼ିଟା ତା'ର ଯଥାହାନ ନାୟ, ତିନି ବାଇରେ ଏକଜନ : ଦିନ କଥେକେର
ଜଣ୍ଠ ତା'କେ ସହ କରା ହ'ତୋ ମାତ୍ର । ଏବଂ, ତା'ର ପରିବାରେ ଆର
ତା'ର ଯଧ୍ୟେ ଏକଟା ଅନ୍ତର ଲଜ୍ଜାର ଭାବ ଛିଲୋ : ତା'ର ଦ୍ଵୀ କି
ଛେଲେମେଯେ କେଉ ତା'ର କାହେ ଠିକ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ ବୋଧ କରତୋ ନା, କାରୋ

ধূম র গোপ্তা

সঙ্গে অন্তরঙ্গতা হ'তে পারেনি তাঁর। সাধারণত, তাঁকে মনে কর হ'তো এক অঙ্গুত ও দুর্বোধ্য শক্তি, যা নিয়ে অর্থ উৎপাদিত হয় টাকাটা, নীরবে গৃহীত ও ব্যায়িত হ'তো; টাকার সঙ্গে-সঙ্গে তাঁকেও ধ'রে নেয়া হ'তো আরকি। তাঁর দ্বারা কাছেও তিনি অনেকটা অচেনা লোক: স্বামী-সামিখ্যে দ্বী যেন সংকুচিত আড়ষ্ট, আধখানা মাত্র মানুষ। অবশ্য এ-সব জিনিশ অজমোহণ লক্ষ্য করতেন না; আর লক্ষ্য করলেও দুশ্চিন্তা করতেন ন তা নিয়ে; নিষ্ফলা দুশ্চিন্তার অভ্যেস অনেককাল বর্জন করেছিলেন তিনি। বিয়ে তিনি করেন দেশে থাকতেই, আবার বিয়ের পর দু' বছর দ্বীর সঙ্গে উদ্বাম প্রণয় করেন। অপর্ণা-তারই প্রথম ফল। তাঁর দ্বিতীয় ছেলেটির জন্ম হয় আসামে তাঁর বড়ো ভাইয়ের ছ' বছর পর। আর দ্বিতীয় ছেলের জন্মে পর থেকে দ্বীর দিকে মন দেবার কথা অজমোহনের আর মনেই পড়ে না, তাঁর সময়ই বা কোথায়—মাঝে-মাঝে স্বামীর কর্তব্য করেন শুধু তাঁর স্বাস্থ্য সম্বন্ধে উৎকর্ষ। প্রকাশ ক'রে, একটু উৎকর্ষকমেরই উৎকর্ষ।

অজমোহন এই ভাবে তাঁর জীবন কাটিয়ে গিয়েছিলেন—
কোথের মতো ঘন ভুক্তওলা মোটা মজবুত মানুষ, মাথার মাঝখানে
গোল টাক, চওড়া, ঢালু কপাল—আর উচ্চ, একটু কক্ষ
কর্ণস্বর। এই, আমি তাঁকে যেমন দেখেছি। গোল আবু বড়ে
নাসারক্ষের নিচে পাঁলা ক'রে ছাঁটা গেঁক, পুরু নিচের ঠোঁট
যেন একগুঁয়েমিতে উপরের ঠোঁটের সঙ্গে লেগে রয়েছে।

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ଛୋଟୋ-ଛୋଟୋ ତୀଙ୍କ, ଅଶାନ୍ତ ଚୋଥ ତୀର ଅଶାନ୍ତ, ସଦ-ସମୟ-ବ୍ୟକ୍ତ
ମନେର ଛବି । ମାଥା ସବ ସମୟ ପ୍ଲାନେ ଠାଣା—ଫୁତସ୍ଵରେ, ହଠାତ୍
ଥେମେ-ଥେମେ ତିନି ସେ-ସବ ଉଦୟାଟିନ କରନେନ ଆମାର ବାବାର କାନେ ।
ଆମି ତାଙ୍କେ ଶେ ସେବାର ଦେଖି, ସେବାର ତିନି ଏକଟା ସିନ୍ମେଶ-ଶୃଙ୍ଖଳା
ଖୋଲବାର ଜଲ୍ଲନା କରେଛିଲେନ ଗୋହାଟିତେ । ସେ-ଜଣ୍ଯ ଜାଯଗା କେବା
ଆର ଅଣ୍ୟ ସବ ଆୟୋଜନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଯେଛିଲୋ ; କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ମ'ରେ ଗିଯେ
ନିଜେଇ ବର୍ଷଟ କରେ ଦିଲେନ ଏଇ ଏକଟା ପ୍ଲାନ । ତିନି ସଥେଷ୍ଟ କ'ରେ
ଗିଯେଛେନ, ଲୋକେ ବଲାବଲି କରିଲୋ । ସଥେଷ୍ଟ, ତିନି ନିଜେଓ
ବୋଧହୟ ଶେ ମୁହଁତେ ତା-ଇ ଭେବେଛିଲେନ ; ସଥେଷ୍ଟ—ଏ
ଛବିଧରଟା ଛାଡ଼ା ।

ବ୍ରଜମୋହନକେ ଆମି ସହଜେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ବାବା ବ'ଲେ କଲ୍ପନା
କରନେ ପାରିନି, ଆଜିଓ ପାରି ନା । କୋନୋ ମିଳ ନେଇ । ସେଇ
ଶକ୍ତ, ଶୂଳ ଅଞ୍ଚ-ପ୍ରତ୍ୟଞ୍ଚ ଆର ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ଶରୀରେର ସ୍ଵପ୍ନମର ଅବାନ୍ତବତା
ସେ ଏକଇ ରଙ୍ଗ ମାଂସ, ଏଟା ଆମାର ବରାବର ଠାଟୀର ମତୋ ଲେଗେଛେ ।
ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ସେ ତାଙ୍କ ମାନ୍ଦିର କିଛୁ ପେଯେଛିଲେନ, ତା-ଓ ନୟ । ଆମାର
କାକିମା ସେଇ ଧରନେର ମେଘେ, ବିଯେର ଠିକ ଆଗେ ସାଁରା ଦେଖିତେ ବେଶ
ଲୋଭନୀୟ ଥାକେନ, ଆର ବିଯେର କଯେକ ବଚରେ ମଧ୍ୟେଇ ନେତିଯେ
ପଡ଼େନ, ଶୁକିଯେ ଧାନ, ଫିକେ ହ'ଯେ ଧାନ । ଏକଟୁଥାନି ସମୟେର ଜଣ୍ଯ
ତାଙ୍କା ଏକବାର ଶୁଦ୍ଧ ଜୁଲେ ଓଠେନ, ତା ନାହିଁଲେ ଜୈବ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ
ହୁଯ ନା । ଏଇ ଦମ୍ପତ୍ତିର ମିଳନେ ସେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ମତୋ ମେଘେର ଶୃଷ୍ଟି
ହବେ, ଏକମାତ୍ର ମେଘଲେର ଖିଓରିର ସାହାଯ୍ୟେଇ ଏ-ବ୍ୟାପାରଟାକେ
ବୋକା ଘାୟ, ବୋକାବାର ଚେଷ୍ଟା କରା ଘାୟ । ଅନେକ ଦୂର ଅତୀତେର,

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ଅନେକ-କାଳ-ବିଶ୍ୱତ କୋନେ ପୂର୍ବପୁରୁଷେର ଉତ୍ସନ୍ଧକାର ହଠାତ୍ ଏକଲାକେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅନେକଙ୍ଗଳେ ବଂଶ ପାର ହ'ଯେ ଏସେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ମଧ୍ୟେ ଲୀଲାଯିତ ହେଯେଛେ, ଏ ଛାଡ଼ା ଆର-କୋନେ ମାଂସ ଏବଂ ହଠାତ୍ ପାରେ ନା । ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ଦୁ' ଭାଇ—ତାରାଓ ଏକଟୁଓ ଭାର ମତୋ ଛିଲୋ ନା ।

ହଠାତ୍ ଏକଦିନ ଭଜମୋହନେର ଖେଳ ହ'ଲୋ, ମେଯେ ବଡ଼ୋ ହ'ଜେ ଉଠେଛେ—ଏହିବାର ବିଯେର ଚେଟୀ କରିବାକୁ ହେ । ସାଧାରଣତ, ଅଞ୍ଚଳୀ ବିଷୟ ନିଯେ ତାର ମନ ବଡ଼ୋ ବେଶି ବ୍ୟାପ୍ତ ଥାକିବେ—ଏତ ବେଶି ସେ ଏଦିକ-ଓଦିକ ତାକାବାର ସମୟ ପେତେବେ ନା । ଯାଦେର ଜନ୍ମ ତାର ଅର୍ଥାମୁଖାବନ, ତାଦେଇ ତିନି ଭୁଲେ' ଥାକିବେନ ବେଶିର ଭାଗ ସମୟ—ଅତି ଅନାୟାସେ । କିନ୍ତୁ ଠିକ ତାଦେର ଜନ୍ମ ବୋଧହୟ ନାହିଁ ; ତାର ସେ-ମେଜାଜ, ତାତେ ଅର୍ଥେଇ ଅର୍ଥେର ପରିସମାପ୍ତି ଓ ସାର୍ଥକତା । ଅର୍ଥେପାର୍ଜନେର ଜନ୍ମ ବାହିରେର କୋନେ ଅମୁପ୍ରେରଣାର ତାର ପ୍ରୟୋଜନ ଛିଲୋ ନା । ସେଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଇ ନତୁନ କୋନେ ଫଳି, ଅପୂର୍ବ କୋନେ ଉତ୍ସବନାର ଅବସରେ ହଠାତ୍ ହୁଅତେ ଏକ ସମୟେ ତାର ମନେ ପ'ଡ଼େ ଗିଯେଛିଲୋ ମେଯେର କଥା । ଅପର୍ଣ୍ଣ ବଡ଼ୋ ହେଯେଛେ, ତାର ବିଯେ ଦିତେ ହବେ । ମେ-ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭାବା, ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତେଇ ତାକେ କିନ୍ତୁ କରିବାକୁ ହେ । ଏହି ଛିଲୋ ତାର ସଭାବ : ବୌକେର ମାଥାଯ ତିନି କାଜ କରିବେ, ତାତ ଜୁଡ଼େବେ ଦିତେବେ ନା । ବ୍ୟବସାତେଓ ତାର ତା-ଇ ପ୍ରଣାଳୀ ଦୂରଦର୍ଶିତା, ପ୍ରିସ, ମସ୍ତର ବିବେଚନା, ସାବଧାନୀ ବିଚକ୍ଷଣତା—ଏ-ସବ କୁଣେର ଜନ୍ମ ତିନି ବ୍ୟବସାୟ ବଡ଼ୋ ହମନି । ବଟ କ'ରେ ତିନି ଯା କ'ରେ ଫେଲିବେ ନା ପାରିବେ, ତା ତାର କରାଇ ହ'ବେ ନା । କୋନେ

ଖୁମର ଗେଥୁଳି

ପ୍ରକଟନାର ଦ୍ରତ୍ତ ସମ୍ପାଦନାର ପ୍ରତିଭା ଛିଲୋ ତାର ଅସାମୀୟ ।
ତାର କଲ୍ପନାୟ ଛିଲୋ ସାହସ—ତାଇ ତିନି ପ୍ରୟୋଗ କରନେବେ
ବ୍ୟବସାୟ । ଅନେକ ସମୟ ଲୋକଶାନ ହ'ତୋ; ତା ନିୟେ ବିଲାପ
କ'ରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରନେବେ ନା; ତାର କଲ୍ପନା ତଥନଇ ଧାରିତ ହ'ତୋ
ଅପରୀକ୍ଷିତ କୋଣୋ ରାତ୍ରାୟ । ସମୟ ନେଇ; ଭାବବାର, ଦୁଃଖ କରବାର
ଜଣ୍ଯ ଥମକେ ଦାଢ଼ାବାର ସମୟ ନେଇ । ସା କରବାର କ'ରେ ତୋ ନିଇ—
ଏଥନଇ, ଏହି ମୁହଁର୍ତ୍ତ; ତାରପର—ତାରପର ସା ହବେ, ଉପଶିଷ୍ଟ ମୁହଁର୍ତ୍ତ
ତା ତୋ ଦେଖିତେ ପାଞ୍ଚି ନା ଆମରା, ଦୈଶ୍ୟରକେ ଧର୍ମବାଦ ମେ-ଜଣ୍ଟ ।
ତାତେ ଅନେକ ସହଜ ହ୍ୟ ଜୀବନ ।

আমার বাবা সূর্যমোহন একটানা কুড়ি বছর কলকাতার এক তখনকার দিনে বিখ্যাত বেসরকারি কলেজে ইংরিজির অধ্যাপনা ক'রে ভালো ক'রে চল্লিশ পাঁচ হবার আগেই মারা যান। তিনি ছিলেন সেকেলে অধ্যাপক—মানে কুড়ি বছর বয়সে এম. এ. পাশ ক'রে অনায়াসলভ্য ডেপুটিগিরি প্রত্যাধ্যাপন ক'রে কেবল নিজেরই রুচির গরজে তিনি কাজ নেন কলেজে—এবং আশ্চর্য অল্প সময়ের মধ্যে তাতেই শিকড় গজিয়ে বসেন। সেখান থেকে নড়বার ক্ষীণতম ইচ্ছা তাঁর কথনো হ্যনি; ‘উন্নতি’ করবার এতটুকু উত্তম কি স্পৃহা ছিলো না তাঁর। এক বললে আজকালকার দিনে অনেকে হয়তো বিশ্বাস করতে চাইবেন না যে তাঁর কাজকে তিনি ব্যবসা মনে করতেন না—নোট আর পাঠ্যক্রেতাব লিখে, পরীক্ষার খাতা দেখে, টিউশনি ক'রে, বইয়ের দোকান খুলে—আরো যে-সব উপায়ে আজকাল বিশ্বিভালয়ের হোটো-বড়ো দেবতারা প্রভৃতি ধনাগমের ব্যবস্থা করেন—সে-সব তখন জানাই ছিলো না অধ্যাপক মহলে, জীবন-সংগ্রামও এত তীব্র ছিলো না। আমার বাবার মধ্যে, অন্তত, যে-কোনো উপায় আয় বাঢ়াবার কোনো চেষ্টাই দেখিনি, কোনো উপায়েই মৃত্যুর কিছুদিন আগে তাঁর মাস-মাইনে অতি কষ্টে দুশোর কাছাকাছি পৌঁচেছিলো; আমরা ছিলাম দরিদ্র ভদ্রতায় পরিতৃপ্ত।

ধূম র গোধূলি

শান্ত ছিলো আমাদের জীবন—যেন ঘাসের উপর ব'সে
পুরুষের সবুজ জলের দিকে তাকিয়ে-তাকিয়ে কাটিয়ে-দেয়া
বিকেলবেলা। তাড়া মেই, আওয়াজ মেই। ছোটো পরিবার—
আমার আর-কোনো ভাই-বোন ছিলো না—বাড়িটা আশ্চর্যরকম
চুপচাপ। যেন কাচের বাড়িতে বাস করছি, বাইরের কোনো
শব্দ এসে পৌঁচছে না। সমস্ত শান্ত, আর ধীর, আর নিখৃত-
রুকম শুণেনো। আমাদের প্রয়োজন ছিলো কম, আহুয়-বন্ধু
ছিলো কম, সময়ের উপর দাবি ছিলো কম। বছরে একটা
নিম্নলিঙ্গে আমরা যেতুম কিনা সন্দেহ। আমার উপর কোনো
নিয়মের শাসন ছিলো না, একা বাড়িতে ব'সে-ব'সে যা-খুশি
করতুম, যা-খুশি পড়তুম। আমোদের উপকরণ আমার সামগ্র্যই
ছিলো; শিশুকালে যথেষ্ট পরিমাণে খেলনা পর্যন্ত ছিলো না।
অবশ্য, সে-জন্য কোনো অভাববোধও ছিলো না আমার: কারণ
আমার উদাম কলনা যে-সব অনুত্ত, অপরূপ খেলনা প্রতিদিন
নতুন-নতুন আমাকে এনে দিতো, জর্মান কারখানার সবচেয়ে
দামি উষ্টাবনা তার কাছে মানতায় মিলিয়ে যায়। আর আমার
মেই কলনা আরো উন্নেজিত, আরো বিস্তৃত হ'তে পেরেছিলো
উচ্ছৃঙ্খল, এলোমেলো বই প'ড়ে-প'ড়ে। নিঃসঙ্গতায় অভ্যন্ত,
মেই কলনার মধ্যে আমি বাঁচতুম। আমার শরীর ছিলো দুর্বল,
স্বভাব ছিলো ভীরু, সববয়সীদের সঙ্গে কালো ক'রে মিশতে
পারতুম না, যোগ দিতে পারতুম না দৌড়ৰ্ধাপ খেলাধূলোয়।
সে-সময়কার কথা ভাবলেই বাবার চুরুটের গন্ধ আর মা-র ঘরের

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଧୁଳି

ଖୁପକାଟିର ଗଙ୍କେ ମିଶେ ଏକଟା ଘୋହେର ମତୋ ମନେ ଏସେ ଲାଗେ
ଆନ୍ତେ-ଆନ୍ତେ ଫୌଟାର ପର ସ୍ଵଚ୍ଛ ଜଲେର ଫୌଟା, ଆମାଦେର ଦିନପତ୍ରରେ
କେଟେ ଯେତୋ । ଆମାର ସମସ୍ତ ବାଲ୍ୟକାଳ କେଟେହେ ଏହି ନିଃସଂତ୍ରତାର
ସମ୍ମୋହନେ, ତାରପର, ଆମାର ବୟସ ସଥିନ ତେବୋ, ଅପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହଠାତ୍
ଆମାଦେର ମଧ୍ୟେ ଏସେ ଆବିଭୃତ ହଲେନ ।

ଆମାଦେର କାଚେର ବାଡ଼ିତେ, ଆକଷ୍ମିକ, ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ,
ବିଶ୍ୱାସକର, ଖାନିକଟା ଝୋଡ଼ୋ ହାଓୟାର ମତୋ ଏକଦିନ ବ୍ରଜମୋହନ
ଏସେ ଚୁକଲେନ । ନିୟେ ଏଲେନ ତାର ସଙ୍ଗେ ବାଇରେ ଜଗତେର ଅଶାନ୍ତି
ଆର କଲାରୋଳ ଆର ତାର ପିଛନ-ପିଛନ, ସେନ ଚୁଲେ ଧ'ରେ ଟେନେ,
ଅନ୍ତଦୃଷ୍ଟି, ରାତ୍ରିର କୋନୋ ଗୋପନ ଫୁଲେର ମତୋ ମ୍ଲାନ, ତାର ସୋଲୋ
ବହୁରେ ମେଯେକେ । ଆଗେ ଏକଟା ଖବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇ । ଦୂର ଥେକେ,
ଅଞ୍ଚଳିଭାବେ, ଆସାମେର ପାଇନ ଆର ପାଇଥିନେର ପଟ୍ଟକିଳିଯ ଆମି
ତାଦେର କଥା ଶୁଣେଛିଲୁମ । କାବ୍ୟେର କୋନୋ ଚରିତ୍ରେର ମତେ, ଅଧି-
ବିଶ୍ୱତ କୋନୋ ରହଶ୍ୟମୟ ଉପାଖ୍ୟାନେର ମତୋ । ଆର ଏମନ
ଆକଷ୍ମିକରପେ, ଏତ କାହେ ଥେକେ, ଆମାଦେର ମାଧ୍ୟଥାନେ ତାଦେର
ଦେଖା—ଧାକ୍ତା ସାମଲେ ଉଠିତେ ସମୟ ନିଲୋ ।

ବ୍ରଜମୋହନେର ଉଚ୍ଚଶ୍ଵରେ, ଉଚ୍ଚହାସିତେ, ଅପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଗମ୍ଭତାଯ
ଆମାଦେର ବାଡ଼ିର ମୁକ୍ତା-ନିଟୋଲ ବାୟମଣ୍ଡଲ ଯେନ ଚୁରମାର ହ'ରେ ଭେଙେ
ଗେଲୋ । ଏହି ତିନି ରାଜ୍ୟରେ ଚୁକେ ମା-ର କାହେ କଳକାନ୍ତି
ମାହେର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ପ୍ରାଚ୍ୟ ନିୟେ ଉଚ୍ଛାସ ପ୍ରକାଶ ଓ ଉତ୍ତର ମହାତ୍ମର
ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗନ-ପ୍ରଣାଲୀ ନିୟେ ଗବେଷଣା କରଛେନ ; ଏହି ତିନି ଦୋତଳାର
କୋଣେର ଛୋଟୋ ଘରେ କୋନୋ ଅପଦବେତାର ଦୂରେ ମତୋ ଆବିଭୃତ

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ଦୁଇୟେ ଟଲନ୍ତରେ 'ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଶାନ୍ତି'ତେ ନିମିଶ ବାବାକେ କୀ କ'ରେ
ଏହି ଆଜ୍ୟର ମଧ୍ୟେଇ ଅଗ୍ରାନ୍ତ ଖରଚ କମିଯେ ଆସ୍ତେ-ଆସ୍ତେ ଛୋଟୋ-
ଥୁଟୋ ଏକଟି ବ୍ରାଡି କରା ଯାଇ, ସେ-ବିଷୟେ ଉପଦେଶ ଦିଯେ ଆସଛେ ।
ତୀର ଅସଂୟତ ଝୋଡ଼ୋ ପ୍ରକୃତି ନିଜେର ଚାରିଦିକେ ଏକଟା ହୈ-ଚୈ
ସୁଷ୍ଠି ନା-କ'ରେ ଟିକତେ ପାରନ୍ତୋ ନା । ଛେଲେମାନୁଷ ଆମିଓ ତୀର
ନଜର ଏଡ଼ାଇନି —ଆମାର ମଙ୍ଗେଓ ତିନି ସେଇ ସବ ବିଷୟେ ଆଲାପେ
ପ୍ରବୃତ୍ତ, ଛୋଟୋ ଛେଲେରା ସେ-ବିଷୟେ ଉତ୍ସାହୀ ବ'ଲେ ପ୍ରବାଦ ।
ମେହେର କୋନୋ ଆକଞ୍ଚିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତିନି ହ୍ୟତୋ ଆମାକେ ତୀର
ବୁକେର ଉପର ଶକ୍ତ କ'ରେ ଜାପଟେ ଧ'ରେ ଗାଲେର ଉପର କରେକବାର
ମଶଦେ ଚୁପ୍ଚନ କରନ୍ତେ । ଭୌତ, ଆମି କୋନୋରକମେ ତୀର
ଆଲିଙ୍ଗନ ଥେକେ ନିଜେକେ ମୁକ୍ତ କ'ରେ ନିଯେ ପାଲିଯେ ଗେଛି ଦୂରେ—
ପାରତପକ୍ଷେ ଆର କାହେ ସେବିନି । ଆମାଦେର ବାଡିତେ ମେହେର
ଏ-ରକମ ଉତ୍ସୁକ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ପ୍ରଚଳନ ଛିଲୋ ନା ।

ଦୁ' ଭାଇଯେର ଚରିତ୍ରେ ଏମନ ବୈପରୀତ୍ୟ ସେ ହଠାଏ ଦେଖିଲେ ଆବାକ
ଗାଗେ । ମନେ ହୟ ଦୁ'ଜନେ ଯେନ ଦୁ' ଦେବତାର ତୈରି । କିନ୍ତୁ
ହ୍ୟତୋ ଶେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଦୁ' ଜନେର ଭିତରେ ଆସିଲ ବସ୍ତୁଟା ଏକଇ :
ସେ-ଶକ୍ତି କାକାବାବୁର ମଧ୍ୟେ ବିକିଷ୍ଟ ହ'ଯେ ପଡ଼େଛିଲୋ ନାନା କର୍ମେର
ଉତ୍ସମେ, ସଂକଳନେର ନିର୍ମାଣେ, ସେଇ ଶକ୍ତିଇ ଆମାର ବାବାର ମଧ୍ୟେ
ନିହିତ ହ'ଯେ ଛିଲୋ ଜଙ୍ଗନାୟ, ଚିନ୍ତାର ନିବିଡ଼ତାୟ । କାକାବାବୁର
ସେ-କଳନାପ୍ରବଣତା କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ, ବାବାର ମଧ୍ୟେ ତା ମୁକ୍ତ
ପରେଛିଲୋ ନିଜେରଇ ସତ୍ତାର ବ୍ୟାପ୍ତିତେ । ବ୍ୟବସାୟ ସେ-ତୁମ୍ଭସାହସେର
ଜ୍ଞାରେ କାକାବାବୁ ଜ୍ୟ କରେଛିଲେନ ତୀର ଭାଗ୍ୟକେ, ବାବାର ସେଇ

ধূসুর গোধূলি

দুঃসাহস চিন্তায়, মনের বেড়া ডিভিয়ে-ডিভিয়ে দিগন্ত থেকে
আরো দুর দিগন্তের অমুধাবনে।

আশ্র্য নয়, কাকাবাবু যে বাবাকে নিঃসংক্ষেপে এবং
প্রকাশে অবজ্ঞা করবেন। বাবা ছিলেন তাঁর মতে সেই জাতের
মানুষদের একজন, যাদের ‘কোনোকালেও কিছু হবে না।’
‘হওয়া’ অর্থে তিনি বুঝতেন একমাত্র টাকা। আর এত লেখাপড়া
ইত্যাদি শিখে যে-লোক এতদিনে কলকাতায় সামাজ একটা
বাড়ি পর্যন্ত করতে পারলো না...না, কাকাবাবু অকপটে, উচ্চস্বরে
বাবার মুখের উপর হেসে উঠতেন। স্পষ্টত উপতোগ করতেন
তাঁর অতীতের কাহিনী বলতে—কী ক'রে, ব্যবসার কোন
ফিকিরে, তাঁর কোন মুরব্বির সাহেবের কৃপায়, চতুরতার কোন
আশ্র্য অনুপ্রেরণায়—কী ক'রে আস্তে-আস্তে তাঁর এই সম্প্রতি-
জাজ্জল্যমান ভাগ্য তিনি গ'ড়ে তুলেছেন। তাঁর ভাগ্য সম্বন্ধে
যথোচিত গর্ব ছিলো তাঁর মনে।

তবু মনে-মনে তাঁর নিতান্ত অকর্মণ্য দাদার প্রতি গোপন একটু
সম্মত বুঝি ছিলো—তাই তো কাজের ফাঁকে হঠাৎ যেই বুরলেন
যে কল্পা প্রায় বিবাহযোগ্যা, অমনি তাকে নিয়ে ছুটে এলেন
কলকাতায়—কেননা আসামের জঙ্গল যদি বা তার বুক চিরে
উপর্যোগী দেয় লুকোনো সোনা, কল্পার উপযোগী একটি পাত্রের
সন্ধান মিলবে না সেখানে। সে-বিষয়ে, তাছাড়া, তাঁর দাদার
নির্বাচনের উপর তাঁর বিশ্বাস ছিলো কুসংস্কারের মতো অক্ষ।
মানুষের সমাজে, সামাজিক আচরণের নানা সূক্ষ্ম জটিলতায়

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଖୁଲି

ଅଜ୍ଞୋହନ ଛିଲେନ ଶିଶୁର ମତୋ ଅକ୍ଷମ ! ତିନି ତା ଜାନଭେଦ ଓ ତାର ଟିକ ମନେର ମତୋ ପରିବେଶ ଛିଲେ ଅଜ୍ଞନ ନୟ, ଜ୍ଞଳ ; ତାର ସ୍ଵାଭାବିକ ନେତୃତ୍ୱ ପରିଜନେର ପରିମଣ୍ଠଲେ ନୟ, ମହାଜନେର ମହଲେ । ତିନି ଜାହଳ୍ୟମାନ ସେଥାନେଇ, ସମସ୍ତ ସେଥାନେ ମାନୁଷେର ସଙ୍ଗେ ମାନୁଷେର ନୟ, ଦୋକାନିର ସଙ୍ଗେ ଖଦ୍ଦେରେ । ନାଗରିକତାଯ, ସଭ୍ୟତାଯ, ମନେର ସଙ୍ଗେ ମନେର ବିନିମୟେ ତିନି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସଂଗତ, ନିତାନ୍ତ ନିଫଳ । ମେଯେର ବିଯେର ଜଣ୍ଟ, ତାଇ, ଅନାୟାସେ, ଅନ୍ଧ ଆସ୍ଥାୟ ତିନି ନିର୍ଭର କରିଲେନ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନେ ଅକୃତୀ ତାର ଦାଦାର ଉପର । ଓ-ସବ ତିନି ଜାନେନ, ଓ ସବ ତିନି ବୋଝେନ : ତବେ ଆର ଭାବନା କୀ । ଯେମନ ନିଜେର ବାଡ଼ିତେ ମାରୋ-ମାରୋ ଛେଲେଦେର ଜଣ୍ଟ ପ୍ରାଇଭେଟ ଟିଉଟର ରେଖେ ଦିଯେ ଆର ଫ୍ରୀର ଜଣ୍ଟ ବାଡ଼ି କରେକ ଶିଶି ପେଟେଟ ଓମୁଖ କିନେ ଦିଯେ ପ୍ରସମ ବିବେକ ନିଯେ ଆବାର ତିନି ବୈରିଯେ ପଡ଼ିଲେନ ଭାଗ୍ୟେର ସମୁଦ୍ରେ ନତୁନ କୋଣୋ ଜାଲ ଫେଲିଲେ, ତେମନି ମେଯେକେ ଦାଦାର କାଛେ କଲକାତାଯ ପୌଛିଯେ ଦିଯେଇ ପିତାର ଏକଟା ବୃଦ୍ଧ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହ'ଲୋ ଭେବେ ତିନି ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ହଲେନ ।

ଏସେ ଯେଦିନ ପୌଛିଲେନ, ସେଇ ରାତେଇ ଖାଓଯାର ପରେ—ଆମରା ସବାଇ ବାରାନ୍ଦାୟ ପାଟି ପେତେ ବସେଛି—ତିନି ବଲିଲେନ :

‘ଅପର୍ଣ୍ଣ ତୋମାର ଏଥାନେଇ ଥାକବେ, ଦାଦା ।’

ବାବା ବଲିଲେନ : ‘ଏଟା ଯଦି ଆଗେ ଭାବତେ, ତାହ'ଲେ ମେଯେଟା ମାନୁଷ ହ'ତେ ପାରତୋ ।’

‘ମେଯେ ଆବାର ମାନୁଷ ହବେ କୀ ? ବିଯେ ହବେ—ବ୍ୟସ !’

‘ତା ବିଯେର ଏଥନାଇ କୌ ?’

‘ବାବ, ସେଇଜଣ୍ଠାଇ ତୋ ଓକେ ନିଯେ ଏଲୁମ ଏଥାନେ । ବୌଦ୍ଧ,
ତୁମି ଏକଟୁ ଧୋଜ କୋରୋ—ସହି ସ୍ଵପାତ୍ର ପାଞ୍ଚା ଘାୟ ତୋ ଦେଇବା ।
ଟାକା ଘା ଲାଗେ ଲାଗବେ ।’

ବାବା ଗନ୍ଧୀର ହଲେନ । ତିନି ବଡ଼ୋ ହେଁଛିଲେନ ଭିକ୍ଷୁବୀଯ
ଉଦ୍‌ଦାରନୀତିର ଆନ୍ତାୟ । ମେଯେଦେର ଶିକ୍ଷା ନା-ଦିଯେ ଅଶୋଭନ
ତେଥରତାୟ ବିଯେ ଦିଯେ ଫେଲେ’ ଆମରା-ସେ ଦେଶେର ସର୍ବଜୀବ ବିନାଶେର
ସହାୟତା କରଛି, ଏ-କଥା ମନେ-ପ୍ରାଣେ ତିନି ବିଶ୍ୱାସ କରିଲେନ ।
‘ଏଥନାଇ ମେଯେଟାକେ ବଲି ଦେବେ ।’ ଏକଟୁ ଝାଡ଼ ଶକ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ କ’ରେ
ବଲିଲେନ ।

କାକାବାବୁ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠେ ହେଁସେ ଉଠିଲେନ । ବାକାର କଥା ଏକେବାରେ
ଅଗ୍ରାହ କ’ରେ ମା-କେ ବଲିଲେନ, ‘ତୋମାର ଉପରଇ ଭାର ରହିଲୋ, ବୌଦ୍ଧ:
ତୋମାର ତୋ ମେଯେ ନେଇ—ଅପର୍ଗକେଇ ମନେ କ’ରେ ନାଓ ତୋମାର ।’

ମା ବଲିଲେନ, ‘ସତି ତୋ’ ଏମନ ତାଡ଼ାଇ ବା କିସେର । ଯାକ
ନା କିଛିଦିନ ।’

‘ଓକେ ଭାଲୋ ଏକଟା ସ୍କୁଲେ ଭରତି କ’ରେ ଦିଇ’, ବାବା ବଲିଲେନ ।

‘ଏଥୁନ ଆର ସ୍କୁଲେ ଦିଯେ କୀ ହବେ । ପୁରୁଷମାନୁଷ ବିହୟେର
ପାତାର ଗନ୍ଧ ଚାଯ ନା, ଚାଯ ରଙ୍ଗ । ରଙ୍ଗ ଓର ଆଛେ ।’ କାକାବାବୁ
ଏମନ ବେପରୋଯା, ନିର୍ଜଳାଭାବେ କଥାଟା ବଲିଲେନ ସେ ଆମାର କାମ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା ଏକଟୁ ବେଶ୍ଵରୋ ଠେକଲୋ ।

ଅପର୍ଗ-ଦି ଏତଙ୍କଣ ମାଥା ନିଚୁ କ’ରେ ପାଟିର ଉପର ନଥେର
ଆଚଢ଼ କାଟିଛିଲେନ, ଏଇବାର ତା’ର ମୁଖେ ଗୋଲାପି ଆଭା ଛଡିଯେ

ଖୁମର ଗୋଟୁଳି

ପଡ଼ିଲେ । ତା ଗୋପନ କରିବାର ଜୟ ଆରୋ ବେଶ ନିଚୁ କରିଲେନ ମାଥା ।

ବାବା ଗଭୀରଭାବେ ଆଛମ୍ବ ଅନୁଜ-ନିନ୍ଦିତ ବହିୟେର ପାତାରଇ ଗନ୍ଧେ : ଅନ୍ତଦିକେ ତାକିଯେ ଚୂରୁଟ ଟାନିତେ ଲାଗିଲେନ । କଥାଟା ସେଖାନେଇ ଚାପା ପଡ଼ିଲେ—ଏବଂ ଶେବ ହ'ଲେ । ବ୍ରଜମୋହନ ଫେକ'ଦିନ କଲକାତାଯ ଛିଲେନ, ଓ-ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆର କଥନୋ ଉଲ୍ଲେଖ କରେନନି— ସବ ଠିକ ହ'ଯେ ଗେଛେ, ଏଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତାଯ ବୋଧହୟ ଭୁଲେ'ଇ ଛିଲେନ କଥାଟା । ତିନି ସବ ସମୟ ଉପାସିତ ମୁହଁତ' ନିଯେ ବାଁତେନ— ଯେ-କୋନୋ ବିଷୟେ, ଯେଟୁକୁ ନା-ଭାବଲେଇ ନା, ତାର ବେଶ କଥନୋ ଭାବତେନ ନା । ସିଧା, ଜଙ୍ଗନା, ଭାବନାର ସୁତୋ ଧ'ରେ-ଧ'ରେ ନିରଦେଶ ଘୁରେ ବେଡ଼ାନୋ—ଓ-ସବ ଜାନତେନ ନା ତିନି । ଚଟ କ'ରେ ମନସ୍ତିର କ'ରେ ଫେଲତେନ, ତୀରେର ମତୋ ଲାଗତେନ ଗିଯେ ଲକ୍ଷ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିକ୍ରିୟାକାରୀ— ତାରପର ଭୁଲେ' ଯେତେ ଏକ ମୁହଁତ' ଲାଗତୋ ନା । କାଜେ-କାଜେଇ ସମ୍ପାଦିତାନେକ ତିନି ପ୍ରଚାର ଆହାର କରିଲେନ, ପ୍ରଚାର ଶୁମୋଲେନ, ଆମାକେ ଆର ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ନିଯେ ଜାତୁଘର, ଚିତ୍ରିଆଖାନା ଇତ୍ୟାଦି ଭରମଣ କରିଲେନ, ତାରପର ଏକଦିନ ଆମାର ଜୟ ଆଲପାକାର କୋଟ ଥେକେ ଆରନ୍ତ କ'ରେ ଝ୍ୟାକବର୍ଡ କଲମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବିଧ ଓ ବିଚିତ୍ର ଉପହାର କିନେ ଦିଯେ, ମା-ର ରାନ୍ଧାର ଅଜନ୍ମ ସୁଖ୍ୟାତି କ'ରେ, ଅପର୍ଗା-ଦିର କପାଳେର ଉପର କରେକବାର ମଶଦେ ଚୁମ୍ବନ କ'ରେ ତିନି ଫିରେ ଗେଲେନ ତୀର ଆସାମେ । ତାକେ ଆର ଦୁ'ଏକଟା ଦିନ ଥେକେ ଯାବାର ଜୟ ଅନେକ ପିଡ଼ାପିଡ଼ି କରା ହେଯିଛିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାର ଜୋଡ଼ହାଟେର ଦୋକାନଟା ସେ-ରକମ ଭାଲୋ ଚଲାଇ ନା, ନତୁନ ମ୍ୟାନେଜର ନା-ବାଖଲେଇ

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

ନୟ—ଏହିକେ ଗୌହାଟିତେ ସମୀଯେ ଏଥେହେନ ସୋଡ଼ା-ଲୋମନେଡେର କଲ, ତିନି ପୌଛଲେ ତବେ ସେଟ୍ ଚଲବେ । ସମୟ ନେଇ, ଏକେବାରେ ସମୟ ନେଇ, ଏକଦିନ ଦେଇ କରା ମାନେଇ ସାତଦିନେର ଲୋକଶାନ ।—ହଁ, ଆସବେନ ବହିକି ମାବୋ-ମାବୋ, ଏକଟୁ ଫାକ ପେଲେଇ ଆସବେନ—ଆସତେଇ ହବେ, ଅପର୍ଗୀ ସଥନ ରଇଲୋ ।

ব্রজমোহন চ'লে যাবাৰ পৱ আমাদেৱ বাড়িৰ শান্ত, রূপালি-দুৰ
আবহাওয়া আবাৰ আস্তে-আস্তে নিবিড় হ'য়ে এলো। যেন
টলটলে পুকুৱে মস্ত একটা তিল ছেঁড়া হয়েছিলো, এতক্ষণে
আলোড়ন এলো থেমে। তাঁৰ অন্তর্ধাৰ্ন কোথাও কোনো
অভাব রেখে গেলো না—আমাদেৱ মধ্যে তাঁৰ আবিৰ্ভাব এমনি
আকশ্মিক, এমনি অবাস্তুৰ। যেন অন্য-কোনো আকাশ থেকে
দৈবাৎ ছিটকে পড়েছিলো একটা উপগ্ৰহ : এখন আবাৰ ঘন-
নীল প্ৰশান্তি।

আৱ, নীল ফুলেৱ মতো ঢোখ আৱ রাত্ৰিৰ কোনো আশ্চৰ্য
ফুলেৱ মতো শৱীৱ নিয়ে অপৰ্ণা-দি সেই আবহাওয়াৰ সঙ্গে মিশে
গেলেন, এক হ'য়ে গেলেন। যেন আমাদেৱ বাড়িৱ আস্তা
হঠাৎ দৃশ্য রূপ নিয়ে ফুটে উঠলো তাঁৰ মধ্যে। বাড়িতে-যে
একজন লোক বাড়লো, এমন কথাও মনে হ'লো না আমাদেৱ।
বৰং মনে হ'লো, অপৰ্ণা-দি চিৰকাল ধ'ৰে এখানেই আছেন, এই
বাড়িতে : যেন, তিনি যখন ছিলেন না, তখনও তিনি সন্তাব-
কল্পে নিহিত ছিলেন এই বাড়িতেই।

শেষ পৰ্যন্ত স্বুলে দেয়া হ'লো না—বাবাৱই মত বদলালো।
অপৰ্ণা-দিৰ বয়স তখন ষোলো ধৰো-ধৰো, অথচ ইশকুলেৱ
বিষ্ঠাব যেটুকু তাঁৰ আয়ত্ত হয়েছিলো, তাতে, হিশেব কৱলে

ଥୁମ ର ଗୋଧୂଳି

ଦେଖା ଯେତୋ, ଝକ-ପରା ଥୁକିଦେର ସଙ୍ଗେ ତାକେ ଭରତି ହ'ତେ ହ୍ୟା। ସୁଭରାଂ ସେ-ଚିନ୍ତା ପରିଭ୍ୟନ୍ତ ହ'ଲୋ ତଥନଇ । ତାହାରୀ ସ୍କୁଲେର ଖୋପ-କାଟା ପଡ଼ାଣୁମୋଯ ବାବାର ବେଶ ଆସା ଛିଲୋ ନା : ବୁନ୍ଦେ ପଡ଼ୁଥା, ତିନି ଜାନତେନ ଯେ ସୁରେ ବେଡ଼ାବାର ଖାନିକଟା ଫାଁକା ଜମି ନା-ପେଲେ ମନ ଶିକ୍ଷ ମେଲାତେ ପାରେ ନା ବିଦ୍ଧାର ମାଟିତେ । ବିଦ୍ୟର ତୋ ଅଭାବ ନେଇ ବାଡ଼ିତେ, ତାରଇ ମଧ୍ୟେ ଅପର୍ଗାକେ ଛେଡେ ଦେଯାଇ ସବଚୟେ ଭାଲୋ ।

ଆମାଦେର କାଚେର ବାଡ଼ିର ମୁଳ୍ଲାଯିତ ଆବହ ଯ ବିଲୀନ, ନିଃଶବ୍ଦତାଯ ମଧ୍ୟ, ଅପର୍ଗା-ଦି ଶାନ୍ତ ଶିଖାର ମତୋ ଭୁଲତେ ଲାଗଲେନ— ମଧ୍ୟରାତ୍ରିର ହାନ ମୋମରାତିର ମତୋ, କୋନୋ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ଶେଷ ନିଶ୍ଚିଥ- ପୁଞ୍ଜେର ମତୋ, ଅମ୍ପଟ ଆକାଶେ ନିଃଶବ୍ଦ କୋନୋ ତାରାର ମତୋ । ତାକେ ସିରେ ଜଡ଼ିଯେ ଥାକତୋ ସ୍ଵପ୍ନେର କୁଣ୍ଡାଳା, ଯେନ କୋନୋ ନାମହୀନ ପୂଜାର ଧୂପେର ଧୋଯା । ତାର ମୂର୍ତ୍ତି ସବ ସମୟ ଏକଟୁ ଅମ୍ପଟ, ଏକଟୁ ସୁଦୂର—ଯେନ ଧୂପେର ଧୋଯାର ଭିତର ଦିଯେ ଦେଖା ପ୍ରତିମାର ମୁଥ । ନିଃଶବ୍ଦେ ତିନି ଚଳାଫେରା କରନେ, ସଂସାରେ ଛୋଟୋଖାଟୋ କାଜେ ନିଜେକେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରାଖନେ ଅକାରଣେ ; ପରିଛନ୍ନ, ଠାଣ୍ଡା ମେଥେର ଉପର ପା ଛଡ଼ିଯେ ବ'ିମେ ଶେଲାଇ କରନେ, ବଇ ପଡ଼ନେ ଇଂଜି-ଚେୟାରେର ବିରାଟ ଗହରେର ମଧ୍ୟେ ଡୁବେ ଗିଯେ । ପ୍ରାତିହିକ ଜୀବନେର ଅତି ସାଧାରଣ ଏହି ସବ କାଜ, କିନ୍ତୁ ତାର ଶର୍ଣ୍ଣେ ରଙ୍ଗାନ୍ତରିତ । ଦୂର ଥେକେ ଆମି ମୁଢ଼ ଚୋଥେ ତାକିଯେ ଦେଖତାମ । ସୁର୍ତ୍ତିର ଗୃହମ ରହିଛ ଯେନ ଆମାର ଚୋଥେର ମାମନେ ଏକଟୁ-ଏକଟୁ କ'ରେ ଉଚ୍ଚାଲିତ ହ'ତେ ଲାଗଲୋ—ଦେଇ ଛୋଟୋ ଶୁଭ ଶରୀରେ, ତାର ଛନ୍ଦେ

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଥୁଳି

ଆର୍ତ୍ତଭାଙ୍ଗିତେ ; ସେଇ ନରମ, ସେଇ ଶୁମେ ଜଡ଼ାନୋ କଠିଷ୍ଟରେର ଶୁରମୟ ଅନୁରଗନେ । କେବଳ ଆମାର କିଶୋର ହଦରେର ପୂଜା ଉଦ୍‌ବାଦ ଝଟିଛାନେ ଲୁଚିଯେ ପଡ଼େଛିଲେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ପାଯେ । ଆମି ତାଙ୍କେ ଭାଲୋବେସେଛିଲୁମ—ଯେ-ରକମ ଭାଲୋବାସତେ ଏକ ବାଲକଇ ପାରେ । ଆମି ତଥନ ଇଂରିଜି କାବ୍ୟାହିତ୍ୟେର ରକ୍ତିମ ପକ୍ଷ ଫଳେ ଏଲୋମେଲୋ କାମଡ଼ ବସାଛି : ଶେଲି ଆର କୀଟସେର ଛେଡା-ଛେଡା, ମାୟାମୟ ଲାଇନେର ସଙ୍ଗେ, ଆମାର ବାଲକ-କାଲେର ଉତ୍ତରାଳ କଲ୍ପନା-ବାଶିର ସଙ୍ଗେ, ବୟସକ୍ରିଯର ରହଣ ଆର ଆତମ୍କର ସଙ୍ଗେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଅବିଚ୍ଛେଦଭାବେ ଜଡ଼ିଯେ ଗିଯେଛିଲେନ । ଯା-କିଛୁ ଆମି ଚାଇତୁମ, ଯା-କିଛୁ ଆମି ପେତୁମ ନା ; ଯା-କିଛୁ ଆମାର ସ୍ଵପ୍ନେ ଆଲୋଡ଼ିତ ହ'ଯେ ଉଠିତେ ; ଯା-କିଛୁ ଅମ୍ପାଟ, ଅନିଦେଶ୍ୟ, ବିଶାଳ, ଭୟଂକର-ଶୁଲ୍ଦର—ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଛିଲେନ ଆମାର ଚୋଥେ ତାର ପ୍ରତୀକ । ତାଙ୍କେ ଦେଖେ-ଦେଖେ କଥନୋ ତୃପ୍ତି ହ'ତୋ ନା ଆମାର । ତାର ମୁଖଶ୍ରୀ ଯେନ କୋନୋ କବିତା, ଯାର ମଧ୍ୟେ ବିଶ୍ୱାସର ଅସୀମତାର ଆଭାସ, କିନ୍ତୁ ଯାର ଭାଷା ଆମି ଭାଲୋ କ'ରେ ଜାନି ନା । ଆମାର ସେଇ ବିଶ୍ୱଲ ଦୃଷ୍ଟି ତିନିଓ ଯେ ଅମୁଭବ ନା-କରାନେ ତା ନଥ । ମାରେ-ମାରେ ଧରା ପ'ଡ଼େ ଯେତୁମ । ହଠାତ୍ ଶେଲାଇ ଥେକେ କି ବହି ଥେକେ ଆମାର ଶ୍ରୀ ବାଲକ-ଗଣ୍ଠୀର ମୁଖେର ଉପର ତାର ଚୋଖ ପଡ଼ିତେ । ଉଷ୍ଣ ରଂ ଲାଗାତୋ ଗାଲେ, ବଲେ ସେତୋ ଆମାର ମୁଖେର ଉପର ନୌଲ ଦୃଷ୍ଟିର ବିଦ୍ୟୁତ : ଲଜ୍ଜିତ, ଅଭିଭୂତ, ଆମାର ଗଲା ଥେକେ କାନ ଅବଧି ଝାଁ-ଝାଁ କ'ରେ ଉଠିତେ । କିନ୍ତୁ ସେ-ଦୃଷ୍ଟିତେ ଭର୍ତ୍ତାନା ଛିଲୋ ନା ; ଏକଟୁ ପ୍ରଶ୍ନା ଛିଲୋ, ଏକଟୁ ହୟତେ ହାସିର ଆଭାସ । ଆମାର

ধূস র গো ধূলি

লজ্জাকে চাপা দেবার জন্য তিনি হয়তো কিছি ভাবেন—‘চ'টা
বাজলো?’ কি ‘বেশ বহটা’, কি এই রকমই তুচ্ছ কোনো কথা।
আর আমি গভীরভাবে কৃতজ্ঞ বোধ করতুম। তেরো বছরের
ছেলের মতো দুর্ভাগ্য জীব কেউ নয় : তার অস্থিকর বয়ঃসন্ধি
নিয়ে কোনোখানেই তাকে মানায় না, কারো সঙ্গেই সে মিশতে
পারে না ; সে নৌরূব, সে অগাঠিত, সে বেখাশ্বা, সে বিশ্রী।
আর তেরো বছরের ছেলে আর যোলো বছরের শেষে মধ্যে তো
পৃথিবীর সব সমুদ্রের, সমুদ্রের সব জলরাশির ব্যবধান।
অপর্ণ-দি যদি আমাকে নিছক উপেক্ষায় ফেলে রাখতেন, সেটা—
সেটাই স্বাভাবিক হ'তো, সেটাই আশা করা যেতো। কিন্তু
তিনি আমার জন্য নিজেকে নিচু করতেন, আমার সঙ্গে এমনভাবে
কথা বলতেন যেন মনের দিক দিয়ে আমি তাঁর সমান, আমাকে
অংশ দিতেন তাঁর ভাবনার ; আমাকে, বলতে গেলে, গ্রহণ
করতেন অন্তরঙ্গতার বহিঃসীমায়। আমার মন মুর্ছিত হ'তো
আনন্দের নিপীড়নে—অত আশা তো আমি করিনি। আমি
যদি একটু তাঁর কাছে বসতে পেতুম, যদি দূর থেকেও তাঁর
সৌরভ টেনে নিতে পারতুম নিশাসের সঙ্গে ; যদি চোটোগাটো
কাজে লাগতুম তাঁর, দুই চোখ ভ'রে নিতে পারতুম তাঁকে দিয়ে,
তাহ'লেই—তাহ'লেই নিজেকে ধন্য মনে করতুম আমি।

বাবার বই পড়ার নেশা আমি পেয়েছিলুম ; আর তা নিয়ে
যথেচ্ছ অতিচার করবার স্বয়েগও তিনি দিয়েছিলেন আমাকে।
বাড়ির স্তুপীকৃত সাহিত্য-রাশির মধ্যে—বাবার জীবনের একমাত্র

সঁওয়—কান-মাথা সুন্দুবে থাকবার কোনো বাধা ছিলো না
আমার। বাবা বইয়ের জাতিভেদ মানতেন না : সাহিত্যের
মধ্যে যা ভালো, তা-ই ছোটো ছেলের অযোগ্য, ইস্কুলমাস্টার কি
অশিক্ষিত কলমচির লেখা বিশেষ-এক শ্রেণীর বই-ই ছোটো
ছেলেকে পড়তে দেখা যায়, এ-সব কুসংস্কার কথনো স্থান পায়নি
তাঁর মনে। সরকারি শিশুপাঠ্য কেতাব আমি বেশি
পড়েছি ব'লে মনে পড়ে না : ছেলেবেলায় সে-সব বই-ই
পড়েছিলাম, যা প'ড়ে আরো বেশি আনন্দ পেয়েছি বড়ো হ'য়ে
বইয়ের সারির পর দীর্ঘ সারির মধ্যে আমি কোনোরকম বাছ-
বিচার না-ক'রে যেমন খুশি চুঁ মেরে-মেরে ফিরেছি ; অনেক-
কিছুই প'ড়ে গেছি না-বুঝে, সুন্দু কথাগুলি ভালো লেগেছে
ব'লে। রেশ রেখে গেছে মনে, আবছা ছায়া ফেলেছে, হাওয়া
—দিয়েছে হঠাৎ কোনখান থেকে। এমনি ক'রে তৈরি হ'য়ে
উঠেছিলো আমার মন। পরে, বয়স যখন বাড়লো, যখন নিজের
লেখা লিখে উঠে অন্তের লেখা পড়বার সময়ই প্রায় পাই না,
তখন দেখলুম বালক-কালের সেই অনেক অসম্পূর্ণ-ক'রে-বোকা
ইঙ্গিত, অনেক প্রচন্দ তাংপর্য ফিরে আসছে পরিপূর্ণ প্রকাশের
মহিমা নিয়ে।

এক সকালবেলায় আমি যখন স্নানের বৈধ সময় লজ্জন
ক'রেও বই পড়ছি, অপর্ণা-দি ঘরে এসে আমার পাশে
দাঢ়ালেন। আমি তাঁর দিকে একবার তাকিয়েই বইয়ের পাতায়
চোখ নামালুম : সেই মুহূর্তে গল্পের রসে আমি এমনিই ডুবে

ଥୁମ ଗୋଥୁଲି

ଗିଯେଛିଲୁମ ସେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ସାନ୍ଧିଯୋ ଆଜିର ମନକେ ରିଷ୍ଟ୍ରାଙ୍କ୍‌
କରାତେ ପାରିଲୋ ନା ।

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଜିଗେସ କରିଲେନ, ‘କୀ ପଡ଼ିଛେ ?’

ବଲଲୁମ, ‘“ଚୋଖେର ବାଲି !”’

‘“ଚୋଖେର ବାଲି ?”’ କୋତୁହଲେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଭୂର ଏକଟୁ
ଉଦ୍ଧିତ ହ'ଲୋ ।

ନିଜେର ବିତ୍ତେର ଥୁଡ଼ିର ଢାକନାଟା ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ସାଥିରେ ଏକଟୁ
ଥୁଲେ ଦେଖିବାର ଲୋଭ ସାମଲାତେ ପାରଲୁମ ନା । ‘ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ
ଠାକୁର—ଜାନୋ ନା ? ଖୁବ ଭାଲୋ ଗାନ ଲେଖେନ ।’

‘ଓ, ହଁଁ’, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ତଞ୍ଚକ୍ଷଣାଏ ବଲିଲେନ, ‘“ବିଧୁ, ତୋମାଯ
କରବେ ରାଜା ଡରିତଳେ”—’

‘ଜାନୋ ?’ ଆମି ଲାଫିଯେ ଉଠିଲେମ, ‘ଜାନୋ ଓଟା ? ଗାଇତେ
ପାରୋ ?’

‘ଆମି ତୋ ଗାଇତେ ପାରି ନା । ଗୋହାଟିତେ ଆମାଦେର ପାଶେର
ବାଡ଼ିର ଏକଟି ମେୟର ମୁଖେ କୁନ୍ଦିଛି ।’

ଆମାର ନିରାଶା ଗୋପନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କ'ରେ ବଲଲୁମ, ‘ଖୁବ
ଭାଲୋ ଗାନ ଲେଖେନ ରବୀନ୍ଦ୍ରବାବୁ । “ବାଞ୍ଚିକି-ପ୍ରତିଭା”
ପଡ଼ିଛେ ?’

ନା, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ସେଟା ପଡ଼େନନି, ବଲତେ ଗେଲେ କିଛୁଇ
ପଡ଼େନନି । ସତି ବଲତେ, ତାର ଶିକ୍ଷାର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଛିଲୋ ରୀତିମତୋ
ଶୋଚନୀୟ । ଗୋହାଟିତେ ସେ-ସମୟେ ମେୟଦେର କୋନୋ କୁଳ ଛିଲୋ ନା,
ଗିର୍ଜେର ସଂଲଗ୍ନ ଛୋଟେ ମିଶନାରି କୁଲେ ଝକ ପରା ଅବସ୍ଥାରେ

ধূস র গোধূলি

‘তিনি দু’ এক বছর লজ্জায় আর রঙিন ছবি উপহার পেয়েছিলেন।
কিন্তু বেশিদিন চলেনি। কাকিমা খৃষ্টানদের পছন্দ করলেন না।
তা ছাড়া, মেয়েদের সাংসারিক কলাকৌশলে নিপুণ হ’লেই
চলে। আর মেয়ের বিয়েতে যা খরচ হবে, তাৰ উপর যদি
আবার ইশকুলেও টাকা ঢালতে হয়, তাহ’লে—ইত্যাদি।
বাড়িতে রামায়ণ আৱ মহাভারত ছিলো, তা তিনি পড়েছেন।
গোহাটিতে কোনো বই পাওয়া যায় না—তবে, তবে, হ্যাঁ, তাঁদেৱ
বাড়িতে সাম্প্রাহিক ‘হিতবাদী’ আসতো বটে।

অপর্ণা-দি জিগেস কৱলেন, ‘“চোখেৱ বালি” কেমন বই?’

‘ওঁ, চমৎকাৰ।’ সমালোচনাৰ পঁ্যাচওলা পৱিত্ৰা তখনও
আয়ত্ত কৱিনি; ভালোকে নিতান্তই ভালো আৱ মনকে
নিছক মন্দ বলা ছাড়া উপায় ছিলো না।

.. বইখনা আমাৰ হাত থেকে নিয়ে অপর্ণা-দি একটু নেড়ে-
চেড়ে দেখলেন। বললুম, ‘পড়বে তুমি?’

‘তোমাৰ হোক।’

‘আমি তিন বার পড়েছি।’

অপর্ণা-দি আমাৰ মুখেৱ দিকে একটু তাকিয়ে থেকে বললেন,
‘তুমি তো খালি পড়োই।’

ঈষৎ লজ্জিত, ঈষৎ গৰ্বিত, আমি চুপ ক’ৱে রইলুম।
কোনো-একটা ক্ষেত্ৰে অপর্ণা-দি আমাকে এতটুকু স্বীকাৰ ক’ৱে
নিয়েছেন, এ-কথা ভেবে আমাৰ বুকেৱ ভিতৰটা আনন্দে জলজ্বল
কৱতে লাগলো।

ଧୂ ମ ର ଗୋ ଧୂ ଲି

ସେଇ ବହିଯେର ଜଗାଟ ହ'ଲୋ ଆମାଦେର ମିଳନଷ୍ଟଳ—ଆମାର, ଆର ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର । ଜୀବନେର କ୍ଷେତ୍ରେ ଆମି ତାଁର ତୁଳନାୟ ଯତଇ ଛୋଟୋ ହିଁ, ସେଥାନେ ଆମି ତାଁର ଅଗ୍ରଜ । ଆମି ସେଥାନେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକର୍ତ୍ତା, ତିନି ଅନୁଗାମୀ । ଆମି ଓଳ୍ଡ କିଉରିଅସିଟି ଶପ ପଡ଼େଛି ଆର ହାଖବ୍ୟାକ ଅବ ନୋତ୍ରଦାମ, ମିଳଟନ ଆର ଶେଙ୍ଗପିଅର ଥେକେ ଆମି ଆବୃତ୍ତି କରତେ ପାରି, ଇତିମଧ୍ୟେଇ ଶେଲିର ଦୁ-ଏକଟା କବିତା ତର୍ଜମା କ'ରେ ଫେଲେଛି । ବଞ୍ଚିମେର କୋନ-କୋନ ଚରିତ୍ର ଠିକ କୀ-ଅବସ୍ଥାୟ ମ'ରେ ଗିଯେ ଫେର ବେଁଚେ ଉଠେଛିଲୋ ତା ଆମି ବଲତେ ପାରି ଏକ ନିଶାସେ, ରବୀନ୍ଦ୍ରବାବୁର କୋନୋ-କୋନୋ ଗୀତିକାବ୍ୟ ଆମାର ଆଗାଗୋଡ଼ା ମୁଖସ୍ଥ । ବାଂଲା ମାସ ଶେଷ ହବାର ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ‘ପ୍ରବାସୀ’ର ଆବିର୍ଭାବେର ପ୍ରତିକ୍ଷାୟ ଆମାର ଯେନ ଜୁର ଆସେ । ଆର ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି—ତାଁକେ ଯତଇ ଭାଲୋବାସି, ତାଁର ଅଜ୍ଞତାୟ ଦୁଃଖବୋଧ ନା-କ'ରେ ଉପାୟ କି ଆମାର ।

ସୁଗଲ-ମଲାଟେ ଆବନ୍ତି କଥାର ସେଇ ଅରଣ୍ୟେ ଆମି ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିକେ ନିଯେ ଚଲଲୁମ ପଥ୍ ଦେଖିଯେ । ସେଇ ଭୂମିକାୟ ନିଜେକେ ଆମି ଖୁବ ଉପଭୋଗ କରଲୁମ, ଆମାର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ହଠାତେ ଅନେକଥାନି ଦେବେ ଗେଲୋ । ସେଇଥାନେ, କଥାର ସେଇ ଜଗତେ, ଆମି ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହ'ୟେ, ସମତଳଭୂମିତେ ଏସେ ଦାଢ଼ାଲୁମଃ ଅମୁଭୂତିର ଏକ୍ୟେର ଅଦୃଶ୍ୟ ସୋଗାଯୋଗ ପରମ୍ପରେର ମଧ୍ୟେ ଆନ୍ତଗତିଶିଳ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ସ୍ରୋତେର ମତୋ । ସେଇଥାନେ, ଭାବେର ଉତ୍ତପ୍ତ ବାଞ୍ଚପୁଣ୍ଡେ ଆମରା ପରମ୍ପରେର ମଧ୍ୟେ ସଂବେଦିତ, ଏକୀଭୂତ ହ'ୟେ ଗେଲୁମ ।

ଦୀର୍ଘ ସଂଟାର ପର ସଂଟା, ଆମରା ଗଲ୍ଲ କରତୁମ—କଥା, ସତ-

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ଅଂଶେଷିତ, ବହୁବାର-ପାଠିତ, ଦୁଇ ମନେର ସଂଯୋଜନାୟ ନତୁମ କ'ରେ
ଆବିଙ୍କୃତ କୋମୋ ବହି ନିଯେ, ବହି ଥେକେ : ପ୍ରସନ୍ନକ୍ରମେ, ବୟଙ୍ଗସନ୍ଧିର
ଗୋପନ ସ୍ଵପ୍ନେର ପଞ୍ଚବିସ୍ତାର : କବିତା ଆଓଡ଼ାନୋ, କଥା ନିଯେ
ଖେଳା । ଅପର୍ଗା-ଦିର କାଛେ ଶୁନ୍ତୁମ ପୁରାଣେର ଗଲା : ଆମି ଯତ
ଭାଲୋ କ'ରେ ବୌଠାକୁରାଣୀର ହାଟ ଆର ରାଜସିଂହ ଆର ମାୟାର ଖେଳା
ଜାନତୁମ, ତତ ଭାଲୋ କ'ରେ ତିନି ଜାନତେମ ଶୁନ୍ତୁକ ମୁନିର
ଉପାଖ୍ୟାନ ଆର ଅଜୁନେର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣୟ-କାହିନୀ ଆର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେର
ଶୁଦ୍ଧିର୍ଦ୍ଦୟ, ଜାଟିଲ ଜୀବନ-ଚରିତ ଆର ନକ୍ଷତ୍ରେର ତାତ୍ପର୍ୟ ଆର ଶିଖଶ୍ରୀର
ପ୍ରକୃତ ରହନ୍ତ ଆର—ଓଃ, ସେ ଅନେକ, ସେ ଅନେକ । ଶୁନତେ-
ଶୁନତେଇ ମାଥା ଗୁଲିଯେ ଯେତୋ ଆମାର । ପୁରାଣେ ଆମାର ଶିକ୍ଷା
ଲଙ୍ଘାକର-ବ୍ରକମ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛିଲୋ : ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପେକ୍ଷକିଶୋର
ଆର କୁଳଦାରଙ୍ଘନେର ଆବିର୍ଭାବ ହୟନି, ଆର କାଶୀରାମ ଦାସେର
ମନ୍ତ୍ରବଢ଼େ ପଥାରେ ଆମି କଥନୋଇ ଏଗେତେ ପାରିନି ବେଶଦୂର ।
ଆମାର ଶିକ୍ଷାଯ ଏହି ଏକଟା ମନ୍ତ୍ର ଫାଁକ ଛିଲୋ : ଅପର୍ଗା-ଦି ସେଟା
ପୂରଣ କରଲେନ । ମାନୁମେର ସେଇ ସମୁଦ୍ରେ ମଧ୍ୟେ କେ କାର ଗତଜନ୍ମେର
ମାମା ଆର କେ କାର ଏ-ଜନ୍ମେର ଖୁଡ଼ୋ : କୋନ୍ ମୁନି ଠିକ କୀ-ବ୍ରକମ
ଘଟନାଚକ୍ରେ କାକେ କୀ-ଶାପ ଦେନ ଆର ତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କୀ-ଭାବେ
କତଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଡ଼ାଲୋ : କୁରକ୍ଷେତ୍ର ଧୂଦେର ନାୟକଦେର ବୀରତ୍ବେ ଠିକ
କେ କାର ପରେ : ଧୂଦେର ଅନ୍ତମ ଦିନେ କ' ଅକ୍ଷୋହିଣୀ ସୈଣ୍ୟ ନିହତ
ହୟ, ଏହି ସବ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ତିନି ଅନାୟାସେ, ନିଭୁଲଭାବେ, ମୁହଁର୍କାଳ
ଚିନ୍ତା ନା-କ'ରେ ବଲାତେ ପାରାନେ । ଆମି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହ'ଯେ ଯେତୁମୁକ୍ତ,
ଆଜ୍ଞାବିଶ୍ୱାସ ହ'ଯେ ଶୁନ୍ତୁମ । ଗଲେର ଟାନେ ଚ'ଲେ ଆସତେ

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

ଗଲ୍ପ, ଏକଟା ବୋବାବାର ଜଣ୍ଡ ଆର-ଏକଟା, ସେଟାର ସୂତ୍ର ଧ'ରେ ଆବାର
ଅନ୍ତ୍ୟ-କୋମୋ କାହିନୀ—ଆମାର ମତୋ ଅଜ୍ଞେର କାହେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧ
କରିବାର ଜଣ୍ଡ ଏତ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରସଙ୍ଗେର ବଦଳ ହ'ତୋ ସେହଠାଏ ଏକ
ଶମୟ ଦେଖା ଯେତୋ, ଆମାଦେର ଦୁ'ଜନେରଇ ଅଜାଣ୍ଟେ ମୂଳ ଗଲ୍ପ କୋଥାଯ
ଗେଛେ ହାରିଯେ, ଏମେ ପଡ଼େଛେ ଏକେବାରେ ଅନ୍ୟ କଥା--ସେ-ସବ
କାହିନୀର କଥମୋ ଯେନ ଶେଷ ହବେ ନା, କ୍ଲାନ୍ତି ଆସବେ ନା ସାରାଦିନ
ଭିରେ ଶୁନଲେଓ । ଅପର୍ଗୀ-ଦିନ ମୁଖେ ସେ-ସବ କଥା ଶୁନତେ-ଶୁନତେ
ଆମି ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାତ, ନତୁନ ଏକ ଜଗତେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ
କରିଲୁମ୍ : ଗୀତିକାବ୍ୟେର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ନୟ, ଏପିକେର ବିଶାଲତା—
ସେ-ଜ୍ଞଗଣ ଶାଯେର ଉପର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ମାନୁଷ ଯେଥାନେ ନିର୍ଭୀକ,
ସତ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦ୍ରିୟ, ବଳଶାଲୀ : ଯେଥାନେ ପ୍ରେମ, ପ୍ରତିହିଂସା, ତପଶ୍ଚା, ନିଷ୍ଠୁରତା,
କ୍ଷମା ସବ ବୀର୍ଯ୍ୟମୟ, ମହାନଃ ହତ୍ୟା ଯେଥାନେ ସ୍ଵଣାହୀନ, ମୃତ୍ୟୁ
ଯେଥାନେ ଶୋକମୁକ୍ତ । ରୋମାନେର ରଙ୍ଗେ ଆର ଲିରିକେର ଲୌଳ୍ୟ
ଆତ୍ମହାରା ଆମି, ଏଇ ନିର୍ମଗ, ଲବଣ୍ୟ ମୟୁଦ୍ରେ ମ୍ରାନ କରିବାର
ଆମାର ପ୍ରୋଜନ ଛିଲୋ । ପାରମ୍ପରିକ ଭାବ-ପ୍ରବାହେ ଆମରା
ଦୁ' ଜନେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ହ'ଯେ ଉଠିଲୁମ୍, ଦୁ' ଜନେ ଗୃହୀତ ହଲୁମ ଦୁ' ଜନେର
ମଧ୍ୟ ଶିଥା ଥେକେ ଜ'ଲେ ଉଠିଲୋ ଶିଥା ।

অপর্ণা-দির খুব শিগগির বিয়ে দেন, এমন ইচ্ছা বাবার ছিলো না।
 আর এক্ষেত্রে, বাবার ইচ্ছার সঙ্গে বিধাতার অভিপ্রায়ের
 আশ্চর্য মিল দেখা গেলো, যতবারই কোনো পাত্রের সন্ধান পাওয়া
 যায়—কথাবার্তা বেশি দূর এগোবার আগেই কী ক'রে যেন
 ফশকে যায় নিজে থেকেই। অবশ্য খুব-যে একটা প্রবল
 চেষ্টা চলছিলো তাও নয়। প্রথমটায় মা টাটকা-পাশ-করা
 কোনো-না-কোনো যুবকের ঠোজ এনে দিতেন বাবাকে : তাঁকে
 মৃদু একটু তাড়া দিতেন কয়েকবার : তু'একথানা চিটিপত্র কি
 একটু আলাপ হয়তো চলতো—ব্যস। তারপর আর সাড়াশব্দ
 নেই। আর তার ফলে যে আমাদের বাড়িতে কারো কথনো
 হৎভঙ্গ হয়েছে এমন লক্ষণ তো দেখিনি। তবু, অনেকদিন
 পর্যন্ত, যেন নেহাঁই কর্তব্যবোধের তাড়নায় মা মাঝে-মাঝে
 প্রসঙ্গটা উত্থাপন করতেন : বাবা হ'ইঁর বেশি জবাব দিতেন না,
 মা যেন আশাও করতেন না তার বেশি। এমনও সন্দেহ
 করি যে বাবা আদর্শ গুরুজনোচিত উৎসাহ প্রকাশ ক'রে ফেললে
 মা মনে-মনে খুশি হতেন না—নিজের তো একটা মেয়ে
 হ'লো না, এ-মেয়েটা যদিন কাছে থাকে—মা-র মনের ভাবখানা
 এইরকম। বিবেককে একটু পিঠ চাপড়ে ঠাণ্ডা করা—এর বেশি
 ও-সব কথার আর-কোনো উদ্দেশ্য কি ছিলো? জানি না।

ଧୂମ ର ଗୋ ଧୂଲି

କିନ୍ତୁ ଏଟା ଲଙ୍ଘ କରିଲୁମ୍ ସେ ଆରୋ କିଞ୍ଚିଦିନ ପରେ ମା ତାର ବିବେକକେ ଶାନ୍ତ କରିତେও ଭୁଲେ' ଗେଲେନ୍ : ଅପର୍ଗା-ଦିର ବିଯେର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନ୍ତର୍ଗତ କେମନ ଜୁଡ଼ିଯେ ଗେଲୋ, ମୁଛ ଗେଲୋ, ସକଳେର ମନ ଥେକେ । ମେଯେର ସେ କଥନୋ ବିଯେ ଦିତେ ହବେ, ବିଯେର ଜୟଇ ସେ ତାକେ ଆନା ହେବେଛେ ଏଥାନେ, ଏଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜରୁରି କଥାଟା ଏମନ ଚାପା ପଡ଼ିଲୋ ସେ ଚାପା ପଡ଼ାଟାଓ ଲଙ୍ଘ କରିଲୋ ନା କେଉଁ । ଆର କାକୁବାବୁ ? ତାର ନିଜେର ଅନ୍ତର୍ଗତାଇ ଭାଲୋ କ'ରେ ଶୁରଣ କରିବାର ସମୟ ହୟ ନା ତା ମେଯେ ତୋ ମେଯେ ।

ମା ମାବେ-ମାବେ ବଲତେନ, 'ଅପର୍ଗା, ତୋର ବିଯେ ହ'ଯେ ଗେଲେ କୀ କ'ରେ ଟିକବେ ବଲ ତୋ ?'

ଅପର୍ଗା-ଦି ତାର ଶାନ୍ତ ନୀଳ ଚୋଥ ମାନ୍ର ଦିକେ ତୁଳିଲେନ ।— 'ଆମି ଆସିବାର ଆଗେ ତୋ ଛିଲେ ।'

'ଶୋନୋ କଥା !' ମା ହାସିଲେନ ଏକଟୁ, 'ଓରେ ବୋକା ମେଯେ, ମେଇଜ୍ୟାଇ ତୋ ! ତୁଇ ଆସିବାର ଆଗେ ତୋ ବେଶ ଭାଲୋଇ ଛିଲୁମ୍ ।'

'ଆମି ଚ'ଲେ ଗେଲେ ଖୁବ କି ତୋମାର କଷ୍ଟ ହବେ, ଜ୍ୟାଠାଇମା ?'

'ଚ'ଲେ ଆବାର ଯାବି କୋଥାଯା ? ଅଲକୁନେ କଥା ବଲତେ ବାପୁ ଏକଟୁ ଯଦି ଆଟକାଯ ତୋଦେର ମୁଖେ ।'

ମା ସ୍ଵଭାବତ ଦୁର୍ବଲ ପ୍ରକୃତିର ଛିଲେନ ନା : କିନ୍ତୁ ଅପର୍ଗା-ଦି ସମ୍ବନ୍ଧେ ତାର ମନେ କେମନ ଏକଟା କୁସଂକ୍ଷାର ଛିଲୋ । ଯେନ ସବ ସମୟ ଚାପା ଏକଟା ଭୟ—ନାମହୀନ, ନିରବ୍ୟବ ଏକଟା ଆତକ, ଯା ତାର

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

ବୁକେର ମଧ୍ୟେ ମୁଢ଼େ ଉଠିଲେ ତୁଳ୍ଳ କୋନୋ କଥାଯ, ହାଲକା କୋନୋ ଠାଟ୍ଟାଯ। ଆଗେ ଥେବେଇ କୋନୋ ଛାଯାକି ପଡ଼େଛିଲେ ତାର ମନେ ତିନି କି ଜାନତେ ପେରେଛିଲେ ଆଗେଇ? ଭେବେ ଅବସକ ଲାଗେ ।

ତିନ ବହର କାଟିଲେ । ଇଶ୍କୁଲେର କାହାର ପିଣ୍ଡରେ କାହାର ଭରତ ହଲ୍ମ କଲେଜେ । ଅଲକ୍ଷିତେ ଅମାର ଆମାର ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟବଧାନ ଦୂର ହଁଯେ ଗେଲେ । ହଠାତ୍ ଆବିକାର କରଲୁମ, ଆମି ତାର ସମବୟସୀ । ବହିଯେର ବାଇରେ ସେ-ପରିମିତ, ପୁରୋନୋ ଜୁଗ, ତା ନିଯେ ତାର ସଙ୍ଗେ ମତାମତ ବିନିମୟ କରଲେ ଏଥିନ ଆର ବେମାନାନ ହ୍ୟ ନା । ଆମି ତାର ହାସିତେ ଯୋଗ ଦିତେ ପାରି; ତାକେ ହାସାତେ ପାରି । ତାର ମନେର ଗୋପନତାର ଅଂଶ ନିତେ ପାରି । ଆର ତାକେ ବଲତେଓ ପାରି ଆମାର ମନେର ଭାବନା: ନର୍ଯୌବନେର କଲ୍ପନା ଆର ବେଦନାର ଝାଶି । ଆମାର ଚାଲ-ଚଳନ, ଆମାର କଥାବାତ୍ରୀ ଅନେକ ସ୍ଵାଭାବିକ, ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ ହଁଯେ ଗେଲେ; ଆମି ଲାଲ ହଁଯେ ନା-ଉଠେ ତାର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାତେ ପାରି, ତାର ପାଶେ ଏକଟୁ ବସଲେଇ ବୋକାର ମତୋ ସେମେ ଉଠି ନା । ବାଲକେର ତରଳ ଅବିରଳ ପୃଜା ସ୍ଫଟିକ-କଟିନ ହଁଯେ ଉଠିଲୋ ଯୌବନୋମ୍ବେର ବନ୍ଧୁତାଯ । ଆରଙ୍କ ଗୋଲାପେର ମତୋ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ପଲ୍ଲବେ-ପଲ୍ଲବେ ଝାଲେ ଉଠିଲେନ ଆମାର ଚୋଥେ; ଆର ସେଇ ଉତ୍ତାପେ ଆର ଦୀପିତେ ଆମି ଫୁଟେ ଉଠିଲାମ, କୃପାନ୍ତରିତ ହଲାମ । ତାର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ବନ୍ଧୁତାର ମଧ୍ୟର ଉଞ୍ଚତାଯ ସମସ୍ତ ଆକାଶ ଭ'ରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଲେ ।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ଆମାର ଯୌବନ-ସ୍ଵପ୍ନେ ସେଇ ଛେଷେ ଆହେ ବିଶେର ଆକାଶ,
ଫୁଲଗୁଳି ଗାଁରେ ଏଦେ ପଡ଼େ କୃପ୍ସୀର ପରଶେର ମତୋ ।

ହଠାତ୍ ଏନ୍‌ଦୁଟୋ ଲାଇନ ମନେ ପ'ଡେ ଗେଲୋ । ଏ-ଦୁଟି ଲାଇନ ଦଶ
ହଜାର ବାର ଆସୁଣି କ'ରେଓ ସେଇ ଆମାର ତୃପ୍ତି ହ'ତୋ ମା—
ମେ-ମୟେ । ଆ, ସତି, ସତି କଥା । ଆମି ସେଇ ଅମୁଭବ କରତାମ,
ଆକାଶ ଭେତେ-ଭେତେ ଛଡ଼ିଯେ ପଡ଼ିଛେ ଆମାର ଗାଁଯେ ପାପଡିର ପର
ନରମ ପାପଡିତେ । ସେଇ ଅମୁଭୂତିର ମତୋ ଆର-କିଛୁ ନୟ । ଜୀବନ
ଭ'ରେ ଅନେକ ଦେଖେଛି ଆମି, ଅନେକ କରେଛି, ମୁଠି-ମୁଠି ଗୋଲାପ
ଦିଯେଛି ଛିଟିଯେ—ଆର ପ୍ରତିବାର ନତୁନ କ'ରେ ଜେମେଛି ଏହି କଥା
ସେ ସୌବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣାଯ ଆକାଶ ସଥନ ଫୁଲେ-ଫୁଲେ ଛେଯେ ଥାଏ,
ତାର ମତୋ ଆର କିଛୁ ନୟ, ଆର-କିଛୁଇ ନୟ ।

ଏକଟା ସନ୍ଧ୍ୟାର କଥା ମନେ ପଡ଼େ । ଗଲିର ଉଣ୍ଟେ ଦିକେର
ବାଡିତେ ଏକଟା ରେକର୍ଡ ବାଜଛିଲୋ—ବିଲେତି ବେହାଲାର
ବାଜନା, ରାସ୍ତାର ଦିକେର ସର୍ବ ବାରାନ୍ଦାୟ ରେଲିଟେ ଭର ଦିଯେ ଦୀନିଧିରେ
ଆମି ଆର ଅପର୍ଗା-ଦି ଶୁନଛିଲାମ । ଅନ୍ତୁତ ବାଜନା; ସାମନେର
ଦିକେ ବୁକେ ପ'ଡେ ଆମରା ଚେଟା କରଛିଲୁମ ସମସ୍ତ ଶ୍ରବଣଶକ୍ତିକେ
ଲିଯୋଗ କରିବେ । ଅନ୍ତୁତ ଶ୍ରୀଅ-ସନ୍ଧ୍ୟା, ମାରେ-ମାରେ ଏକଟୁ ହାୟାର
ନିଶାସେ ଟୋଲ-ଥାୟା, ଅନ୍ତୁତ ବେଗନି ରଙ୍ଗେ ଆକାଶ । ସେଇ
ଆକାଶେର ଦିକେ ତାକିଯେ ହଠାତ୍, ପ୍ରାୟ ନିଜେରଇ ଅଜାଣେ, ଆମି
ବ'ଲେ ଉଠିଲାମ :

ଆମାର ଯୌବନ-ସ୍ଵପ୍ନେ ସେଇ ଛେଷେ ଆହେ ବିଶେର ଆକାଶ,
ଫୁଲଗୁଳି ଗାଁରେ ଏଦେ ପଡ଼େ କୃପ୍ସୀର ପରଶେର ମତୋ ।

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ଆମାର ମୁଖେର କଥା ଭାଲୋ କରେ ଶେଷ ହ'ତେ-ନା-ହ'ତେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି
ଆମାର 'ହାତେର ଉପର ଆସେ ହାତ ରେଖେ ବଲଲେନ, 'ଆଃ ଚୂପ
କରୋ ।' ମୁହଁତେ ଆମାର ସମସ୍ତ ଶରୀର କେପେ ଉଠିଲୋ ତୌତ୍ର
ଚକିତ ବିଦ୍ୟାତେ; ଆର ସେଇ ମୁହଁତେ ଆମି ବୁଝାତେ ପାରଲୁମ, ଓ-ହୁଣି
ଲାଇନେର ମାନେ କୀ ।

এই গঞ্জের মুখ্য পাত্রের অবতারণা করব সময় হ'লো। নাম তাঁর কল্যাণকুমার। বাবার প্রিয় ছাত্র প্রিয় ছাত্রদের সঙ্গে ক্লাশের সাধারণ সরকারি যোগাযোগেই তৃপ্তি হ'ত। না বাবার, তিনি তাদের ডেকে আনতেন বাড়িতে; দাস্তের কোনো-একটা খোকের ঝরকের ব্যাখ্যা নিয়ে, অপেক্ষাকৃত অজ্ঞাত কোনো ক্রিয়াকুর কবিকে নিয়ে, ইংরিজি ব্যালাডের ক্রম-বিবর্তন নিয়ে আলাপ করতেন; ধার দিতেন বই, অনেক ক্ষেত্রেই ফিরে পেতেননা। মনে করতেন আর দেবেন না, তবু সময় হ'লে আবার নিজে থেকে, গায়ে প'ড়েই দিতেন—‘এ-বইটা তোমাকে পড়তেই হবে নিয়ে যাও।’ মা-র উপর বরাদ্দ ছিলো ছেলেরা কেউ এলেই প্রচুর জলযোগের ব্যবস্থার। বাবা যা শোনাতেন আর মা যা বানাতেন, দুটোই যে অত্যন্ত সারবান, সে-বিষয়ে ছাত্রদের মধ্যে কখনো মতভেদ ঘটেনি।

অনেক বিদ্যার্থীকেই দেখেছি যেতে-আসতে—একদল চ'লে গেলে আর-এক দল এসেছে—এর মধ্যে হঠাৎ একজন আটকে গেলেন আমাদের বাড়িতে, প্রিয় ছাত্র থেকে প্রিয়পাত্র হ'য়ে উঠলেন বাবার। তার অবশ্য কারণও ছিলো; আকারে প্রকারে স্বভাবে পারিপার্শ্বিকে এই মুক্তি ছিলেন অন্যদের থেকে স্বতন্ত্র। মা-বাবা উভয়েই মৃত.; আত্মীয়-স্বজনের বালাই নেই। বিজ্ঞানী;

ଧୂ ମୁର ଗୋଧୁଳି

ପୂର୍ବବଜେର ଛୋଟୋଖାଟୋ ଜମିଦାର ଗୋହେର । ଥାକତେନ ହସ୍ତେଲେ, ତଥନଙ୍କୁ ଦିନେ ମାସେ ଦେଡ଼-ଶୋ ଥେକେ ଦୁ'ଶୋ ଟାକା ଖରଚ କରତେନ—କୀ କ'ରେ ଅତ ଖରଚ ହ'ତୋ ତିନି ଜାନେନ ନା । ସେ-ୟୁଗେର ସୌରିଅସ ଧରନେର ଛାତ୍ର (ସେଇ ଏକଟା ଟାଇପ, ଯା ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱବ୍ୟକ୍ତର ପର ଲୋପ ପୋଯିଛେ ଦେଶ ଥେକେ) ;—ତାଦେର ଏକଜନ, ସୀରା ଉଚ୍ଚଶିଳ୍ପୀଙ୍କାୟ, ମହେ ଜୀବନେ (କଥାଗୁଲି କି ଆଜକାଳକାର ଦିନେ ଏକଟୁ ହାତ୍ତକର ଶୋନାଯ ?) ବିଶ୍ୱାସ ରୋଖେଛିଲେନ ଡାକୁଇନେର ମନ୍ତ୍ରଣାୟ ସୀରା ମନ୍ତ୍ର ନିଯେଛିଲେନ ପ୍ରୋଗ୍ରେସ କିନା ଅଗ୍ରଗାମିତାର—ଆଲୋକ-ବିତରଣ, ପ୍ରାକୃତ୍ୟାବିକୀରଣ, ସ୍ଵତ୍ୟ-ଫ୍ରୀତି, ମାନବଜୀତିର କଲ୍ୟାଣ-ସାଧନା, ଏହି ସବ ଆର ଏହି ସବ । ସୌରିଅସ, ଭ୍ୟାକରରକମ ସୌରିଅସ, ଏହି କଲ୍ୟାଣକୁମାର । କଲେଜେର ପଡ଼ା ନିୟେ ଭୀଷଣ ପରିଶ୍ରମ କରତେନ ତିନି (ପରେ ଆମି ଭେବେ ଅବାକ ହେଁଥି ସେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସାମାଜିକ ଏକଟା ପରୀକ୍ଷା ପାଶ କରିବାର ଜଣ୍ଯ ତିନି ଅତ ବେଶ ଖାଟତେନ, କିନ୍ତୁ ମଙ୍ଗେ-ମଙ୍ଗେ ଏ-ଓ ମନେ ହେଁଥେ ସେଟା ଶୁଦ୍ଧ ପରୀକ୍ଷା ପାଶେର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ତୋ ନୟ—ଓ-ରକମ ନା-କ'ରେ ତାର ଉପାୟ କୀ : ଅମନ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ସେ-କୋନୋ ଏକଟା ବ୍ୟବହାର ତୋ ଚାଇ !)—ନିୟମ ରାଖତେନ ନା ସ୍ନାନାହାରେର ; ଭୁଲେ ଯେତେନ ଏକଇ ଜାମା କ'ଦିନ ଧ'ରେ ଗାୟେ ରାଖିଲେ ଭବ୍ୟତାର ସୀମା ପେରିଯେ ଥାଏ ; ହଠାତ୍ ଖିଦେର ତାଡ଼ନାୟ ସବଚୟେ କାହେର ଦୋକାନେ ତୁକେ ପ'ଡେ ଯେ-କୋନୋ ଖାତ୍ ବା ଅଖାତ୍ ଥେଯେ ଅନୁଥେ ଭୁଗତେନ ଦୁଦିନ ; କଲେଜେର ଡିବୋଟିଂ ସୋସାଇଟିତେ ପୌତ୍ରଲିକତା କି ଶ୍ରୀଶିଳ୍ପା ନିୟେ (ହାଯାରେ ସେ-ୟୁଗେର ସମସ୍ୟା ! ହାଯାରେ ଗେଲୋ ବଛରେ ତୁଧାର !) ବକ୍ତ୍ଵା କରତେ-କରତେ ଅଶୋଭନ-

ଶୁଣି ଗୋଧୂଳ

ରକମ ଉତ୍ତେଜିତ ହ'ୟେ ପଡ଼ନେ, ପ୍ରତିପକ୍ଷେର କୋନୋ ବ୍ୟକ୍ତି, ତୀର
ମତେ ମୁଢ଼ତାଯ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣପେ ଆଜ୍ଞା-ସଂର୍ବତି ହାରିଯେ ବଢ଼େ ମତେ
ମେଜାଜେ ଛୁଟେ ଚ'ଲେ ଯେତେବେ ବାହିରେ; ବାଡ଼ି ଫିରେ ଲିଖିତେ ବସନ୍ତେ
ତଥନକାର ଦିନେର ଲଙ୍ଘା-ଲଙ୍ଘା ଶବ୍ଦଗୁଲା ଓ ଜନନୀର ଇଂରେଜିତେ
ବୈନିକପତ୍ରେର ଜଣ୍ଣ ଶୁତୀତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ । ସେ-ସବ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଦୃତ ହ'ତୋ
ତଥନକାର ପାଠକ-ସମାଜେ । ତବେ, ସବାଇ ବଲନ୍ତେ, ଶେଖାଶ୍ରୀଲି
ଏକଟୁ ଏଲୋମେଲୋ, ଏକଟୁ ବେସାମାଲ । ସେଟା ବିନ୍ଦୁଯେର ନାୟ,
କେନ୍ତଟ ତିନି ମାନୁଷଟାଇ ଛିଲେନ ଏଲୋମେଲୋ ଶ୍ରଭାବେର ।
ତିନି ଅଜନ୍ମ କଥା ବଲନ୍ତେ, ଭୁଲେ' ଯେତେବେ, ଠିକ ଆଗେର
ମୁହଁତେ କୀ ବଲଛିଲେନ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷ ଶୁନଛେ କିନା, ଝାନ୍ତ
ହଛେ କିନା, କିଛୁ ବଲତେ ଚାହେ କିନା ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର
ତୀର ସମୟ ହ'ତୋ ନା । କାଉକେ କୋନୋ କଥା ଦିଯେ ତିନି
ମନେ ରାଖିତେ ପାରନ୍ତେନ ନା, କୋନୋ ଜାଯଗାଯ ଠିକ ସମୟେ ଉପହିତ
ହ'ତେ ପାରନ୍ତେନ ନା; ସଦି କୋନୋ କାଜ ତାକେ କରନ୍ତେଇ ହ'ତୋ,
ଅସମ୍ଭବ ତାଡ଼ାହଡୋ କ'ରେ, ବ୍ୟକ୍ତତାର ଦସ୍ତରମତେ ଏକଟା ଟନ୍‌ଯାଡ଼ୋ
ତୁଲେ ଦିଯେ ତବେ ତା କରନ୍ତେନ । ସବ ସମୟ ତିନି ଛଟକ୍ଟ କରଛେନ,
ଟଗବଗ କରଛେନ, ଦୁ' ମିନିଟ ଶାନ୍ତ ହ'ୟେ ଏକ ଜାଯଗାଯ ବସନ୍ତେ
ପାରଛେନ ନା—ଯେଣ ଏକୁନି, ଏ କୁ ନି ଏକଟା-କିଛୁ କ'ରେ ନା-ଫେଲିଲେ
କୋଥାଯ କୀ-ଏକଟା ମନ୍ତ୍ର ସରବରାଶ ହ'ୟେ ଥାବେ । ଏମନ ମାନୁଷେର
ବ୍ୟବହାରେ ମାବେ-ମାବେ ବିଶ୍ଵାଳା ସଟିବେଇ : କଥା ବଲା ବଲତେ
ଉତ୍ତେଜିତ ହ'ୟେ ଉଠେ (ଆର କୀ ସହଜେଇ ତିନି ଉତ୍ତେଜିତ ହତେ !)
ତିନି ଏମନ ଆବେଗଭାବେ ନିତସ୍ଵଦେଶ କଣ୍ଠୁନ କରନ୍ତେ ଯେ

ଧୂମ ଗୋଧୁଳି

‘ନିରପେକ୍ଷ ଦର୍ଶକରେ ଚୋଥେ ତା ଏକଟୁ ଦୃଷ୍ଟିକୁଟିଇ ଠେକତୋ । ମାତ୍ରା-
ଜାନେର, କଥନୋ ବା କାଣ୍ଡଜାନେର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଭାବ ଦିଯେ ବିଧାତା
ତାଙ୍କେ ଜୈର କରେଛିଲେନ—ସଥନ ଯେ-କଥା ତାଙ୍କ ମୁଖେ ଆସତୋ ସେଟା
ବଲାତେଇ ହେବେ, ସଥନ ସେଇକେ ମନ ଛୁଟିଲୋ ସେଟା ନା-କରଲେଇ ନାଁ ।
ବୟ ଘୋଡ଼ାର ମତୋ ଅଶାନ୍ତ ତିନି, ଘୋଡ଼ୋ ସଭାବ ନିଯେ
ଆମାଦେର ଭିତର ଦିଯେ ଛୁଟେ ଗେଲେନ—ନିଯେ ଏଲେନ ତାଙ୍କ ଗତିର
ଆବେଗେର ଟାନେ ଖଂସ ଆର ମୃତ୍ୟୁ ।

ପ୍ରଥମ ସେଇନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର ବାଜିତେ ଏସେଇଲେନ,
କଥା ବ'ଲେ-ବ'ଲେ ବୋରା ବାବାକେ ଆଧ-ମରା କ'ରେ ଦିଯେଇଲେନ—ଏତ
କଥା ବଲେଇଲେନ ଯେ ପର-ପର ତିନ ପେଯାଳା ଚା ଅମ୍ପ୍ଲଟ ଅବସ୍ଥାର
ଠାଣ୍ଡା ହେଯେଇଲେ । ପାଶେର ସର ଥେକେ ଆମରା ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଚ କଞ୍ଚକରେର
ଦେୟାଳ-ପ୍ରତିହତ ଗଣ୍ଡିର ଧରନି ଶୁନତେ ପୋଯେଇଲୁମ, କଥାଣ୍ଡି ଠେଲେ
ବେରୋଛେ ଏକଟାର ପର ଏକଟା, ନିଶାସ ନେବାର ସମୟ ନେଇ । ବ'ସେ
ଥେକେ-ଥେକେ ନୀଳ ହ'ଯେ ଗିଯେଇଲେନ ବାବା, ତବୁ ଚମକୁତ୍ତା
ହେଯେଇଲେନ, ଛାତ୍ରିକେ ବ'ଲେ ଦିଯେଇଲେନ ଆବାର ଆସତେ ।
ବଲବାର ପ୍ରୋଜନ ଅବଶ୍ୟ ଛିଲୋ ନା । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହୟତୋ ତାଙ୍କ
ଜୀବନେ ଆମାର ବାବାର ମତୋ ଏମନ ଧୈରଶାଲୀ ଶ୍ରୋତା ପାନନି ।
ତିନି ଆବାର ଏଲେନ, ଆବାର । ତାରପର ଏକଦିନ ସୋଜା କଲେଜ
ଥେକେ ଏସ ଉପଶିତ ହଲେନ : ତାଙ୍କ ଏକଟା ପ୍ରବନ୍ଧେର ଜନ୍ୟ
କ୍ଷଟଲ୍ୟାଣେର ରାଜା ପ୍ରଥମ ଜେମ୍ସ-ଘାଟିତ କୀ-ଏକଟା ଇତିହ୍ସ ଦରକାର ।
ପ୍ରଥମ ଜେମ୍ସ ପରେ ହେବେ, ଆଗେ ଜଳଯୋଗ ହୋକ । ଅନ୍ୟମନକ୍ଷତାବେ
କଥା ବଲାତେ-ବଲାତେ, ମାଝେ-ମାଝେ ବାଁ ହାତ ଦିଯେ କୋଲେର ଉପର

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ଶାରିତ ଏକଥାନା ସିଂହରେ ପାତା-ଓଟ୍ଟାତେ-ଓଟ୍ଟାତେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ଠିକ ତେରୋଥାନା ଲୁଚି ଖେଳେନ, ଆର ଆମୁସନିକ ତରକାରି ଆର
ମିଷ୍ଟି । ଏବାର ଚମତ୍କୃତ ହଲେନ ମା । ହମେଲେ ଭାତ୍ ଖେଯେ କି
ମାନୁମେର ପ୍ରାଣ ବାଁଚେ !

ଦେଖତେ-ନା-ଦେଖତେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଅନ୍ତପୁରେ ବେଡ଼ା ଡିଙ୍ଗିଯେ
ଏଲେନ—ଆମାଦେର ବାଡିର ସେ-କୋମୋ ଜାଯଗାୟ, ସେ-କୋମୋ ସମୟେ
ତାଁର ଅବାଧ ଗତିବିଧି; କୋମୋ ନିଷେଧ, କୋମୋ ନିୟମ ତାଁର ଜୟ
ନୟ—ତିନି ଉଥିଲେ ଉଠିଛେ, ଉପଚେ ପଡ଼ିଛେ । ଜେନେ-ଶୁନେ ସେ
ନିଜେର ଅଧିକାର ଲଜ୍ଜନ କରିଲେନ ତା ନୟ; କୋନଟା ସେ ତାଁର
ବୈଧ ଅଧିକାର ନୟ ସେ-ବିଷୟେଇ ସଚେତନ ନନ ତିନି : ସେ-ଅନୁରଙ୍ଗତାଯ
ପୌଛିତେ କୋମୋ ସାଧାରଣ ଲୋକେର ଏକ ବହର ଲାଗତୋ,
ଦୁ' ଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ତିନି ଅନ୍ୟାନ୍ୟେ ଚ'ଲେ ଏଲେନ ସେଥାମେ,
କୋଥାଓ ଏତୁକୁ ବାଧିଲୋ ନା । ଆମି ଦେଖେଛି, କୋମୋ କାଜ
ଚିନ୍ତାହୀନ ସ୍ଵାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ କରିଲେ ପାରିଲେଇ କେମନ ସୁନ୍ଦର ମାନିଯେ ଥାଏ;
ଇତ୍ତନ୍ତ କରିଲେଇ, ଏଦିକ-ଓଦିକ ଭାବତେ ଗେଲେଇ ବିପଦେର ଉପର
ବିପଦ ଜଡ଼ୋ ହ'ତେ ଥାକେ । ଆମାଦେର ଗୃହେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେ ଏହି
ପ୍ରବେଶ କୋମୋ ଚେଟୀ ଛିଲୋ ନା : ତିନି ଶୁଦ୍ଧ ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ ଏକଟା
ଚେତ୍ୟେର ମତୋ ଏସେ ଭେଟେ ପଡ଼ିଲେନ—ଏବଂ ଥେବେ ଗେଲେନ । ଭଜ
ପ୍ରଥାର ସବ ଅନୁଶାସନ କୋଥାଯ ଗେଲୋ ଭେଟେ । ତାଁର କାହେ
ସେ-ସବେର ଅନ୍ତିତ୍ଥି ନେଇ; ତିନି ମେଘଲିକେ ଅତିକ୍ରମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
କରିଲେନ ନା, ନିଛକ ଅସ୍ତ୍ରିକାର କରିଲେନ । ଆର ଦେଖତେ-ଦେଖତେ,
ଆମାଦେର ମନେରେ ସବ ବେଡ଼ା ଭେଟେ ଗେଲୋ, ନିଜେଦେଇ ଅଲକ୍ଷିତେ ।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

କଥନ ସେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଠିକ୍ ଆମାଦେଇ ବାଡ଼ିର ଏକଜନ ହ'ଯେ
ଉଠିଲେନ, ତା ବୁଝତେଇ ପାରଲୁମ ନା ଆମରା । କିଛୁଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ସଥନ
ଦେଖା ଗେଲୋ, ତିନି ମା-ର କାହେ ଗିଯେ ବଲଛେନ, ‘ଦିଦି, ଏକଦିନ ଇଲିଶ
ମାଛେର କାଟୀ ଆର କୁମଡୋ ଦିଯେ ଚଚଡ଼ି ରାଖିବେ ?’ ଆର ମା ହେସେ
ବଲଛେନ, ‘ଆହା—କୀ-ଏକ ଅପୂର୍ବ ଜିନିଶଇ ଥେତେ ଚାଇଲେନ !’
ତଥନ ସ୍ୟାପାରଟା କାରୋ କାହେଇ ଏତୁକୁ ଅସ୍ଵାଭାବିକ ଠେକଲୋ ନା ।
ମା-କେ ତିନି ନିଜେରଇ ଅନ୍ତରେ କୋନୋ ଆକଷ୍ମିକ ପ୍ରେରଣାଯ ଦିଦି
ଡାକତେ ଆରନ୍ତ କରେନ; ଆର ମା ତାତେ ଖୁଶି ହେଁଲେନ ବ'ଲେ
ମନେ ହୟ । ମା-ର ଏକଟୁ ମେହ ପଡ଼େଛିଲୋ ଏହି ଉଦ୍‌ଦାମ, ବିଶୃଜଳ
ସୁବକେର ଉପର—ସେ ଉଦ୍‌ଦାମ ଏବଂ ବିଶୃଜଳ ବ'ଲେଇ । କେନନା ଆମି
ଏଟା ଦେଖେଛି ସେ ସେ-ମାନୁଷ ନିଜେର ସତ୍ତ୍ଵ ନିଜେ ନିତେ ପାରେ, ମେଯେରା
ତାକେ ଭାଲୋବାସେ ନା । ସେ ଏଲୋମେଲୋ, ସେ ଅଗୋଛାଲୋ
ଧାକେ ନିଯେ ଅନେକ ଜ୍ଵାଳା, ମେଯେରା ମୁଖେ ତାର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଘୋରତର
ଆପନ୍ତି କରେ, କିନ୍ତୁ ମନ ଦେଇ ତାକେଇ । ସେ-ମାନୁଷ ଠିକ୍ ସଫି ଧ'ରେ
ସ୍ନାନାହାର କରେ, ସବ ସମୟ ହାତେର କାହେ ଜ୍ଞାମ-କାପଡ଼ ଥୁରେ ପାଇ,
ମେଯେରା ତାକେ ଭୁଲେ’ ଥାକେ ଅନାୟାସେଇ । ଆମାକେ ବିଧ୍ୟାତା
ସ୍ତ୍ରୀଜୀତିର ଭାଲୋବାସାର ବିଶେଷରକମ ଅଯୋଗ୍ୟ କ'ରେ ସ୍ଥର୍ଥ କରେ-
ଛିଲେନ: ଶିଶୁକାଳ ଥିକେ ଆମି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ, ନେହାଣ୍ଟି ଭାଲୋ,
ଚିରକାଳ ଆମି ନେହାଣ୍ଟି ଭାଲୋମାନୁଷ । ମେଯେଦେର ମାରୋ-ମାରୋ
ଆଘାତ ଦିଯେ ମନେ କରିଯେ ଦିତେ ହୟ ସେ ଆମି ଆଛି, ତା ନା-ହ'ଲେ
ମନେ ରାଖିତେ ପାରେ ନା ତାରା । ସେ-କ୍ଷମତା ଛିଲୋ ନା ଆମାର ।
ହେଲେବେଳା ଥିକେଇ ଆମାର କୁମୋ ସ୍ଵଭାବ : କଥନେ କାଉକେ ସଂଟାତେ

ଶୁଶ୍ରୀ ଗୋଧୂଳି

ଯାଇନି, ଆର ଶୁଦ୍ଧ ଏହି ଚେଯେଛି; ଆମାକେ ସେଇ କେଉଁ ଘଟାତେ ନା ଆସେ । ଶିଶୁକାଳେ ନାଓୟା-ଖାଓୟା, ସାଜ-ପୋଶାକ କି ଏଟା-ଷ୍ଟଟା ନିଯେ ଆମି କଥିନୋ କୋନୋ ଉପଦ୍ରବ କରିନି : କୋନୋ ଅନ୍ୟାଯ କରିନି ; ସବ ସମୟ ଆଦର୍ଶ ବାଲକେର ସବଙ୍ଗଲି ନିୟମ ମେନେ ରଖିଛି । ସାବା କି ମା ଏକବାର ସା ବ'ଳେ ଦିତେନ, ତାର ଅନ୍ୟଥା ଆମି ମ'ରେ ଗେଲେଓ କରତେ ପାରନ୍ତମ ନା । ଏମନ ଛେଲେ ହୟ ନା, ସବାଇ ବଲାତୋ । ମା ହାସନେନ । ସତି, ଛେଲେ ଏ-ରକମ ହ'ଲେ ତାକେ ମାନ୍ୟ କରା ଆର ମୁଶକିଲ କୀ । ନିଜେଦେର ଏକ-ଏକଟି ଦୟାରୂପୀ ଅପତ୍ୟକେ ପ୍ଲାଣ କ'ରେ ମା-ର ସଥୀରା ଦୀର୍ଘଶାସ ଫେଲାନେ । କିନ୍ତୁ ମା-ର ମନେର କଥା ତାରା ଜାନନେନ ନା । ଆମିଓ ଜାନି ନା । ମା ନିଜେଓ ଜାନନେନ କିନା ସନ୍ଦେହ । ଆମି ଶୁଦ୍ଧ ଏଟୁକୁ ଜାନି ସେ ଆମାର ଜନ୍ମ ମା-ର କୋନୋ ଭାବନା ଛିଲୋ ନା । ଭାବନା ମନେ ଦୁର୍ଭାବନା । ଆମି ଜନ୍ମେଛିଲାମ ନିଃସମ୍ଭାବ ଅଭିଶାପ ନିଯେ, ଆମି ବିଚିନ୍ନ ଛିଲାମ ମା-ର ଜଗନ୍ତ ଥେକେ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେବାର ବିଜନ୍ତି ତାର ପରିମଣ୍ଡଳ ଥେକେ । ଓ-ସବେ ପ୍ରୟୋଜନ ଛିଲୋ ନା ଆମାର : ନିଜେର ଭାବ ନିଜେଇ ଆମି ବହନ କରତେ ପାରନ୍ତମ, ଆମି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଢିଲୁମ ନିଜେରଇ ମଧ୍ୟେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ଉଦ୍ଭାନ୍ତ ଉତ୍ତରୋଳ କଳ୍ୟାଣକୁମାର—ତାର କଥା ଆଲାଦା । ପ୍ରକାଣ ତାର ପ୍ରୟୋଜନ, ପ୍ରଚାଣ ତାର ଦାବି ! ତିନି କୋଥାଯ ଥାକେନ, କୀ ଥାନ, ରାନ୍ତିରେ କେମନ କ'ରେ ଯୁମେ, କିଛୁବାଇ ଠିକ ନେଇ, କିଛୁବାଇ ତାର ନିଜେର ମନେ ଥାକେ ନା, ସବ ସମୟ ତିନି ଅନ୍ୟ-କୋନୋ କଥା ଭାବଛେନ । ତାଇ ତାର ଜନ୍ମଟି ସବ ଭାବନା,

ଧୂମ ଗୋଧୁଲି

ତାର ହଁୟେ ଆର-ଏକଜନେର ସବ ମନେ କ’ରେ ନା-ରାଖିଲେ କି ଚଳେ ?
 ତାର କାଣ୍ଡଜାନ ନେଇ, ଅନେକ ସମୟ ତିନି ଅତ୍ୟାଚାର କରେନ,
 ଅତି ସାମାଜ୍ୟ କଥାଯ ହଠାତ୍ ଚ’ଟେ ଗିଯେ ବାଢ଼ି ଥେକେ ବେରିଯେ
 ସାନ, ଏମନକି—ଏ-ଓ ମାବେ-ମାବେ ହେଁଯେ—ଚୋଥେର ଜଳ ଫେଲେନ;
 ତାକେ ସାମଲାନୋ ସୋଙ୍ଗା ନୟ, ତାକେ ନିଯେ ଅନେକ ସଞ୍ଚାନ—କିନ୍ତୁ
 ସେଇଜଟି ତୋ ତାର ଉପଶିତ୍ତ ଅମନ ଜାଇଲ୍‌ମାନ । ଉପାୟ ଆଛେ
 ତାକେ ଭୁଲେ’ ଥାକାର ? ସ୍ଵଭାବତି, ଆମାର ମା-ର ମନ
 ପଡ଼େଛିଲୋ ଏହି ଅସଂଧତ, ବିଶ୍ରଦ୍ଧ ଯୁବକେର ଉପର; ମା
 ଏକଟା-କିନ୍ତୁ କରବାର ପେଲେନ ତାର ମଧ୍ୟେ । ତିନି କୀ-କୀ ଥେତେ
 ଭାଲୋବାସେନ, ମା ଅନେକ ଚେଷ୍ଟାଯ, ଅନେକ କମ୍ଟେ ତାର ବାକ୍ୟରାଶି
 ଥେକେ ଖୁଟେ-ଖୁଟେ ସେ-ତଥ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରେଛିଲେନ; ତାର ଜାମା-
 କ୍ଷାଣଡେର ଶୁଭତା ମା-ର ଏକଟା ସାଧନା । ଆର କଲ୍ୟାଣକୁମାରଙ୍କ
 ତାର ଦିଦିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଗତ, ଅମୁରଙ୍କ ହଁୟେ ପଡ଼ିଲେନ—ବାଲ୍ୟକାଳେ
 ମାତୃହୀନ, ଆତ୍ମ-ଦାନେ, ପ୍ରାଣ-ପାଳନେ ଉତ୍ସୁକ ଶ୍ରୀ-ଜାତିର ସଙ୍ଗେ ଏ-ଇ
 ବୋଧହୟ ତାର ପ୍ରଥମ ସଂପର୍ଶ । ଆର ତାର ଜୀବନେର ଏତଦିନେର ସେଇ
 ଅଭାବ ତିନି ଯେନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣଓ ବେଶ କ’ରେ ମିଟିଯେ ନିତେ
 ଲାଗଲେନ ମା-କେ ଦିଯେ; ତାକେ ତିନି ଉତ୍ସୁକ, ଅନ୍ତିର କ’ରେ
 ତୁଳତେ ଲାଗଲେନ ଆବଦାରେ, ଅତ୍ୟାଚାରେ, ଅକାରଣ ପ୍ରବଳ କଲାହେ,
 ଶିଶୁର ମତୋ ଅଭିମାନେ, ସେହ-ଲୋଭେର ଉତ୍ସୁକ ତୀର୍ତ୍ତତାଯ ।

ଏତଦିନ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ସଦି ବା ନିଜେର ଜନ୍ମ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧେ
 ଏକଟୁ ଛିଟିଫେଁଟା ଛିଲୋ, ଏଇବାର ଆମାର ମାର ଆଶୀର୍ବାଦେ ତା-ଓ
 ବିସର୍ଜନ ଦିଯେ ତିନି ନିର୍ଜଳାରକମ ଉତ୍କେନ୍ଦ୍ରିକ ହଁୟେ ଉଠିଲେନ ।

ଖୁଶର ଗୋଧୁଳି

ନାମତ ତିନି ତଥନେ ହସ୍ତେଲେଇ ଥାକେନ, ସଦିଓ, ଯେତୁକୁ ସମୟ
ତାର ବାଇରେ—ଗୋଲଦିଘିତେ, ଚାରେର ଦୋକାନେ, ସ୍କ୍ଵାର୍ସମିତି,
ଲାଇବ୍ରେରି, କଲେଜ ଇତ୍ୟାଦିତେ ନା କାଟେ, ତା ବଲତେ ଗେଲେ କାଟେ
ଆମାଦେର ବାଡ଼ିତେ । ସମସ୍ତ ବାଡ଼ି ଭ'ରେ ତିନି ଯେବେ ଛଡ଼ିଯେ
ଆଛେନ—ଏଥାନେ ତାର ଯମଳା ଜାମା-କାପଡ଼େର ସ୍ତ୍ରୀ ଶୋବାର ପ୍ରତୀକ୍ଷା
କରଛେ; ଓଥାନେ କୋନୋ ବିରଳ ସଚେତନତାର ମୁହଁତେ ଚୁଲ ଆଚଢ଼ାତେ
ଗିଯେ ତିନି ଚିରନିଖାନାକେ ବିଖ୍ଯାତ କ'ରେ ରେଖେ ଗେହେନ; ଏହି
ଟେବିଲେ ବ'ସେ ତିନି ଏକଟା ବଇ ଥେକେ ମୋଟ ନିଛିଲେନ—ହଠାତେ
କୀ ମନେ ପଡ଼ିଲୋ, ବଇ ଖାତା ଉପୁଡ଼ କ'ରେ ରେଖେ ବେରିଯେ ଗେଲେନ
—କଥନ ଫିରବେନ କେ ଜାନେ—ପେନସିଲଟା ଗଡ଼ିଯେ ମେରୋଯ ପ'ଡ଼େ
ଭେଟେ ଗେହେ; ମକାଲବେଳାଯ ବାଥରମେ ଯେ-ବଇଥାନା ଫେଲେ ଏସେହିଲେନ
ତା ଚୌବାଚାଯ ପ'ଡ଼େ ଗିଯେ ଏକ କାଣ୍ଡ । ସମସ୍ତ ବାଡ଼ି ଭ'ରେ
ତିନି, କଲ୍ୟାଣକୁମାର । ତାର ସବ ଅପରୂପ ପରିପୂରଣେ ଆମାଦେର
ପ୍ରତିଟି ଈଶ୍ଵରେର ଦିନେର ଅନେକଟା ବ୍ୟାଯିତ ହ'ତୋ । ଦିନେ ଦଶ ବାର
ତାର ଚଶମା ହାରାଇଛେ, ଆର ଚଶମାର ଖାପ ହାରାଇଛେ, ଖୁଜେ
ପାଓଯା ଯାଇଁ ନା ଝମାଲ । ଆର ପ୍ରତିବାର ଏକଟା ଛୋଟଖାଟୋ
ତୋଳପାଡ଼ ଉଠିଛେ ବାଡ଼ିତେ । ଆମାଦେର ବାଡ଼ି, ଆମାଦେର ସମୟ,
ଆମାଦେର ମନ—ସମସ୍ତଟା ଭ'ରେ ତିନି ଛଡ଼ିଯେ ପଡ଼ିଲେନ
ଦେଖିତେ-ଦେଖିତେ ।

ଦେଇ ସମୟକାର ତାକେ ଆମି ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେ କରିତେ ପାରି—
ଆମାଦେର ଭିତରେ ଦିକେର ବାରାନ୍ଦାୟ (ଆମାଦେର ପାରିବାରିକ
ପାଟି-ବିଛୋନୋ ଡ୍ରୁଇଂରୁମ) ବନ୍ଦ ପଣ୍ଡର ମତୋ ପାଇଚାରି

ଶୁସର ଗୋଟୁଳି

କରତେ-କରତେ ଉଚ୍ଛେଷସରେ ପଡ଼ିଛେନ୍ ଚାଇଲ୍ଡ ହାରଙ୍କ । ମୁଖ, ବିଶ୍ଵିତ,
ଭୌତ, ଆମି ଶ୍ରଦ୍ଧା ହ'ଯେ ତାଁର ଦିକେ ତାକିଯେ ଥାକତୁମ—ପୁରୋ ଛ'
ଫୁଟ୍ ଲସ୍ତା ଆର୍ ସେଇ ଅମୁପାତେ ଚଉଡ଼ା ମୂର୍ତ୍ତି, ଗାୟେର ରଂ ପୀତ-ମୃଦୁ
ଶୁଦ୍ଧ, ମାଥା-ଭରୀ ବାଁକଡ଼ା ଚୁଲ ଆବୃତ୍ତିର ବେଗେ ଥେକେ-ଥେକେ ଦୁଲେ
ଉଠିଛେ, ପାଇଚାରି କରତେ-କରତେ ବିଶେଷ-ଏକଟା ଜ୍ଞାଯଗାୟ ସ'ରେ
ଆସତେଇ ବିକେଳେର ପଡ଼ନ୍ତ ଆଲୋର ଏକଟା ରେଖା ବଲସେ ଉଠିଛେ
ଚୋଥେର ଚଶମାୟ । ଦେଖେ-ଦେଖେ ତାଁକେ ଆମାର ମନେ ହ'ତେ
ଯେମ ପୁରାଣେର ଏକ ବିରାଟ ଭୟକର ଦୈତ୍ୟ—ନିମ୍ନଲୋକେର କୋନ
ଅନୁଶ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର ଥେକେ ଉଠେ ଏସେଛେନ କୋନ ମହେ ସର୍ବନାଶେର ଜଣ୍ୟ ।

এই দীর্ঘ, শ্বেত-পীত, অসংযুক্ত মূর্তি দেখে প্রথম ধারায় অপর্ণা-দি
কৌ ভেবেছিলেন তা আমি বলতে পারবো না। তবে এটুকু মনে
হয় যে আমার মনে রহস্য-মেশানো যে-আতঙ্কের সঞ্চার হয়েছিলো,
সেটা তাঁর হয়নি। দুর্দম পশু-শত্রুর দৃশ্যে আমার মতো জন্ম-
দুর্বল, কল্পনা-বিলাসী ছেলেরই ভীত হবার কথা, মেয়েদের নয়।
জগন্মাতার শ্রীচরণ সিংহের উপর গন্ত ; পশু-শত্রুকে পোষ
মানানো শ্রী-শত্রুর একটা লীলা। আমার তখনও জানতে
বাকি ছিলো যে পুরুষের সমস্ত বিশ্বাসী বিক্রম একটি ছোটো
নরম হাতের মুঠির মধ্যে অন্যাসে ধ'রে যায়।

দেখলুম তাঁই। এমন-যে মস্ত দুরস্ত পুরুষ কল্যাণকুমার,
তাঁর উত্তপ্ত প্রাণশত্রুর অসহিষ্ণু খরশ্বেত একটি ক্ষুদ্র ক্ষীণকায়
তরুণীর কাছে এসেই হঠাতে যেন থমকে দাঁড়ালো। অপর্ণা-দির
সম্মুখীন হ'লে তিনি কেমন-যেন নিবে যেতেন, নিজে ক হারিয়ে
ফেলতেন। অন্ধকার-উপ্রিত দৈত্যের ভয়ংকরতা মুহূর্তে মিলিয়ে
গিয়ে সোনার চশমার পিছনে দীপ্ত চোখে—কী ব'বা ?—
অন্য রকম একটা দৃষ্টি ফুটে উঠতো। হ্যাঁ, তা রকম—
তাছাড়া আর-কিছু বলবার নেই। পারতপক্ষে অপর্ণা-দির কাছে
যেঁতেন না তিনি—সর্বদা যেন তাঁকে একটু চেষ্টা ক'রেই
এড়িয়েই চলতেন। আমাদের বাজ্জিতে অমন নিবিড় ভাবে মিশে

ধূম র গোধূলি

গিয়েও তাঁর সঙ্গে কোনো বাক্য-বিনিময় কল্যাণকুমার বলতে
গেলে কথনোই করতেন না—এক বাড়িতে থেকে, এক জায়গায়
ব'সে থেয়ে, প্রত্যহ একজন আর-একজনের শারীরিক উপস্থিতি
অনুভব ক'রেও এঁরা দু' জন যেন চিনতেনই না পরম্পরাকে।
কল্যাণকুমার আমার সঙ্গেও বড়ো-একটা কথা বলতেন না—
পাশের ঘর থেকে কোনো বই নিয়ে আসবাব কি ডাকবাল্লে
কোনো চিঠি ফেলে' দেবার ফরমাশ করা ছাড়া : আমি তখন
পর্যন্ত ছেলেমানুষের দলে, আমার প্রতি তাঁর এ-অবজ্ঞা আমি
স্বাভাবিক ব'লেই মেনে নিয়েছিলুম। আর অপর্ণা-দিকে তিনি
আমার চেয়েও কম লক্ষ্য করতেন : তাঁকে যেন তাঁর চোখেই
পড়ে না। তিনি যখন বারান্দায় পাইচারি করতে-করতে বই
ঢেকতেন, তখন অপর্ণা-দি যদি তাঁর সামনে দিয়ে হেঁটে যান,
একবার চোখ তুলে তিনি তাকিয়ে পর্যন্ত দেখেন না। কিন্তু
কিছুদিন যেতেই বুরতে পারলুম তাঁকে কী কঠিন চেষ্টা ক'রে
হয়েছে সেই না-তাকাবার জন্য ; বুরতে পারলুম, অপর্ণা-দিকে
যে তিনি বেশি লক্ষ্য করছেন না, তাতেই সবচেয়ে বেশি লক্ষ্য
করা হচ্ছে।

খুব বেশি দিন গেলো না, লক্ষণগুলি' ক্রমেই পরিস্ফুট হ'য়ে
উঠলো। কল্যাণকুমারের সামনে নিজেকে প্রকাঃ করতে অপর্ণা-দি
যেন আর চান না ; তিনি বাড়ির যে-অংশেই থাকুন,
অপর্ণা-দি কী ক'রে যেন অন্য-কোনো অংশে থাকবার ব্যবস্থা
করেন। বেশির ভাগ সময় একাই থাকেন অপর্ণা-দি, কথা

ধূম র গোধূলি

বলেন কম, আমিও চৃত হলুম তাঁর বিশ্বাসভূমি থেকে। তবু আমার ঢোখ পড়তো : তাঁর চিন্তার অংশ না-পেয়েও আমি লক্ষ্য করতুম, বুঝতে পারতুমস্ত তাঁর মুখে, এক নতুন দীপ্তি, যেন তাঁর ভিতরে ছ'লে উঠেছে কোনো আলো। সে-দীপ্তি নিছক সৌন্দর্যের নয় ; অন্তরের কোনো গোপন উত্তাপ মুখে ফুটে উঠেছে ছোটো-ছোটো বিজ্ঞ-শিখায়। তাঁর চলাক্রেনার শান্ত কোমলতায় নতুন একটা শক্তির চেতনা, নিহিত কোনো গোপনতার গোরব। কখনো-কখনো—আমি হয়তো তাঁর কাছে ব'সে আছি, তিনি আমার মুখের দিকে অনেকক্ষণ ধ'রে তাকিয়ে থাকতেন—এতক্ষণ ধ'রে, যে আমি বুঝতে পারতুম, তিনি মোটেও আমার দিকে তাকিয়ে নেই, আমার মুখ খানিকটা শাদা কাগজ, ধার উপর তিনি লিখে যাচ্ছেন—তাঁরই মনের কোনো গোপন কথা। একদিন হঠাৎ তাঁকে দেখে ফেলেছিলুম—রাত্তিরে শোবার আগে পিঠের উপর চুল খুলে দিয়ে আয়নার সামনে দাঁড়িয়েছেন—শ্বির, গভীর দৃষ্টিতে নিজের দিকে তাকিয়ে, যেন নিজেকে এই প্রথম দেখছেন। তাঁর চুলের গক্ষে সমস্ত ছোটো ঘরটি ভ'রে গিয়েছিলো। এখনো, কোনো মধ্যরাত্রে, হঠাৎ কোনো দমকা হাওয়ায়, সেই গন্ধ এখনো আমাকে হানা দেয়।

আর কল্যাণকুমার—আত্মান্তিতে, উচ্চচিন্তায়, দেশের কল্যাণে, মানবের মুক্তিতে তাঁর প্রচণ্ড উৎসাহ কী-রকম যেন শিথিল, অসংলগ্ন হ'য়ে আসতে লাগলো ; সব সময় তিনি যেন

ଧୂମ ର ଗୋ ଧୂଲି

କିମେର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରଛେ, ଶକ୍ତି ହଚ୍ଛେ କୌ-କଥା ଭେବେ । ସବ
ସମୟ ତିନି ଯେଣ ଅମୁପହିତ । ବାଇରେ ଥେକେ ଦେଖତେ, ତିନି
ଆଗେର ମଡ଼ୋଇ ପଡ଼ିଛେ, କଥା ବଲିଛେ, ତର୍କ କରିଛେ, କିନ୍ତୁ ଅଣ୍ୟ
ଏକଟା ଶକ୍ତି ସେଇ ବିଶାଳ ଅବସ୍ଥାକେ ଆକଙ୍କ୍ଷା ଧରିଛେ, ତିଏ ନ'ଡେ
ଉଠିଛେ ଯେନ । ଏମନକି, କଥା ବଲିବା-ବଲିବା ହଠାତେ ତିନି ଚୁପ
କ'ରେ ଥାନ, କିଛୁ ମା-କ'ରେ, ଚୁପ କ'ରେ ବ'ସେ ଥାକେନ ମାଝେ-
ମାଝେ, ଯେ-ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଘଟିଲା ଆଗେ କଥିଲେ ଘଟିଲି । କଥିଲେ ବା
ପାଇଚାରି କରିବା-କରିବା ଗୁମଗୁମ ଗାନ କରିଲେ—ତଥିନକାର
ଦିନେ ଫ୍ୟାଶନେର ଚରମ, ଆଜକେର ଦିନେ ବିଶ୍ୱାସ କୋନୋ ଗାନ ।
ହାଓୟାର ପର, ଅପର୍ଗ-ଦିକେ ମାଝେ-ମାଝେ ପାନ ଦିଯେ ଆସିଲେ
ହ'ତୋ ତାଙ୍କେ; ଡିବେଟା ତାଁର ସାମନେ ରେଖେ, କୋନୋ ଦିକେ
ଲାଞ୍ଚାକିଯେ ଅପର୍ଗ-ଦି ଅପର୍ଗ-ହାତ ଚଲେ ଯେତେମ; ଆର
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ତିନଟେ ପାନ ଏକମଙ୍ଗେ ଭ'ରେ ଫେଲିଲେ
ମୁଖେର ମଧ୍ୟେ, ତାରପର ବସିଲେ କୋନୋ ବହି ନିଯେ, କିନ୍ତୁ ତାଁର ମୁଖ
ଦେଖିଲେଇ ବୋକା ଯେତୋ ତିନି ପଡ଼ିଛେ ନା । କିଛୁ, କିଛୁ-ଏକଟା
ଘଟିଛେ; ଏଥିଲେ ଅନୁଶ୍ୟ, ଏଥିଲେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ: କିନ୍ତୁ ଆର ଦେଇଲି
ନେଇ, ଏହି ତୋ ତାର ଛାଯା, ତାର ହାଓୟା, ଆର ହାଓୟାର ବିଦ୍ୟତର
ମଙ୍ଗେ ବିଦ୍ୟତର ସର୍ବଣ ।

ଆମାର ବିଶ୍වାସ, ଆମାର ନାମକରଣେର ସମୟ ବାବା ଏକଟୁ ଅନ୍ୟମନକ୍ଷ ଛିଲେନ—ନା କି, ହଠାତ୍ ତାଙ୍କ ହାଶ୍‌ରସବୋଧ ବିଳିକ ଦିଯେ ଉଠେଛିଲୋ ? ଯେ-ଘୋରତର ନୀଳିମା ଆମାର ସର୍ବାଙ୍ଗେ, ତା ଶୁଦ୍ଧ ଆମାର କଟେ ଆରୋପ କ'ରେ ତିନି ଆମାର ନାମ ରେଖେଛିଲେନ ନୀଳକଟ୍ଟ । ସ୍ଵରାରେ ସେଇ ସାମାନ୍ୟ ଭର୍ମଟୁକୁ ସଂଶୋଧିତ ହେଯିଛିଲୋ : ବାଡ଼ିର ସବାଇ ଆମାକେ ଡାକତେନ ନୀଳ ।

ଏକ ବିକେଳେ ହଠାତ୍ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାକେ ବଲଲେନ : ‘ନୀଳ, ବେଡ଼ାତେ ଯାବେ ?’

ଆମି ଶୁଣିତ ହେଁ ତାଙ୍କ ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାଳାମ । ଐନ୍ତିକି ଦୈତ୍ୟତୁଳ୍ୟ ମାନବ—ଏତଦିନ ସାର କୁଦ୍ର-କୁଦ୍ର ଆଜତା ପାଲନ କ'ରେ ନିଜେକେ ଧର୍ମ ମନେ କରେଛି, ଯିନି ରହଞ୍ଚମୟ, ଯିନି ଭୟକର, ସାର ମଧ୍ୟେ ବନ୍ଧାର ବେଗ ଓ କଲାରୋଳ, ସାର ବହୁମୂଳୀ ଆଜ୍ଞା-ପ୍ରୟୋଗ ତାଙ୍କେ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସମୟ ଦେଇ ନା—ତିନି କିମା ଆମାର କାହେ ଏସେ ନିତାନ୍ତ ସହଜ, ସାଧାରଣ ମାନୁଷେର ମତୋ ଜିଗେସ କରେଛେ ଆମି ବେଡ଼ାତେ ଯାବୋ କିମା ।

‘ଚଲୋ ନା ଏକଟୁ ବେଡ଼ିଯେ ଆସି’, ତିନି ଆବାର ବଲଲେନ ।

‘କୋଥାଯ ?’ ତଥନେ ବିମୃଢ, ତଥନେ ଅଜାତବିଶ୍ୱାସ, ଆମି ପ୍ରଶ୍ନ କରଲୁମ ।

‘କୋଥାଯ ଯାବେ, ବଲୋ !’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଏକଥାନା ବିଶାଳ

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଟୁଳି

ଥାବା ଆମାର କାନ୍ଧେର ଉପର ଏସେ ପଡ଼ିଲେ, ‘ମୟଦାନେ ଚଲୋ—ଇଡେନ
ଗାର୍ଡନେ ଚଲୋ ବ୍ୟାଣ ଶୁଣି ଗେ । ତୁମି ତୋ ଦେଖି ମୋଟେ ବାଡ଼ି
ଥେବେଇ ବେରୋଓ ନା । ବିକଳେ ଘରେ ବ'ସେ ଥାକଲେ କି ଶରୀର
ଭାଲୋ ଥାକେ ?’ ତିନି ଆମାର କାଥ ଧ’ରେ ତା’ର ବିବେଚନାୟ ମୁହଁ
ଏକଟୁ ବାକୁନି ଦିଲେନ । ଆର-ଏକଟୁ ହ’ଲେଇ ଆମି ଟେଂଚିୟେ
ଉଠେଛିଲୁମ୍ ପ୍ରାୟ ।

ମା ଏକଟୁ ଦୂରେ ବ'ସେ ଛିଲେନ, ଆମି ତା’ର ଦିକେ ତାକାତେଇ
ବଲିଲେନ, ‘ଯା ନା, ବେଶ ତୋ । କୁଳୋ ହ’ଯେ ଥାକତେ କୀ ଭାଲୋଇ
ଯେ ଲାଗେ ତୋର ।’

ନିଃଶବ୍ଦେ ତିରକାର ହଜମ କ’ରେ ତୈରି ହବାର ଜନ୍ମ ଉଠେ ଗେଲୁମ ।
ମନେ-ମନେ ଏକଟୁ ଫୁର୍ତ୍ତି, ଏକଟୁ ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଯେ ଅନୁଭବ ନା-କରିଛିଲୁମ୍
ଏହି ନାୟ । ମୟଦାନ, ଇଡେନ ଗାର୍ଡନେ ପ୍ରଭୃତି ଜାଯଗା ତଥନେ ଆମାର
ମନେ ରୋମାଞ୍ଚମୟ ; ଓ-ସବ ଜାଯଗାଯ ଖୁବ କମି ଯାତାଯାତ ଛିଲୋ
ଆମାର । ମା ଆମାକେ ଏକା ଛାଡ଼ିତେ ଚାଇତେନ ନା, ଆର ମାତୃତପ୍ରେର
ବିରଙ୍ଗେ ଆମି କଥନୋ ବିଦ୍ରୋହ କରିନି, ପ୍ରଯୋଜନ ବୋଧ କରିଲି
ତାର—ଏଥବୁ ବୁଝାତେ ପାରି, କେନ । ଶୈଶବେ ମା-ର ଆଦେଶ ଆମାଙ୍କ
କ’ରେ ବିଦ୍ରୋହେର ଶକ୍ତି ନିଃଶେଷ କ’ରେ ଦିଲେ ଚଲତୋ ନା ଆମାର ।
ଆମାର ସେ-ଶକ୍ତି ସଂଖିତ ହ’ଯେ ଛିଲୋ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନେର କଠିନ
ବିଦ୍ରୋହେର ଜନ୍ମ—ସମାଜେର ଅନ୍ଧ ଶକ୍ତିର ବିରଙ୍ଗେ, ସମ୍ମିଳିତ
ଗଣ-ଇଚ୍ଛାର ନିଶ୍ଚିନ୍ଦ୍ର ମୁଢତାର ବିରଙ୍ଗେ । ଶିଶୁକାଳେ ଆମାର ଉପର
ନିର୍ଦେଶ ଛିଲୋ ମା-କେ ନା-ବ’ଲେ କଥନୋ ଯେନ ରାନ୍ତ୍ଯ ନା-ବେରୋଇ :
ତା ଆମି ପାଲନ କରେଛି ଅକ୍ଷରେ-ଅକ୍ଷରେ । ଏତ ଦୂର, ଯେ ଗଲିର

ଥୁମ ଗୋଥୁଲି

ମୋଡେର ହୋଟେ ମନୋହାରି ଦୋକାନେ ପେନସିଲ କିନତେ ଯେତେ
ହଲେଓ ମାକେ ନା-ଜାନିଯେ ଯାତା କରନ୍ତୁମ ନା : ଆର ବେରୋତେ
ଆମାର ବେଶ ଇଚ୍ଛେଇ କରନ୍ତେ ନା, ଆମାର ଭାଲୋଇ ଲାଗନ୍ତେ
ବାଡି ବ'ସେ ଥାକନ୍ତେ, ବାଇରେର ଜଗଣ୍ଟାକେ ମନେ-ମନେ କଳନା କରେ
ନିତେ । ଆମରା ଥାକନ୍ତୁମ ହାରିସନ ରୋଡେର କାଢାକାଛି ଏକଟା
ଗଲିତେ । ଶୈଶବେ ଆମାର ବିଶେର ସୀମା ଛିଲୋ ସେଇ ଗଲିର
ମୋଡ, ଆର ଗଲିର ମୋଡେର ମନୋହାରି ଦୋକାନେଇ ଏକଥିରେ
ବିଲାସ ସମସ୍ତେ ଆମାର ପ୍ରଥମ ଧାରଣା । ଏତ ଆଶର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଫୁରନ୍ତ
ସମ୍ପଦେର ଅଧିକାରୀ ସେ-ଦୋକାନି ତାକେ ଆମି ଗଭୀରଭାବେ ଶକ୍ତି
କରନ୍ତୁମ, ଝର୍ଣ୍ଣା କରନ୍ତୁମ । ଜାନନ୍ତୁମ, ସେଇ ଗଲିର ପର ବଡ଼ୋ ରାସ୍ତା,
ସେଥାନେ ଟ୍ର୍ୟାମ ଚଲେ, ତାରପର ଆର-କିଛୁ ଜାନନ୍ତୁମ ନା । ନା-ଜାନନ୍ତେଇ
ଭାଲୋ ଲାଗନ୍ତେ । ଭାଲୋ ଲାଗନ୍ତେ ଭାବନ୍ତେ । ତାରପର ଇଶକୁଳ,
ଇଶକୁଳେର ପର କଲେଜ, ଦୁଟୋ ପାଶାପାଶି, ଦୁଟୋଇ ବାଡିର
କାହେ । ସେଟୁକୁ ରାସ୍ତା ଜ୍ୟ କ'ରେ ଫେଲଲୁମ ଅନାଯାସେ । ବଡ଼ୋ
ରାସ୍ତା, ଯେଥାନେ ଟ୍ର୍ୟାମ ଚଲେ, ତା ଆର ରହନ୍ତ ରଇଲୋ ନା : କିନ୍ତୁ
ରଇଲୋ ବିଶାଳ ଉତ୍ତରୋଳ ଶହର, ଆମାର ମନେ ଅମ୍ପଟ, ଛାଯାମୟ ;
କଳନାୟ ସୀମାହିନୀ । ଜୟ ଥେକେ ଯଦିଓ କଳକାତାଯ ଆଛି,
ଆର ତଥନ ଆମାର ବସନ୍ତ ଘୋଲୋ, ତବୁ ତଥନ ଆମି ତାର ପଥ-ଘାଟ
ଭାଲୋ ଚିନନ୍ତୁମ ନା । ଆଶର୍ଯ୍ୟ ନାଁ, ମୟଦାନେ ଯାବୋ ମନେ କରନ୍ତେ
ଆମି-ସେ ରୋମାଞ୍ଚିତ ହଲୁମ ।

ବେରିଯେ ପଡ଼ିଲୁମ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ସଙ୍ଗେ । ଟ୍ର୍ୟାମେ ଚ'ଡେ
ଚୌରଙ୍ଗି, ତାରପର ଅପରାହ୍ନ-ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ମୟଦାନ, ସରକାରି ବାଜନା,

শুস র গোধূলি

গঙ্গার উপর জাহাজের মোটা-মোটা চোঙার ঠেলাঠেলি, বরফ-
লেমনেড খাওয়া—কী নয়? সে-বিকেলের কথা মনে করতে
আজও আমার ভালো লাগে। আমি বিশ্বিত, মুক্ষ, উচ্ছ্বসিত
হ'য়ে উঠছিলুম শিশুর মতো। কল্যাণকুমার আমার সঙ্গে
কানারকম আলাপ করলেন—কলেজ আমার কেমন লাগে,
কী-বই পড়তে আমি ভালোবাসি, শেক্সপিয়ারের কোন চরিত্র
হ'তে পারলে আমি সবচেয়ে খুশি হই, স্বরেন বাঁড়ুয়ের
বক্তা আমি শুনেছি কিনা। তিনি যেন হঠাৎ আবিক্ষার
করলেন যে আমিও একটা আস্ত, জ্যান্ত মানুষ; আমারও
ভালো লাগে, মন্দ লাগে; ইচ্ছা, আশা, চেষ্টা, জলনা আছে
আমারও। প্রায় সমকক্ষের মতো তিনি কথা বললেন আমার
সঙ্গে: গর্বে আমি ফেটে পড়লুম।

এর পর থেকে, কল্যাণকুমারের জগতে আমি, বাড়ির মধ্যে
কনিষ্ঠতম, নিরীহতম, তুচ্ছতম, সর্বদা আত্মগোপনে সচেষ্ট,
আত্মবিলোপে উৎসুক, আমিই হ'য়ে উঠলুম সর্বপ্রধান ব্যক্তি।
আমাকে তিনি উদ্যস্ত ক'রে তুললেন অত্যধিক মনোযোগে,
অপ্রার্থিত, অফুরন্ত আদরে। আমার স্বাস্থ্যের জন্য, স্বর্খের জন্য,
চিত্তবিকাশের জন্য ভাবনার শেষ নেই তাঁর। নিজের দিকে
একবার তাকিয়ে দেখবার যিনি কখনো সময় ক'রে উঠতে
পারেননি, সেই ব্যক্তি আমার দৈহিক আরাম আৱ মানসিক
স্বাচ্ছন্দ্যসাধনে উঠে-প'ড়ে লাগলেন। আমি বড় বেশি
পড়াশুনো করি, আমার জন্য বিশেষরকম আহারের প্রয়োজন:

ଧୂମ ଗୋଖଳି

କଲ୍ୟାଣକୁମାରେ ଆଦେଶେ ମା ଆମାର ଜୟ ସକାଳେ ଏକଟା
ଅଧିସିକ୍ତ ଡିମେର ଆର ବିକେଳେ ଛାନାର ମନ୍ଦେଶ ଆର ବିଦିଧ
ପଞ୍ଚମି ଫଳେର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରଲେନ । ଆମି ବଡ଼ୋ ହେଁଛି, ଆମାକେ
ଆର ଥାଟୋ ହାତାର ଗଲାବନ୍ଧ କୋଟ ପରଲେ ମାନାୟ ଯାଃ ଆମାର
ଜୟ ଏଲୋ—କଲ୍ୟାଣକୁମାର ନିଜେଇ ଆନନ୍ଦନ—ସାହେବ-ବାଟି—
ଥେକେ ଡଜନଥାନେକ ଶେଷପିରିଯ କଲାର ଆର ହାତାଓଳା ମୁଢମୁଡ଼େ
ଶକ୍ତ ଶାର୍ଟ । ବଳା ବାହୁଳ୍ୟ, ଏଇ ବିଶେଷୀକରଣେ ଆମି ଅତ୍ୟନ୍ତ
ସଂକୁଚିତ ହ'ୟେ ପଡ଼ିଲୁମ : ସେଇ ଡିମ, ଛାନାର ମନ୍ଦେଶ ଆର ଆଙ୍ଗୁରେର
ଚାଇତେ ମାତୃତତ୍ତ୍ଵର ଚିଠିଭାଙ୍ଗାଇ ଆମାର ଭାଲୋ ଲାଗତୋ ; ସେଇ
ଅତି-ଶୁଭ, ଅତି-ଶକ୍ତ ଶାର୍ଟ ପ'ରେ ଆମି ଘୋରତର ଅସ୍ଵାଚହନ୍ୟ ବୋଧ
କରନ୍ତୁମ—ସେଟା ଅବଶ୍ୟ ଏମନିଓ କରତେ ପାରନ୍ତୁମ (ବାଙ୍ଗାଲିର
ସାଜ୍ଜସଜ୍ଜାର ଶାନିଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ହାଲ ଆମଲେର ଘଟନା) । ଏତେବେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାର ମାନସିକ ସଂଗଠନେର ଭାବ ନିଲେନ :
ମିଣ୍ଟନ ପଡ଼ିଲେନ ଆମାକେ ନିୟେ ବ'ସେ, ଆମାକେ ଦିଲ୍ଲୀ ବାଟିମେର
ଚରିତ୍ର, ମନ୍ଦ୍ୟକୁତ୍ତର ଅଧିକାର, ବୀରତ୍ତର ସଂଜ୍ଞା, ଏମ୍ବେ ବିଦ୍ୟେ ରଚନା
ଲେଖାଲେନ, ନିଜେ ସେ-ସବ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲିଖିଛେନ ତା ନିୟେ ଆଲୋଚନା
କରଲେନ ଆମାର ମନ୍ଦେ । ଆମାର ଶୁଣିକା ଯେନ ତାରଇ ମାଯିସ—
ଆର ମୋଟେ ଉପର ତାର ବ୍ୟବହାର ଏମନ ଯେନ ସତ୍ୟ-ସତ୍ୟ
ଆମାର ମନ ପରିଣିତ ଓ ଶୁଣିକିତ—ଜୋର କ'ରେଇ ତିନି
ଆମାକେ ଟେନେ ତୁଳବେନ ସେଇ ସ୍ତରେ । ସଥନ-ତଥନ ତିନି ଆମାକେ
ଦୋକାନେ ନିୟେ ଗିଯେ ବହି କିନେ ଦିଲେନ— ସେ-କୋନୋ ବହି ଆମି
ଚାଇ, ସେ-କୋନୋ ବହି ଆମାର ଚୋଥେ ଲାଗେ—କାଗଜେର ସୌରଭେ

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ଭରା, କାଚେର ଜାନଲା-ଲାଗାନୋ ସେଇ ଠାଙ୍ଗ ଘରେ ଥୁରେ ବେଡ଼ାତେ
କୀ ଭାଲୋଇ ଆମାର ଲାଗତୋ—ଭାଯ-ଭାଯ ବଇଶୁଳିକେ ଏକଟୁ ହୁଅୟେ-
ହୁଅୟେ ଦେଖତୁମ—ଏକସଙ୍ଗେ ସବଶୁଳି ନିଯେ ସେତେ ଇଚ୍ଛ କରତେ,
କୋନଟା ଛେଡେ କୋନଟା ନେବୋ କିଛୁତେଇ ମନଷିର କରତେ ପାରତୁମ ନା ।
'କୋଣ ନେଯା ଯାଯା ନା ?' 'ନାଓ ନା, ନାଓ, ଏଟା ନାଓ ।' 'ନା ଥାକ,
ଓଟାଇ ବୋଧହୟ ଭାଲୋ ।' 'ଦୁଟୋଇ ନାଓ, ଆମ କୀ-କୀ ନେବେ ଢାଖୋ ।'
'ଆଜା, ଏହି କବିତାର ବହିଟା—କି ଶାଲଟି ବ୍ରାଟିର—ନା, ଏହି
ହଲିଡେ ଅୟାନ୍ଥଲଜିଟା... ' ଏମନି ଚଲତେ ଅନେକକ୍ଷଣ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ମୁକ୍ତ ମୋଟା ପ୍ର୍ୟାକେଟ ନିଯେ ବାଡ଼ି ଫିରେ ଆସତେ-ଆସତେ ଆମାର ମନ
ଖୁତଖୁତ କରତେ କେବଳଇ—ହୟତୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ବଡ଼ ବେଶ ଖରଚ
ହୁଅୟେ ଗେଲୋ ; ଏବହିଟା ନା-ଏନେ ଓଟା ଆନମେଇ ଭାଲୋ ହ'ତେ,
ସବଚେଯେ ଭାଲୋ ବଇଶୁଳି ବୁଝି ଦୋକାନେଇ ଥେକେ ଗେଲୋ । ଆମାର
ଅମୁଶୋଚନା ଅବଶ୍ୟ କଣହାରୀ, କିନ୍ତୁ କରେକଦିନ ପରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରଙ୍କ
ହୟତୋ ଆବାର ବଲନେ : 'ଏହି, ନୀଳ, ସେଦିନ-ସେ ଲ୍ୟାମେର
ଆନ୍ତିଶନଟା ଦେଖେ ଏସେହିଲାମ, ଚଲୋ ସେଟା ଆଜ ନିଯେ ଆସି ।'
ଆମି ଲୁକ, କୁର୍ଗିତ, ଦ୍ଵିଧାଗ୍ରହି । 'ଲ୍ୟାମ ତୋ ବାଡ଼ିତେ ଚାରଥାନା
ରଯୋହେ ।' 'ତାତେ କୀ ? ଓ-ବହିଟା କୀ ଚମକାର ଦେଖତେ । ଚଲୋ ।'
ଯେତୁମ : ଲୋଭେ, ଲଜ୍ଜାଯ, ଆନନ୍ଦେ, ଅପବ୍ୟଯେର ଚେତନାଯ ପୀଡ଼ିତ
ଆମାର ମନ । ଏବଂ, ବଲା ବାହଲ୍ୟ, ଶୁଦ୍ଧ ଏକଥାନା ଲ୍ୟାମ ନିଯେଇ
ବାଡ଼ି ଫିରତୁମ ନା । ଆମାର ଉପର କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଉତ୍ୟୁକ୍ତ,
ଅଜ୍ଞନ ଦୟାବର୍ଯ୍ୟଣେ ଆମି ବିବ୍ରତ, ବିମୁଢ ହୁଅୟେ ଉଠିଲୁମ ।

ଆସଲ କଥାଟା ଏହି ସେ ସେ-ମରେ ଆମାର ଶାନ୍ତିଧୟାଇ

ଶୁଣି ଗେଥୁଳି

କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଭାଲୋ ଲାଗଛିଲୋ । କେନନା ଆମି ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ପ୍ରିୟପାତ୍ର ; ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ମନେର ଆମିଇ ଅଂଶୁର ; ଆମାର ମଧ୍ୟେ ହସ୍ତେ ତାଁରଇ ସୌରଭେର କ୍ଷୀଣ ସଂକ୍ରମଣ । ଆମାର ମୁଖେ କଥନେ ହସ୍ତେ ଲେଗେଛେ ତାଁର ନିଶ୍ଚାସ, ତାଁର ଆଁଚଳ ହସ୍ତେ କଥନେ ଏସେ ପଡ଼େଛେ ଆମାର ଗାୟେ । ଆମି ତାଁର ଦୀଦି ନିବିଡ଼ ସଙ୍ଗମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆମାର ମଧ୍ୟେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ତାଁକେଇ ଥୁଜାତେନ, ତାଁକେଇ ଅମୁଭ୍ୟ କରାତେନ, ତାଁକେଇ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରାତେନ । ତାଁର ସେଇ ବିଶ୍ୱାସ ଛିଲୋ ସେ ଆମାର ଉପର ବର୍ଷିତ ତାଁର ପ୍ରତିଟି ଦରା କୋନୋ ରହନ୍ତରେ ଉପାୟେ ରହନ୍ତରିତ ହ'ଯେ, ପୂଜା ହ'ଯେ ସେଥାନେଇ ଗିଯେ ପୌଚଞ୍ଚେ—ଶାନ୍ତି ଫୁଲେର ଅଷ୍ଟଲି ହ'ଯେ ଛୋଟୋ, ଶାନ୍ତି ତାଁର ପାଯେର ଉପର । ଏଟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର କାହେ ନିଜେକେ ସୋଜାମ୍ବୁଜି ନିବେଦନ କରାତେ କଥନୋଇ ତିନି ପାରେନନି । ବାହିରେ କୋନୋ ଆକ୍ରମ ଛିଲୋ ନା, ଆକ୍ରମ ଛିଲୋ ତାଁର ମନେ । କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହସ୍ତେ ନୟ ; କେନନା ନିଜେର ଶକ୍ତିର ତାଡ଼ନାୟ ଅଛିର ଏହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପୁରୁଷ—ସିନି ବୀପ ଦିଯେ ପଡ଼େହେନ କରେଇ ଉତ୍ତାଳତାୟ, ଜ୍ଞାନେର ଅତଳତାୟ—ତାଁର କାହେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଛିଲୋ ଏକଟା ରହନ୍ତର ଅନ୍ଧକାର ଦୀପ । ତାର ତିନି କିଛୁଇ ଜାନାନ୍ତେନ ନା । ତିନି ଜାନାନ୍ତେନ ନା ମେଘେଦେର ହାସି କେମନ, କଥା କେମନ ; କେମନ ତାଦେର ଚୁଲେର ଗନ୍ଧ, ଭୂରର ଟାନ । ସେଥାନେ—ସମନ୍ତ ବିଶେ ଏହି ଏକଟି ଜ୍ଞାନଗାୟ—ବିଶ୍ୱରେ ପାର ନେଇ ତାଁର ମନେ । ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ନୟୁଥୀନ ହ'ତେ ତାଁର—ଛ' ଫୁଟ ଲାଦା, ଫୁଟମୁହୂର୍ତ୍ତି, ବହବାକ୍ୟୁକ୍ତଜୟୀ, ଚିନ୍ତାରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ନାୟକ ସେଇ ବୀରେ ଠିକ ସାହସ ହ'ତୋ ନା ।

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଧୁଳି

ଆମି ଠିକ ଜାନି, ଅପର୍ଗା-ଦିର ଦିକେ ତାକିଯେ ତିନି ଭୀତ ହୁଏ
ପଡ଼ିଲେ, ଆମାର ମନେ ଯେମନ ଆତଙ୍କ ହ'ତୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ଦେଖେ ।
ହାତେର କାଛେ ଛିଲୁମ ଆମି; ତିନି ଆକଢ଼େ ଧରଲେନ ଆମାକେଇ ।
ସ୍ଵିକାର କରବୋ, ଏହି ପରୋକ୍ଷ କୋର୍ଟଶିପେର ଚାପେ ଆମି ବୀତିମତୋ
ହାତିଯେ ଉଠେଛିଲୁମ ।

ଖୁଲ୍ଲ ଚାପା ରହିଲୋ ନା । ଅନିବାର୍ଯ୍ୟରେ, ତା ଫେଟେ ବେରୋତେ
ଲାଗଲୋ; ଆର ଉପାୟ ନେଇ ଭୁଲ କରିବାର । ମା ହଠାତ୍ ସଚକିତ
ହୁଏ ଉଠିଲେନ । କିନ୍ତୁ ମୁଖେ କିଛୁଇ ବଲଲେନ ନା । ଚଲତେ ଲାଗଲୋ
ଆମାଦେର ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ, ଯେନ କିଛୁଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ନେଇ ।

ତାରପର ଆର ସେଟୁକୁ ଆଡ଼ାଲ୍ ଓ ଟିକଲୋ ନା । କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ମରୀଯା ହୁଏ ଉଠିଲେନ; ଝାଂପ ଦିଯେ ପଡ଼ିଲେନ ସମୁଦ୍ରେ । ଜଳ
ଛିଟକେ ଏସେ ଲାଗଲୋ ଆମାଦେର ଅନେକେରଇ ଗାୟେ ।

କୃଥାୟ ଗେଲୋ ତାର ସଭା ଆର ତର୍କ, ମିଳନ ଆର ଭାରତେର
ଇତିହାସ ନିଯେ ପ୍ରବନ୍ଧ, ତାର ରାଶିକୃତ ବିଦ୍ରୀ ଆର କର୍ମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ତା ।
ଆର କୋଥାୟ ବା ଗେଲାମ ଆମି । ସବ ମୁଛେ ଗେଲୋ । ସକାଳେ
ଆମି ଡିମ ଖାଚିଛି କିନା, ବିକେଲେ ବ୍ୟାଯାମ କରିଛି କିନା, ଏ-ସବ
ଜରୁରି ଖବରେ ଆର ତାର ଆଗ୍ରହ ନେଇ; ଏମନକି, ଆମାର ଆର
ନତୁନ ବହିୟେର ଦୂରକାର ଆଛେ କିନା, ତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିନି ଜିଗେସ
କରେନ ନା ଏକବାର ।

ଆମି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହଲୁମ, କିନ୍ତୁ ଝକିଟା ଗିଯେ ପଡ଼ିଲୋ ମା-ର ଉପର ।
ବେଚାରା ମା-ସେ-ସମୟଟାଯ ବେଶ-ଏକଟୁ ବିପନ୍ନଇ ହୁଏ ପଡ଼େଛିଲେନ
ତିନି । କେବଳ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ନିଜେକେ ଅବିଚ୍ଛେଷିତାବେ ଯୁକ୍ତ

ଥୁମର ଗୋଥୁଲି

କରଲେବ ତାର ଦିଦିର ସଙ୍ଗେ । ସବ ସମୟ ତିନି ଆଛେନ ତାର ସଙ୍ଗେ-
ସଙ୍ଗେ—କଥା ବଲଛେନ, ଏଥିନ ଆର ମେହି ଗନ୍ଧୀ ଓ ଚଚ୍ଚରେ ନାଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ
ମୃଦୁଷ୍ଵରେ, ଚୁପେ-ଚୁପେ, ଛେଦ ନେଇ କଥାଯ, ଶେଷ ନେଇ କଥାର । ମେ-ସବ
ଆମରା ଶୁମତେ ପେତୁମ ନା, କିନ୍ତୁ ବିଷୟଟା ଅନୁମାନ କରବାର
ଜଣ୍ଯ ଅସାଧାରଣ ବୁନ୍ଦିମାନ ହ'ତେ ହ୍ୟ ନା । ମା-ର ଦିବାମିଳା
ଯୁଚଳୋ, ରାତିର ଶୁମତ ଘାୟ-ଘାୟ । ତିନି ଖେତେ ବସେଛେନ—
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏସେ ବସଲେନ ତାର କାଛେ ମେବେର ଉପର । ରାତ୍ରା
କରଛେନ, ଦୋରଗୋଡ଼ାଯ ଉବ୍ହାଁଟୁ ହ'ଯେ ବ'ସେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର । ଏକ
ମୁହୂର୍ତ୍ତେର ଶାନ୍ତି ତିନି ତାକେ ଦିତେନ ନା । ମା ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦିତେବୁଝ
ଆଶାସ ଦିତେନ—ଆର ନିଶ୍ଚୟଇ ମନେ-ମନେ ହାସତେନ—ଏହ ଶୁବ୍ରହ୍ମ
ଶିଶୁ, କୌ ମହଜେ ପୋୟ-ମେନେ-ଯାଓଯା ଏହି ଅଙ୍ଗ ବାଡ଼କେ ଦେଖେ ।
ଆର ନିଶ୍ଚୟଇ ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ, ତାର ବୁକେର ଭିତରଟା ହଠାତ କେମନ ଫାଁକା—
ଫାଁକା ଲାଗତୋ, ହ୍ୟତୋ ଜଳ ଆସତୋ ଚୋଖେ । ଏତଦିନେ ସମୟ
ଏଳୋ । ଆର ଅପର୍ଣ୍ଣାକେ ରାଖା ଧାବେ ନା ।

কল্যাণকুমার অতটা তোলপাড় করেছিলেন তাঁর স্বভাবে, প্রয়োজনে
 নয়। সহজেই সেটা হ'তে পারতো, আর সহজেই হ'লো
 এবিয়েতে আপনির আর কথা কী। মা-র চিঠির উন্নরে কাকাবাবুর
 শেবিগ্রাম এলো; ‘সব ঠিক ক’রে ফ্যালো।’ চিঠি লেখবার
 সময় তাঁর কোথায়; পাত্র সম্বন্ধে যে-সব খবর মা জানিয়েছিলেন,
 বেশি আর জানবারই বা দরকার কী। বৌদি যখন ঠিক
 করেছেন—ঠিক আছে। কাকিমাৰ এক সন্তুষ্ট চিঠি এলো
 ‘কয়েকদিন পরে: ‘আপনি আমাদের যে-উপকার কৱলেন,’
 ইত্যাদি। তিনি সত্য খুশি হয়েছিলেন: তখনকার দিনে
 গ্র্যাজুয়েট মানে ছিলো মহাপুরুষ। আর কল্যাণকুমার—মা-যদি
 বলেন, তুমি তেলোৱাৰ ছাদ থেকে লাফিয়ে পড়তে পারো?’
 তাহ’লে ‘নিশ্চয়ই!’ ব’লে তখুনি মাথা নিচু ক’রে সবেগে
 লাফিয়ে পড়েন—এই তাঁৰ অবস্থা। উভয় পক্ষেৱ কৃতজ্ঞ মা
 ৰোদ-পোহাতে লাগলেন। মনে-মনে ভাবলেন, যাই হোক,
 একটা কাজ কৱলুম জীবনে।

নিখুঁত বিয়ে। সকলেই খুশি। সবচেয়ে খুশি আমাৰ বাবা—
 তাঁৰ প্ৰিয় ছাত্ৰেৰ সঙ্গে এই আত্মীয়তা—‘আমাৰ কেন এটা
 আগে মনে এলো না তা-ই ভাৰি।’ মা গোপনে ভাবলেন:
 ‘ভালোই—শশুৰ-শাশুড়িৰ আপদ নেই, আৱ কল্যাণ তো ঘৰেৱ

ଛେଲେ—ମେୟୋଟାକେ ବିସର୍ଜନ ଦିତେ ହ'ଲୋ ନା !’ ଆମି ଠିକ୍ ଜାନି ଏହି ଭେବେଇ ତିନି ସବଚେଯେ ଖୁଣି ହେଁଛିଲେନ ଯେ ତାଁର ଅପର୍ଗାକେ ଶେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହାରାତେ ହ'ଲୋ ନା : ତାଁର ଠାକୁରଦେଇ ପାଇଁ ବାରବାର ପ୍ରଣାମ ଜାନାଲେନ ତିନି । କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର କଥା ତୋ ଆଗେଇ ବଲେଛି, ଆର ଅପର୍ଗା-ଦି—ତାଁର କଥା କିନ୍ତୁ ବଲବାର ନେଇ । ତିନି ହ'ଯେ ଉଠିଲେନ କୋନୋ ଅଞ୍ଜାତ, ରହୁଷମୟ ପୂଜାର ଧୂପଦାନି—ଦୋରଭେର ଆର ଶାନ୍ତିର ଧେଁଯାଇ ଅନ୍ପକ୍ତ ।

ଏକଦିନେର କଥା ଏଥାନେ ବ'ଲେ ରାଖି । ବିଯେର ତଥନ ଦିନ ସାତେକ ବାକି । ସଙ୍କେର ପର କୀ-ଏକଟା ବଇ ଖୁଜିତେ-ଖୁଜିତେ ଆମ୍ବୁକେ ପଡ଼େଛିଲୁମ ଅପର୍ଗା-ଦିର ସରେ । ଓ-ନମୟେ ତିନି ସାଧାରଣତ ସରେ ଥାକେନ ନା, ସର ଅନ୍ଧକାର । ଦରଜା ଦିଯେ ଚୁକେଇ ଆମି ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଆଲୋ ଜ୍ଵାଲିଲା । ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ଅଫ୍କୁଟ ଏକଟା ଶକ୍ତ ହ'ଲୋ । କିନ୍ତୁ ତାକିଯେ ଦେଖି, ଅପର୍ଗା-ଦି ଶ୍ରୀ ଆହେନ ତାଁର ଛୋଟୋ ଲୋକଙ୍କର ଥାଟେ, ହାତ ଦିଯେ ଚୋଥ ଆଡ଼ାଇ କରାହେନ ଆଲୋ ଥେକେ । ଆମି ଅପ୍ରତିଭ ହ'ଯେ ବଳିଲୁମ, ‘ଦୀନବନ୍ଧୁ ମିତ୍ରଟା କି ତୁମି ଏନେହିଲେ, ମିଦି ?’

‘ହଁଁ, ଏ ତୋ ଟେବିଲେର ଉପର ।’ ହାତେର ଉଟେଟୋ ପିଠ ଦିଯେ ଅପର୍ଗା-ଦି ଚୋଥ ଦୁଟୋ ରଗଡ଼େ ନିଲେନ ଏକବାର । ଆମାର ଦୃଷ୍ଟି ମୁହଁରେ ଜୟ ତାଁର ଚୋଥେର ଉପର ଗିଯେ ପଡ଼ିଲା । ଏକ ଝଲକେ ଆମି ବୁଝେ ଫେଲିଲୁମ ଯେ ଏକଟୁ ଆଗେ ତିନି କୁନ୍ଦିଛିଲେନ । ଆର ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ତିନି ଚୋଥ ବୁଝିଲେନ : ବୋଧହୟ ବୁଝାତେ ପେରେଛିଲେନ ତେ ଆମି ବୁଝେଛି ।

ধূম র গোঁথুলি

বইটা নিয়ে দরজার কাছে এসে আমি আলো নেবাতে থাচ্ছি,
অপর্ণা-দি চোখ মেলে বললেন, ‘যেয়ো না, নীল।’
‘তুমি যুমোও’, আমি বললুম, ‘আমি ধাই।’
‘এই সক্ষেবেলায় নাকি কেউ যুমোয় ! শোনো।’

আদেশ। তবু সবিধ, আমি গিয়ে দাঢ়ালুম তাঁর কাছে।
ধাটের ভিতরের দিকে একটু স'রে গিয়ে বললেন, ‘বোসো।’
বসলুম তাঁর পাশে। চোখ ফিরিয়ে নিলুম অন্য দিকে, কেমনা
ঠার মুখ, অশ্র-উজ্জ্বল তাঁর চোখ, ক্লান্তিতে এলায়িত তাঁর শরীর—
এবং, এত বেশি মধুর যে আমি যেন অস্পষ্টি বোধ করছিলুম।

‘নীল, মেঁশাকে যে আজকাল দেখতেই পাই না।’
জবাব দিলুম না। কী বলবো ? কল্যাণকুমার আসবার পর
থকে অপর্ণা-দি আন্তে-আন্তে স'রে গিয়েছিলেন আমার জগৎ
থকে— আমিই নিজেকে সরিয়ে নিয়েছিলুম ভবিতব্যকে
থে ছেড়ে দিয়ে।

অপর্ণা-দি একটু তাকিয়ে রইলেন আমার দিকে।—‘মনে
চে কতকাল পর দেখলুম তোমাকে।’

‘তোমার শরীর কি ভালো নেই ?’ কিছু-একটা না-বললে
গালো দেখায় না ব'লেই এই প্রশ্ন।

‘আমার তো কিছু হ্যনি। তোমাকেই যেন ভালো
দখছি না ?’

আমি চুপ; একটু চুপচাপ কাটলো। অপর্ণা-দি আবার
ললেন, ‘কী হয়েছে তোমার ?’

ଶୁସର ଗୋଧୂଲି

‘ବାବୁ, ହବେ ଆବାର କୀ ?’

‘ଆମାର କୀ ହେଁଯେଛେ, ଜାନୋ ? ଏମନ ମନ-ଖାତ୍ର ଆଗେ—’

‘ତା ବୁଝାତେ ପାରଛି, ତା ବୁଝାତେ ପାରଛି,’ ଆମ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଉଠେ
ପଡ଼ିଲୁମ, ପାଛେ ଏଇ ପରେ ଏମନ-କୋନୋ କଥା ତିନି ବଲେ କେଲେନ,
ଯାର ଜଣ୍ଯ ପରେ ଅମୁଶୋଚନା କରାତେ ହୟ ।

‘ଏକଟୁ ଆଗେ ଆମାର ଖାରାପ ଲାଗଛିଲୋ—’ ହଠାତ୍ ଥେମେ
ନିଶ୍ଚାସ ନିଯେ ବଲିଲେନ, ‘ନୀଳ, ତୁମ ଆମାର ମନ ଭାଲୋ କ’ରେ ଦିଲ୍ଲିତ
ପାରୋ ନା ?’

ତଥନ ଆମି ବଲିଲୁମ, ‘ଏକ-ଏକ ସମୟ ମନ-ଖାରାପ କ’ରେ ଥାକୁଣ୍ଟା
ତୋ ବେଶ ଭାଲୋ ।’

ଅପର୍ଗା-ଦି ଏକଟୁ ହେଁସ ଚୋଥ ବୁଝିଲେନ । ତାରପର ଆମି
ବଲିଲୁମ : ‘ଦିଦି, ଏ ତୋ ଆନନ୍ଦେଇର ।’

ହଠାତ୍ ଆମାର କାହେ ସ’ରେ ଏସେ ଅପର୍ଗା-ଦି ଦୁଃଖକୁର ମଧ୍ୟେ
ଆକଢ଼େ ଧରିଲେନ ଆମାର ହାତ । ଖୁବ ଆଣ୍ଟେ-ଆଣ୍ଟେ ବଲିଲେନ,
‘ଆମାର ଏମନ ଭୟ ହୟ—ଏମନ ଭୟ ହୟ, ନୀଳ, ପାଛେ ଆମି
ମ’ରେ ଯାଇ ।’

তখন বর্ষাকাল, বিশের তারিখ পড়েছে শ্রাবণ মাসে। আয়োজন চলছে পূরো দমে; কাকিমা তাঁর ছেলেদের নিয়ে শিগগিরই এসে পড়বেন।

একদিন মা বললেন, ‘কল্যাণ, তোমার আত্মীয়-স্বজনরা কে-কে আসবেন, বলো।’

কল্যাণকুমার তাঁর ঘন চুলগুলিকে কপাল থেকে উপরের দিকে ঠেলে দিয়ে বললেন, ‘আত্মীয়-স্বজন? কই, কাউকে তো দেখিনা।’

‘সে কী! কেউ না-এলে কি চলে?’

‘এত মিন চলতে পারলো’, কল্যাণকুমার যেন চ’টে উঠলেন, ‘আর এখন চলবে না? তোমরা আছো কী করতে?’

‘আমরা ধাকলৈ হবে?’

‘হবে না! খৌজখবর করলে দু’একজন জ্যাঠামশাই কি পিসিমা কি বের করতে না পারি, ভেবেছো? কিন্তু কে যে কোথায় থাকেন!—আমার এক জ্যাঠামশাই—বাবাৰ খুড়তুতো ভাই—দু’ বছৰ আগে নেতৃকোণায় ছিলেন—এখন হয়তো সিরাজগঞ্জ কি চাঁদপুর কি উলুবেড়েতে—কি কল্লবাজার কি রাঙামাটি হ’লৈ বা দোষ কী।’

মা হেসে ফেললেন।—‘কী ছেলে ঢাখো! এমন চমৎকার আত্মীয়বাস্ত্ব কে কবে দেখেছে?’

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

‘ଆଉଁୟ !’ ପାଇଚାରି କରାନ୍ତି-କରାନ୍ତି ବଜାନ୍ତି ଲାଗଲେନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର । ‘ଆଉଁୟ ମାନେ କୀ ? ଓ ତୋ ଏକଟି କଥା । ଦୈବ ସାକେ ଆଉଁୟତାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗଣ୍ଡିର ମଧ୍ୟେ ଏନେ ଫେଲେଛେ, ଲେ ଯେମନିଇ ହୋକ, ତାର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ରାଖିବେ ହବେ—ଆମରା, ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ମାନୁଷ, ଆମରା କେନ ଏ-ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଇବେ ? ତୁମି ସବି ଅମନ ଚମଞ୍କାର ମାଛେର ବୋଲ ଆର ଡିମେର ଡାଳନା ବୀନା କରିବାର ଫାଁକେ ଦୁ’ ଏକଥାନା ବହି ପଡ଼ିତେ, ଦିଦି, ତାହିଲେ ତୁମି ବୁଝିବେ ଯେ ଓ-ସବ ଆଉଁୟତା-ଟାଉଁୟତା ହଚ୍ଛେ ମାନୁଷେର ବର୍ବର ଅବଶ୍ୟାର ଏକଟା ଐତିହାସିକ ଧଂସାବଶେଷ—ଦେଇ ସମୟକାର, ମାନୁଷ ସଥନ ଗୁହାୟ, ଅଙ୍ଗଲେ ଛୋଟୋ-ଛୋଟୋ ଦଳ ବେଁଧେ ବାସ କରିବେ—’

‘ବୁଝେଛି’, ମା ହାସଲେନ । ‘ତା କଥାଟା ହଚ୍ଛେ—’

‘ନା, ଶୋନୋ, ବଲିବେ ଦାଉ ଆମାକେ । ତୁମିଇ ବା ଅମନ୍ ଆଉଁୟ-ଆଉଁୟ କ’ରେ ଘାଥା ଘାମାଛେ କେନ, ବଲୋ ତୋ ? ବିଶ୍ୱାସ ସବାଇ ଆମାର ଆଉଁୟ । ସବାଇକେ ଡେକୋ ବିଯେତେ । ସାକେ ଭାଲୋ ଲାଗେ, ସେ-ଇ ତୋ ଆଉଁୟ । ସାକେ ଭାଲୋ ଲାଗେ, ତାର ସଙ୍ଗେ ଆଉଁୟତା କରିବେ କତକଣ ।’

ମା ମୁଢ଼ିକି ହେସେ ବଲଲେନ, ‘ତୋମାର ବେଳାୟ ତୋ ତାଙ୍କେ ଦେଖିଲୁମ । ତା ଯା-ଇ ହୋକ, ତୋମାର ଦିକେର କାଉକେ-ତୋ ଆସିବେ—’

‘ଦିକ ଆବାର କୀ ? ଆର ସେ-କଥାଇ ହନ୍ତି ବଲୋ, ତୁମିଇ ତୋ ଆମାର ଦିକେର ।’

‘ଆମି ତୋ ଆହିଛି । ତା ଛାଡ଼ା ?’

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ହଠାତ୍ ପାଇଚାରି ଥାମିଯେ କଲାଣକୁମାର ବ'ଲେ ଉଠିଲେନ, ‘ଓঃ-ହୋ !’

‘କୀ ହ’ଲୋ ?’

‘ବା, ଆମି ଆଛି କୋଥାଯ ? ମାୟା ! ମାୟା ଆସବେ ନା ?’

‘ମାୟା କେ ?’

‘ମାୟା—ଆମାର ବୋନ !’

‘ତୋମାର ବୋନ !’

‘କେନ, ଆମାର କି ଏକଜନ ବୋନ ଓ ଥାକତେ ନେଇ ନାକି ?’

‘କୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ଏ-କଥାଟା ଏକବାର ବଲତେ ହେଯ ନା ? ତୋମାର ବୋନକେ ଲିଖେ ଦିଯେଛୋ ?’

‘ଲିଖବୋ ଆବାର କୀ ?’

‘ଲେଖୋନି ?’

‘ଲିଖବୋ କେନ ? ଓ ତୋ ଏଥାନେଇ ?’

‘ଏଥାନେଇ ? କୋଥାଯ ?’

‘କୋଥାଯ ଆବାର—ବେଶୁନେର ହସ୍ଟେଲେ !’

‘ହସ୍ଟେଲେ ! ପଡ଼େ ନାକି ?’

‘ପଡ଼େ କିନା ଜାନି ନା, ତବେ ପଡ଼ିବାର ତୋ କଥା, ପଡ଼ିବେ ବ'ଲେଇ ତୋ ଦିଯେଛି ଓଥାନେ !’

‘କବେ ଥିକେ ଆଛେ ?’

‘କବେ ଥିକେ ? ଓঃ—ବରାବରଇ ତୋ !’

ମା ସ୍ତନ୍ତିତ ହ’ଯେ ଏହି ଉନ୍ମତ ଯୁବକେର ଦିକେ ଏକଟୁ ତାକିଯେ ରଇଲେନ । ତାରପର ବଲଲେନ, ‘କୀ କାଣ୍ଠ ! ତୋମାର ବୋନ—ଆର ଏତଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଏକଦିନ ନିଯେ ଆସୋନି !’

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଳି

‘ତୋମରା ସଲେହୋ କଥନୋ ନିୟେ ଆସନ୍ତେ ?’

ଏଇ ପରି ମା ଅବଶ୍ୟ ବାକ୍ୟହାରୀ ହଲେନ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ପ୍ରାୟ ଆପନ ମନେଇ ବଲତେ ଲାଗଲେନ, ‘ତାଇ ତୋ, ମାଯାର କଥା ଆଗେଇ ଭାବ ଉଚିତ ଛିଲୋ ଆମାର—କାଳଇ ଓକେ ଖବର ଦିୟେ ଆସନ୍ତେ ହୁଁ—କାଳଇ ବା କେନ—ଆଜିଇ, ଏକ୍ଷୁନି !’

‘ଓର ସଙ୍ଗେ କି ତୁମି ଦେଖାଉ କରୋ ନା କଥନୋ ?’

‘ବାଃ, ତୁମି ଆମାକେ ମନେ କରୋ କୀ ? ମାବେ-ମାବେ ସାଇ ବଇକି ଶନିବାରେ । ବେଶ ଗେଲେଇ ବୁଝି ହ'ଲୋ ? ସମୟେର ଦାମ ନେଇ ?’

‘ତା ତୋ ବଟେଇ । ଏତ କଥା ବଲତେ ହୁଁ ଯେ ଅଞ୍ଚ-କିଛୁ କରବାର ସମୟ କୋଥାଯ ?’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଉଚ୍ଚସ୍ତରେ ହେସେ ଉଠିଲେନ ।—‘ତୁମି ଘଟଇ ଚେଷ୍ଟା କରୋ, ଦିଦି, ଆଜ ଆମାକେ କିଛୁତେଇ ରାଗାତେ ପାରବେ ନା ।’

‘ବୋନକେ ତୁମି ଏଥନୋ ବଲୋନି ବିଯେର କଥା ?’

‘ଆବାର ଆଲାଦା କ'ରେ ବଲତେ ହବେ ନାକି—ବିଯେ ହ'ଲେ ତୋ ଦେଖବେଇ ।’

‘ବିଯେର ଆଗେ ତୁମି ବୌ ଦେଖେ ଫେଲିଲେ, ଆର ଓ ବୁଝି ବୌଦି ଦେଖବେ ନା ?’

‘ବେଶ । ନିୟେ ଆସବୋ ଏକଦିନ ।’

‘ବାଃ—ଏହି ଯେ ବଲଲେ ଆଜିଇ—ଏକ୍ଷୁନି ଯାବେ ?’

‘ତା—ତା—’ ମାଥା ଚୁଲକୋତେ-ଚୁଲକୋତେ ହଠାତ୍ ଜୟନ୍ତନି କ'ରେ ଉଠିଲେନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର । ‘ଆଜ କୀ କ'ରେ ହବେ—ଶନିବାର ଛାଡ଼ା ତୋ ଦେଖା ହୁଁ ନା !’

ଶୁମର ଗୋଖୁଳି

‘କାଳଇ ତୋ ଶନିବାର !’ ମା ବ’ଲେ ଉଠିଲେନ । ‘କାଳ ସେବୋ !’ ଆର ପରେର ଦିନ ସକାଳ ଥିକେ ଏମନ ତାଡ଼ା ଦିତେ ଲାଗଲେନ ଯେ କିଛିକଣେର ଜ୍ଞାନ ଦିଦିର ଝାଚି ହେବେ ବେରୋତେଇ ହ’ଲେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ।

ମାଯା ଏଲୋ ସଙ୍କେବେଳାଯ । ଶାଦାର ଉପର ଖରେରି ବୁଟି-ତୋଳା ଚାକାଇ ଶାଡ଼ି-ପରା ଏକଟି ମେଯେ, ମାଧ୍ୟାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମାଧ୍ୟାରି ଦେଖିତେ, କୌତୁଳେ ଲଜ୍ଜାଯ ମେଶାନୋ ଚୋଥେର ଦୃଷ୍ଟି—କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ତୁନ୍ତୁଳ୍ୟ ଆକୃତିର ପିଛନ-ପିଛନ ଉଠେ ଆସିଛେ ଆମାଦେର ବାଡ଼ିର ସିଂଡ଼ି ଦିଯେ—ଏହି ଆମି ତାକେ ପ୍ରଥମ ଦେଖିଲୁମ, ଏ-ଗଲ୍ଲେର ସଙ୍ଗେ ଅମନ ସୂର୍ଯ୍ୟଭାବେ ଯେ ଜଡ଼ିଯେ ଗିଯେଛିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାର କଥା ଏଥିନ ଥାକ । ଆଗେ ବିଯେର ଗୋଲମାଳ ଶେବେ ହୋକ ।

ବିଯେଟ୍ ବେଶ ଜମକାଲୋଇ ହେଯେଛିଲେ—ବ୍ରଜମୋହନ ଅର୍ଥବ୍ୟାଯେ କାର୍ପଣ୍ୟ କରେନନି । ବର ତଥନକାର ଦିନେର ଯୁବ-ମନ୍ଦିରାଯେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟୁ ନାମ-କରା, ଏବଂ କଣ୍ଠ ଯାକେ ବଲେ ‘ଶୁନ୍ଦରୀ’ । ତାଢ଼ାରୀ ବାବାର ନାମେର କିଛଟା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଛିଲୋ : ଶହରେର ଶେତ କୃଷ୍ଣ ସେଇ ଲୋକଦେର ଅନେକେଇ ନିମନ୍ତ୍ରଣରକ୍ଷା କରେଛିଲେନ । ଆର ତାର ଉପର, ବିଯେଟ୍- ‘ଲଭ’-ଏର ଏକଟୁ ଗନ୍ଧ ଛିଲୋ ବ’ଲେଓ ହୈ-ଚୈ ହ’ଲେ ଖାନିକଟା । ଇଂଲିଶମ୍ୟାନ ଆର ହିନ୍ଦୁ ପେଟ୍ରି ଅଟେ ବିଯେର ବିସ୍ତୃତ ରିପୋର୍ଟ ବେଇଲୋ ; ହିତବାଦୀ ଛି-ଛି କରଲୋ । ମୋଟେ ଉପର ମନ୍ଦ ନା ବ୍ୟାପାରଖାନା । କାକାବାବୁ ସ୍ଵର୍ଗ ହାତେ ପେଲେନ । ଜାମାତାକେ ତିନି ବୋଧହୟ କୋଳେ ନିଯେ ନୃତ୍ୟ କରାନେ, ସଦି ତା

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

ଜାମାତାର ଶରୀରେର ବୈରାଟ୍ ଗୁରୁତର ବିଷ ଉପଶିତ କରନ୍ତେ
ବିଯେର ଠିକ ଆଗେର ଦିନ ତିନି ହିଂପାତେ-ହିଂପାତେ ଏସେ ହାଜିର—
ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କ'ରେଓ ଆଗେ ଆସନ୍ତେ ପାରେନନ୍ତି—‘ତୁ, ଏତ କାଜ ।
ନାଃ, ଏଇବାର ଆମି ଛେଡ଼େ ଦେବୋ, ସବ ଛେଡ଼େ ଦେବୋ । କିନ୍ତୁ ଏଣି-
ମୁଗାର ବ୍ୟବସାଟା ନତୁନ ଧରେଛେନ ତଥନ, କାଜେଇ ଦିନେର ବେଶ
ଥାକା ହ'ଲୋ ନା । ଆର ସେ-ଚାରଦିନ ତାଁର କଲାପରେ ଛାପିଯେ
ଉଠିଲୋ ବିଯେ-ବାଡ଼ିର ସମସ୍ତ କୋଲାହଳ । ଯାବାର ଦିନ ତିନି କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାରକେ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ କ'ରେ ଆର୍ତ୍ତିଷ୍ଵରେ ଏକଟି ଛୋଟୋଖାଟୋ ବକ୍ରତା
ଦିଲେନ, ଅପର୍ଗୀ-ଦିକେ ଜଡ଼ିଯେ ଧ'ରେ ଅଞ୍ଚାବିସର୍ଜନ କରଲେନ
ମିନିଟିଥାନେକ—ତାରପର ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଚୋଥ ମୁହଁତେ-ମୁହଁତେ ଉଠେ
ବସଲେନ ଗିଯେ ଗାଡ଼ିତେ; ଆବାର ଆସାମ ତାଁକେ ଗିଲେ ଫେଲିଲୋ ।

শায়া

মা জিগেস করলেন, ‘অপর্ণাকে নিয়ে কি তুমি দেশে যাবে ?’

‘দেশ ! দেশ কোথায় ? যখন যেখানে থাকি, তা-ই আমার দেশ !’

‘তবু—বো নিয়ে একবার যাবে না ? একবারও দেখে আসবে না ওর বাড়ি ?’

‘ওর বাড়ি, দিদি’, কল্যাণকুমার কঁচার খুঁটে একবার চশমাটা মুছে নিলেন, ‘ওর বাড়ি একটা দ্রষ্টব্য বস্তু নয়। অত্যন্ত পুরোনো, অত্যন্ত সেকেলে, অত্যন্ত প্রকাণ—বসবাসের অযোগ্য। ও-বাড়ির অনৃষ্টে যা আছে, তা-ই হবে ; ও নিয়ে আমি আর দুশ্চিন্তা করি না। কে থাকতে গেছে ওখানে ? কী হবেই বা ওখানে গিয়ে ? যদি ভূতে বিশ্বাস করো—’

মা বললেন, ‘বেশ তো, যদি ইচ্ছে না করে, না-ই বা গেলে !’

‘না, শোনো, শেষ করতে দাও কথাটা। ঈশ্বরের এ কী অনুভূত বিধান যে মেয়েরা কখনো কোনো কথা শেষ পর্যন্ত শুনতে পারে না। শোনো : যদি ভূতে বিশ্বাস করো, তাহলে অবশ্য বাড়িটা সমস্কে কিছু বলবার আছে। অনেক মৃত্যু হয়েছে ও-বাড়িতে। প্রেতলোকের আইন-কানুন অনুসারে সেই সব মৃতদের আস্থার ওখানেই বিচরণ করা উচিত। সত্ত্ব বলতে, বাড়িটার চেহারাই একটু ভূতড়ে। শেষ সেখানে মারা গেছেন

• খুস র গো খুলি

আমার পিসিমা—তিনি আমাকে মানুষ করেন। বারো বছর
বয়সে বিশ্বা হ'য়ে তিনি ও-বাড়িতে আছেন, বারো থেকে
তিরাশি বছর পর্যন্ত ওখানে বাস ক'রে—কোনোরকম রোগে
না-ভুগে, নিছক বয়সের চাপে মারা যান। তাঁর মৃত্যুর পর
আমি আর বাড়ি যাইনি। বাড়ি গেলে তাঁকে দেখতে পাবো না,
এ-কথা কিছুতেই যেন বিশ্বাস করতে পারি না। আমি
প্রায় নিশ্চিত জানি যে আজ যদি যাই, তাঁকেই দেখতে পাবো
সবার আগে।'

মা কল্যাণকুমারের মুখের দিকে একটু তাকিয়ে থেকে বললেন,
‘বাড়িটা এখন তাহ’লে একেবারেই খালি প’ড়ে আছে?’

‘যদি না’, জামার পকেটে হাত ঢুকিয়ে কতগুলি খুচরো
পয়সা সশব্দে নাড়াচাড়া করতে-করতে কল্যাণকুমার বললেন,
‘যদি না সেখানে ভূতেরা বাসা নিয়ে থাকে। আশচর্য সেটা।
আমার মা মারা যান, আমার যখন ছ’ বছর বয়স। অস্পষ্ট
মনে পড়ে। মায়াকে হঠাৎ এক-এক সময় দেখলে যেন—চমক
লাগে। মায়া তখন শিশু। যে-ঘরটায় তিনি থাকতেন—সেই
ঘরেই তিনি মারা যান—তার দরজার তালা অনেকদিন খোলা
হয় না। তাঁর সব জিনিশপত্র ঠিক বেখানে যেমন ছিলো,
তেমনিই আছে। কেউ হাত দেয়নি। হাত পুরুচে শুধু
সময়ের। নিশ্চয়ই সেখানে পুরু হ'য়ে জ’মে উঠেছে ধূলো।
আমি ভাবি, সেই ঘরটা, সেই সব জিনিশপত্র—তারা নিশ্চয়ই
মনে রেখেছে তাঁকে। হয়তো মাঝে-মাঝে—কে জানে?—গভীর

ଶୁମର ଗୋଖୁଲି

ରାତ୍ରେ ଚୁପେ-ଚୁପେ ତିନି ଆସେନ ସେଥାନେ—ମୁଖ ଦେଖେନ ଝାପ୍ସା ଆୟନାୟ । ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ନିଯେ ଗେଲେ ତିନି ହ୍ୟାତୋ ଆର କୌତୁଳ ଚାପତେ ପାରବେନ ନା—କୋନଦିନ ନା ବେରିଯେଇ ପଡ଼େନ ଆମାଦେର ମାମନେ ।' କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହେସେ ଉଠିଲେନ, 'ନାଃ, ଓ-ବାଡ଼ିତେ ନା-ସାଂସ୍କାରିକ ବୋଧହୟ ଭାଲୋ—କୀ ବଲୋ ?'

ମା ଚୁପ । କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ଏନ୍ଧରନେର କଥାବାତ୍ । ବଲାତେ ତିନି ଏବ ଆଗେ କଥନୋ ଶୋମେନନି । ନିଜେର ସମ୍ବନ୍ଧେ କୋମୋ କଥାଇ ବଲାତେନ ନା ତିନି । ତାଁର ଯେନ କୋନୋ ଅତୀତ ଛିଲୋ ନା, କୋନୋ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଶୂନ୍ୟର ଭିତର ଥେକେ କୋନୋ ଆକାଶ-ଫୁଲେର ମତୋ ତିନି ଫୁଟେ ଉଠେଛିଲେନ—ଆମାଦେର ଚୋଥେ । କିନ୍ତୁ ବିଯେର ପର ଥେକେ ଏକଟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖା ଯାଛିଲୋ । ବିଯେ ବ୍ୟାପାରଟା ଏକଟା ଶ୍ଵାରଙ୍କ, ଆମାଦେର ଅଚେତନ ଶ୍ଵତିର ଉଦ୍ରେକକାରୀ । ବିଶେଷ, ସେ-ବିଯେତେ ସବ୍ଦି ଆମରା ସ୍ଵର୍ଥୀ ହିଁ । କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ହଦୟର ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ ଆବେଗ କୂଳ ଛାପିଯେ ଗିଯେ ପଡ଼େଛିଲୋ ତାଁର ଅତୀତେ, ଜୀବନେର ଅଧି-ବିଷ୍ଣୁତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ, ଶ୍ଵାରଙ୍କର ମାଯାଗୃହେ । କାବ୍ୟ ଆର ଇତିହାସେର ନୈର୍ବ୍ୟକ୍ରିକତା ତାଁକେ ଆର ଧ'ରେ ରାଖତେ ପାରିଲୋ ନା, ଆମାଦେର ତିନି ଅନୁଭ୍ବ କରତେ ଦିଲେନ ତାଁର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉପଶ୍ରିତି ।

ବାଡ଼ି ତିନି ଗେଲେନ ନା, ମା ମନେ-ମନେ ଖୁଶିଇ ହଲେନ । ବିବାହେ ମିଳନ, ସେଇ ସଙ୍ଗେ ବିଚ୍ଛେଦାଦି । ସେ-ବିଚ୍ଛେଦେର ଆଘାତ କମ ନୟ । ଏ-ବିଯେତେ ସେଟା ରାଇଲୋ ଚାପା । ଅମ୍ବର୍ଗୁର୍ ବିଯେ, ବଲାତେ ଗେଲେ । ଉତ୍ସବେର ଶେଷେ ଅଞ୍ଚଳ ପଡ଼ିଲୋ ନା, ବିଦାୟ ଦିତେ ହ'ଲୋ ନ କାଉକେ । ମା ଖୁବ ଖୁଶି ହଲେନ ଏ-ବ୍ୟବହାର । ଆର

ଶ୍ରୀ ମୋହନ୍

କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ହାବନ୍ତାବ ଦେଖେ ମନେ ହ'ଲୋ ତିନିଓ ଏତେଇ
ତୁମ୍ଭ । ସୁଜଳେ କେଟେ ସେତେ ଲାଗଲୋ ଦିନ । ଆମାଦେର
ହୋଟେ, ଶାନ୍ତ ପରିବାରେର ଜୀବନେର ଶ୍ରୋତ ବ'ଯେ ଚଲଲୋ,
ଯେବେ ଚିରକାଳ ଚ'ଲେ ଏସେହେ । କୋନୋରକମ-ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ
ହେଁଥେ କୋଥାଉ, ଏମନ ମନେ ହ'ଲୋ ନା । କୋନୋ-ଏକ ଦିନ
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆଲାଦା ବାଡ଼ିତେ ତ୍ରୀକେ ନିଯେ ଥାକବେନ—
ହୁତୋ—ନିଶ୍ଚଯାଇ । କିନ୍ତୁ ତାର ଦେଇ ଆଛେ । ଯେ-କ'ଦିନ ତା
ନା ହୟ—ଆମାର ମା ଅନ୍ଧ ମେହେ ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟକେ ଅର୍କଡେ
ଧରିଲେନ ।

ଆର ଏମନି ହ'ଲୋ ଯେ ସେଇ ସମୟଟା ଆଶାତୀତରକମ ଦୌର୍ଯ୍ୟ
ହବାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖା ଗେଲା । ମା-ର ଥୁବ ଥୁଶି ହବାରଇ
କଥା, କିନ୍ତୁ ସେ-ଥୁଶି ଅବିମିଶ୍ର ନନ୍ଦ । ଏଲୋ ବିଚ୍ଛେଦେର ଆଶଙ୍କା—
ଅନ୍ତ ପଥ ଧ'ରେ । କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ମାଥାଯ ହଠାତ୍ ଖେଳାଳ
ଚାପଲୋ ତିନି ବିଲେତ ଯାବେନ । ସେ-ମନ୍ୟ ଏମ.ଏ. ପଡ଼ିଛିଲେନ
ତିନି । ତଥନକାର ଦିନେ ଏମ.ଏ.ଟା ରୀତିମତୋଇ ବିରଳ
ଛିଲୋ, କେବଳ ବି.ଏ. ପାଶ କରିବାର ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ବାଣୀର
ଏକ-ଏକଟି ବରପୁତ୍ରକେ ସରକାର ତା'ର କୋନୋ-ନା-କୋନୋ
ଉଚ୍ଚ ବେତନଗୁଲା ଚାକରିତେ ଲୁଫେ ନିତେ ଚାଇଲେନ । ଡେପୁଟିଗାରି
ସାଧା ହେଁଥିଲୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେଓ । ତିନି ତା ନେମନି, ଅର୍ଥେର
ତା'ର ପ୍ରୋଜନ ଛିଲୋ ନା । ତାହାଡା, ବାବାର କାହେ ତିନି ପ୍ରେରଣ
ପେଯେଛିଲେ—ଅଧ୍ୟାପନା ଛାଡା କିଛୁ କରିବେନ ନା ଜୀବନେ । ମେକାଲେ
ଅଧ୍ୟାପକରେର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଛିଲୋ । ଆଜକାଳକାର ମତୋ ତା'ରା ସମାଜେର

ଶୁସର ପୋତୁଳି

ମସଜିରେ ଶୁନ୍ଦର-ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରୀ ବ'ଲେ ବିବେଚିତ ହତେ ମା । ‘ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି କଲେଜେ ମନୋମୋହନ ଘୋଷେର କଟ୍-ନିଃସ୍ତ ଶୁଇନବନେରେ ଛନ୍ଦ ଉଥିଲ ନେଣା ଧରିଯେ ଦିଜେ ଛେଲେଦେର ମନେ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମନୋମୋହନ ଘୋଷେର ଆୟୁଷି ଶୁନେଛିଲେନ : ଶୁରୁଶୁରୁ ବାଜେର ମତୋ ତା ପ୍ରତିଧିବନିତ ହିଛିଲେ ତା'ର ମନେର ମଧ୍ୟେ । ‘ଶୁଇନବନ’ ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡେ ଛିଲେନ, ବଡ଼ଲିଆନେ ବ'ସେ ଏଲିଜାବିଧାନ ନାଟକ ପଡ଼ିଲେ ମାରାଦିନ । ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡ, ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡେର ମତୋ ଜୀବନା ନେଇ । ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡଙ୍କ ତାକେ ଥେତେ ହସେ, କଲ୍ୟାଣକୁମାରଙ୍କେ । ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡ ଥେକେ ଡିଗ୍ରି ନିୟେ ଦେଶେ ଫିରେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କେର ଉଚ୍ଚଲ ଜ୍ୟାତିଶକ୍ତି ; କୋନୋ କଲେଜେର ଛାଯାମୟ ଶୀତଳତା । ଛେଲେଦେର ମନ ଉଦ୍‌ବୃକ୍ଷ କ'ରେ ତୋଳା, ମଂହତ କ'ରେ ତୋଳା, ଜୀବନେ ଓ ଭାବ-ରାଜ୍ୟ ଯା-କିଛୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତାର ପ୍ରତି ତାଦେର ମନେ ଭାଲୋବାସାର ସଞ୍ଚାର କରା । ଏଇ ଚେ଱େ ମହେ ଜୀବନ ଆର-କୀ ହ'ତେ ପାରେ ? ତା ଛାଡ଼ା, ତିନି ଯଥେଷ୍ଟ ସମର ପାବେନ, ସ୍ଵାଧୀନତା ପାବେନ—ଅଣ୍ୟ ନାନାଦିକ ଦିଯେ ନିଜେକେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ସାର୍ଥକ କ'ରେ ତୋଳିବାର, ନାନା କର୍ମର ଦାୟିତ୍ୱେ ନିଜେର ଅତିରିକ୍ତ ଶକ୍ତି ଥାଦେ ବହିୟେ ଦେବାର । ନା—ଏଇ ମତୋ କିଛୁ ନୟ, ଏଇ ମତୋ ଆର କୀ ହ'ତେ ପାରେ ? ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡ ତାକେ ଡାକଛେ ଏଥିନ, ଆର ତିନି ଅପେକ୍ଷା କରତେ ପାରେନ ନା । କୀ ଲାଭ ଆରୋ ଏକ ବଚର ବ'ସେ କଳକାତାର ଏମ.ଏ. ପାଶ କ'ରେ—ଭେସେ ପଡ଼ା ଯାକ, ଦେଇବ କରା ବୁଝା । ଯେଦିନ ଥେକେ ଏ-ଚିନ୍ତା ପ୍ରଥମ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ମନେ ଏଲୋ, ତିନି ଉତ୍ସନ୍ନ, ଅସହିଷ୍ଣୁ ହ'ଯେ ଉଠିଲେନ ସେଇଦିନ ଥେକେଇ ।

ବାବା ଖୁଶି ହଲେନ । ତା'ର ଛାତ୍ର ସମସ୍ତେ ତା'ର ମନେ ଅକାଣ୍ଠ

ଧୂସ ର ଗୋଧୁଲି

ଆଶା ଛିଲୋ । ତିନି ସୁରେନ ବାଁଡ୍‌ଯେର କଣ ଭାବଲେନୁ, ଅରବିନ୍ଦ ଘୋଷେର କଥା ଭାବଲେନ (ତିନି ତଥନ ବରୋଦାୟ) । ଇଓରୋପୀୟ ଶିକ୍ଷା ନା-ପେଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୌର୍ତ୍ତ ଅର୍ଜନେର, ଉଚ୍ଚତମ ଗୌରବ-ଲାଭେର ଯୋଗ୍ୟତା ହୁଏ ନା, ଆମାଦେର ଦେଶେର ଏ-ସଂକ୍ଷାର ଗ'ଡ୍ରେ ଉଠିଛିଲେ ତଥନ ଥେକେଇ । ଆର ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ-ସଂକ୍ଷାରେର ସାର୍ଥକତା ଛିଲୋ ; ଠିକ ଦେଇ ସମୟଟାଯ ପର-ପର ଅସାଧାରଣ ଫଳ ଫଳେଛିଲୋ ଅନେକ । ତାରଇ ଜୋରେ ବିଲେତେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରେର ସମ୍ମାନ ଛିଲୋ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ତାରପର ଦଲେ-ଦଲେ ଆମାଦେର ନାମ ଡୋବାଲୋ ଅଧି-ଶିକ୍ଷିତ ଧନୀ-ସନ୍ତୁନ୍ନାନ ।

ବାବା ବଲଲେନ : ‘ଏ-ବଚରଟା ଥେକେଇ ଯାଉ ନା, ଏମ.ଏ. ଟାଇଙ୍କ୍‌ଯେ ଧାରକ ।’

କଳ୍ୟାଣକୁମାର ପ୍ରବଳଭାବେ ମାଥା ନାଡ଼ିଲେନ । ନା, ତା ହ'ତେ ପାରେ ନା । ଏହି ବଚରଇ ଯାଓଯା ଚାଇ । ଏଣ୍ଠାଙ୍କ ଆର ମନ ଟିକଛେ ନା ।

ମା ବଲଲେନ, ‘ଏହି ସେନିନ ମୋଟେ ବିଯେ କରଲେ—’

‘ତାତେ କୀ ହେଯେଛେ ? ତୋମାଦେର ସବ କଥା ! ବିଯେ କରେଛି— ସମସ୍ତ ଜୀବନଇ ଜେ ପ'ଡ୍ରେ ଆଛେ । ଦୁ’ ତିନ ବଚରେ ତୋ ଆର ଫୁରିଯେ ଯାଚେ ନା ।’

‘ଏକ୍ଷୁନି ବୌ କେଲେ—’

କଳ୍ୟାଣକୁମାର ହେସେ ଉଠିଲେନ ।—‘ଦିଦି, ଦିଦି, ଜୀବନ କି ଶୁଦ୍ଧ ବୌକେ ନିଯେ—ଆରୋ ଅନେକ-କିଛୁ ଆଛେ ଜୀବନେ—ତୁମି କି ତା ଜାନୋ ? ତାହାଡା ଅପର୍ଗୀ ବେଶ ଭାଲୋଇ ଥାକବେ .ତୋମାଦେର

କାହେ—ଆମି ତୋ ନତୁନ—ଆମାର ସଙ୍ଗେ କ'ଦିନେଇ ବା ସମ୍ପର୍କ ।

ମା ଜିଗେସ କରଲେନ, ‘ଅପର୍ଣ୍ଣ କୀ ବଲେ ?’

‘କୀ ଆବାର ବଲବେ ? ତୋମାର କି ମନେ ହୟ ଓ ଏ-କଥା ଶୁଣେ କେଂଦେ ଭାସାବେ ? ଓକେ ତୁ ମି ଓ-ରକମ ମେଘେ ମନେ କରୋ ନାକି ?’ ବ’ଲେ କଳ୍ୟାଣକୁମାର ନିଚୁ ଗଲାଯ ସଂକଷିପ୍ତ ହାସି ନିର୍ଗତ କରଲେନ । ତାର ଶ୍ରୀ ସମସ୍ତଙ୍କେ ଏକଟୁ ଛେଲେମାନୁଷ୍ଠାନ ଧରନେର ଗର୍ବ ଛିଲୋ ତାର ମନେ । ଜାନି ନା, ଏ ନିୟେ ତାଦେର ମଧ୍ୟେ କୀ-କଥା ହେଁଛିଲୋ । ଅମୁମାନ କରନ୍ତେ ପାରି, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି କ୍ଷମିତମ ଆପଣି କରେନନି । ବରଃ ଉତ୍ସାହ ଦିଯେଛିଲେନ । ଶ୍ଵାମୀକେ ଅମାନ୍ୟ ବ’ଲେଇ ଜାନନେନ ତିନି । ତିନି ଚାଇତେନ ତାକେ ତାର ଅମାନ୍ୟତାଯ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ କ’ରେ ଦେଖିତେ । ଏଇ ଏକଜନ ମାନୁଷ, ପୃଥିବୀକେ ଯିନି ଭାଙ୍ଗିତେ ପାରେନ—ଆବାର ଗଡ଼ିତେ ପାରେନ ନତୁନ କ’ରେ । ତାରଇ ତୋ ଧାଓଯା ଉଚିତ ବୁଝ ଜଗତର ହୃଦ୍ଦିପିଣ୍ଡେ, ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଥିକେ ରମ ଶୋଷଣ ତାକେ ତୋ କରାଇଇ ହବେ ନିଜେର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଜୟ । ନିଜେକେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କ’ରେ ତୋଳା ‘ଚାଇ ମବାର ଆଗେ । ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଯଦି ନିଜେକେ ସଞ୍ଚାରିତ କ’ରେ ଦିତେ ପାରେନ ତାର ମଧ୍ୟେ, ଅନ୍ଧକାର-ଉଷ୍ଣ କୋନୋ ଶୁରାର ମତୋ, ସଙ୍ଗେପନ କୋନୋ ଅଗ୍ନିଶିଖାର ମତୋ, ତାହ’ଲେ, —ତାହ’ଲେ ଆର-କିଛୁ ତିନି ଚାନ ନା ।

କଳ୍ୟାଣକୁମାର ମନସ୍ତର କ’ରେ ଫେଲିଲେନ ସାମନେର ଟର୍ମେଇ ଯାତେ ହବେ; ସେପଟେସରେ ଭେସେ ପଡ଼ା । ସମୟେର ଦାମ ଅନେକ, ସମୟ ହାରାନୋ ଧାଇ ନା । ଦୌର୍ଘ୍ୟ କେବଳ-ବିନିମୟ ଚଲିଲୋ ଅଞ୍ଚଳକୋର୍ଡେ ଫଳକାତାଯ । ଏଲା ଭରତିର ଖବର । ତାରପର କତଞ୍ଚିଲି ଉମାଦ

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଧୁଳି

ଦିନ—ପାସପୋର୍ଟ, ସଓଦା, ଲୋକଜନେର ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରା, ପୁରୁଚର-ପତ୍ର,
ଟାକା-ପ୍ଯାସାର ବ୍ୟବସ୍ଥା—କଳ୍ପାଣିକୁମାରେର ଫେଲ ପ୍ରାୟ ମାଥା-ଖାରାପ
ହଁଯେ ଗେଲେ ।

ଆର ଏଇ ମଧ୍ୟେ ଏକୁଟ ଫାଁକ ପେଲେ ଦ୍ଵୀର ସଙ୍ଗେ ତାର ପ୍ରେମ—
ବନ୍ଧୁ, ଦୂରତ୍ତ, ଉଦ୍‌ଦାମ ପ୍ରେମ, ଉତ୍ସନ୍ତତାର ଆଶ୍ଚରିକ । ସମୟ ନେଇ,
ଏକେବାରେଇ ସମୟ ନେଇ; ସମୟ ହାରାନୋ ଧାର ନା । ଏକ ମାସେର
ମଧ୍ୟେ ତାର ତତ୍ତ୍ଵ ଭାସବେ ସମୁଦ୍ରେ । ନତୁନ ଜୀବନେର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ—
ଆଶାଯ୍ୟ, ଉଦ୍‌ଦୀପନାଯ୍ୟ, ଉତ୍ୱେଜନାଯ୍ୟ ଦିଗନ୍ତେ ମିଶେ-ୟାଓଯା ସମୁଦ୍ରେର ମତୋଇ
ସେ-ଜୀବନ ବଲମଳ କରଛେ । ତବୁ—ତାର ଦ୍ଵୀର ମଧ୍ୟେଇ ତୋ ଏକଟା
ବିଶ୍ୱାସ ଉଦ୍ୟାନ କରତେ ହବେ ତାରଙ୍କ ରହଣ୍ୟ ଆର ଐଶ୍ୱର୍ୟ । ଯେମନ ଏଇ
ଆଗେ ତିନି ଝାପିଯେ ପଡ଼େଇଲେ ବିଶାର୍ଜନେ, କର୍ମେର ପ୍ରାର୍ଥନାଯ୍ୟ,
— ବିବାହେର ସିଦ୍ଧିତେ—ତେମନି ଏଥିନ ତିନି ଝାପିଯେ ପଡ଼ିଲେନ ତାର
ଦ୍ଵୀତୀତେ । ଆର ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଲୁଟିଯେ ପଡ଼ିଲେନ ଚରମ ଆତ୍ମ-ସମର୍ପଣେ:
ସ୍ଵାମୀକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ'ରେ ତୁଳିତେଇ ହବେ ନିଜେକେ ଦିଯେ; ନିଜେକେ
ତିନି ଦେବେନ, ନିଜେକେ ନିଂଡେ ତାର ଆତ୍ମାର ସୂକ୍ଷମ ସୌଭାଗ୍ୟ ତିନି
ସ୍ଵାମୀକେ ଦେବେନ—ସତକ୍ଷଣ ନା ସ୍ଵାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ତବିନ୍ଦ ମେଘେର ମତୋ
ଆଗାଗୋଡ଼ା ସୋନା-ରଙ୍ଗିନ ହଁଯେ ଓଠେନ ତାର ଉଷ୍ଣତା-ସଞ୍ଚାରେ, ତାରଇ
ପ୍ରତିକଳିତ ଆଭାୟ ।

ଆମାର ବିଶ୍ୱାସ ତାରା ଥୁବ ଗଭୀରଭାବେଇ ପରମ୍ପରରେ ପ୍ରେମେ
ପଡ଼େଇଲେନ । ଦେଖତେ ଅଭ୍ୟୁତ ଏଇ ଯୁଗଳ—ଦାନବିକ ଦୂରତ୍ତ ପୁରୁଷ,
ଆର ସ୍ଵପ୍ନେର ମତୋ ଅନ୍ଧାରେ ଏକମୁଠୀ ମେଘେ । ତାଦେର ଛିଲୋ
ପ୍ରଥମ ପ୍ରେମେର କୋମଲତା ଆର ଗାଢ଼ତା—ଆର ସେଇ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୱ-

ଧୂମ ର ଗୋ ଧୂଲି

ବିବାହିତେ ଉପସ୍ଥିତ । ଆର ଅତ୍ୟାସନ୍ନ ବିରହ ତାକେ ଆମେ ତୀଙ୍କ,
ଅସହାରକମ ସୂକ୍ଷମ୍ୟମୁଖ କ'ରେ ତୁଳେଛିଲେ ନିଶ୍ଚଯାଇ । ସେଇ ମାନଧାନେକ
ତାମେବୁନ ଚଲେଛିଲେ ଏକଟା ଘୂର୍ଣ୍ଣର କେନ୍ଦ୍ରେ । ଏମନ ଦିନ ଗେଛେ,
ସଥନ ତାରା ବେଳା ମଞ୍ଚଟାତେ ଶୟାତ୍ୟାଗ କରେନନି । କେଉ ତାମେର
ଡାକତେ ଯାଇନି ; ସବାଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମା-କରିବାର ଭାଗ କରେଛେ । କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାରେର ସ୍ଥାନ-କାଳ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତ ବିବେଚନା ଲୋପ ପୋରେଛିଲେ :
ଯେ-କୋନୋ ସମୟେ ଯେ-କୋନୋ ଘରେ ହଠାତ୍ ଚୁକେ ପଡ଼ିତେ ଭୟ ହ'ତୋ,
ପାଛେ କୋନୋ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଅନୁରଙ୍ଗତାର ମଧ୍ୟେ ଗିଯେ ପଡ଼ି । ସେ-କ'ଟା
ଦିନ ଆମାଦେର କାଟାତେ ହେଲେ ଏକଟୁ ସମ୍ବନ୍ଧଭାବେଇ ।

ଦିନ ଏଲୋ ଘନିଯେ । ହଠାତ୍ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେ ମନେ ପଡ଼ିଲୋ ଯେ
ବୋନେର ସମସ୍ତେ କିନ୍ତୁ-ଏକଟା ବ୍ୟବସ୍ଥା କ'ରେ ସେତେ ହ୍ୟ । ମା-କେ
ବଲଲେନ, ‘ଏକଟା ମୁଶକିଲେ ପଡ଼େଛି, ଦିଦି !’

‘କୀ ହେଯେ ?’

ମାଥାର ସାମନେର ଦିକେର ବଡ଼ୋ-ବଡ଼ୋ ଚୁଲଙ୍ଗୁଲି ନିଯେ ନିର୍ମଭାବେ
ଟାନା-ହେଚ୍ଜା କରାତେ-କରାତେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲଲେନ, ‘ମାଯାର କଥା
ଭାବଛି । ଓକେ କି ହଟେଲେଇ ରୋଖେ ଯାବୋ—’

ମାତ୍ରଙ୍ଗାଂ ବଲଲେନ, ‘କେନ, ଓ ଆମାଦେର ଏଥାନେଇ ଥାକବେ ।’

‘ମେଟା କି ଭାଲୋ ଦେଖାବେ ?’

‘ତୁ, କୀ ସାର୍ଥପର ବାପୁ ତୋମରା । ନିଜେ ସଥନ ବାଡ଼ିଟାକେ
ତୋଳପାଡ଼ କ'ରେ ଛାଡ଼ିତେ ତଥନ ଆର ଭାଲୋ ଦେଖାବାର କୋନୋ କଥା
ଉଠିତୋ ନା ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହେସେ ଉଠିଲେନ । ତାର ସେଇ ଅକପଟ ଉଚ୍ଛବାସି

ଧୂମ ର ଗୋଖୁଲି

ଆମି ଏଥିମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶୁଣନ୍ତେ ପାଇ । ତାତେ ଛିଲେ ପୁରୁଷେରେ
ଡେଜ, ପୁରୁଷେର ଝଜୁତା । ‘କପାଳ, ଦିଦି, କପାଳ । ତଥିନ ସଦି
ଭାଲୋ-ମନ୍ଦ ଜ୍ଞାନ ନା-ଇ ହାରାବୋ—ଭାଗ୍ୟ ଏକବାର ସମୟ ହ'ତେ
ଆରଣ୍ୟ କରଲେ ଏମନିହି ହ୍ୟ । ମନେ କରୋ ଅପର୍ଗାକେ ସଦି କଥିଲେ
ନା ଦେଖିବୁମ । ତାହ'ଲେ କୀ ଉପାୟ ହ'ତେ ମାର, କୀ ଉପାୟ
ହ'ତୋ ।’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏକ ଗୋଛା ଚୁଲ କପାଳର ଉପର ଟେନେ
ଏଣେ ଆଡୁଲେ ଜଡ଼ାତେ ଲାଗଲେନ । ‘ଆମି ଫିରେ ଏସେ ମାଯାକେଓ
ବିଲେତେ ପାଠାବୋ,’ ଏକଟୁ ପରେ ତିନି ବଲଲେନ ।

ମା ମଧୁରଭାବେ ହାସଲେନ । ତଥିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଙ୍ଗାଳି ମେଯରେ
ବିଲେତେ ସାଓୟା ଆରୋବ୍ୟୋପନ୍ଥାସେର କାହାକାହି ଛିଲେ ।

‘ନୀଲକେଓ’, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲଲେନ, ‘ଏକବାର ଫିରେ ଆସନ୍ତେ
ଦାଓ—ତାରପର ଦ୍ୟାଖୋ ନା କୌ କରି ।’

‘ତୁମି ସେ-ଜନ୍ମ ଯାଚେହା, ତାତେ ସଫଳ ହ'ଯେ ଫିରେ ଆସୋ—
ତାହ'ଲେଇ ହବେ । ଆର-କିଛୁ ନା-ହ'ଲେଓ ଚଲବେ ଆମାର ।’
ମା ସଂ୍ଯାଂସେତେ ପ୍ରକୃତିର ମାନୁଷ ଛିଲେନ ନା : ତବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେର
ଜନ୍ମ ହୁଯତେ ତାଁର ମେଯେ-ମନ ମୋଢ଼ ଦିଯେ ଉଠିଲେ । କୋଥାଯା ସେଇ
ଦେଶ, କୋନ ସମୁଦ୍ରେ ପାରେ—ସେଥାନକାର ମାନୁଷ, ସେଥାନକାର କଥା,
ଭାବ-ଭଙ୍ଗ, ଚାଲ-ଚଳନ ସବହି ଅଗ୍ର ରକମ । ଓର କିଛୁ ହବେ ନା ହୋ
ନେଥାନେ ଗିଯେ ? ଠିକ ଏହି ମାନୁଷଇ ଫିରେ ଆସବେ ତୋ ? ମା
ଏକଟା ଦୀର୍ଘଧାସ ଗୋପନ କରଲେନ । ମନଟାକେ ଅଗ୍ର ଦିକେ ନିଯେ
ଧାବାର ଜନ୍ମ ବଲଲେନ, ‘ମାଯା ଆମାଦେର ଏଥାନେଇ ଥାକବେ । ବେଶ
ହବେ, ଅପର୍ଗାର ସନ୍ଧୀ ହବେ ଏକଜନ ।’

ଖୁସ ର ଗୋଧୁଳି

‘ମେ-ବ୍ୟଥା ଠିକ’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଚିନ୍ତାଶୀଳଭାବେ ଶିଷ୍ଟ ଦିଲେନ ।
 ମାଯା ଆମାଦେର ସଙ୍ଗେ ଥାକବେ ଶୁଣେ ଆମାର ମନ ଅନୁଭବକମ
 ଚକ୍ରଳ ହଁଯେ ଉଠିଲୋ । ଏକଟୁ ଆଶାଓ, ଏମନକି । ଏଇ ମଧ୍ୟେ ମେ
 କଯେକବାର ଏସେଛିଲୋ ଆମାଦେର ବାଜିତେ । ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଆର ମେ
 ଯେନ ପରମ୍ପରକେ ଭାଲୋବାସବାର ଜଣ୍ଡ ପ୍ରକ୍ଷତ ହଁଯେଇ ଛିଲୋ;
 ତାଦେର ବନ୍ଧୁତା ମୁହୂର୍ତ୍ତକାଳ ସମୟ ନେଇନି । ଆର ତା ଭାସା-ଭାସା
 ମେଯେଲି ବନ୍ଧୁତା ନୟ—ଦୁ'ଜନେର ସ୍ଵଭାବେ କୋଥାଯ ସେନ ଏକଟା ଗୃହ
 ଏକିକ୍ୟ ଛିଲୋ । ଗାୟେ ପ’ଡ଼େ ଏକବାର ପାନ ସେଜେ ଦିଯେଇ ମେ ଜୟ
 କରେଛିଲୋ ମା-ର ହୟଯ । ସାଧାରଣଭାବେ ବଲତେ ଗେଲେ, ଆମାଦେର
 ବାଜିତେ ମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଦରେ ଗୃହୀତ ହେଯିଛିଲୋ । ଆମାର ସଙ୍ଗେଓ
 ଦୁ-ଏକଟା ବାକ୍ୟ-ବିନିମୟ ହେଯିଛିଲୋ ତାର । ବେଶ କିଛି ଯେବେ
 ଆମାଦେର ବଲବାର ଛିଲୋ ନା ପରମ୍ପରକେ । ମେ ଆମାର ବହର
 ଦୁଇକେବେ ଛୋଟୋ, ବ’ଲେ ଆମି ଆମାର ସତ୍ୟ-ବୟାଙ୍ଗପ୍ରାପ୍ତିର
 ଗୌରବେ ତାକେ ଠିକ ଆଲାପ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ମନେ କରିନି ।
 ଏଦିକେ ଏଟାଓ ମନେ-ମନେ ଧୋଚା ଦିଛିଲୋ ଯେ ମେ ଯେନ ଆମାକେ
 ଠିକ ଆମଲେ ଆନହେ ନା । ତଥିଲେ ଆମାର ବୋବାବାର ସମୟ ହୟନି
 ଯେ ମାଯାର ବୟସେର କୋନୋ ମେଘେର ଆମାର ବୟସେର କୋନୋ
 ଛେଲେକେ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନେ ଆମଲେ ନା-ଆନା ମାନେଇ—ତାର ଉଠେ ।
 ଏକଟୁ ଦୁଃଖିତ ହେଯିଛିଲୁମ, କିନ୍ତୁ ନିଜେର କାହେ ସେଟା ସ୍ଵିକାର
 କରିନି । ଦୂର ଥେକେ ଦେଖିବୁମ, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଆର ମାଯା କାହାକାହି
 ବ’ସେ ଚୁପେ-ଚୁପେ କୀ-ସବ ବଲଛେ, ହେସେ ଉଠେଛେ—ଆମାର ମନେ ହ’ତୋ
 ମେ-ହାସିଟ୍ଟା ଏକେବାରେଇ ଅକାରଣ । ଆମାକେ ଦିଯେ ଆର ପ୍ରୋଜନ

ଖୁମର ଗୋଧୂଳି

ନେଇ; ଆମି ଓଥାନେ ବେଖାପ୍ଲା । ଏକବାର କଲ୍ୟାଣକୁମ୍ବରେର ଜଣ୍ଡ,
ଆର-ଏକବାର ତାର ବୋନେର ଜଣ୍ଡ ଅର୍ପଣ-ଦିନ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଥିକେ ସ'ରେ
ଏଲୁମ ଆମି । କିନ୍ତୁ ସେଇ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ ବଡ଼ୋ ଗୋଛେର ଏକଟା
ଆବିକାରାନ୍ତ କ'ରେ ଫେଲିଲୁମ ; ସେଟା ଏହି ଯେ ଗୋପନେ କଥା
ବଲାତେ ମେ଱େବାଇ ଆନେ ।

এক বিশ্বের কল্যাণকুমারকে বন্ধে মেইলে তুলে দিয়ে আমরা
বাড়ি ফিরে এলুম। মর্স্পৰ্শ বিদ্যায়-দৃশ্য। ইংরিজি কাপড়-
চোপড়ে কল্যাণকুমারকে অভ্যন্ত জমকালো দেখাচ্ছিলো। তাঁর
দেহের ইংরেজ-সদৃশ উচ্চতা, হলদে-মিশোনো গৌরবর্ণ, তাঁর খুব,
দৃঢ় চালচলন, কথা বলার সন্তান্ত ভঙ্গি—সব জড়িয়ে একধা
বিশ্বাস করা শক্ত যে আমাদের স্বকোমল, স্বকুমার, মস্ত বাঙালি-
জাতিরই তিনি অগ্রতম প্রতিনিধি। এরই মধ্যে যেন তিনি
আমাদের ছাড়িয়ে গেছেন, দূরে স'রে গেছেন আমাদের জগৎ
থেকে। এরই মধ্যে তাঁর গায়ে লেগেছে দূর সমুদ্র-পারের
সভ্যতার রং—যেন আর চেনাই ব্যয় না। অবাক হ'য়ে আমি
তাঁকে দেখতে লাগলুম। এতদিনে মাথার চুলের কথা মাথায়
ঢুকেছে তাঁর—বায়বন-প্রশংসিত ম্যাকাসার অয়লের সাহয়ে তিনি
তাঁর উভল কেশরাশিকে সংযতে বিখণ্ডিত ক'রে নিখুতভাবে পাট
করেছেন—আর কথা বলতে-বলতে চুল নিয়ে টানা-তেঁচড়া করা
থেকে বিরত হচ্ছেন সচেতন চেষ্টায়। সত্ত্ব-কামানো তাঁর গাল
প্ল্যাটফর্মের অস্বাভাবিক উগ্র আলোয় চিকচিকে, সোনার চশমার
পিছন থেকে তাঁর চোখ হাসছে আমাদের সকলের দিকে তাকিয়ে।
গাড়ি ছাড়বার সময় হ'লো; শেষ প্রাক-বিদ্যায় প্ল্যাটিউডগুলি
মুখ থেকে-মুখে পুনরুচ্চারিত হ'তে লাগলো। মা-র চোখ ছলছলে;

ଥୁମର ଗୋଧୁଲି

ମାୟା ରଇଲେ ଅନ୍ତଦିକେ ମୁଖ ଫିରିଯେ; ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଟୋଟ' କାମଡାତେ ଲାଗଲେନ । ତିନି ଦାଢ଼ିଯେ ଛିଲେନ ଜାନଲାର ସବଚେଯେ କାହେ— ଉଞ୍ଜ୍ଜଳ ସବୁଜ ଏକଟା ରେଶମି ଶାଡ଼ି ତାର ପରନେ—ଝଙ୍ଟା, ବଲତେଇ ହସେ, ଉପଲକ୍ଷ୍ୟର ସଙ୍ଗେ ମାନାଯନି । ଶାଡ଼ିଟା ଉଂସବେର—ଏମନକି, ଏକଟୁ ଲୟୁଚିତ । ବଲା ବାହଳ୍ୟ, ଓ-ଶାଡ଼ି ପୈରେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ଅପରାପ ଦେଖାଇଲୋ । କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ସହସାତ୍ରୀ ଏକ ଆଧାବଯେସି ଇଂରେଜ ସ୍ଟେଟ୍‌ମେନର ସତ୍ତିର ଦିକେ ତାକାବାର ଅଛିଲାଯ ମାକେ-ମାକେ ଦେଖେ ନିଛିଲୋ ତାକେ । ଖାନିକଙ୍ଗ ତାରା ପରମ୍ପରେର ଦିକେ ତାକିଯେ ରଇଲେନ—କାମରାର ଜାନଲାଯ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆର ନିଚେ ଦାଢ଼ିଯେ, ଜାନଲାଯ ହାତ ରେଖେ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି । ସବୁଜ ନିଶାନ ଉଡ଼ିଲୋ । ହଠାତ୍ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଦୁ' ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ମୁଖ କାହେ ଟେନେ ନିଲେନ : ତାକେ ଦୁ' ଗାଲେ ଓ ଟୋଟେର ଉପର ପ୍ରବଲଭାବେ ଚୁପ୍ଚନ କରଲେନ ତିନ ବାର । ଇଂରେଜଟି ତାକିଯେ ଏକଟୁ ହସଲୋ ; ଆମରା ସବାଇ ଚୋଥ ଫିରିଯେ ନିଲୁମ । ଗାଡ଼ି ଛେଡେ ଦିଲୋ ।

‘ପ୍ଲାଟଫର୍ମ’ ଥେକେ ବେରିଯେ ଆସତେ-ଆସତେ ମାୟା ବଲିଲୋ, ‘ତୋମାର ଚୋଥ ଦୁଟୋ ଏକଟୁ ମୁଛେ ନାଓ, ବୌଦ୍ଧି ।

‘ଅକ୍ଷୁର ଅମ୍ପଟିତାର ଭିତର ଦିଯେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ହାସଲେନ । ଆଶ୍ରମ ହାସି । ବଲିଲେନ, ‘ଆମାର ଚୋଥେ ଜଳ ଏସେ ପଡ଼େଇଲୋ—ସୁଥେ, ଯେଦିନ ଓ ଫିରେ ଆସବେ, ସେଇ ଦିନେର କଥା ଭେବେ ।

ବାବାକେ ନିଯେ ଆମରା ପାଁଚଜନ ; ଗାଡ଼ିତେ ଧରତେ ଚାଯ ନା । ଅନ୍ତେରା ଉଠେ ବସବାର ପର ଆମି ଏକବାର ତାକିଯେ ବଲିଲୁମ, ‘ଆମି ବରଂ କୋଚବାଙ୍ଗେ—’ ବଲେ ଗାଡ଼ିର ଚାକାଯ ପା ରାଖିଲୁମ ଉପରେ

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

- ୨୪ ଉଠିବାର ଝୈନ୍ୟ । ପଞ୍ଚମ ବ୍ୟକ୍ତି, ମାନେ, ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହ'ଲେ ଅଭେଦ
ଛିଲେ ଆମାର ; ନିଜେକେ ଅତିରିକ୍ତ, ବାହିରେ ଲୋକ ବ'ଲେ ଭାବରେ
ଆମି ସବ ସମୟରେ ପ୍ରକ୍ଷତ ।
- କିନ୍ତୁ ମାଯା ବ'ଲେ ଉଠିଲୋ ଭିତର ଥେକେ : 'କେବେ ଓ ଆଶ୍ରମ ନା,
ଭିତରେଇ ଆଶ୍ରମ । ଦେଇ ଜାଯଗା ଏଥାନେ' ବ'ଲେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ଗା
ରେଷେ ଏକଟୁ ମ'ରେ ବସିଲୋ ।

ଆମି ମା-ର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାଲୁମ । ତିନି ବଲାଇନ, 'ଆୟ ନା !'

ଦେଇ ଜାଯଗା ସତି ବଲାତେ ଛିଲୋ ନା ; ଆମରା ତିନଜନେଇ
କୌଣକାଯ ବ'ଲେ କୋନୋରକମେ ସେଷାଧେବି କ'ରେ ବସା ଗେଲୋ । ତା-ଓ
ଯେଉଁକୁ ଜାଯଗା ଆମି ଶ୍ଵାସତ ନିତେ ପାରତୁମ, ତାରେ ସବଟା ଦଖଲ
ନା-କ'ରେ ଏକେବାରେ ଧାର ସେଷେ ଏକଟୁଖାନି ବସିଲାମ ଆରକି ।
ପିଠ ଟାନ କରାତେ ପାରି ନା ; ହାତ ଦୁଟୋ ନିଯେ ମହା ବିପଦ ।
ସାମନେର ଦିକେ ଝୁକେ, ହାଁଟୁର ଉପର କମୁଇ ଦୁଟୋ ଚେପେ
ଆମାର ସେଇ ବସାଟା ଦେଖିତେ ମୁଣ୍ଡି ହେବି ନିଶ୍ଚଯଇ । ତା ଦେଖିତେ
ଫେନଇ ହୋକ—ନିଜେକେ ତେ ଆର ଦେଖିତେ ପାଛି ନା—କିନ୍ତୁ
ପିଠେର ଟମଟନାନି ସାରା ଗାୟେ ଛାଡିଯେ ପଡ଼ିଲୋ ଦୁ'ମିନିଟେଇ ।
ନାଃ, ଉପରେ ଗାଡ଼ୀଯାନେର ପାଶେ ବସିଲେଇ ଭାଲୋ କରତୁମ ।

ହାଓଡ଼ା ପୁଲେର ଉପର ଦିଯେ ସଥନ ଯାଚିଛ, 'କୀ ଅନ୍ଧକାର', ମାଯା
ବ'ଲେ ଉଠିଲୋ, 'ଏଇ ନୀଳ—ଶାଥେ ନା !' ଆମାର କାଥ ଧ'ରେ
ମୁହଁ ଝାକୁନି ଦିଲୋ ।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାଯଣଭାବେ, ଆମି ଚୋଥ ତୁଳିଲୁମ । କାଲୋ କାଲିର
ଶ୍ରୋଜେର ମତୋ ଗଜା । ମାକେ-ମାବେ ନୌକୋର ଘୋଲାଟେ ଆଲୋ

ପୁର ଗୋଧୁଳି

ଟେମିଟ କରଛେ । ଏକଟୁ ଦୂରେ ଏକଟା ଜାହାଜ ନୋଟର କ'ରେ,
ଆହେ—ବିଦୟୁଟେ ଯୁଦ୍ଧିଟା ।

‘କୀ ଅନ୍ତୁତ !’ ବ’ଲେ ଉଠିଲୋ ମାୟା । ଏହି ଟାଟକା ବିଜେଦେ
ମେ-ଇ ଯେବେ ସବଚେଯେ କମ ଆହତ : ତାର ମନ ତାର ପାରିପାର୍ଶ୍ଵିକକେ
ଗ୍ରହଣ କରିଛିଲୋ ନିଜେର ମଧ୍ୟେ—ଗଙ୍ଗା, ଆର ଅନ୍ଧକାର, ଆର ହାତ୍ତୋ
ପୁଲେର ଉପକାର ଛାଲ-ଛାଡ଼ାନୋ, କୀଟା ମାନବତାର ଭିଡ଼ । ମେ
ମାନ୍ୟ ହସ୍ତେ ହସ୍ତେ—ହାଲକା ମେରୋଲି ଆବହାୟାୟ : ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ନୟ, ତାର ମନ ଯେ ତୀତିବେଗେ ଧାବିତ ହବେ ବୃଦ୍ଧ ସ୍ପନ୍ଦମାନ ଜୀବନେର
ଏହି ବିଚିତ୍ର, ଅନ୍ତୁତ ଦୃଶ୍ୟର ଦିକେ ।—‘ଆଜ୍ଞା, ଗାଡ଼ିଟା ଏତ ଆନ୍ତେ-
ଆନ୍ତେ ଯାଚେ କେନ ?’

ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ପୁଲେର ଉପର ତା-ଇ ଯାଯ ।’

‘କୀ ଲସ୍ତା ପୁଲଟା ! କଥନ ଫୁରୋବେ ?’

‘ଏହି ତୋ ହ'ଯେ ଏଲୋ !’

‘ଏଇଇ ମଧ୍ୟେ ! ପୁଲଟା ସଦି ଆରୋ ଅନେକ ଲସ୍ତା ହ'ତୋ, ସଦି
ପୁଲଟାଇ ଚଲତୋ ଅନୁକଳଣ ଧ'ରେ, ବେଶ ହ'ତୋ ତାହ'ଲେ ।

ଆମି ଶରୀରେର ଭଜିଟାକେ ବଦଳାବାର ଏକଟା କଟକର ଓ ବ୍ୟର୍ଥ
ଚେଷ୍ଟା କରଲୁମ ।

ଗାଡ଼ି ହାରିସନ ରୋଡ ଦିଯେ ଯେତେ ଲାଗଲୋ । ମାୟା ଜିଗେସ
କରଲୋ, ‘ହଠାତ ଗରମ ଲାଗଛେ । କେନ ?’

ଧ'ରେ ନିତେ ହବେ, ଆମିଇ ଏ-ସବ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—କେନା
ଆର-ସବାଇ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ, ନୌରବ । ମଂକେପେ ବଲଲୁମ, ‘ଗଙ୍ଗାର ଉପରକାର
ହାୟା ଠାଣ୍ଡା କିମ୍ବା ?’

ଶୁଣି ଶୋଖି

‘ତାଇ’ ମାରା ମୃଦୁଲୀରେ ହେସେ ଉଠିଲେ । ‘ଆମି କି ବୋକ୍
ଏଟାଓ ବୁଝାତେ ପାରିନି । ଆଜିଛା, ହାଓଡ଼ାର ପୁଲେ ରୋଜ ବେଡ଼ାତେ
ଆସା ଥାଏ ନା ? କି ଅନ୍ତରେ ଜାଯଗା ?’

ହାଓଡ଼ା ପୁଲ ସେ ଭଜଳୋକେର ବେଡ଼ାତେ ଆସାର ଜାଯଗା ନୟ,
ସ-କଥା ଠିକ ସେଇ ମୁହଁରେ ତାକେ ବୋରାବାର କୋନୋ ଉଂସାହ ପେଲୁମ
ନା । ଶୁଦ୍ଧ ବଲଲୁମ, ‘ହଁ’ ।

‘ଏହି, ଶୋନୋ ନା—’ ଏକଟା ଅସହିଷ୍ଣୁ ଭଙ୍ଗିତେ ମାରା
ଠେଲା ଦିଲୋ ଆମାର ହାତେ; ବେଜେ ଉଠିଲେ ଚୁଡ଼ିତେ
ରମିଲିତେ ।

ଆମି ମୁଖ ଫିରିଯେ ବଲଲୁମ, ‘କୀ, ବଲୋ ।’

‘ନା, ବଲବୋ ନା । ତଥନ ଶୁନଛିଲେ ନା କେନ ?’

ଶ୍ରୀ-ଶ୍ରଭାବେର ଛଲନାପ୍ରଯତ୍ନ ଅନଭ୍ୟନ୍ତ, ଏକଟୁ ଅପ୍ରକ୍ଷତ, ଆମି
ଆରନ୍ତ କରଲୁମ, ‘ବାଃ, ଆମି ତୋ—’

‘ନା, ଆଗେ ବଲୋ, ତଥନ କେନ ଶୁନଛିଲେ ନା । ତଥନ କୌ
ଭାବଛିଲେ, ଆଗେ ବଲୋ ।’

ଜାନଲା ଦିଯେ ବାଇରେ ତାକିଯେ ଆମି ଚୁପ କ'ରେ ରଇଲୁମ ।
ଶ୍ରୋତେର ମତେ, ଅକ୍ଷାଵାକୀ ଜଳେର ମତେ ସୂକ୍ଷମଗତି, କଥାଗୁଲି
ଆମାର ମନେର ମଧ୍ୟେ ଶୁରେ-ଶୁରେ ବେଡ଼ାତେ ଲାଗଲୋ । ମାଯାର
କଟ୍ଟମ୍ବର, ତାର ବଲବାର ଭଙ୍ଗ, ତାର ଦୃଢ଼ି, ତାର ମୁଖ—ସବ
ଜଡିଯେ ଯେଣ ଏକଟା ଅପରିଚିତ, ଅମ୍ପଣ୍ଡ ଆବହାନ୍ୟା, ଯା ଆମାର
ମନକେ ଜଡିଯେ ଧରଲୋ ଦୀପାନ୍ତର ଥେକେ ଭେସେ-ଆସା କୋନୋ
ଅନୁକ୍ରମିକ ସୌରଭେର ମତେ । ଆମାର ମନେର ଏତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ଶୁଣି ପୋତୀ

ଶୁଣୋ ଅନେକ କୋଣେ-କୋଣେ ସେଇ ସବ କଥାର 'ପ୍ରତିଷ୍ଠନ' ।
ଜେଗେ ଉଠିଛେ ।

'ତୁମି ଏତ ଚୂପ କ'ରେ ଥାକୋ କେନ, ବଲୋ ତୋ ?' ମାୟା ଆବାର
ବଲିଲୋ, 'କଥା ବଲାତେ ପାରୋ ନା ?' କୀ ଭାବେ ସବ ସମୟ ?'

ଆମାର କଟିଦେଶ ସେଇ ଆମାର ଦେହର ଉଦ୍‌ଧର୍ମ ଆର ବହନ
କରାତେ ପାରଛିଲୋ ନା : ହଠାତ୍ ବ'ଳେ ଫେଲିଲୁମ, 'ଦେଖ, ଏକଟୁ
ମରୋ ତୋ !'

'କୋଥାଯ ଆର ସରବୋ ?' ମାୟାର ଛୋଟୋ-ଛୋଟୋ, ଝକଝକେ
ଦାତ ମୁହୂର୍ତ୍ତେର ହାସିତେ ଝଲସେ ଉଠିଲୋ ।

'ଉଃ' ! ପିଠଟା ଟାନ କରାତେ ଗିଯେ କହୁଇ ଠୁକେ ଗେଲୋ ଗାଡ଼ିର
ଜାନଲାଯ ।

'ଏତ ଉଃ-ଆଃ କରଛୋ କେନ ? ହେଯେଛେ କୀ ?'

ଏକବାରେ ମତୋ ଆମାର ଅସଂଶୋଧନୀୟ ଭାଲୋମାନୁଷ୍ଠାନ
ପରିତ୍ୟାଗ କ'ରେ ପିଠଟାକେ ହେଲାନ ଦିଯେ ଭାଲୋକେର ମତୋ
ବନ୍ଦିଲୁମ । ମାୟାର ଶରୀରେର ଉଦ୍ଧ କୋମଳତା ଆମାର ଶରୀରେର ଏକ
ପାଶେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଚାପ ଦିତେ ଲାଗଲୋ । ଅବିଶ୍ଵାସ କଥା
ବିଲାତେ ଲାଗଲୋ ମେ—ଆମି ବେଶିର ଭାଗ ଚୂପ । ବାକି ରାସ୍ତା
ଆମି ତାକେ ଅନୁଭବ କରିଲୁମ—ଶାଢ଼ିତେ ଜଡ଼ାନୋ ସେଇ ଉଦ୍ଘତାର
ଭାର । ଆମାର ଜୀବନେର ସେଟା ଏକଟା ଅଭିଜନନ, ଏକଟା
ଉମ୍ମୋଚନ । ଆମି କଥିଲେ ଜାନତୁମ ନା ଯେ କୋନୋ ମେଯେର
ଶରୀରେ ଏତ ଅର୍ଥ ଥାକତେ ପାରେ । ଆମାର ମନେ ହ'ତେ ଲାଗଲୋ
ସେଇ ଆଶେ-ଆଶେ କୋନୋ ମଧୁର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ସୁରା ଆମାର ମୟୁନ୍ତ

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ମାୟତେ ତନ୍ତ୍ରିତ ସଂକାରିତ ହ'ୟେ ପଡ଼ଇଛେ ; କିନ୍ତୁ ମାୟା—ତାର କଥାର
ବିରାମ ନେଇ ; ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚିତନ ।

ବାଡି ଫିରେ ଦୁଃଖ ଶୁଭ୍ରତା । କଲ୍ୟାଣକୁମାରେ ଅଭାବେ
ଆମାଦେର ବାଡିର ଦେୟାଲଙ୍ଘଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫାଁକା ହ'ୟେ ଗେଛେ । ଏହି
ଦୁରକ୍ଷ୍ରୁତ, ଉଚ୍ଛଳିତ ପ୍ରାଗ ଆର କାର—ଆର କେ ଅମନ ସବ ଜାୟଗା
ଛଢିଯେ ପଡ଼ିବେ, ସବ ଜାୟଗା ଏକମଙ୍ଗେ ଭ'ରେ ରାଖିବେ ? ପ୍ରଥା
କରେକଟା ଦିନ ମା ଏକଟ୍ ମୁସଡ୍ଦେ ରହିଲେନ ; କବେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେ
ଚିଠି ଆସିବ ତାର ଅତି ସହଜ, ପ୍ରାଥମିକ ଗଣିତେ ସମ୍ପାଦ
ହିଶେ—ତାଇ ନିଯେ ଚଲିଲା ଦୀର୍ଘ, ସାହିତ୍ୟ ଜଲନା । ମ
ହ୍ୟାଟିଲାସ ଖୁଲେ ଖୁଟିଯେ-ଖୁଟିଯେ ମ୍ୟାପ ଦେଖିଲେ—ଏହି ରାତ୍ରା ଦିଯେ ଓ
ଯାଛେ, ଏହି-ଏହି ଜାୟଗାଯ ଓର ଜାହାଜ ଦାଁଡାବେ—ଏ ତୋ ଛୋଟ୍
ଲାଲ ଇଂଲଣ୍ଡ, ତାର ମଧ୍ୟେ ଅକ୍ଲଫୋର୍ଡ କୋଥାଯ ? ଅକ୍ଲଫୋର୍ଡ କେମନ
ଜାୟଗା ? ଶିତ କି ସେଥାନେ ଥୁବ ? ଏତଦିନେ ଜାହାଜ କତ୍ତୁର
ଗେଛେ ?—ଏତେବେଳେ ତୋ ଥୁବ କାହେଇ ମନେ ହ୍ୟା । ଆମାକେଇ ଏହି ସବ
ତଥ୍ୟର ଜୋଗାନ ଦିତେ ହ'ତୋ ସାଧ୍ୟମତୋ । ଆମି ବଲିଲେ ପାରି, ମା
ତାର ସମସ୍ତ ଜୀବନେ ଫତଟା ଭୂଗୋଳ ନା-ଶିଖେଛିଲେନ, ସେଇ କ'ିନିମେ
ଜେନେଛିଲେନ ତାର ଅନେକ ବୈଶି ।

ଚିଠି ଏଲୋ ଏତେବେଳେ ଥିଲା । ଅପର୍ଗା-ଦି ଆର ମା-ର କାହେ ପୁରୁ
. ଖାମେର ଚିଠି—ମାୟା ଆର ଆମାର କାହେ ଛବିଲା ପୋସ୍ଟକାର୍ଡ ।
ଜାହାଜେର ବର୍ଣନା, ଭୋଜନେର ବର୍ଣନା, ମମୁଦ୍ରେର ପୀଡ଼ା—ଯେମନ ଏତେବେଳେ
ଥିଲା ଲେଖା ବିଲେତ୍ସାତ୍ରୀ ବାଙ୍ଗାଲି ଯୁବକେର ଚିଠି ସାଧାରଣତ ହ'ୟେ
ଥିଲା । ବଲବାର ମତୋ ବିଶେଷ-କିଛୁ ନଥି । ତବୁ ତୁମୁଳ ଆନ୍ଦୋଳନ

ଖୁମର ଗୋଖୁଲି

ତା-ଇ ବିଯେଇ । ଅଦଳ-ବଦଳ କ'ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଚିଠି ବହବାନ
ପଡ଼ା ହ'ଲୋ । ଦାଙ୍ଗପତ୍ର ଲିପି ବ'ଳେ ଅପର୍ଗା-ଦିନ ଚିଠିକେଓ ଲେଖାଏ
କରା ହ'ଲୋ ନା : ସେ-ଚିଠିଓ ଆମରା ଦେଖିତେ ପେଲୁମ—ବରଂ,
ଆମାଦେର ଦେଖିତେଇ ହ'ଲୋ—ଅବଶ୍ୟ ଚିଠିତେ ଏମନ-କିଛୁ ଛିଲୋ ନା
ଧାତେ ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ପକ୍ଷେ ତା ପଡ଼ା ଅଶୋଭନ ହ'ତେ ପାରେ ।
ଚିଠିଟା ଆଶର୍ଯ୍ୟରକମ ସମତଳ, କୋଣଥୋଚିହ୍ନ, ନୀରସ, ନୀରଜ୍ଞ ।
ଯେ-ଲୋକ ଜୀବନେ ଅମନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆବେଗମୟ, ଚିଠିତେ ସେ ସ୍ଵାଦିନ,
ଉତ୍ସାହିନ, ଏମନକି, ଏକଟୁ ଜୀବାଳୋ । ମା-ର କାହେ ଲେଖା ଚିଠି
ଥେକେ ଆଲାଦା ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ବର୍ଣନା ; ଅପର୍ଗା-ଦିନ ଅଭାବ କୀ-ରକମ
ତୌତ୍ରଭାବେ ଅମୁଭୂତ ହଛେ, ତାର ଉଲ୍ଲେଖ ; ଅପର୍ଗା-ଦିନ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ
ଉତ୍ସୁକତା ; ତାରପର କରେକଟି ଗନ୍ଧୀର ଉପଦେଶ-ବାଣୀ : ‘ସବ ସମୟ
ଭବିଷ୍ୟତେର କଥା ମନେ ରାଖବେ, ମହା ଜୀବନେର ଦାସିତ ତୋମାକେ ନିତେ
ହବେ ଆମାର ସଙ୍ଗେ, ନିଜେକେ ପ୍ରକ୍ଷତ କରବେ ସେ-ଜଣ୍ଯ । ନିଜେକେ
ପ୍ରକ୍ଷତ କରବେ—ଶିକ୍ଷାୟ, ଚିନ୍ତାର ପ୍ରସାରେ, ମନେର ସମ୍ବନ୍ଧିତେ । ନିଛକ
ତ୍ରୀ ହ'ଯେ ଥାକତେ ତୁମି ଯେନ ନା ଚାଓ, ତୁମି ଯେନ ହ'ତେ ପାରେ
ମନ୍ତ୍ୟକାର ସହଧର୍ମୀ ।’ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏକ ପ୍ରୟାରାଗ୍ରାଫ ।
ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିଠିତେଇ ଥାକତୋ ଐ-ରକମ । ଜାନି ନା, ଅପର୍ଗା-ଦିନ
କେମନ ଲାଗତୋ ଓ-ସବ । ତବେ ଏହି ରକମ କରେକଟା ଚିଠି ପ'ଢ଼େ
ଏକଟା ଜିନିଶ ଆମି ଆବିକାର କରିଃ ତା ଏହି ସେ ଚିଠି ଲେଖା
ବିଶେଷ-ଏକଟା କ୍ଷମତା, ସେ ପାରେ, ଶୁଦ୍ଧ ସେ-ଇ ପାରେ । ଭାଲୋବାସଲେଇ
ଭାଲୋ ଚିଠି ଲେଖା ଯାଇ ନା, ଯେମନ ପ୍ରାଣ ଦିଯେ ଅମୁଭୂତ କରାନ୍ତେ
ପାରଲେଇ ଲେଖା ଯାଇ ନା ଭାଲୋ କରିବା ।

ଖୁମର ଗୋଖୁଲି

ପୋଟ୍ ସୈଯନ୍ ଥେକେ, ମାର୍ଶାଇ ଥେକେ ଚିଠି ଏଲୋ, ଲଣ୍ଡନ୍ ଥେକେ
କେବ୍ଳ, ଅଞ୍ଚଫୋର୍ଡ ଥେକେ ଚିଠି । ସେଟ୍ ଜନ୍ମ ହଲ୍-ଏର ଛାପ-ମାରା
ସେଇ ଚିଠିର କାଗଜେର ଦିକେ ଆମରା ସନ୍ତ୍ରକ୍ଷ ବିଷ୍ମଯେ ତାକିଯେ ରହିଲୁମ ।
ସେଇ କାଗଜେର ଉପର କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ହାତେର ଲେଖାର ଏକୁଟ ଆଞ୍ଚ-
ମଚ୍ଚତନ ଭାବ—ଯେନ ତିନି ଜାନେନ ଯେ ଆମରା ମୁଝ ହବୋ, ଯେନ ତିନି
ତା-ଇ ଚାନ । ପ୍ରଥମ କରେକଟି ଚିଠିତେ ଅଞ୍ଚଫୋର୍ଡର ଇତିହାସ, ତୀର
ହଲେର ଇତିହୃଦ, କୋନ-କୋନ ଅଗ୍ରହିତ୍ୟାତ ଇଂରେଜେର ସ୍ମୃତିତେ
ଅଞ୍ଚଫୋର୍ଡ ଗୌରବମୟ, ତାର ଦୀର୍ଘ ଫିରିଷ୍ଟି । ସେ-ସବ ଚିଠି ଏକୁଟ
ଗାଇଡ୍-ବୁକ୍ ଗୋଛେର ହଁଯେ ଉଠିତୋ ଯେନ : କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଲେଖାର
କୋମୋ ଟୋଇଲ ଛିଲୋ ନା । ଏଲୋ ତୀର ଗାଉନ ଆର ଛଡ ପରା
ଫୋଟୋଗ୍ରାଫ—ଚେନାଇ ଯାଯ ନା । ଏମନ ଚମ୍ବକାର ତୀକେ କଥନୋ
ଦେଖାଯାନି । ଛବିର ଦିକେ ତାକିଯେ ପଲକ ପଡ଼ିଲୋ ନା ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ
ଢୋଖେ । ବୁଝାତେ ପାରିଲୁମ ତୀର ମନେର ଭାବ । ‘ଆ—ଏହି ଦୃଷ୍ଟି
ବଲଶାଲୀ ବିଦ୍ୟୁତ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟ—ସେ ଫିରେ ଆସବେ ଆମାର କାହେ—
ଆମାରଇ କାହେ ସେ ଫିରେ ଆସବେ ବିଶାଳ ପୃଥିବୀର ସୀମାପ୍ରାନ୍ତ
ଥେକେ—ଆମାର କାହେ, ଏହି ସେଥାନେ ଆମି ନିଜେକେ ନିଜେର ମଧ୍ୟେ
ସନ୍ଧିତ କ'ରେ ରାଖଛି, ଯାତେ ସେ ଆମାକେ ନିଶ୍ଚୟେ ପାନ କରାତେ
ପାରେ, ଯତନ୍ତ୍ର ନା ଆମାର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଯ—କିନ୍ତୁ ତାରଇ ଚୁଷନେ ଆବାର
ଆମି ପୁନରଜୀବିତ ହଁଯେ ଉଠିବୋ ।

ଏହି ବରମେର ଚିନ୍ତା ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ମନେ—ଯତ୍ନୁର ବୁଝାତେ ପାରି ।
ଆର ଏମିକେ କ୍ଷିଣ ହଁଯେ ଆସତେ ଲାଗିଲୋ ପତ୍ରଶ୍ରୋତ । ପଡ଼ାନ୍ତିନୋଟ
ଚାପ—ସମୟ କମ । ଏଥାନେ ଯେମନ, ସେଥାନେ ଗିଯେଓ କଲ୍ୟାଣକୁମାର

ଧୂମ ଗୋଧୁଳି

ଶୌରିଆଙ୍ଗ ଛାତ୍ର—ତାର ବେଶ ଆର କିଛି ନା । ଭାବେ ଭଞ୍ଜିବେ
କୋଣୋ ଚପଲତା ପ୍ରକାଶ ପେଲୋ ନା କୋଣୋ ଚିଠିତେ । ବାଙ୍ଗଲି
ଯୁବକେର ପକ୍ଷେ ଇଓରୋପୀୟ ଜୀବନେର ସେ-ଅସଂଖ୍ୟ ସବ ପ୍ରଲୋଭନ,
କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ତାର କିଛିଇ ସେବ ଆକର୍ଷଣ କରେନି ମୁହଁରେର
ଜୟନ୍ତୀ । ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହବାର କଥା—ହଁୟା, ଆମାର ମା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହଲେନ ।
ଆର ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ଆମୋ ସବ କ'ରେ ଆଚହନ୍ନ କରିଲୋ ପୂଜାର
ମୁହଁରିତ ଧୂମ ।

ଶୁଦ୍ଧ ଆମି ରଇଲାମ ବିଚିନ୍ନ, ଅମୁକ୍ତପ୍ତ । ଅଧିଚେତନଭାବେ
ଆମି ଅମୁଭବ କରିଲୁମ ସେ ମାରେ-ମାରେ ଏକଟୁ ଚପଲତା ଥାକଲେ
ଏକଟୁ-ସେବ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦେ ନିଶ୍ଚାସ ଫେଲା ଘେତୋ । ଗାନ୍ଧୀରେ ବଡ଼ୋ
ବେଶ ଠାଶବୁନୋନି । ହାପିଯେ ଉଠିତେ ହେଁ । ମାରେ-ମାରେ ଆମାର
କାହେ ଆସତେ ଚିଠି : ‘ଭାଲୋ କ'ରେ ପାଶ କୋରୋ—କିନ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧ
ପାଶ କରାତେଇ ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲୋ ନା : ଅଜ୍ଞନ ପଡ଼ାଶୁନୋ କରୋ,
ଭାବତେ ଶେଖୋ, ଶରୀରକେ ଅବହେଲା କୋରୋ ନା । ତୋମାକେଓ
ଆସତେ ହବେ ଅଞ୍ଚକୋର୍ଡେ—ତୋମାକେ ଦିଯେ ଆମାଦେର ଅନେକ
ଜାଶା । ଜୀବନେ ଉଚ୍ଚାଶା ରେଖୋ, ଅକୃତ ଉଚ୍ଚାଶା । ଅନେକ
ଆଶା ରାଖି ତୋମାକେ ଦିଯେ—ସେ-ସବ ସାର୍ଥକ କରାଇ ଚାହି । କିଛି
ବହି ପାଠିଲୁମ—କେମନ ଲାଗେ ଲିଖୋ, ଯା-କିଛି ତୁମି ପଡ଼େ ଆର
ଭାବେ, ତାତେ ସନ୍ଦେ କ'ରେ ନିଯୋ ଅପର୍ଗାକେ । ତୋମାର ସବ
ସମୟ ମନେ ହେଁଜେ ଅପର୍ଗାର ଉପର ତୋମାର ପ୍ରଭାବ କତ
ବେଶ ତା ଓ ନିଜେଇ ଜାମେ ନା । ତୋମାର ବୟସ ଅଳ୍ପ, କିନ୍ତୁ
ତୋମାର ମନ ଅସାଧାରଣ । ସେ-ଜୀବନ ଆମି ମନେ-ମନେ କଲ୍ପନା

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଧୁଳି

କରଛି, ତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଜନ୍ମ ତୋମାକେଓ ଚାଇ ଆମାର ।' ଇତ୍ୟାଦି ।
 ସମୟ-ସମୟ ଚିଠିଗୁଲେ ବଡ଼ୋଇ ଦୀର୍ଘ ହଁଯେ ପଡ଼ିତୋ; କଥାଗୁଲି ହଁଯେ
 ଉଠିତୋ ଅସଂଲମ୍ବ—ଏକଟୁ ଉନ୍ନତ, ଏମନକି । ଦୂରେ ଥେବେଓ
 ଆମାଦେର ପ୍ରତ୍ୟେକେର ଜନ୍ମ ତାର କତ ଖୁଟିନାଟି ଭାବନା—ଆବାକ
 ଲାଗିତୋ ଆମାର । 'ତୋମାର ଜନ୍ମ ପ୍ରାୟଇ ଭାବନା ହୟ', ଏକବାର
 ତିନି ଆମାକେ ଲିଖେଛିଲେନ, 'ତୋମାର ଏଥିବେଳେ ସେଟା
 ବୁଝୋ ବିପଦେର, ବଡ଼ୋ ଭୟକର । ଆମି ଜାନି, ଜାନି ବ’ଲେଇ ବଲଛି ।
 ଆମି ନିଜେଓ ତାର ପେଯେଛିଲୁମ । ତୋମାକେ ବଲି, ଭୟ କୋରୋ ନା ।
 ସାହସ କିମ୍ବରେ କାଟିଯେ ଓଠୋ । ଏକ-ଏକ ସମୟ ମନେ ହବେ,
 ନିଜେକେ ଆର ଧ’ରେ ରାଖିତେ ପାରଛୋ ନା, କିନ୍ତୁ ଭୟ କୋରୋ ନା ।
 ଓ-ସବ କେଟେ ଯାବେ ।' ଆମି ଠିକ ତାରଇ ଭାଷା ଉନ୍ନତ କରଛି ନା;
 କିନ୍ତୁ ଏହି ଚିଠିଟି ତାର ଅୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସେ-ବିଷୟେ ମନ୍ଦେହ ନେଇ ।
 ପ୍ରକାଶଭନ୍ଦୁର ଏତଥାନି ଦୌର୍ଘୟବ ତାର ଅନ୍ୟ-କୋନୋ ଚିଠିତେ ଛିଲୋ
 ବ’ଲେ ମନେ କରିତେ ପାରି ନା । ସବଇ ଚାପା ଛିଲୋ; ଅର୍ଥ ସବଇ
 ବଲା ହେଯେଛିଲୋ । ଶୁଖେର କଥା, ଓ-ସବ ଉତ୍ସାହ-ବାଣୀ ଜୀବନେର
 ସେ-ଅବସ୍ଥାଯ ଦରକାର, ତା ଆମି ପାର ହଁଯେ ଏସେଛିଲାମ । ଓ-ଚିଠି
 ପ’ଡେ, ତାଇ, ମନେ-ମନେ ହାସିତେ ପେରେଛିଲୁମ । ଶେଷ ହଁଯେ
 ଗିରେଯେଛିଲୋ କୈଶୋରର ସନ୍ଦର୍ଭାର, ଅବମାନନାର ଦିନ : ଯୌବନ ଭାର
 ସମସ୍ତ ସ୍ଵପ୍ନେର ସୋନା ଛିଟିଯେ ଦିତେ ଆରମ୍ଭ କରେଛିଲୋ ଏକଜନେର
 ଚରଣ-ପ୍ରାଣେ । ଆମି ଜେଗେ ଉଠେଛିଲୁମ : ଯୌବନେର ପ୍ରଥମ ଆଷାତେର
 ଭଗ୍ନାଂଶରାଶି ଥେକେ ନିଜେକେ କୁଡ଼ିଯେ ନିତେ ପେରେଛିଲୁମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
 କ’ରେ, ନତୁମ କ’ରେ ।

ପୁନର ଶୋଧଣି

ଅପର୍ଗା-ଦିର କାହେଉ ଓ-ଜାତୀୟ ଭାବି ଓଜନେର ଚିଠି ଆମଙ୍କେ ନିଷ୍ଟଯାଇ । ଆର ସ୍ଵାମୀର ଧାରଣ ଅନୁମାରେ ତିନି ହ'ରେ ଉଠିଲେ ଚାଇଜେନ : ସ୍ଵାମୀକେ ସେବ କଥନେ କୋନୋ ବିଷୟେ ହତାଶ କରିଛନ୍ତି ନା ହୟ, ଏଇ ଛିଲେ ତୀର ପ୍ରାର୍ଥନାର ଭାଷା । ବାର-ବାର କ'ରେ ତିନି ପଡ଼ିଲେ ଚିଠିଶୁଳି । ଏମନ ଚିଠି ନୟ, ଯା ଥେକେ ଆସ୍ତେ-ଆସ୍ତେ, ଅନେକଙ୍କଣ ଧ'ରେ ନିବିଡ଼, ନିହିତ କୋନୋ ରୂପ ନିଷାଧଣ କରା ଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ-କୋନୋ ଜିନିଶେର ମଧ୍ୟେ ଯା ଆମରା ପଡ଼ିଲେ ଚାଇ, ତା-ଇ - ପଡ଼ିଲେ ପାରି । ଆମି ଠିକ ଜାନି, ଅପର୍ଗା-ଦି ଓ-ଚିଠିଶୁଲିକେ ଭାଲୋବାସିଲେ । ସବ ଶେଷ ହ'ରେ ଯାବାର ପରି ସେଶୁଲି ପାଓଯା ଗିଯେଛିଲୋ ତୀର ତୋରଙ୍ଗେର ତଳାଯ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶାଢ଼ିର ନିଚେ—ତୀର ସ୍ଵାମୀର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଚିଠି—ରେଶମି କିତେ ଦିଯେ ସମୟ- ଅନୁମାରେ ଭାଗ-ଭାଗ କ'ରେ ବୁଝା । ଚିଠିଶୁଲି ମା ଉକାର କ'ରେ ଏନେଛିଲେ—ରେଖେ ଦିଯେଛିଲେନ ନିଜେର କାହେ । ତାରପର ଏକଦିନ ହଠାଏ ସେଶୁଲି ଅନୃଶ୍ଵର ହ'ରେ ଗିଯେଛିଲୋ—ସେମନ, ଯତ ଜିନିଶ ଆମରା ଆମାଦେର ଦୁର୍ବଲତାଯ, ହତାଶାୟ ଆକର୍ଷେ ଧ'ରେ ଥାକିଲେ ଚାଇ—ସବ ଏକଦିନ ହଠାଏ ଅନୃଶ୍ଵର ହ'ରେ ଯାଏ । ଭାଲୋଇ ; ଏ-ବ୍ୟବସ୍ଥାଇ ଭାଲୋ । ଅପର୍ଗା-ଦିର ଏକଟି ଚିଠି ଆମାର କାହେ ମେଇ—ନା ଏକଟି ଛବି, ନା ଏକଗୋଛା ଚୁଲ । କିନ୍ତୁ ମେଇ । ଆର ଆର-ଏକଜନ—ଏଥନେ ମେ ପୃଥିବୀତେ ବେଁଚେ ଆହେ— ଐତିହାସିକ ଅର୍ଥେ, ସମୟେର ମଧ୍ୟେ ବେଁଚେ ଆହେ; କିନ୍ତୁ ଆମାର କାହେ ମେ ମୃତ, ବହୁଦିନ ମୃତ । ଏଥିନ ଭାବଲେ ମନେ ହୟ ତାକେ ସେବ ଜେନେଛିଲାମ ଅଣ୍ଟ-କୋନୋ ଜଗତେ, ଅଣ୍ଟ-କୋନୋ ଜୀବନେ ।

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ମନେହୟ ଯେନ ଅତୀତେର କୋନୋ କାହିନୀ, ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀର କୁଳାଶାର
ଭିତର ଦିଯେ ଅମ୍ପଟ । ସୃତିଚିହ୍ନେର ଉପର ଆମାର ମନେର କୋନୋ
ମୋହନେଇ । ଓଟା ଆମାର ମନେ ହୟ ନିଜେରିଇ ଆଉ-ପ୍ରେମେର
ଚାରିତାର୍ଥତା—ତା ଛାଡ଼ା କିଛୁ ନଯ । ଯେଟା ସଥିନ ଶେଷ ହୟ, ସେଟା ଚରମ
ନିଃଶେଷ ହ'ୟେ ଗେଲେଇ ଆମି ଖୁଣି । ତାରପର—ସଦି ଭୁଲେଇ ଯାଇ,
ତାହ'ଲେ ସୃତିଚିହ୍ନେର ଜାତୁଘରେ ବାସ କରଲେଓ ମନେ ପଡ଼ବେ ନା ; ଆର
ଏକବାର ସଦି ମନେ ଫିରେ ଆସତେ ଆରଞ୍ଜ କରେ, ତଥନ ତୋ ଓ-ସବ
ଜିନିଶ ହାତୁକର ବାହଲ୍ୟ ହ'ୟେ ଦାଡ଼ାଯ । ଆର ଓ-ସବ ଚିଙ୍ଗ ଦିଯେ
ଘସ୍ତଗା କେନ ବନ୍ଦାନୋ, ସଥିନ ସୃତିର ତୌତାଇ ଏକ-ଏକ ସମୟ ଅସହ ?

কল্যাণকুমার চ'লে ঘাবার কয়েকদিন পর্যন্ত আমাদের
সংসারে কেমন-একটু বিশৃঙ্খলা দেখা দিলো। মা-র মন ভালো
নেই, আর অপর্ণা-দি যেন সব সময়েই অমুপস্থিত। আমাদের
এতদিনের সুসমঝস, তাড়াছড়োহীন নির্ধৃত মাত্রামেনেচলা
জীবনধাত্রার হঠাৎ যেন ছন্দ কেটে ঘাবার উপকূম হ'লো।

বিপদ কাটিয়ে দিলো মায়া। তার স্বুলের শখন পুরো
ছুটি—সারাদিন ত'রে সে অতি সহজে, অনায়াসে, যেন কাউকে
বুঝতে না-দিয়ে কত সব ছোটোখাটো টুকিটাকি ক'রে ঘাছে—
ও-সব মেঝেলি কাজের বিবরণও আমি দিতে পারবো না।
আমাদের প্রাত্যহিক জীবনের কত-যে অসংখ্য তুচ্ছ প্রয়োজন,
আমরা পুরুষরা সাধারণত তা ভুলে' থাকি—(ভুলে' থাকতে পারি;
সে-জন্য শ্রীজাতিকে ধ্যাবাদ।) বাড়ির মধ্যে মায়াকেই দেখলুম
অথশ্চ, তার জাগ্রত চৈতন্যে সম্পূর্ণ। তার দাদাৰ মতো সে-ও
ছিলো চঞ্চল, উচ্ছল, উচ্ছ্বাসী। এটা করতে আৱ ওটা করতে
তার কখনো ক্লান্তি ছিলো না, কথা বলা চাই সকলোৱ সঙ্গে;
তার হাসি বায়ুমণ্ডলকে টুকরো ক'রে কেটে দিতো গ্ৰীষ্মের হঠাৎ-
হাওয়াৰ মতো। তবে অবশ্য কল্যাণকুমারেৰ মতো তার প্রাণশক্তি
উদাম জলনায় আৱ শাৱীৱিক ছটফটানিতে ফুটে বেৱতো না—
সে-বিষয়ে, বৱং, সে ছিলো উল্টো। মেজাজ তার ঠাণ্ডা, কথা

ଧୂମର ଗୋଧୁଳି

ତୀର ନରମ ; କଥନୋ ତାଡ଼ା କରେ ନା, ସବ ସମୟରେ ଯେଣ ଅନେକ ସମୟ
ଆହେ ହାତେ । ଅର୍ଥଚ ସଥନ ଯେଠେ ହବାର, ଠିକ ହ'ଯେ ଯାଛେ । ‘ବେଶ
ଶୁଭୋନୋ ମୋରେ’, ମାନ୍କେ ବଲାତେ ଶୁନଲାମ ।

ରାତ କ'ରେ ଶୋଯା ଆର ଦେଇର କ'ରେ ଉଠାର ଅଭ୍ୟେସ କରଛି
ତଥନ ଥେକେଇ । ଏକଟୁ ବଡ଼ୋ ହ'ତେ-ହତେଇ ଆମି ଭାଲୋବେସେଇ
ପରିଣତ ରାତ୍ରିର ଶ୍ଵର ଗାଁତା—ପ୍ରାର୍ଥନା କରେଛି ମଧ୍ୟରାତ୍ରିର ସୂର୍ଯ୍ୟ-
ନିଷ୍ଠତ ସାନ୍ତ୍ଵନାର ରମ, ଦିନେର ଜୀବନେର ଲକ୍ଷ କୁଦ୍ର କ୍ଷୟେର ଯାତେ ପରି-
ପୂରଣ । ‘ବିଚାନ୍ୟ ଶୁଯେ-ଶୁଯେ ବହି ପଡ଼ା ଛିଲୋ ଆମାର ଜୀବନେର
ଉଚ୍ଚତମ ସୁଖ’ । ସାରା ଦିନ ଭ'ରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଭାଙ୍ଗାଚୋରା—କଲେଜ,
ଲୋକଜନେର ସଂଘବ, ମର ଅନ୍ତିଷ୍ଠର ନାନା ତୁଳ୍ଳ ପ୍ରୟୋଜନେର ଦାବି—
ଆର ରାତ୍ରିର ନିଃସଂଜ୍ଞାୟ ନିଟୋଲ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା । ଏଥନେ ମନେ କ'ରେ
ଆନନ୍ଦ ପାଇ—ଟୁର୍ଗେନିଭେର ସଙ୍ଗେ ଧେନ୍ଦୀର୍ଧ, ସୁଖ-ନିବିଡ଼ ସଂଗ୍ରହିତ
କାଟାତୁମ । ସେ-ସମୟେ ଟୁର୍ଗେନିଭ ଛିଲେନ ଆମାର ପ୍ରିୟ ଲେଖକ ।
ସେଇ ପ୍ରତିଭାବାନ ରଙ୍ଗେର ମଧ୍ୟ କୋମଳତା ସର୍ଗେର ଶିଶିରେର ମତେ
ବ'ରେ ପଡ଼ିତୋ ଆମାର ମନେର ଉପର, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷାଦେ ଟନଟନ କ'ରେ
ଉଠିତୋ ମନ । ବହି ଶେବ କ'ରେ ଆଲୋ ନିବିଯେ ଦିଯେ ଶୁମ ପ୍ରାସତୋ
ନା ଅନେକରଙ୍ଗ । ସେଇ ନରମ ଅନ୍ଧକାରେ ଯେଣ ଭେସେ ବେଡ଼ାତୋ
ଟୁର୍ଗେନିଭେର ଅପରାପ ଝାପୋଲି ମେଯେଦେର ଶୁଭ ଛାଯା । ପରବର୍ତ୍ତୀ
ଜୀବନେ ଆମି ଅନେକ ପଡ଼େଛି; ଅନେକ ଲେଖକକେ ଭାଲୋବେସେଇ,
ପୂଜା କରେଛି; କିନ୍ତୁ ଏଥନ ମନେ ହୟ ଅମନ ଏକାନ୍ତ କ'ରେ ଆର
କଥନୋ କୋନୋ ବହି ଉପଭୋଗ କରିନି । ବୁଦ୍ଧି ସଥନ ପ୍ରଧାନ ହ'ଯେ
ଓଠେ, ତଥନ ଓ-ରକମ ଉପଭୋଗ ଆର ସମ୍ଭବହି ହୟ ନା ବୋଧହୟ ।

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

ଆର ତାର ପରେ, ସମସ୍ତ ଜୀବନ, ଆମାର ଆର ଟୁର୍ଗେନିଭେର ବହି ଛୁଟେ
ସାହୁଲ ହୟନି, ପାଛେ ଓରକମ ଭାଲୋ ଆର ନା ଲାଗେ, ପାଛେ
ଆବିକାର କରନ୍ତେ ହୟ ସେ-ଜ୍ଞାନ ହାରିଯେ ଗେହେ । ଘୋଲୋ ଥେବେ
ଆଠାରୋ ବଚରେର ମଧ୍ୟେ ସେ-ମାନୁଷ ଟୁର୍ଗେନିଭ ପଡ଼ିଲୋ ନା, ତାର
ପ୍ରତି ଏକଟୁ କରଣ ଅନୁଭବ ନା-କ'ରେ ପାରି ନା । ଟୁର୍ଗେନିଭ
ନବୟୌବନେର କବି ।

ଏକ ସକାଳବେଳୋ ଯୁମେର ମଧ୍ୟେ ଶୁନାତେ ପେଲୁମ, କେଉ ଆମାକେ
ଡାକଛେ । ସ୍ଵପ୍ନେର ସଙ୍ଗେ ସେଟା ମିଶେ ଗେଲୋ, ଯୁମ ଭାଙ୍ଗିଲା ନା ।
ସ୍ଵପ୍ନେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା କଷ୍ଟସ୍ଵର ଉଚ୍ଚ ଥେବେ ଉଚ୍ଚତର ହ'ତେ ଲାଗିଲୋ ।
ତାରପର ଆମାର ଚୁଲେ ପଡ଼ିଲୋ ମୃଦୁ ଟାନ । ବିରକ୍ତ ହ'ଯେ ଚୋଥ ମେଲେ
ଦେଖିଲୁମ, ମାୟା ଦାଢ଼ିଯେ ଆହେ ଶିଯରେ । ମୁହଁତେ ଯୁମ ଛୁଟେ ଗେଲୋ ।
ମାୟା ବଲିଲୋ, ‘ଚା ।’

ତାକିଯେ ଦେଖିଲୁମ, ଆମାର ଶିଯରେ ଛୋଟୋ ଟେବିଲେର ଉପର
ବହିଯେର ଛୋଟୋ କ୍ଷୁପେର ପାଶେ ଚାଯେର ପେଯାଲା । ମାୟା ଆମାର
ମାଥାଯ ଆର-ଏକଟା ଠେଲା ଦିଯେ ବଲିଲେ, ‘ଏହି, ଓଠୋ ।’

ଅପ୍ରତିଭ, ଲଜ୍ଜିତ, ଆମି ବାଲିଶଟା ଉଲଟିଯେ ନିଯେ ତାର ମଧ୍ୟେ
ମୁଖ ଲୁକୋଲାମ । ଉଠିତେ ଇଚ୍ଛେ କରିଛିଲୋ ନା, ସତି । ସକାଳ-
ବେଳାକାର ମଧୂର ଆଲକ୍ଷ ଏତ ଶିଗଗିର ଛାଡ଼ିତେ କେ ଚାଯ ?

ମାୟା ବଲିଲୋ, ‘ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଚାଯେର ପେଯାଲାଟା ନାଓ ନା ; ଠାଣ୍ଡ
ହ'ଯେ ଗେଲୋ ।’

ବିଛାନାଯ ଶୁଯେ ଚା-ପାନେର ବିଲାସିତାଯ ଅନଭ୍ୟନ୍ତ, ବାଲିଶେ;
ଭିତର ଥେବେ ଆମି ବଲିଲୁମ, ‘ଏହି ଉଠିଛି ।’

ଥୁମ ପୋଥୁଳି

‘ଉଠିଲେ ତୋମାକେ କେ ବଲଛେ? ଚା ଖେରେ ଆବାର ସୁମୋହ ନା ।’

ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ଏଥାନେ କେନ ନିଯେ ଏଲେ? ନିଚେଇ ତୋ ଯେତୁମ ଏକଟୁ ପରେ ।’

‘ସେଇଜଣ୍ଠାଇ ତୋ । ରୋଜ ତୋମାର ଚା ଠାଣା ହ’ରେ ଧାର ।’

‘ତାଇ ବ’ଲେ ଏଥାନେ—’ ଆମାର ଜଣ କେଉ କଷ୍ଟ କ’ରେ ନିଚେ ଥେକେ ଚା ନିଯେ ଆସବେ, ଏଟା ଭାବତେ ଆମାର ଖାରାପ ଲାଗଛିଲେ । ଆମାର ଜଣ କାଉକେ କିଛୁ କରତେ ଦେଖିଲେଇ କେମନ କୁଁକଡ଼େ ଯେତେ ଆମାରିମନ । ସେବାଗ୍ରହଣେ ଅନଭ୍ୟନ୍ତ, ସବ ସମୟ ଆମାର ଭୟ ଥାକିତୋ, ପାଛେ କାରୋ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାଯ କ’ରେ ଫେଲି, କୋନୋ ଅସଂଗତ ସୁବିଧେ ନିଇ କାରୋ ଉପର । ଗୃହ-ଭିତ୍ତେର ପରିଚ୍ୟାଓ ଆମି କୋମୋଦିନ ସହଜଭାବେ ନିତେ ପାରିନି ।

‘କେନ, ହେଯେଛେ କୀ?’

ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ମୁଖ ଧୂତେ ସେଇ ନିଚେ ତୋ ଯେତେଇ ହବେ । ଏକଇ କଥା ।’

‘ନା-ଇ ବା ଧୂଲେ ମୁଖ । ମୁଖ ନୂ-ଥୁଯେଇ ତୋ ଚା ଖେତେ ହୟ ସକାଳବେଳୋଯ । ନିଯମ ଆଛେ ।’ ମାୟା ହେସେ ଉଠିଲୋ । ‘କିନ୍ତୁ କଥାଇ ସଦି ବଲବେ, ତାହ’ଲେ ଆର—’

‘ନା, ଏହି ତୋ—’ ବୁକେର ନିଚେ ଏକଟା ବାଲିଶ ଦିଯେ ଆମି ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ପେଯାଲାଟା ଟେନେ ନିଲୁମ ବିଚାନାର ଉପର । ଏକଟା ପ୍ରାଥମିକ ଚୁମୁକ ଦିଯେ ମାୟାର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲୁମ, ‘କ’ଟା ବେଜେଛେ ବଲତେ ପାରୋ?’

‘ବେଜେଛେ? ଓଃ, ଅନେକ । ସାତଟା ବେଜେ ଗେଛେ କଥନ ।’

ଶୁସର ଗୋଟିଲି

‘ମୋଟେ ମାତଟା !’

‘ମୋଟେ ! କଥନ ତୋର ହେଯେଛେ ଜାନୋ ? ଜୀବନେ କଥନେ
ତୋର ଦେଖେଛୋ ?’

ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ଏହି ସକାଳବେଳାର ଦିକଟା ଯୁମିଯେଇ କାଟାତେ
ହ୍ୟ । ନିଯମ ଆହେ—ଜାନୋ ନା ?’

ଦୁ’ ଜନେ ଏକସଙ୍ଗେ ହେସେ ଉଠଲୁମ ।

ଚାଯେର ଉଷ୍ଣତା ଶରୀରେ ଛଡ଼ିଯେ ପଡ଼ିଲେ ; ଯୁମେର ଜଡ଼ତା
ଧାଚିଲୋ କେଟେ । ରାତ୍ରିର ଯୁମେ-ମାଥାନେ ବାଲିଶ ବୁକେଟ୍ ନିଚେ
ଚେପେ ଧ’ରେ ଏକଟୁ-ଏକଟୁ କ’ରେ ଚା ଖେନ୍-ଖେତେ ନିଜେକେ ଏକଟି କୁଦ୍ର
ରାଜାର ମତୋ ବୋଧ ହ’ତେ ଲାଗଲେ ।

ଏକଟୁ ପରେ ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ତୁମି ? ତୋମାର ଚା ?’

‘ଆମାର ହ’ଯେ ଗେଛେ ।’

‘ଧାକ, ଆମି ଭାବେଛିଲୁମ ତୋମାର ଚା ବୁଝି ଏନ୍ଦିକେ ନିଚେ
ଜୁଡ଼ିଯେ ଗେଲୋ ।’

‘ପାଗଳ—ଆମି କି ଅତିଇ ବୋକା !’

‘ଆମି ସଦି ତୁମି ହତୁମ, ତାହ’ଲେ କିଷ୍ଟ ଅନ୍ତରକମ କରତୁମ ।’

ମାଯା ଭୁକ୍ତ ବାଁକିଯେ ଆମାର ଦିକେ ତାକାଲୋ ।

‘ତାହ’ଲେ ଆମି ଦୁ’ ହାତେ ଛଟୋ ପେଯାଲା ନିଯେ ଉପରେ ଆସତୁମ
ଏଥରେ ।’

‘କୀ ହ’ତୋ ତାତେ ?’

‘ବହିୟ ଲେଖା ଆହେ ସେ ଚା ଜିନିଶଟା ଦୁ’ଜନେ ବ’ସେ ଖେଲେଇ
ବେଶ ଭାଲୋ ଲାଗେ ।’

ଖୁସର ଗୋଧୁଳି

ଶାଯା ମୁଚକି ହେସେ ବଲଲୋ, 'ବହିୟେ ଆର କୀ-କୀ ଲେଖା ଆଛେ
ବଲୋ ତୋ !'

ତାର ପରେର ଦିନ ସକାଳେ ସେ ନିଯେ ଏଲୋ ଛ' ପେଯାଳା ଚା ।
ବଲଲୋ ଆମାର ବିଛାନାର ଏକ ପାଶେ । କୋଣୋ ମାମୁଷେର ଏକ
ପେଯାଳା ଚା ଥେତେ ଅତ ସମୟ ଲାଗା ଉଚିତ ନୟ ; କଥନ ଆଟଟା ବେଜେ
ଗେଲୋ, ବୁଝାତେଇ ପାରିଲୁମ ନା । କଥା ବଲାତେ ଆମି କଥନେଇ ଖୁବ
ନିପୁଣ୍ୟ ନାହିଁ : କିନ୍ତୁ ତଥନ, ସଞ୍ଚ-ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଭାଙ୍ଗ ମେହି ସକାଳବେଳାଯା, ଉଷ୍ଣ
ଆଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୋହାତେ-ପୋହାତେ, ସ୍ଵପ୍ନ-ଜଡ଼ିତ ଅବକାଶେର ସୌଗନ୍ଧ୍ୟ—
ସବଇ ଯେବେ ତଥନ ଅନ୍ୟ ରକମ । ପୃଥିବୀତେ ଏତ କଥା ବଲବାର ଆଛେ
କେ ଜାନତୋ ? ଅତି ତୁଳ୍ବ କଥାଯ, କ୍ଷୀଣତମ ଭଜିତେ, ଏକଟୁ ହାତ
ତୋଳାଯ, ଚୋଥେର ପଲକେର ଈସଣ ଶିହରଣେ—ଯେ-କୋଣୋ ଜିନିଶେ,
ସବ ଜିନିଶେ ଏତ ଅର୍ଥ ଆଛେ କେ ଜାନତୋ ? ଭାଲୋ କ'ରେ ଦିନ
ଆରମ୍ଭ ହବାର ଆଗେ ଏହି ଏକଟୁଖାନି ସମୟ—ମନେ ହ'ତୋ, ତା ଯେବେ
ରାତ୍ରିର ସ୍ଵପ୍ନେରଇ ଧାରାବାହିକତା । ଶୁଦ୍ଧ, ଏହି ଜେଗେ-ଓଠା ସ୍ଵପ୍ନ
ଦେଖଛି ଆର-ଏକଜନେର ସଙ୍ଗେ । ସକାଳବେଳାଟା ହଠାତ ଅର୍ଥମୟ ହ'ଯେ
ଉଠିଲୋ ଆମାର କାହେ । ସୁମ ଭେଟେ ଗେଲେଓ ଆମି ଚୋଥ ବୁଝେ
ଶୁଯେ ଥାକୁତୁମ ମାୟାର ଡାକ ଶୋନବାର ଜଣ୍ଯ, ଆମାର ଚୁଲେର ମଧ୍ୟେ ତାର
ଆଙ୍ଗୁଳିଙ୍ଗିଳି ଅନୁଭବ କରବାର ଜଣ୍ଯ । ରାତ୍ରିତେ ଶୁମୋବାର ଆଗେ
ମନେ ହ'ତୋ, କାଳ ଚୋଥ ମେଲେଇ ତୋ ମାୟାକେ ଦେଖବୋ । ତଥନେ
ବୁଝାତେ ପାରିନି, କୋନଦିକେ ଭେସେ ଚଲେଛି ।

କବିତାର ପଥେ ମେହି ଆମାର ପ୍ରଥମ ପଦଚାରଣା । ଆମାର
ଟେବିଲେର ଦେରାଜେ ଇତିମଧ୍ୟେଇ କୋଣୋ-ନା-କୋଣୋ ପୌରାଣିକ ବିଷୟ

ଧୂମ ର ଗୋଥୁଳି

ଅବଲାସନ କ'ରେ ଆଶ୍ରମ ଦୁଟୋ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଜ'ମେ ଉଠେଛେ । ପଞ୍ଚମ
ଦୁଟୋ-ଏକଟା ଟୁକରୋ ତୈରି ହ'ତୋ ପ୍ରାୟଇ ରୋଜଇ । ଆମାକେ
ତଥବ ଘରେ ଛିଲୋ କୌମାର୍ଯ୍ୟର ଲଙ୍ଘା : ଓ-ସବ ଲେଖାଯ କେଉ
ଉକି ଦେବେ, ଏ-ଚିନ୍ତା ଆମାର ପକ୍ଷେ ମୃତ୍ୟୁର ମତୋ ।
ରାତ୍ରେ ଶୁଯେ-ଶୁଯେ ଅନେକ ସମୟ ପେଣ୍ଟିଲ ଦିଯେ ଲିଖିତୁମ ; କାଗଜ-
ଶୁଳି ଚାପା ଥାକତୋ ବାଲିଶେର ନିଚେ । ତାହିତେଇ ଧରା ପ'ଡେ ଗେଲୁମ
ଏକଦିନ । ଯୁମେର ଅଭିନ୍ୟ ଏକଟୁ ବେଶିକଣ କ'ରେ ଫେଲେଛିଲୁମ
(ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵର୍ଗ ଅଭିନ୍ୟ, ବଳା ବାହଲ୍ୟ), ମାୟା ଉତ୍ୟକ୍ରମ ହ'ଯେ ଏକ
ଟାନେ ଆମାର ମାଥାର ତଳା ଥେକେ ସରିଯେ ଦିଲୋ ବାଲିଶ ।
ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ବ'ଲେ ଉଠିଲୋ, ‘ବାଃ, ଏଶୁଳି କୀ ?’

ଆଶର୍ଯ୍ୟ କୋନୋ ଆବିକ୍ଷାର ନାୟ, ମାତ୍ରାଇ କଯେକଥାନା କାଗଜ ।
କିନ୍ତୁ ଆମି ଉଠେ ବସିଲୁମ ଧଡ଼ମଡ଼ କ'ରେ । ମାୟା, ଦେଖିଲୁମ, ନିର୍ବିକାର
ମୁଖେ କାଗଜଶୁଳି ଉନ୍ତେ-ପାଣେଟେ ଦେଖେ । ଲଙ୍ଘାଯ, ଦୁଃଖେ, ରାଗେ
ଆମି ହାନ ହ'ଯେ ଗେଲୁମ । କୁଟେ ନିଜେକେ ସାମଲେ ନିଯେ ହାତ
ବାଡ଼ିଯେ ବଲିଲୁମ, ଦୋଷ ।

‘କୀ ଏଶୁଲି ?’

‘ଓ କିଛୁ ନା । ଦୋଷ ।’

‘ଦେଖି ନା ?’

‘ନା, ଦୋଷ ଶିଗଗିର ।’

ମାୟା ତକ୍କୁନି ଆମାର ହାତେ କାଗଜଶୁଳି ଫିରିଯେ ଦିଲୋ ।
ଏତଟା ବାଧ୍ୟତା, ମତି ବଲତେ, ଆଶା କରିନି । ଏ-ରକମ ତୋ
କୋନୋଥାନେ ଲେଖେ ନା । ଟାନା-ହେଠିଡ଼ା ହସ, କାଗଜଟା ମୁଢ଼େ ଯାଇ,

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

• ଏମନକି ଛିନ୍ଦେ ସାଇଁ; ଆର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବଶ୍ୟ, ଗୋପନ କଥାଟା ପ୍ରକାଶ ପେତେ ବାକି ଥାକେ ନା । ଏତ ତେଜ ଦେଖାଲାମ କେନାହି ବା । ନିଜେକେ କେମନ-ଏକଟୁ ବୋକା-ବୋକା ଘନେ ହ'ତେ ଲାଗଲୋ ।

ଚା ଖେତେ-ଖେତେ ମାୟା ବଲଲୋ, 'ଭାରି ତୋ ! ଦେଖାଲେ ନା ତୋ ହେୟେଛେ କୀ ? ଓ କି ଆମି ଆବାର ବେର କରତେ ପାରବୋ ନା ଭେବେଛୋ ?'

ମନେ-ମନେ ଏବାର ଆମାର ଆଶା ହ'ଲୋ, କିନ୍ତୁ ମୁୟ ଥୁବ ଗଞ୍ଜୀର କ'ରେ ବଲଲୁମ, 'ଓ ତୁମି ଦେଖେ କୀ କରବେ ।'

'ବାଂ, ତୁମି ଲିଖେଛୋ ଆର ଆମି ଦେଖବୋ ନା ?'

'ଆମି ଲିଖେଛି ! କେ ବଲଲୋ ତୋମାକେ ?'

'ଦେଖଲୁମ ସେ ।

'ନା ତୋ ।'

'ଆହା, ନା-ହ୍ୟ ଲିଖେଇଛୋ, ତାତେ ଏମନ-କୀ ହେୟେଛେ ?'

ଏ-କଥା ଶୁଣେ ଆମି ଆରୋ ଗଞ୍ଜୀର ହଲୁମ, କିନ୍ତୁ ଏ-ଗଞ୍ଜୀରତା ଅଣ୍ଟ ରକମ । ସତି ତୋ, ଆମାର ଲେଖା କି ଏମନ-କିନ୍ତୁ ସା ନିଯେ ଏତଟା ହୈ-ଚି ମାନାୟ ? କହି, ମାୟା ତୋ ଦେଖବାର ଜଣ୍ଯ ଥୁନୋଥୁନି କରଲୋ ନା । ଆମି ତା-ଇ ଭେବେଛିଲୁମ । ସେ-ଜଣ୍ଯ ପ୍ରକୃତ ହ'ଯେଇ ଛିଲୁମ, ବଲତେ ଗେଲେ । ମାୟା ନା-ଦେଖେ ଢାଡ଼ିବେଇ ନା, ଆର ଆମିଓ ଦେଖାବୋ ନା—କିନ୍ତୁତେଇ, କିନ୍ତୁତେଇ ନା । କିନ୍ତୁ ସେ-ରକମ କିନ୍ତୁ ହ'ଲୋ ନା । ବଡ଼ୋ ସହଜେଇ ହାର ମାନତେ ହ'ଲୋ ଆମାକେ ।

ଚା ଶେଷ କ'ରେ ମାୟା ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଦିଲଲୋ ।—'ନାଓ ଦେଖି ।'

ଶୁମର ଗୋ ଖୁଲି

ତାମପର, ଆମାକେ ଇତ୍ତନ୍ତ କରତେ ଦେଖେ : ‘ଆହା—ଦାଓ ନା । ॥
ଜେନେ ତୋ କେଲେଇଛି, ଏଥିମ ଆର ଲୁକିଯେ କୀ ହବେ ?’

ଏଥିମ ନା-ମିଳେ ବଡ଼ୋ ଯେନ ଦେଖାନୋପନା ହ'ରେ ଧାର, ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ବାହବା ନେବାର ଭାବ । କାଁଚୁମାଚୁ ମୁଖେ ବେର କ'ରେ ଦିତେ ହ'ଲେ
ଆମାର ଗତ ରାତ୍ରେର ଲେଖା କାଗଜ ।

ଏକବାର ସଥିନ ଲଜ୍ଜା ଭାଙ୍ଗଲୋ, ତଥିନ ଆର କୀ । ଅଣ୍ଟ
କାଉକେ ନିଜେର ଲେଖା ପଡ଼ାବାର ଆନନ୍ଦ ଆମି ଜାନଲୁମ । ପେଲୁମ
ଅଶଂସାର ମଦିରାର ସ୍ଵାଦ । ପରମ ବିଶ୍ୱାସେ ଆମି ନିର୍ଭର କରଲୁମ
ଧାୟାର ଉପର । ଏମନକି, ଆମାର ସମସ୍ତ ଗୋପନତା-ସଂବଲିତ
ଦେରାଜେର ଚାବି ଶୃଷ୍ଟ ହ'ଲୋ ତାର ହାତେ । ତାର କାହେ କିଛୁଇ ଢାକା
ରଇଲୋ ନା, ରାଖିତେ ଇଚ୍ଛେଇ କରଲୋ ନା । ଏକଟା କବିତା ଲିଖିତେ
ଯେନ ଖାନିକଟା ଅଭିରିତ୍ତ ଆନନ୍ଦ ପେତୁମ—ସେ ପଡ଼ିବେ ବ'ଲେ ।
ସେ ଯତକ୍ଷଣ ନା ପଡ଼ିତୋ, ଆମାର ଲେଖାଇ ଯେନ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । କ୍ରମେ
ତାର ମାହାଯେ ଆମାର କବି-ଖ୍ୟାତି ଆଣ୍ଟେ-ଆଣ୍ଟେ ଅପର୍ଗା-ଦିର କାନେ,
ମା-ବାବାର କାନେଓ ପୌଛଲୋ । ମେ-ଖ୍ୟାତିତେ ଆମାର ହଦୟ ବସନ୍ତ-
ବ୍ୟାକୁଳ ପାଖିର ମତୋ ନେଚେ ଉଠେଇଲୋ । ପରେ ସଥିନ ମେ-ଖ୍ୟାତି
ଦେଶ ଭ'ବେ ଛଡିଯେ ପଡ଼େଇଲୋ, ତଥିନ ଅବଶ୍ୟ ଖ୍ୟାତି ଥେକେ କୋନୋ
ଆନନ୍ଦ ପାବାର କ୍ଷମତାଇ ଲୁଣ୍ଠ ହ'ଯେ ଗିଯେଇଲୋ ଆମାର । ତତଦିନେ
ଆମି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ସ୍ଵର୍ଗ ପୋଯିଛିଲାମ, କୌ-ରକମ ସବ ଲୋକ
ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରେ ଜୀବନେ ।

ଆମାର ଲେଖା ପ'ଡ଼େ କେଉ ଖୁଣି ହୟ, ଏଟା ଆମାର ପକ୍ଷେ ଏକଟା
ନତୁନ, ଏକଟା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞତା । ମାଯା କୁଣ୍ଡିତ ଆଗ୍ରହେ ଆମାର

ধূস র শোধুলি

কবিতাগুলি পড়তো—সে যে খুশি হ'তো তাতে সন্দেহ নেই।
আর তার খুশি দেখে খুশি হ'তো আমার ঘন। সমস্ত বিশেষ
মধ্যে কোনো-একটা জায়গায় আমার বিশেষ স্থান আছে, কোনো-
একজন মানুষকে খুশি করবার ক্ষমতা আমার আছে, এতে ভারি
আশ্চর্য লাগলো আমার। নিজের সম্বন্ধে আমার ধারণাই
বদলে যেতে লাগলো। সে-সময়ে মাঝাকে খুশি করবার জন্য
যে-সব লম্বুরসের, নিতান্তই মুখোমুখি কবিতা আমি লিখছিলুম,
পরবর্তী কালে ত' চারজন এম.এ., পি.এইচ.-ডি. তাদের ব্যাখ্যা
ক'রে দীর্ঘ প্রবন্ধ লিখেছেন মাসিকপত্রে।

সঙ্কেবেলাটা আমি কাটাতুম বাড়ির ছাদে—যদি বাধ্য হ'য়ে
অন্য কোথাও যেতে কি অন্য-কিছু করতে না-হ'তো। ছাদের
চেউ-তোলা শহর-সমুদ্রের উপর ধূস সন্ধ্যাকে নামতে আমি
কৃত দিন দেখেছি—কখনো আমার চোখে তা পুরোনো
হয়নি। আমি ভালোবাসতুম চেয়ে থাকতে—লম্বু-নীল আকাশ
ফেটে যখন প্রথম সবুজ তারা বেরোতো, আমাদের গলিতে মই
নিয়ে-নিয়ে কর্তব্যপরায়ণ উড়ে একটার পর একটা গ্যাস জালিয়ে
দিয়ে যেতো (একদিনও কি ওর ভুল হ'তে নেই, আমি ভাবতুম,
একদিনও কি ওর কাজে ফাঁকি দিতে ইচ্ছে করে না ?), রাত্রি
যখন আন্তে-আন্তে ছড়িয়ে পড়তো একটা শারীরিক অনুভূতির
মতো। রাত্রির আর তারার আর আকাশের স্তুকতার মুখোমুখি—
আমি, ছোটো ছেলে, আমি চিরন্তন মানবাঙ্গা, চুপ ক'রে
দাঢ়িয়ে থেকেছি, চেয়ে দেখেছি, প্রশ্ন করেছি। ছাদে উঠবার

ଥୁମର ଗୋଧୁଳ

ସିଂଡ଼ିଟା ଛିଲୋ କାଠେର, ଥୁବ ନିରାପଦ ନୟ, ସାଧାରଣତ ଆର-କେଟ
ମେଥାନେ ଆସତୋ ନା । ସମସ୍ତ ଶାଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ ଛାନ୍ତା ଆମାରଇ
ଏକଲାର ସମ୍ପଦି ବ'ଲେ ଜେନେ ଏସେଛିଲୁମ । କିନ୍ତୁ ମାୟାର ତାତେଓ
ଭାଗ ବସାନୋ ଚାଇ । ହଠାତ୍ ଏକ-ଏକଦିନ ଏସେ ଉପଶିତ ହ'ତୋ—
ଚୁଲ ବିଶ୍ଵସ୍ତ, ବୁକ ଦ୍ରତ ଓଟା-ପଡ଼ା କରଇଁ, ଚୋଖ କୌତୁକେ ଦୀପ୍ତ, ଆର
ଖୁଶିତେ । ସେଇ ନଡ଼ବଡ଼େ କାଠେର ସିଂଡ଼ି ବେଯେ ଦୌଡ଼େ ଉଠିତେ
ଉପରେ, ଦୌଡ଼େ ନାମତୋ : ସହଜ, ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ, ଦ୍ରତ—ସେ-ଯୁଗେର ପକ୍ଷେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅ-ମେଯେଲି ତାର ଚଳାଫେରା । ମହିଳାଜନୋଚିତ ବୈକାଳିକ
ପ୍ରସାଧନ-ସମ୍ବନ୍ଧେ ତାର ଏକଟା ସ୍ଵାଭାବିକ—ବା ଅସ୍ଵାଭାବିକ—
ଓଦ୍‌ଦ୍‌ଦୀନ୍ୟ ଛିଲୋ ; ମା ଅନେକ ବ'କେ-ବ'କେଓ ଏ-ବିଷୟେ ତାକେ
ସଥେଷ୍ଟମାତ୍ରାୟ ସଚେତନ କରିତେ ପାରେନନି । ଅସମ୍ଯେ, ଅଶୋଭନଭାବେ
ଅଲ୍ସ ହ'ତେ ପାରତୋ ମେ : କୋଥେକେ ମେ ସଂଗ୍ରହ କରେଛିଲୋ
ଏକଟା ଦାଢ଼ିର ଦୋଳନା—ସାରାଟା ବିକେଳ ହୟତୋ କାଟିଯେ ଦିଲୋ
ତାତେ ଶୁଯେ, କିଛୁ ନା-କ'ରେ ।

କଥନୋ ଆସତୋ ଛାନ୍ଦେ—ଆର ହଠାତ୍ ଆମାର ଚୋଖେ ମନ୍ଦ୍ୟ
ଅନେକ ବେଶ ସୁନ୍ଦର ହ'ଯେ ଉଠିତେ । ଯେନ ବିଶ୍ଵପ୍ରକୃତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ
ହ'ଯେ ଉଠିତେ, ଆମାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ । ଆକାଶ ଆର ଶ୍ଵର ନୟ । ସଠୋଜାତ
ବ୍ରାତି ଭ'ରେ ଗେଛେ କାନାକାନିତେ । ଆର ତାରାଶୁଲିର ମୁଖେର ଭାବ
ଏମନ ଯେନ ତାରା କୀ ଜାନେ, ଜାନେ, କିନ୍ତୁ ବଲବେ ନା, ମୁଖ ଟିପେ
ହାମଛେ ତାଇ ।

ଏକ ବିକେଳେ ମେ ଏଲୋ, ଥୋପା-ବୀଧା ମାଥା, ଥଯେରି ଶାଡ଼ି
ପରନେ, ହାଲକା ଏକଟୁ କାଜଲେର ରେଖା ଚୋଖେ । ଏଟୁକୁ ପ୍ରସାଧନେ

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

ତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗଲୋ ଆମାର ଚୋଥେ । କଥା ବଲାତେ ପାରିଲୁମ ନା । ସେ ବଲଲୋ, ‘ଏହି—ଚଲୋ ଏକଟୁ ବେଡ଼ିଯେ ଆସି ।’

‘ଏଥନ !’ ଆମି ପ୍ରତିବାଦ କରିଲୁମ, ‘ଏଥନ କୋଥାଯି ଯାବେ ? ଏକଟୁ ପରେଇ ତୋ ସଙ୍ଗେ ।’ (ଦେଶେ ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ଵୀପିକାର ପକ୍ଷେ ଓ ବିପକ୍ଷେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖା ହଚ୍ଛେ—ମେଘଦେଇ ‘ମୁକ୍ତି’ର ତଥନେ ଦେଇ ଛିଲୋ । ଭର୍ଜାତୀୟ ମେଘରା କୋନ ସମୟେ, କୀ ଅବଶ୍ୟାଯ ଏବଂ କାର ସଙ୍ଗେ ବାଡି ଥିକେ ବେରୋତେ ପାରେ ସେ-ବିଷୟେ ଖୁବ ସୂଚନା ଛିଲୋ ଆଇନ-କାନ୍ମୁନ । ତବେ ଆମାଦେଇ ବାଡିତେ ତାର ଅତ କଡ଼ାକଡ଼ ଛିଲୋ ନା : କେନା ବାବା ଛିଲେନ ଇଂରେଜିନବିଶ ଏବଂ ସମାଜ ଓ ସଂସାର ସମସ୍ତଙ୍କେ ଉଦସୀନ । ତାର ଉପର, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଗେଛେନ ବିଲେତ : ପ୍ରଚଲିତ ପ୍ରଥା ଅନ୍ତରେ ଆଂଶିକରିପେ ଅସ୍ଵିକାର କରିବାର ମେଟା ଏକଟା ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ।)

‘ହିଲୋଇ ବା ସଙ୍ଗେ’, ମାଯା ହେସେ ଉଠିଲୋ, ଯେନ ସଙ୍ଗେ ହେଲେଟା ଖୁବ ଏକଟା ହାତ୍ତରମାତ୍ରକ ଘଟନା, ‘ବେଶ ଦୂର ନା-ଗେଲେଇ ହବେ । ଧରୋ—ଟ୍ର୍ୟାମେ ଚ’ଡେ ଏକଟୁ ଯଦି ଯୁରେ ଆସି ?’

ନିଛକ ଅବିଶ୍ଵାସେ ଆମି ମୁଢକି ହାସିଲୁମ । ଯେ-ସବ ମେଘରା ତଥନ ଅବାଧେ ବାଡି ଥିକେ ବେରୋତେ—ବେରୋତେ ବାଡିର ଜୁଡ଼ି-ଗାଡି ଚ’ଡେ—ତାରା ନିଦାରଣ ଅଭିଜାତ, ତାମେର ସମସ୍ତଙ୍କେ କେ କୀ ବଲବେ ! କିନ୍ତୁ ଟ୍ର୍ୟାମ !

‘ଚଲୋ ନା !’

ତାର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକିଯେ ଆମି ମାଥା ନାଡ଼ିଲୁମ ।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ମାୟା ଏକଟୁ ଚୁପ କ'ରେ ଥେକେ ବଲଲୋ, ‘କେନ ? ଟ୍ୟାମେ ଗେଲେ
କୀ ହୟ ?’

ସତି, କୀ ହୟ ? କେନ ନୟ—କେନ ତାକେ ନିୟେ ବାଡ଼ି ଥେକେ
ବେରିଯେ ପଡ଼ବୋ ନା—ଏଇ ଝିଲିମିଲି ସନ୍ଧ୍ୟାୟ, କେନ ଟ୍ୟାମେ କ'ରେ
ଯାବୋ ନା ଚୌରଙ୍ଗିତେ, ଗଞ୍ଜାର ଧାରେ ? ମନେ-ମନେ ଆମି ତାର ଛବି
ଦେଖଲୁମ—ଗଞ୍ଜାର ଆର ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଲାଲ ଆକାଶେର ପଟ୍ଟମିକାୟ—
ପଞ୍ଚମେ ଆଣୁନ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ'ଲେ ଉଠେଛେ ତାର ଖୟେର ଶାଢ଼ିତେ ଆର
କାଳୋ ଚୁଲେ । ରଙ୍ଗେ ଲାଗଲୋ ବିଦ୍ରୋହେର ଦୋଳା—ମୁହୂର୍ତ୍ତେର ଜଣ୍ଠ ।
ତାର ପରେଇ ଜୟ ହ'ଲୋ ସାବଧାନତାର : ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ା ଅଣ୍ଟ ଯେ-କୋନୋ
ବ୍ୟାପାରେ ଆମି ଚିରକାଳ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନୀ ।

ମାୟା ମାଥା-ଝାକୁନି ଦିଯେ ବ'ଲେ ଉଠିଲୋ ‘ନାଃ, ତୁମି ଏକଟା—’
‘ଏକଟା—କୀ ?’

ମାୟା ହେସେ ଫେଲଲୋ ।—‘ସତି, ତୁମି ଓ-ରକମ କେନ ?’

‘ଆମି କୀ-ରକମ ?’

‘ତୋମାର ଇଚ୍ଛେ କୁରେ ନା—’

‘କୀ ଇଚ୍ଛେ ?’

‘ଏହି—ବେଡ଼ାତେ ?’

‘ବେଡ଼ିଯେ କୀ ହବେ ?’

‘କୀ କ'ରେଇ ବା କୀ ହବେ ? ସବ ସମୟ ବାଡ଼ି ବ'ମେ ଥାକିଇ
ବା ହବେ କୀ ?’

‘ବାଡ଼ି ବ'ମେ ଥାକିଇ ସବଚେଯେ ଭାଲୋ ଲାଗେ ଆମାର ।
କୀ ଚମର୍ଦକାର ଏହି ଛାଦ ।’

ବୈଶି । ସେଇ ଛଡ଼ିଯେ-ପଡ଼ା ଉଚ୍ଛ୍ଵାସକେ ଶୁଣିଯେ ଆନତେ ଅନେକ ସମୟ ଲାଗତେ ତାର । ଆର ସେଇ ଚିଠିଶୁଲି ସଥିନ ଲିଖିତେନ, ତଥନଇ ତିନି ସବଚେଯେ ସ୍ଵର୍ଥୀ, ତଥନଇ ତାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣମ ବାଁଚା । ଶୁଦ୍ଧ ସେଟୁକୁ ସମୟଇ ଯେନ ତିନି ନିଜେର ଭିତର ଥେକେ ଜେଗେ ଉଠିଦେଇ : ତାର ମନ ଡାନା ମେଲତୋ ପ୍ରବାସୀ ସ୍ଵାମୀର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ—ନିଜେକେ ତିନି ଢେଲେ ଦିତେନ, ଫଟିକପାତ୍ରେ ସ୍ଵରାର ମତୋ, ତୁଲେ ଧରିତେନ ସ୍ଵାମୀର ଅଧରେ—କଥାର ଭିତର ଦିଯେ, କଥାର ଭିତର ଦିଯେ ଯତଟା ସମ୍ଭବ । ତାର ସ୍ଵାମ୍ୟର ଜୟ, ସ୍ଵର୍ଖେର ଜୟ ଉଦ୍ବେଗେର ଅନ୍ତ ଛିଲା ନା ମାରି : ବାବାও,-ଏମନକି, ତାକେ ନିଯେ ଯେତେନ ମାରୋ-ମାରେ ସ୍ଵଦେଶୀ ମେଲାଯ, କି ବିଲିତି ଥିଯେଟାରେ (କଳକାତାର ଇଂରେଜଦେର ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏମନ ହୁଗ୍ରତି ହ୍ୟନି ଯେ ଇଚ୍ଛେ କରଲେ ମାରୋ-ମାରେ ଇଂରିଜି ନାଟକ ଦେଖା ନା ଯେତୋ)—ତାର ମନ ଭାଲୋ କରିବାର ଜୟ । ତାର ମନ ଭାଲୋ କରିବାର ଜୟ ବାଜିତେ ଏଲୋ ଟକଟକେ ଲାଲ ଚୋଙ୍ଗୋଳା ଏକ ଗ୍ରାମୋଫୋନ : ମମ'-ବିଦାରକ । ଏକଟା ରେକର୍ଡ ଚଢ଼ାଲେଇ ଅପର୍ଗା-ଦିନ ମାଥା ଧରିତେ । ଅବସ୍ଥ୍ୟ ଏମନିତେଓ ମାଥା ଧରିତେ ତାର—ପ୍ରାୟଇ । ପ୍ରାୟଇ ତିନି ମାଥା ଧରାଯ ଦୀର୍ଘ ସଞ୍ଚାର ଭୋଗ କରିତେନ—ନୀରବେ, ଆଦର୍ଶ ଧୈର୍ୟ ନିଯେ । ଯୁଥେ କଥନୋ ଅଭିଷୋଗ କରିତେନ ନା : ମାଥାଯ ଶକ୍ତ କ'ରେ ଝମାଲ ବେଂଧେ ସର ଅନ୍ଧକାର କ'ରେ ପ'ଡ଼େ ଥାକିତେ—କୁକୁଡ଼େ ଛୋଟୋ ହ'ଯେ, ବିଛାନାଯ ବାଲିଶେ ପ୍ରାୟ ମିଶେ ଗିଯେ । ତାର ଏହି ମାଥା-ଧରାର ବହତର ପ୍ରତିଷ୍ଠେଧକ ଚେଟୀ କରା ହ'ଲୋ—କିନ୍ତୁ ଫିରେ-ଫିରେ ମାଥା ତାର ଧରିବେଇ । ବିଯର ଆଗେ ତାର କୋନୋ ଅସୁଖ-ବିସୁଖ ଦେଖା ସାଇନି ; ତବେ କି ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ତାର

ଧୂ ମୁଖ ଗୋଧୁଳି

ଆମଲେ ଭାଲୋ ନା ? ନା କି କୋନୋ ରୋଗେ ଧରଲୋ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ
ପ୍ରକଟ ହ'ତେ ଲାଗଲୋ କ୍ରମ-କ୍ରମେ—ଥେତେ ପାରେନ ନା, ଗା-ବମି-
ବମି କରେ, କୋନୋଥାନେ ଏକବାର ବସଲେ ଆର ଉଠିତେ ଇଚ୍ଛେ କରେ
ନା । ତୀର ଗାଲେର ଆର ସ୍ଵଚ୍ଛ କପାଲେର ଗୋଲାପି ଆଭା
ପୁରୋନୋ ମୋମେର ମତୋ ଫ୍ୟାକାଶେ ହ'ଯେ ଏଲୋ; ତୀର ମୁଖ
ସେବ ଆକାରେ ଛୋଟୋ ହ'ଯେ ଗେଲୋ, କୋନୋ ଛୋଟୋ ମେଯେର
ମୁଖେର ମତୋ । ମା ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରଲେନ, ପ୍ରଶ୍ନ କରଲେନ ।
ବଲା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏଣ୍ଟଲି ରୋଗଲକ୍ଷ୍ୟ ମନେ ହ'ଲୋ ନା ତୀର, ତବୁ
ଶକ୍ତାର ଛାଯା ପଡ଼ିଲୋ ମୁଖେ, ଡାକା ହ'ଲୋ ଡାକ୍ତାର । ଆର-ତାରପର
ଥେକେ ଡାକ୍ତାରେର ଆସା-ସାଓସା ନିୟମିତ ଚଲିତେ ଲାଗଲୋ ।

ଅତ ଭଯେର କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ଛିଲୋ ନା, କିନ୍ତୁ ଆମାଦେଇ
ମର୍ମ ସବ ସମୟଇ ସେ ଯୁକ୍ତି ମେନେ ଚଲେ ନା, ଆମାର ମା-କେ ଦେଖେ ତଥନ
ବୁଝେଛିଲାମ । ଆଶକ୍ତାଯ ତିନିଇ ସେବ ଜ୍ଞାନ ହ'ଯେ ଗେଲେନ ।
ଭାଲୋବାସାର ମତୋ ଜ୍ଞାଲା ଆର ନେଇ । ତାର ଉପର, ଏଇ ଉବଳ
ଦାୟିତ୍ୱ । ଏକଦିକେ ତୀର 'ଭାଇ'—କତ ଦୂର, କତ ଦୂର ଥେକେ ସେ
ତାକୁକିଲେ ଆହେ ଏହି ବାଡ଼ିର, ଏହି ବାଡ଼ିର ଏକଟି ମାନୁଷେର ଦିକେ—
ସେଥାନେ ମା-ର ମେହେର ଟାନ । ଅନ୍ୟଦିକେ ତୀର ଦେବର—ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା
ହ'ଯେ ଆସାମେର ମାଟି ଖୁଡ଼େ ପଯସା କୁଡ଼ାଇଁ—ସେଥାନେ କର୍ତ୍ତବୋର ଭାବ
କିଛୁତେଇ ତିନି ଯେବ ଯଥେଷ୍ଟ କ'ରେ ଉଠିତେ ପାରଛେନ ନା । ଅପର୍ଣ୍ଣର
ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ, ତାର ଉପର ପ୍ରକୃତି ଭୀର । କେ ଜାନେ କୀ ହ୍ୟ, ପ୍ରତି
ମୁହଁତେ ମା-ର ହୃଦ୍ପିଣ୍ଡେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହ'ତେ ଲାଗଲୋ, କେ ଜାନେ କୀ ହ୍ୟ ।
ଯଦି ଓ ନା ବାଁଚେ, ଯଦି ଓ ନା ବାଁଚେ ! ଓ ଏତ ମୁନ୍ଦର, ମନେ-ମନେ

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଧୁଳି

ତିନି କଥନେ ହୟତୋ ବଲେଛେ, ଓ କି ବାଚବେ ? ପରମୁହୂତେଇ ନିଜେର ଏହି ଚିନ୍ତାର ଜୟ ନିଜେକେ ତିରକ୍ଷାର କ'ରେ ବଲେଛେ, ଏ ଆମି କି ଭାବଛି ? ଏ ଏମନ ଏକଟା କୀ । ଏତକାଳ ଧ'ରେ ଏତ ମେରେଇ ତୋ—ତାରା କି ମରେଛେ ? କିମ୍ତି କେଉଁ-କେଉଁ ମରେଛେ ତୋ । ତା ହୋକ, ତବୁ—ଏଥନ ନୟ, ହେ ସ୍ତିଶ୍ୱର, ଏଥନ ନୟ ; ସଦି ଓକେ ମରତେଇ ହୟ, ତାହ'ଲେ ଏଥନ ନୟ—ପରେ, ସଥନ ଓ ନିଜେର ଜୀବନକେ ନିଜେର ହାତେ ପୋଯେଛେ ; ଜୀବନେର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର, ସୁଖେର, ସୌଭାଗ୍ୟେର ପରିମଣ୍ଣଳେ । ପରେ, ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନାର କଥା ସ୍ମରଣ କ'ରେ ମା-କେ ଅନେକ କୀଦାତେ ହୟେଛିଲୋ ।

ଅପର୍ଗା-ଦିର ଆହାର, ବିଶ୍ରାମ, ଶୁମ—ତାର ଗଲ୍ଲ କରା, ବେଡ଼ାନୋ, ଆମୋଦ—ଯେ-କୋନୋ ଖୁଟିମାଟି, ସବ ନିର୍ମୂଳ ନିୟମେ ଡାଙ୍କାରେର ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ଚଲିବାର ଲାଗଲୋ । ତାକେ ଯତ ପେଟେଟ୍ ଓସୁଥ ଆର କୁବରେଜି ବଡ଼ି ଗେଲାନୋ ହୟେଛିଲୋ, କୋନୋ ମାନୁଷେର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟେର ପକ୍ଷେ ତା ଭାଲୋ ହ'ତେ ପାରେ ନା । ଆର ନାନାରକମ ଦୈହିକ ଉପଦ୍ରବେ ତିନି ଭୁଗତେନ୍ତି କମ ନା । ଏକ-ଏକ ରାତ୍ରେ ତାର ଶୁମ ହ'ତୋ ନା, ମାରିରାତେ ଉଠେ ପାଇଚାରି କରିବନ ବାରାନ୍ଦାୟ । ମା ଉଠେ ଆସିବେ ଶକ ପୋୟ—ତାକେ ନିୟେ ଯେତେନ ବିଚାନାୟ, ତାର ପାଶେ ଶୁଯେ ଶିଶୁର ମତୋ ଶୁମ ପାଡ଼ାବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବନ । ଯା-କିଛୁ ତିନି ମୁଖେ ଦେନ, କିଛୁଇ ଭାଲୋ ଲାଗେ ନା, ମା-କେ ଉତ୍ତାବନ କରିବେ ହ'ତୋ ରଙ୍କନ-ଶିଲ୍ପୀର ଅପୂର୍ବତମ, ଅନଭ୍ୟନ୍ତମ ଉଦ୍‌ଦାହରଣ । ତାର ବୁକ ଟିପାଟିପ କରେ, ବୁକେର ଭିତରଟା ଶୂନ୍ୟ ମନେ ହୟ ; ମାରେ-ମାରେ ଥାମକା ଭୟ-ଭୟ କରେ—ଚମକେ ଓଠେନ ହଠାତ କୋଥାଓ

ଥୁମର ଗୋଧୁଳି

ଏକଟୁ ଶବ୍ଦ ହ'ଲେ । ମାୟାର ତାର ସଙ୍ଗେ ଶୋବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହ'ଲେ । ତାର ଉପର ତାର ପଡ଼ିଲେ ବୌଦ୍ଧିର ସଙ୍ଗେ ଗଲା କରାର, ତାର ମନ ଭାଲୋ ରାଖାର—ଖାନିକଟା ଆମାର ଉପରେ । ଅସ୍ଵସ୍ତି ଆମାରଇ ସବଚେଯେ ବୈଶି ।

ପରିଚ୍ୟାର ପ୍ରାର୍ଥନା ଛିଲେ ଅପର୍ଗା-ଦିର; ବଡ଼ୋ କଷ୍ଟ ପାଛିଲେନ । ମାତୃତ୍ବର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତାର ମନେ ସେବା କି ଆମନ୍ଦ କିନ୍ତୁଇ ଆନତେ ପାରେନି । ଏହା ଜୟ ତିନି ପ୍ରକ୍ଷତ ଛିଲେନ ନା, ସେବ ହିଶେବେର ମଧ୍ୟେ ଧରେନନ୍ତି ଏଟାକେ । ଏ ସେବ ଏକଟା ବାଧା, ଏକଟା ଛେଦ । ନତୁନ ଜୀବନକେ ପୃଥିବୀତେ ଆନତେ ଗିଯେ ତିନି ନିଜେଇ ସେବ ଜୀବନ ଥେକେ ଚୁଯ୍ତ ହ'ଯେ ପଡ଼ିଲେନ । ମାନ, ଆରୋ ମାନ, ତିନି ସେବ ହ'ଯେ ଉଠିଲେନ ନିଜେରଇ ଛାଯା । ମୃତ୍ୟୁର ଆତମ୍କ ତାର ହୃଦ୍ଦିଶ୍ଵର ଉପର ଲୌହମୁଣ୍ଡିର ମତୋ: ପ୍ରତି ମୁହଁରେ ତିନି ରକ୍ଷଣାଶ । ତିନି କେବଳଇ ଭାବତେନ ସେ ତିନି ଆର ବାଁଚବେନ ନା । ସେବ ନିଶ୍ଚିତ ଜୀବନରେ ସେ ମରବେନ । ସତି ବଲାତେ, ସେବ ମନ ଶ୍ଵର କ'ରେ ଫେଲେଛିଲେନ ଏ-ବିଷୟେ । ସଥିନ କାରୋ ମୁଖେର ଦିକେ ତାକାତେନ, ତିନି ତୋ ତାର ମୁଖ ଦେଖତେନ ନା, ଦେଖତେନ ସେଇ ଅଞ୍ଜାତ ନିରବୟବ ନିର୍ମମ ଭୟ, ଶୁଦ୍ଧ ଏକଟା ଅଞ୍ଜାତ ଭୟ—ତାର ସଂକଳନେର ସଂକଳନ । ଏକଟା ଅନ୍ଧ, ଆଦିମ ଶକ୍ତି—ତାର ଜୀବନ ନିଂଦେ ବେର କ'ରେ ନିତେ ଉଚ୍ଛତ । ଏ କି ଜୟ, ନା ମୃତ୍ୟୁ?—ମୃତ୍ୟୁ!—ଓଥାନେଇ ତାର ଭାବନା ଥେମେ ଥାଯ, ମୁହଁରେ ଜୟ ମୃତ୍ୟୁକେ ସେବ ଅନୁଭବ କରେନ ନିଜେର ମଧ୍ୟେ, ନିଜେର ଦେହର ମଧ୍ୟେ ।

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଖବର ପେଯେ ଲିଖିଲେନ, ଠିକ ସେବନ ଆଶା କରା

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ଗିର୍ଜାଛିଲେ, ଅସାଧାରଣ ଦୀର୍ଘ ଏକ ଚିଠି । ସନ୍ତାନ ଯେ ସ୍ଵାମୀ-ଶ୍ରୀର ପ୍ରେମକେ ପୁଣ୍ୟମୟ କ'ରେ ତୋଳେ, ବିବାହେର ସାମାଜିକ ଚଞ୍ଚିଲ ଉପର ତା ଯେ ଈଶ୍ଵରେର ସ୍ଵାକ୍ଷର—ପ୍ରଥମେ ଏହି ମର୍ମ ଦୁଇ ପ୍ରୟାରାଗ୍ରାଫ । ତାରପର ସନ୍ତାନ-ପାଲନେର ଗୁରୁତର ଦାୟିତ୍ବେର କଥା । ଏଲୋମେଲୋ, ଆନ୍ଦାଜି ଗୋଛେର ଲାଲନ ହ'ଲେ ଚଲବେ ନା—ଯେମନ ଆମାଦେର ଦେଶେ ସାଧାରଣତ ହ'ଯେ ଥାକେ । ଏ-ଭାର ସମ୍ପତ୍ତ ଜାତିର । ସମ୍ପତ୍ତ ଜାତିର ଏକଟା ବିଶ୍ୱାସହଳ ତାଦେର କାହେ ରଙ୍ଗିତ । ଏକେ ଦେଖିତେ ହବେ ଅନ୍ୟେର ଗଢିତ ଧନେର ମତୋ । ଅପବ୍ୟାୟ କରଲେ ଚଲବେ ନା, ଶତଶୁଣେ ବିଧିତ କ'ରେ ଫିରିଯେ ଦିତେ ହବେ । ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ତାରପର ତାଦେର ନିଜେଦେର ଜୀବନେର ଆଦର୍ଶେର କଥା—କୌ କ'ରେ ସନ୍ତାନକେ ତାର ମଧ୍ୟେ ମିଲିଯେ ନେଯା ଯାଯ, କୌ କ'ରେ ତାର ଭିତର ଦିଯେ ଏହିର୍ଯ୍ୟ ଆସବେ ତାଦେର ନିଜେଦେର ଜୀବନେ । ପରିଶେଷେ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ସହକ୍ରେ ଉପଦେଶ : ଭାଲୋ ବହି ପଡ଼ିବାର, ମୁନ୍ଦର ଛବି ଦେଖିବାର, ମହନ୍ତ ଚିନ୍ତା କରିବାର ତାଗିଦ । ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଭ୍ୟ ଜଗତେ ଏହି କୁସଂକ୍ଷାର ପ୍ରଚଲିତ ଛିଲୋ ଯେ କୋନୋ ଅନୁଃସତ୍ତା ଶ୍ରୀଲୋକ ଯଦି ରୋଜ ରାଫାଏଲେର ଛବି ଢାଖେ ଆର ଦାନ୍ତେର କବିତା ପଡ଼େ, ତାହ'ଲେ ତାର ସନ୍ତାନ ଅପରୁପ ଇରନ୍‌ଟାଇନ ଅବ୍ୟବ ନିଯେ ପୃଥିବୀତେ ଏସେ ଆତ୍ମାର୍ଦ୍ଵବକାରୀ କାବ୍ୟ ଶୃଷ୍ଟି କ'ରେ ଯାବେ ।

ଏ-ଧରନେର ଚିଠି ଏକଟାର ପର ଏକଟା ଆସତେ ଲାଗଲୋ । ଦେଖିତେ-ଦେଖିତେ ସମୟ ଏଲୋ ଘନିଯେ ।

ବାଡିତେ ଏକଟା ଥମଥମେ ଭାବ : ଧନୁକେର ଛିଲା କାନେ-କାନେ ଟାନଲେ ଯେମନ ହୟ, ଆମାଦେର ମଦାରଇ ପ୍ରାୟ ସେଇ ଅବସ୍ଥା । ଏଟା

ଥୁମର ଗୋଧୁଳି

ସଂକ୍ଷାମକ । ଆମରା ସବାଇ ଫିଶଫିଶ କ'ରେ କଥା ବଲି ; ସତ୍ତର ସନ୍ତୁବ କମ ଶବ୍ଦ କ'ରେ ଚଲାଫେରା କରି । ମାୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକଟୁ ବିର୍ବତ୍ତ । ସଦିଓ ଆମାର ଉପର ଆଂଶିକ ଭାବ ଛିଲେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଚିନ୍ତପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ସାଧନ କରିବାର, ସେ-ସମୟଟାଯ ତାଁର ସଙ୍ଗେ ଆମାର କଥାବାର୍ତ୍ତ ଥୁବ କରିଛି ହ'ତୋ । ତାଁର ସେଇ ହଲଦେହ-ହ'ଯେ-ସାଓୟା ମୁଖେର ଦିକେ ଡାକାଲେ ଅସହ ଲାଗଲେ ଆମାର, ଦୂରେ-ଦୂରେଇ ଥାକିବୁମ ।

ଏକ ରାତ୍ରେ ଥାଓୟାର ପରେ ବାରାନ୍ଦା ପାର ହ'ଯେ ନିଜେର ସରେ ଯେତେ-ଯେତେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ସରେର ଦିକେ ଆମାର ଢୋଖ ପଡ଼ିଲେ । ଏକଟା ଇଜି-ଚେୟାରେ ଶୁଯେ ଆଛେନ୍, ଆର ତାଁର ପାଶେ ନିଚୁ ଏକଟା ମୋଡ଼ାଯ ମାୟା ବ'ସେ । ସରେ ଆଲୋ କମ ; ଶୁଦ୍ଧ ଏକଟା ମୋମବାତି ଜୁଲାଛେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ମାଥାର ପିଛନେ ଟିପିଯେର ଉପର । ସରଟା ଅସ୍ପଟ, ଯେନ ସ୍ଵପ୍ନେ ଭରା ।

ଆମି ଚ'ଲେ ସାଚିଲୁମ, ମାୟା ଡାକଲୋ, ‘ଏଇ ।’

ଥମକେ ଦାଢ଼ାଲୁମ ଦରଜାର କାହେ । ମାୟା ଆମାର ଦିକେ ଚକିତ ଦୃଷ୍ଟିକେପ କ'ରେ ବଲିଲୋ, ‘ଏସୋ ନା ।’

* ଗେଲୁମ ଭିତରେ । ଏକଟା ଅନ୍ତୁ ଗନ୍ଧେ ସରଟା ଆଚହନ । ଫୁଲେର ଗନ୍ଧ, ନା ଚୁଲେର ଗନ୍ଧ, ନା ଶ୍ରୀ-ମନ୍ତାର ସୌରଭ ? ଭାରି ଆଶ୍ରମ ଲୋଗେଛିଲେ ସେଇ ମୁହଁରେ ।

ମୋମେର ହାନ ଆଲୋ ସରେର ଜିନିଶପତ୍ରେର ବଡ଼ୋ-ବଡ଼ୋ ଅନ୍ତୁ ଛାଯା ଫେଲେଛେ । ସତଟା ସନ୍ତୁବ ଢାଯାଯ ମିଶେ ଗିଯେ ଆମି ମେବେର ଉପର ବସଲୁମ ।

শুসুর গোধূল

অপর্ণা-দি বললেন, ‘একটু স’রে এসো, তোমাকে দেখতে পাচ্ছি না।’

আমি নড়লুম না। জিগেস করলুম, ‘কেমন আছো, দিদি?’
‘বড়ো গরম আজ, না?’

তিনি যেন ভিতরে-ভিতরে ছটফট করছেন; মাঝে-মাঝে একটু-একটু কথা বলছেন আন্তে-আন্তে। মায়া চুপ। ও কেন আমাকে ডাকলো, আমি ভাবলুম। হয়তো শুধু আর-একজনের উপস্থিতির উষ্ণতার জন্য। মোমের প্রেত-আলোয় মায়াকেও যেন অসুস্থ দেখাচ্ছিলো।

অপর্ণা-দির মাথা ধরেছিলো; খানিক চোখ বুজে থেকে তিনি যেই চোখ খোলেন—অস্পষ্ট, শুমক্তভাবে—সেই দৃষ্টিতে ফুটে ওঠে শুধু শারীরিক কষ্ট। তাঁর সেই চোখের দিকে তাকিয়ে আমার তখন সত্যি ভয় হ’লো তিনি ম’রে যাবেন।

মায়া উঠে গেলো বৌদির শোবার আগের গরম দুধ আনতে। অপর্ণা-দির একখানা হাত চেয়ারের পাশে এলিয়ে পড়েছিলো—তিনি তা বাড়িয়ে দিলেন আমার দিকে। নিঃশব্দে, তাঁর হাতের মধ্যে একখানা হাত সমর্পণ করলুম।

আমার হাতের উপর মৃদু চাপ দিয়ে অপর্ণা-দি বললেন, ‘নীল, আমি আর বাঁচবো না।’

‘এ-সব কেন বলছো, দিদি?’

‘নীল, আমি ম’রে গেলে তুমি আমাকে মনে রাখবে?’

আমি কথা বললাম না।

৪

‘ବଲୋ ନା ।’

ଆମି ଚୋଥ ତୁଳାମ ତାର ଦିକେ । ତିନି କି ଆମାର ଚୋଥେ
ତାର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପେଯେଛିଲେନ, ତାଇ କି ବଲିଲେନ : ‘ଆମି
ଜାନତୁମ—ଜାନତୁମ ଯେ ତୁମ ଆମାକେ ଭାଲୋବାସୋ । ଆମି ମ'ରେ
ଗୋଲେଓ କି ଭାଲୋବାସବେ ?’ ତାର ଦୁଇ ଚୋଥ ଯେନ ସେଇ ଆଧୋ-
ଅନ୍ଧକାରେ କୀ ଖୁଜେ ବେଡ଼ାତେ ଲାଗିଲେ । କହେ ବିଷ୍ଫାରିତ ତାର
ସେଇ ଚୋଥେର ଦିକେ ତାକିଯେ ଆମି ଆବାର ତାର ମୃତ୍ୟୁତେ ପ୍ରାୟ
ବିଶ୍ୱାସ କରିଲୁମ ।

କିନ୍ତୁ ତିନି ମରିଲେନ ନା ; ସେ-ଶିଶୁଟି ଭୂମିଷ୍ଠ ହ'ଲୋ, ସେ, ଦେଖି
ଗେଲୋ, ମୃତ । ଅବିଆନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁର ଚିନ୍ତା କ'ରେ-କ'ରେ ତିନି ତାର
ମୃତ୍ୟୁରେର ଉପର ମୃତ୍ୟୁ ଡେକେ ଆନଲେନ । ମୃତ୍ୟୁ ଏସେଛିଲୋ ତାର
କାହେ, କିନ୍ତୁ ତାକେ ଏଡିଯେ ଗିଯେ ତାରଇ ଜୀବନେର ଅଂଶ ଏକ
ଦ୍ଵିତୀୟ, ଏକ ନତୁନ ପ୍ରାଣେର ଉପର ପଡ଼ିଲୋ । ବିନିମୟଟା ମନ୍ଦ ନା ।
କିନ୍ତୁ ଅପର୍ଗା-ଦି ନିଜେଓ ପ୍ରାୟ ମୃତ୍ୟୁର କାହାକାହି ଏସେଛିଲେନ ।
ବ୍ୟାପାରଟା ଦୀର୍ଘ, ଅସହ ତାର କଷ୍ଟ । ପ୍ରସବେର ବ୍ୟଥା ଆରମ୍ଭ
ହେଯେଛିଲୋ ସନ୍ଦେର ଏକଟୁ ପରେ । ରାତ ଆଟଟା ଥେକେ ତିନଟେ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପର୍ଗା-ଦି—ଯାଁକେ କଥିଲୋ ଏକଟୁ ଚେଁଚିଯେ କଥା ବଲିତେ
ଶୋଣି ଯାଯନି—ଚାଁକାର କରିଲେନ, ଯେନ ପ୍ରତି ମୁହଁର୍ତ୍ତେ କେଉଁ
ତାକେ ଖୁନ କ'ରେ ଫେଲିଛେ । ମାବେ-ମାବେ ଘୂର୍ଛିତ ହ'ଯେ ପଢ଼େ,
ଜେଗେ ଉଠେଇ ଆବାର ଚାଁକାର, ସତକ୍ଷଣ ନା ଆବାର
ଜ୍ଞାନ ହାରିଯେ ଯାଯ । ରାତ ତିନଟେର ପର ତାର ଚେତନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଲୁଣ୍ଡ ହ'ଲୋ । ସେଇ ରାତ୍ରେ ଆମି ସହନ୍ତ ବାର ନିଜେର ମନେ ବଲେଛି

ଶୁସର ଗୋଧୁଳି

ଯେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ମରବେନ, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ମରଜେନ । ଭୋବେର ଦିକେ
ଫରସେପସ-ଏର ସାହାଯ୍ୟ ଏତଦିନେର ଏତ ଆତକ, ଏତ ସଞ୍ଚାର
ହେତୁକେ ମୁକ୍ତି ଦେଯା ହ'ଲୋ । ମେଯେ । ମା ବଲେନ ତାର ଚୁଲ ଛିଲୋ
ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ମତୋ ସନ ଆର କୋକଡ଼ା । ଦେଖିତେ ସେ ଭାଲୋଇ
ଛିଲୋ, ଏକମାତ୍ର ଦୁଃଖେର କଥା ଏହି ଯେ ଜୟାବାର ଆଗେଇ ମ'ରେ
ଗିଯେଛିଲୋ । ମୃତ ଏକଟୁ ମାଂସପିଣ୍ଡେର ଜୟ ଏତ ।

ସାକ, ବାଁଚା ଗେଲୋ । ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଯେ ମୁକ୍ତି ପେଯେଛେନ, ତାତେଇ
ସବାଇ ଖୁଶି ; ମେଯେର କଥା କାରୋ ଏକବାର ମନେଓ ହ'ଲୋ ନା । କିନ୍ତୁ
ଶୁନେଛି, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ନିଜେ ସଥମ ଶୁନିଲେନ ଯେ ମରା ମେଯେ ହେଁବେ,
ତିନି କେଂଦେଛିଲେନ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ତ୍ଵବତ ତା ମେଯେର ଜୟ ନଯ । ତା ତାର
ସ୍ଵାମୀର କଥା ଭେବେ—ସ୍ଵାମୀ ଏ-ଥବର ପେଯେ ଦୁଃଖିତ ହବେନ, ନିରାଶ
ହବେନ ବ'ଲେ । ସ୍ଵାମୀ ଓକେ ପେଯେ ଖୁଶି ହବେନ, ଏ ଛାଡ଼ା ତାର
ଶିଶୁର ଆର-କୋମୋ ଅର୍ଥ ଛିଲୋ ନା ତାର କାହେ ।

ମେରେ ଉଠିତେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ବେଶ ସମୟ ଲାଗିଲୋ ନା । ମୃତ୍ୟୁର
ଏତ କାହିଁ ଥିକେ ଫିରେ ଏସେ, ତାର ସମସ୍ତ ସତ୍ତା ଚାରଦିକି ଛଡିଯେ
ପ'ଡ଼େ ଜୀବନକେ କୁଧିତଭାବେ ଝାକଡ଼େ ଧରିଲୋ, ଶୋଷଣ କ'ରେ ନିତେ
ଲାଗିଲୋ । ଆର ଗୋଲାପ ଫୁଟେ ଉଠିତେ ଲାଗିଲୋ ଗାଲେ । ଚୋଥେ
ହ'ଲେ-ଉଠିଲୋ ନୀଳ ଆଶ୍ରମ । ମୃତ୍ୟୁର ଝାଚିଲେର ହାଓୟା ତାକେ ଘେନ
ଆରୋ ବେଶ ଶୁନ୍ଦର କ'ରେ ଦିଯେ ଗେଲୋ । ତିନି ହଠାତ୍ ଆଲୋତେ
ଆପ୍ନୁତ ହ'ଯେ ଉଠିଲେନ, ଆର ଆନନ୍ଦେ । ତେଉ ଏସେ ଲାଗିଲୋ ସେଇ
ଆନନ୍ଦେର ଆମାର ମନେ, ଆର ମାୟାରେ । ମେଖାନେ ଆମି ଆର
ମାୟା ଏକ ହ'ଯେ ଉଠିତେ ଲାଗିଲୁମ ।

কাটলো এক বছর। মায়ার সঙ্গে আমার প্রিচয়ের প্রথম
বছর। তারপর—তার পরের কথা কী বলবো? আশ্চর্য—
সেই এক বছরের মধ্যে আমরা দু'জনেই মনের দিক থেকে কৌণ্ঠকম
বেড়ে উঠেছিলাম। কী-যেন—কী-যেন একটা ঘটছিলো—শরীরে,
মনে, আকাশে, সমস্ত বিশে। কিন্তু সেই বিশের কেন্দ্র আমাদেরই
মধ্যে। কিসের প্রবল ঝাকুনি লাগলো আমাদের সত্ত্বার
গোপনতম মূল্য—আমরা বদলে গেলাম—না, রূপান্তরিত হ'য়ে
উঠলাম। নতুন জীবন, নতুন জগৎ। ছেলেমানুষির দিন গেছে,
ছেলেমানুষির স্বর্গ থেকে আমরা ভ্রষ্ট। আমাদের এই নতুন
সচেতনতাকে কি স্মরণের বলবো? কোনো সন্দেহ নেই—তার
মধ্যে যে জীবনের সবচেয়ে বড়ো আনন্দের উৎস, কোনো সন্দেহ
নেই তাতে। কিন্তু শুধু তাই নয়, কেবলই আনন্দ নয়।
তার সঙ্গে অনেক বেদনার, অনেক পরম্পরা-বিরোধী,
অমুভূতির মিশোল। একটার সঙ্গে অন্যটা অবিচ্ছেদভাবে
জড়িত—বেছে নিয়ে সাজানো অসম্ভব। বাসনার, হতাশার,
উন্মাদনার, কাঁপা-কাঁপা চোখের, ঠোঁটের উপর হঠাৎ
থমকে-যাওয়া কথার, অস্পষ্ট প্রতীক্ষার, আঘাতের, অভিমানের,
বাণীময় নীরবতার একটা বিশাল স্পন্দনান বিশৃঙ্খলা। কিছুই
আর সহজ নয়। আর সহজ নয় মায়ার পক্ষে সকালবেলার চা

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

ଶିଯ়ে আমাৰ ঘূମ ভাঙানো, সহজ নয় আমাদেৱ কাছাকাছি আসা,
সন্ধ্যায়-ভ'রে-ধাৰ্তা ছাদে দাঁড়িয়ে গল কৰা, পৰস্পৰেৱ চোখেৱ
দিকে তাকিয়ে হেসে ওঠা। সব বদলে গেছে। সব—সব এমন
গৃট ইঙ্গিতময় যে অনায়াসে কিছুই আৱ নেয়া যায় না ; অতি
সামান্য একটু ভঙ্গিতেই যেন বুকেৱ ভিতৱটা ব্যথায় টুন্টন ক'রে
ওঠে। মুখেৱ কথা—তা যেন মন্ত্ৰে মতো খনিময় ; একটু
হাতেৱ উপৰ হাত রাখা—তা যেন কোনো যজ্ঞেৱ অশুষ্ঠান। যেন
কোনো অজ্ঞাত অন্ধকাৱ হিংস্র ষণ্ঠি—তাতে আমৰা উৎসর্গিত।
যেন ভৱ, কেন ভয় কৰে। মায়াৱ মুখেৱ দিকে তাকাতেও আমাৰ
ভয় ; ভয় কৰি তাৱ চোখেৱ অতল অন্ধকাৱ রহস্যকে। আশৰ্য,
আমৰা যাকে ভালোবাসি, সেই ভালোবাসাই তাকে আড়াল
কৰে।

পৃথিবীতে এমন দুর্ভাগ্যা কেউ নেই যাব জীবনে একবাৱ বসন্ত
না এসেছে। আমাৰও বসন্ত এসেছিলো—কলকাতাৱ গলিৱ
উপৰ দেই বাড়িতে, রাস্তাৱ ধাৰেৱ সকল বারান্দায়—এসেছিলো
আকাশ ভ'রে, সমুদ্ৰে টেও তুলে, পায়েৱ নিচে রাশি-রাশি
ফুল ছড়িয়ে—সংগীতে, সৌগন্ধে, স্বপ্নে, বিশ্বলতায়।
কল্যাণকুমাৰ ফিৰে আসবাৱ আগে সেই একটি বছৱ !
তা এত সুন্দৰ যে অনেক রাত্ৰে বিছানায় শুয়ে-শুয়ে আমাৰ
মৰতে ইচ্ছা কৰেছে। আমি জানতুম এ থাকতে পাৱে না।
একে মৰতেই হবে। আমৰা শুধু তৈৱি ক'ৰে যাচ্ছি
নিজেদেৱ সৰ্বনাশেৱ পথ। ওকে ছেড়ে কী ক'ৰে বাঁচবো,

ଥୁମ ଗୋଧୁଳି

ଏକ-ଏକ ରାତ୍ରେ ବାଲିଶେର ଉପର ମୁଖ ଚେପେ ଧ'ରେ ରଙ୍ଗଖାସେ, ଅଧ'-ଶୂନ୍ତ
ସ୍ଵରେ ଆମି ବଲେଛି, ଓକେ ହେଡେ କୀ କ'ରେ ବାଁଚବୋ ? ଆମି ଯେଣ
ଚୋଥେର ସାମନେ ଦେଖତେ ପେତୁମ ସେଇ ଅନ୍ତିମ ଧଂମ, ଶେଷ ଭୟାବହ
ଉଚ୍ଛେଦ । ଅନ୍ଧକାରେ, ଆତକ ଯେଣ ଏକଟା ହାଡ଼ମ୍ୟ ହିମ ହାତ
ବାଡ଼ିଯେ ଆମାର ଗଲା ଅଁକଡ଼େ ଧରତୋ । ଆମି କୀ କରତେ
ପାରି, ହତାଶାର ଅତଳତା ଥେକେ ରାତ୍ରିକେ, ବାତାସକେ, ବାଲିଶକେ,
ଘରେର ଜାମଳାକେ, ଈଶ୍ଵରକେ ଆମି ପ୍ରଶ୍ନ କରତୁମ, ଆମି କି କିଛୁ
କରତେ ପାରି ? ଆମି ପ୍ରଶ୍ନ କରତୁମ—ମାନୁଷେର ଅଞ୍ଜାନତାୟ,
ଅନ୍ଧତାୟ । ଠିକ କୋନ ପଥ ଧ'ରେ ସର୍ବନାଶ ଆସବେ, ଆମାର ପକ୍ଷେ
ତଥନ କଲନା କରାଓ ସମ୍ଭବ ଛିଲୋ ନା ।

ରାତ୍ରାର ଧାରେ ସେଇ ସରୁ ବାରାନ୍ଦାୟ ଆମରା ତିନଙ୍ଗନ—
ଅପର୍ଗା-ଦି ଆର ମାୟା ଆର ଆମି—ବାଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ ସେଇ ଜାୟଗାଟାଇ
ଆମରା ବେହେ ନିଯେଛିଲାମ, ବାରାନ୍ଦାଟା ଅତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବ'ଲେଇ, ଅତ
କାହାକାହି, ନିବିଡ଼ଭାବେ ପରମ୍ପରକେ ଅନୁଭବ କରତେ ପାଇତୁମ ବ'ଲେ ।
କ୍ୟାନଭାସେର ଏକଟା ଇଜିଚ୍ୟୋର ବାରାନ୍ଦାର ପ୍ରାୟ ସବ୍ଟକୁ ପ୍ରଷ୍ଟ
ଜୁଡ଼େ—ସେଥାନେ, କୀଧର ନିଚେ ଏକଟା ବାଲିଶ ଦିଯେ ଅପର୍ଗା-ଦି,
ମାୟା ବସେଛେ ରେଲିଙ୍ଗେ କାନିଶେ, କୋଲେର ଉପର ଦୁ'ହାତ ଏକତ୍ର
କରା, ଶାଦା ଅଁଚଲଟା ଥ'ିଲେ ପଡ଼େଛେ କୀଧ ଥେକେ । ରେଲିଙ୍ଗେ
ଭର ଦିଯେ ଆମି ଦାଙ୍ଗିଯେ-ଦାଙ୍ଗିଯେ ଭାବାଟି, ଦେଖଛି, ରିଖାସ
ନିଛି । ଆକାଶେ ସନ୍ଧା, ଆକାଶେ ବାଁକା ଚାଦ । ହାଓୟାଯ
ଏକଟା ଗନ୍ଧ...ବସନ୍ତର ଗନ୍ଧ । ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଲେ ସଜ୍ଜ ନିଟୋଲ ଫଟିକ-
ବିନ୍ଦୁର ମତୋ ଚିରକାଳେର ଗହରେ ଝ'ରେ-ଝ'ରେ ପଡ଼େଛେ । ଆର

ଶୁଣି ଗୋଧୁଳି

ଶୈଖିବେ ଆମରା ଥାକୁମ, କଥା ବଲତୁମ ସତକଣ ନା ଟାଙ୍କା ହେଲେ
ପଡ଼ିବୋ ପଞ୍ଚମେ, ଦୂରେର ଏକଟା ବାଡିର ଚିଲଛାଦେର ପିଛନେ, ତାମାଟେ-
ମାଳ ହ'ଜେ । ସତକଣ ନା ହାଓୟା ଉଠିବୋ ଶିରଶିର କ'ରେ, ଅଦୃଶ୍ୟ
ଶିଶିରେ ।

ଆର-କିଛୁ ମନେ ପଡ଼େ ନା । ଶୁଦ୍ଧ ଏହି ଛବି ମନେ ପଡ଼େ, ଆର
ହଠାତ୍ ମାଝେ-ମାଝେ ରାତ୍ରିର ହାଓୟାଯ ବୁକେ ଏସେ ଲାଗେ ସେଇ ବସନ୍ତେର
ଗନ୍ଧ । ବୁକେର ଉପର ଆହାଡ଼ ଦିଯେ ବଲେ, ‘ଖୋଲୋ ।’ ଆଘ୍ୟାତ
କରେ ଶୃତିର ଦରଜୀୟ । ବୁକେର ହାଡ଼ ବ୍ୟଥାଯ ଯେବେ ଭେତେ ଘାୟ ।

ଜୀବନେ ଆମି ଅନେକ ଭାଲୋବାସାର ଗଲ୍ଲ ଲିଖେଛି, କିନ୍ତୁ ଏହି
ଭାଲୋବାସାର କଥା କୁଥିବେ ଲିଖିତେ ପାରିବୋ ନା । ଆମାର ଆର
ମାୟାର ଏହି ଭାଲୋବାସା—ତାତେ ଏତିହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଲୋ-ଛାଯାର ଟାନା-
ପୋଡ଼େନ, ତା ଏମନଇ କୋମଳ, ପଲାତକ, ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଭଙ୍ଗୁର ବସନ୍ତେ
ଟଲୋମଲୋ ଯେ ଭାଷାର ଜାଲେ ତାକେ ବାଁଧିବାର ଆଶା କଥିବୋଇ
କରିନି । ସେଇ ସମୟେ ମାୟାର ଚୋଥେର ଦିକେ ତାକିଯେ-
ତାକିଯେ ଆମି ପ୍ରଥମ ଉପଲକ୍ଷ କରି ଯେ ଭାଷା ନେଇ । ନା, ଭାଷା
ନେଇ । ଆମରା ଶୁଦ୍ଧ ବୋବା ଚୋଥେ ତାକିଯେ ଥାକିତେ ପାରି, ଶୁଦ୍ଧ
ଭାବତେ ପାରି, ବଲତେ ପାରି ନା । ଅସୀମ ନୀରବତା ଦୁ' ଜନେର
ମଧ୍ୟେ । ଆର ସେଇଜୟାଇ ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ପେଯେ ଆମରା ଖୁଣି ହେଁଛିଲୁମ ।
ଦୁ' ଜନେ ସଦି କଥିବେ ଏକା ଥେକେଛି, ଅବ୍ୟକ୍ତ ବାଣୀର କଲାରୋଳ
ମୁର୍ଛାର ମତୋ କେଡ଼େ ନିଯୋଜେ ଆମାଦେର ନିଶାସ । ଦୁ' ଜନେ
ଏକା ଥାକିତେ ଭାବ କରେଛେ । ସ୍ଵର୍ଗକେ ଲଙ୍ଘ ଧନ୍ୟବାଦ ଜାନିଯେଛି
ଅପର୍ଗା-ଦିର ଜୟ । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ଵତାଯ ସହଜ ଲାଗିବେ । ତାଙ୍କେ ଉପଲଙ୍ଘା

ଧୂମ ଗୋଧୁଳି

କ'ରେ ଆମରା ପରମ୍ପରର ମୁଖୋମୁଖି ହ'ତେ ପେରେଛିଲୁମ । ତୀର
ଭିତର ଦିଯେ ପ୍ରକାଶିତ ହ'ତେ ପେରେଛିଲୁମ ଦୁ' ଜନେ ଦୁ' ଜନେର
କାହେ । ଭାଷା ଛିଲୋ ନା : ଆମାର ନୀରବତା ଥିକେ ମାଯାର
ନୀରବତାଯ ଅପର୍ଗା-ଦି ଛିଲେମ ଦୋଭାସୀ ।

কল্যাণকুমাৰ

কল্যাণকুমার ফিরে এলেন। অমন জমকালো কোনো মনুষ্যমূর্তি
আগে কখনো দেখিনি। পুরো তিনটে মানুষের ঝীৱনীশক্তি তাঁর
মধ্যে। স্বাস্থ্যে ফেটে পড়ছে শরীর। বিলেতের তুষার তাঁর
মুখের হলদে আভায় লালের ছোওয়া দিয়েছে। আরো গাঢ়
হয়েছে কণ্ঠস্বর। চোলা অক্সফোর্ড ইঞ্জেঞ্জি, ইংরেজি ছান্দের
দীর্ঘ সমান পদক্ষেপে, পাহিপ মুখে নিয়ে কাটা-কাটা কথার
উচ্চারণে, তাঁর গায়ে, জামা-কাপড়ে একটা সর্বব্যাপী অনৰ্ণেয়
বিলেতি গন্ধে—সব উচ্চারণে তিনি বর্ণনা, গতিতে ভঙ্গিতে
প্রদীপ্ত। অবাক হয়েছিলুম প্রথম তাঁকে দেখে, অবাক হলুম
আবার।

স্পষ্ট মনে পড়ে সেদিনের কথা, যেদিন তিনি ফিরলেন। হৃদয়
আমাদের উৎসব-উত্তল। যেন স্বর্গের হাওয়া লেগেছে বাড়িতে।
সে-আনন্দ এমন যে তাকে ভালো ক'রে প্রকাশ পর্যন্ত করা
যায় না। তাঁর রান্না হবার খবর যেদিন এলো, সেদিন থেকেই
সারা বাড়িতে একটা অনিদেশ্য চঞ্চলতা। চেউ উঠছে। দোলা
দিচ্ছে মন থেকে মনে—ছোটো-ছোটো কথায়, চকিত দৃষ্টিতে।
বলকে উঠছে অলঙ্কিত বিদ্যুৎ। কেউ কিছু বললো না, বলা
কি যায় কিছু?

অপর্ণা-দিকে আর মায়াকে নিয়ে আমাকেই যেতে হ'লো

খুস র গোধূলি

হাঁওড়ায়। মা রইলেন বাড়িতে—রান্নাঘরে, অন্তর্হীন রান্না ক'রে যাচ্ছেন, যা-কিছু তাঁর ভাই ভালোবাসে ব'লে তাঁর মনে পড়ে। কিসের চচ্চড়ি আৱ কিসের শাক, কচুৱ কী-এক অন্তুতুরকমের ভাজা—যত রকম ছোটোখাটো জিনিশ বাংলাদেশের রান্নাকে একটা আর্ট ক'রে তুলেছে। সেখানে শুধু নেপুণ্য থাকলেই চলে না, কল্পনাশক্তিও চাই। রন্ধনলোকের অপরিচিত কোগনুপচি—স্বাদের প্রীতিকর বৈচিত্র্যের সঙ্গে যেখানে উপকরণের বিস্ময়কর তুচ্ছতাৰ মিলন। বাঙালির কল্পনা-প্রবণতা তাদের রান্নাতেও। পশ্চিমভারতীয়রা যদি শৰ্বে আৱ শৰ্বকোল দিয়ে কচুসেক খেতে শিখতো তাহ'লে এতদিনে তাদের ঘাঁধে একজন ছোটোখাটো রবীন্দ্রনাথ কি না জন্মাতেন!

মা সকাল থেকে এই সব খুটিনাটি রান্না কৰছেন, এক-এক ক'রে, অসাধারণ যত্ন নিয়ে। আমি দেখেছি, মেয়েদের মনে যখনই কোনো আবেগের চাপ পড়ে, তাৱা আশ্রয় নেয় রান্নাঘরে। তাৱা কথা বলতে পারে না, ভাব নিয়ে বিলাস কৱবাৰ সময় তাদের নেই, রান্নাতে তাৱা মুক্তি পায়। রান্নার ধোঁয়ায় ভুলে' থাকতে পারে আবেগ, ধোঁয়া-পৱনায় লুকিয়ে রাখতে পারে নিজেদের, আবেগ সহ কৱবাৰ এমন একটা চমৎকাৰ উপায় আছে ব'লেই বোধহয় কবি হওয়া তাদের হ'লো না!

প্ল্যাটফর্মে আমৱা দাঁড়িয়ে অংশি—গাড়ি আসতে মিনিট দুশেক বাকি। ভারি বিশ্রী কাটলো সেই সময়টুকু। অপর্ণা-দি এন্দিক-ওদিক তাকাতে লাগলেন কৌতুহলেৰ ভাগ ক'রে।

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଧୁଳି

ଶେଖନେର ଫେରିଓଲାଦେର ବିଷୟେ କହି ଯେନ ତାର ଉଂସାହ ; ଏକଟା-
ଦୁଟୋ କଥା ଓ ବଲଲେନ, କିନ୍ତୁ ଠୋଟ କେପେ ଉଠିଲୋ ଆର ତାର ମୁଖେର
ମ୍ଲାନତା ଗୋପନ ଥାକଲୋ ନା କିଛୁତେଇ । ଆମାର ଚୋଥ ଏଡିଯେ
ଅନ୍ୟଦିକେ ତାକିଯେ ରହିଲେନ—ଏମନ ଭାବ ଦେଖାଲେନ, ଏଇମାତ୍ର
ସେ-ଏକଦିଲ ପାର୍ଶ୍ଵ ପ୍ଲ୍ୟାଟର୍ଫର୍ମ ଏସେ ଚୁକଲେ ତାଦେର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରଛେନ
ଅତି ସୂକ୍ଷମଦୃଷ୍ଟିତେ ।

ଗାଡ଼ି ଆସଛେ । ଦେଖା ଯାଚେ ଏଞ୍ଜିନେର ପୁରୋଭାଗ—ଇମ୍ପାତେର
କୁଷ୍ଠଚକ୍ର । ମୁହଁତେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ଲ୍ୟାଟର୍ଫର୍ମ ଭ'ରେ ଗେଲେ ଜନତାୟ,
କଲରୋଲେ । ଭାରି ମସ୍ତର ଆଶ୍ୟାଜ କରତେ-କରତେ ଗାଡ଼ି ଏସେ
ଚୁକଲେ । ଆମି ଠିକ ଜାଣି, ସେଇ ଶକ୍ତ ଅପର୍ଗା-ଦିନ ହୃଦିଶ୍ଵରେ
ବେଜେ ଉଠେଛିଲୋ ବିହୃତମ୍ୟ କୋନୋ ଆଶାମେର, ଅତୀକ୍ରିୟ
କୋନୋ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ମତୋ । ରକ୍ତର ମଧ୍ୟେ ଧନିତ କୋନୋ ପୂଜାର
ବାଜନା । ସେଇ ମୁହଁତେ ତାର ମନ ଦୁରାଶାର ଡାନା ମେଲେ ଉଡ଼େ
ଚଲେଛିଲୋ ଭବିଷ୍ୟତେର ଅମ୍ପଟ ଆକାଶେ—ସୌଭାଗ୍ୟ ସାର୍ଥକତାଯ
କଲେମଲେ କୋନୋ ସୋନାଲି ଦିଗ୍ନେର ସନ୍ଧାନେ ।

ବିଶାଳ, ଦୀପ୍ତମ୍ୟ, ଇଂରେଜ ଆକୃତିର ଏକ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ହାସିମୁଖେ ଆମାଦେର ଦିକେ ଏଗିଯେ ଏଲେନ । ‘Ah, here
you are’.

ମାଯା ଏଗିଯେ ତାକେ ପ୍ରଣାମ କରଲୋ । ଏକ ହାତେ ତାର କୋମର
ଜଡ଼ିଯେ ସମେହ ଚୋଥେ ତାର ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲେନ : ‘Why
did you do it ?’

ମାଯା ଏକଟୁ ଲାଲ ହ'ଯେ ଉଠିଲୋ, ବଲଲୋ ନା କିଛୁ ।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ତାରପର ଆମାର କାହେ ଏସେ କାଥେ ଧ'ରେ ତିନି ଏମଙ୍କୁ ବାକୁନି ଲିଲେନ ସେ ଆମାର ପ୍ରାୟ ନିଶ୍ଚିତ ଧାରଣା ଜମାଲେ କୋଥାଓନା-କୋଥାଓ ଦୁଟୋ ଏକଟା ହାଡ଼ ଭେଡେଛେ ।—‘କେମନ୍ ଆହୋ, ନୀଳ ?’

କାଥେ ଏକବାର ହାତ ବୁଲିଯେ ଏକଟା ଅମ୍ପଟ ଆୟୋଜ କରଲୁମ ।

‘ତାରପର—ଅପର୍ଣ୍ଣ, ଅମନ ଶୁକନୋ ଦେଖଛି ସେ ତୋମାକେ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଏତଙ୍କଣ ଚୁପ କ'ରେ ଛିଲେନ, ଅନ୍ତଦିକେ ମୁଖ ଫିରିଯେ ଏହିବାର ତିନି ତା'ର ନରମ-ନୀଳ ଚାଥେର ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଵାମୀର ଦିକେ ତୁଳେ ଧରଲେନ, ଶୂନ୍ୟର ମାଧ୍ୟମାନେ ହଠାତ୍ ଫୁଟେ-ଓଟା କୋମେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୀଳ ଫୁଲେର ମତୋ । ପାଇପଟା ମୁଖ ଥେକେ ନମିଯେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମୁଚକି ହାସିଲେନ । ତାରପର ବଲଲେନ, ‘Come along, let's move’.

‘କୁଲିରା ମାଲ ତୁଲତେ ଲାଗଲୋ ମାଥାୟ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲେନ, ‘ତୋମରା ଏଗୋଓ—ଆଜି ଆସଛି ।’

ଏই କୁଦ୍ର ଇତିହାସ ହିତୀୟବାର, ମୂତ୍ତିମାନ ବିପ୍ଳବେର ମତୋ, ଆସ୍ତି
ଏକଟା ଝଡ଼େର ମତୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର ଉପର ଭେଟେ ପଡ଼ିଲେବ ।
ଏକବାର ଆମାର ଚୋଥେ ତିନି ଲେଗେଛିଲେନ—ଏପିକେର ଭୟାଳ
ଜଗଃ ଥେକେ ଉତ୍ସିତ କୋନୋ ଦାନବେର ମତୋ । ଆବାର ତାଙ୍କେ
ଦେଖିଲୁମ—ତାଙ୍କ ଆସ୍ତରିକ ଶରୀର ଆର, ଚର୍ଚାତ୍ମକ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ନିୟେ—
ତାଙ୍କ ଗାୟେ ଦୂର ଦେଶେର ଗନ୍ଧ, ଅଞ୍ଚଳ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରେରଣା, ପୃଥିବୀର
ହୃଦ୍ଦିଷ୍ଟେର ଛନ୍ଦେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ତାଙ୍କ ରକ୍ତ । ଉଦ୍ଦୀପ ଇଓରୋପ,
ପ୍ରାଣମୟ ପୃଥିବୀ, ଯେ-ଜଗଃ କର୍ମ ସାଧନାୟ ମନୁଷ୍ୟଧର୍ମେ ମହାନ—ଏବାର
ଆମାର ଚୋଥେ ତାର ପ୍ରତିକ ହଲେନ ତିନି । ତିନି ଆମାର କାହେ
ନିୟେ ଏଲେନ—ଏବାର ଆର ପୁରାଣେର ହତ୍ୟାର ଆର କ୍ଷମାର ସୌନ୍ଦର୍ୟ
ନୟ—ସମୟାନ୍ତିକ ପୃଥିବୀର ନିର୍ମାଣେର ଆର ଧଂସେର, ଅଭୀଷ୍ଠାର
ଆର ଆହୁତିର ଭୟକର ବିଷ୍ୟ । ଆମି ରୋମାଞ୍ଚିତ ହଲୁମ ।
ସେ-ସମୟଟା ଛିଲୋ ଇଓରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତାର ସର୍ବଗୁଣ । ଇଓରୋପକେ
ଆମରା ତଥନ ଗଭୀରଭାବେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁମ; ଆମାଦେର ପ୍ରାଚ୍ୟ
ଶୈଖିଲ୍ୟ ଥେକେ ତାକିଯେ ଥାକୁମ ତାର ମୁଖେର ଦିକେ । ସ୍ଵୀକାର
କରନ୍ତୁମ ବିଜ୍ଞାନେର ଦେବତା । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଳୟେର କିଛୁ ଦେଇ ଛିଲୋ
ତଥନ୍ତି : ବିଜ୍ଞାନେର ପ୍ରତିଟି ମିର୍ୟାକଲ-ଏର ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ମାନୁମେର
ମୁଖେର ଆନୁପାତିକ ବ୍ରଦ୍ଧିତେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର ତଥନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୋନୋ
କାରଣ ସଟେନି ।

ଇଓରୋପକେ ଏତଦିନ ଜେନେହିଲୁମ ଛାପାର ଅନ୍ଧରେର ଭିତର

ଶୁଦ୍ଧ ଗୋଥୁଳି

ଦିଯ়ে, ଭାବଲୋକେର ଅଗ୍ନିବାଷ୍ପେ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଦିଲେନ ତାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂସ୍ପର୍ଶ । ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ଆମାର, କହନା ଦୂରତ୍ୱ । ଆମାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଜ୍ଞା ଧାବିତ ହିଲେ ତାର ଦିକେ । ମନେ-ମନେ ତାକେ ପୂଜା କରିବେ ଆରତ୍ତ କରିଲୁମ, କିନ୍ତୁ ତାକେ ନୟ—ଏ-ପୂଜା ତାକେ ନୟ । ପୂଜା ଆମାର ମାନସୀ ପ୍ରତିଚାକେ, ଇଓରୋପାକେ, ଶିଶୁକାଳ ଥିବାକେ ଭାଲୋବେସେଛି, ଯାର ପରିତ୍ର ସଜ୍ଜାପି ଥିବାକେ ଜାଲିଯେ ନିଯେଛି ନିଜେର ଜୀବନେର ଶିଥା ।, ଆ, ଆମାର ମତୋ ଇଓରୋପକେ ଭାଲୋବେସେହେ ଆର କେ ? ବିଶ ଶତକେର ପ୍ରଥମ ଦିକେ ଯେ-ବାଙ୍ଗଲି ମୁବକ ଛିଲୋ, ତାର ମତୋ ଇଓରୋପକେ ଭାଲୋବାସବେ ଆର କେ ?

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ତୋଳପାଡ଼ ତୁଳନେନ ବାଡିତେ । ସବ ଓଲୋଟ-ପାଲୋଟ ହିଁ ଯେ ଗେଲୋ । କିନ୍ତୁ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଡି ଉତ୍ତରୋଳ । ଫିରେ ଏମେହି ତିନି ଆମାଦେର ଗାର୍ହିଷ୍ୟ ସବସ୍ଥାର ସଂକାର-ସାଧନେ ଉଠେ-ପ'ଡ଼େ ଲାଗିଲେନ । ସବଦିକେ ତାର ମନ, ଚାରଦିକେ ତାର ଦୃଷ୍ଟି । ଫାର୍ନିଚାରେ ଭିନ୍ନ ଗେଲୋ ବାଡି । ଟେବିଲ ବ'ସେ ଖାଉୟା ଚାଇ । ବାଡିତେ ଏକଟା ଭଦ୍ରଗୋଛେର ଭଦ୍ରଯିଂକମ ନା-ଥାକଲେ କି ଚଲେ ? କେଉ ଏକ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ଏକଟୁ ମୟଳା କାପଡ଼ ପ'ରେ ଥିବେଛେ କି ରଙ୍ଗେ ନେଇ । କୋନୋ ଆସବାବ ସାମାନ୍ୟ ଏକଟୁ ଥାନଚୂତ ହେବେଛେ କି ତିନି ଛୁଟିଲେନ ସେବ ବାଡିତେ ଆଶ୍ରମ ଲେଗେଛେ । ମନେ ହୟ, ଇଓରୋପୀୟ ଜୀବନେର ବାଇରେ ସୌଷ୍ଠବେ ତାର ଚୋଥ ଏକଟୁ ଝଲସେ ଗିଯେଛିଲୋ । ଏ-ବିଷୟେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାର ସତ୍ତରେ ବରରେ ଲେଖା ବିଲାତ୍ୟାତ୍ରୀର ପତ୍ରେ ବଡ଼ୋ ଚମକାର ଲିଖେଛେ । ଆମରା—ଯାଦେର ସବ ସମୟ ଦଶଜନେର ହଟ୍ଟଗୋଲେର ମଧ୍ୟେ ବାସ କରିବେ ହୟ—ବିଲେତେ ଗିଯେ ସଥି ଦେଖି,

ଶୁଣି ଗୋଟୁଳି

ଅନୁମତି ନା-ନିଯିରେ କେଉଁ ସରେ ଚୁକ୍ତେ ପାରେ ନା, ତାତେଇ ମାଥା ଧୂରେ
ଧାୟ ଆମାଦେର । ଉନିଶ ଶତକେ ସତେରୋ ବହର ବୟସେ ଇଓରୋପେ
ଗିଯେ ଯେ-ଛେଲେ ଏଟା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରତେ ପେରେଛିଲୋ, ସେ ତୋ ହବେଇ
ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର । କିନ୍ତୁ ସବାଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନୟ । ବିଶେଷ କ'ରେ,
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଛିଲେନ ନା ।

ଏକ ଆମାର ମା-କେଇ ତିନି ବାଗାତେ ପାରଲେନ ନା । ମାର ରାମା
କରାତେ ତିନି ସଖନ ତୁମୁଲ ଆପଣି ତୁଳଲେନ, ମା ବଲଲେନ ହେସେ :
'କେ ରାଧବେ ତାହ'ଲେ ?'

'ରାଧବେ ! ରାଧବାର ଲୋକେର ଅଭାବ ? ରାଧବାର ଜୟଇ
ତୁମି ଆଛୋ ନାକି ?'

'କିନ୍ତୁ ଆମି କରିବୋ କୀ ? ଦିନ କାଟିବେ କୀ କ'ରେ ?'

'ଦିନ କାଟିବାର ଜୟ ଆବାର ଭାବନା ।'

'ଭାବନା ନା ? କିନ୍ତୁ ନା-କରଲେ ମାନୁଷ ବାଁଚେ ?'

'ଏମନ ଅନେକ କାଜ ଆଛେ, ଯା କରଲେ ବେଶଦିନ ବାଁଚେ ନା ।'

ମା ହାସଲେନ ।—'ଆଜ୍ଞା, ଆଜ୍ଞା, ହେୟଛେ, ତୁହି ଚୁପ କର ତୋ ।'

'କିନ୍ତୁ ବଡ଼ୋ ଖାରାପ ଦେଖାଯ, ଦିଦି । ବିକ୍ରି' ।

'ତୋର ମାନ ସାଯ ?'

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଚୁପ କରଲେନ । ମା ବଲଲେନ, ଏକଟୁ ପରେ :
'ଧାର ଯା ଭାଲୋ ଲାଗେ ଦେ ତାହି କରାବ, ଏହି ଉପର ଆର
କଥା କୀ ?'

ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପୋଶ ହ'ଲୋ । ଚୁକ୍ତିଟା ଏହି ସେ ମା ରାଧୁନ
ତାତେ କ୍ଷତି ନେଇ, କିନ୍ତୁ ତାକେ ଖେତେ ହବେ ଦୁ' ବେଳା ଆମାଦେର ସଙ୍ଗେ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରମାଣି

ଟେବିଲେ ବ'ସେ । ବେଳା ଦୁଟୋର ଆର ରାତ ଏଗାରୋଟାର ତିନି
ଯେ ମୂରାର ଶେଷେ ଏକା ବ'ସେ ଥାବେନ, ଓ-ସବ ଚଲବେ ନା ଆର ।

ଏ-ସବ ସୌର୍ଷ୍ଟିବସାଧନେ ଆମରା ଯେ ଖୁବ ସ୍ଵଚ୍ଛଦ ବୋଧ କରିଲୁମ,
ତା ନାୟ । ଠିକ ଯେନ ସହିଛେ ନା, ଯେନ ମାନାଛେ ନା । ଦକ୍ଷିଣେର ବାରାନ୍ଦାୟ
ଏକ ସେଟ ବେତେର ଚେୟାର-ଟେବିଲ ଏଲୋ : ଗ୍ରୀକେର ସନ୍ଧାୟ ସଥନ ହାଓୟା
ଦେଇ, ଆଡ଼କ୍ଷଟ ହ'ଯେ ଚେୟାରେ ବ'ସେ ସେଇ ଶୁଭ, ମହିନ ଶୀତଳପାର୍ଟିର ଜନ୍ମ
ଆମାଦେର ମନ-କେମନ କରେ । ଆର ଆମୋଫୋନେ ଲାଗୁନ ରଙ୍ଗମର୍ଫେର
ବିଖ୍ୟାତ ଟେନରେର ଗାନ କି ବାଜାତେଇ ହବେ, ଆମି ଘନେ-ଘନେ
ଭାବତୁମ । ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ବିଷୟେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର କତଞ୍ଚିଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ଧାରଣା କୁଡ଼ିଯେ ଏନେଛିଲେନ, ସେଗୁଲି କାଜେ ଥାଟାତେ ଲାଗଲେନ
ପ୍ରବଳଭାବେ । ଆମାଦେର ଆନନ୍ଦ-ବିଧାନେ ତାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଏତ ବେଶ
ଯେ ସତ୍ୟ-ସତ୍ୟ ଆନନ୍ଦ କେଉ ପାଛେ କିମା ତା ଭେବେ ଦେଖିବାର ସମୟ
କଇ ।

କୋନୋ ସନ୍ଧାୟ ତିନି ହ୍ୟାତୋ ଅପର୍ଗୀ-ଦିକେ ନିଯେ ବେରୋତେନ,
କୋନୋ ବିଲିତି ହୋଟେଲେ ଡିନାର ଖେତେ । ବିଲିତି ଖାଦ୍ୟ
ଅପର୍ଗୀ-ଦିର ଝୁଚି ଛିଲୋ ନା, ବିଲିତି ଧରନ-ଧାରନେ ଅନଭ୍ୟାସ
ଛିଲୋ । ପ୍ରକାଶ୍ୟାତାୟ ତିନି ସ୍ଵଭାବତହି ସଂକୁଚିତ । ପ୍ରଥମ ସେଦିନ
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ତାଙ୍କେ ନିଯେ ବେରୋଲେନ, ତିନି ଆପଣି କରଲେନ
ଏକଟୁ ।

‘କାପଡ଼-ଚୋପଡ଼ ପ’ରେ ନାଓ ଚଟ କ’ରେ, ଚଲୋ’, ଲ୍ୟାଜଓଲା
କାଲୋ କୋର୍ଟ୍ୟ ସୁଶୋଭନ, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏକ ସନ୍ଧାୟ ଚମକ
ଲାଗଲେନ ଅପର୍ଗୀ-ଦିକେ ।

ଖୁସ ଗୋଧୁଳି

‘କୋଥାର ?’ ଭୀରୁ ଚୋଥ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିନ ।

‘Let’s go out. ତୋମାର ଆରୋ ବେଳନୋ ଦରକାର ।

You mustn’t be cooped up like that. ଚଲୋ—ଓଠୋ !’

‘କୋଥାଯ ସାଚ୍ଛୋ ?’

‘Spence’s Hotel !’ ଫୁଲିତେ ଶିଷ ଦିଲେନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ।

‘ଆମି କୀ କରବୋ ସେଥାନେ ଗିଯେ ?’

‘କୀ ଆବାର କରବେ ? ଖାବେ, ହାସବେ, ଫୁଲିତ କରବେ ।’

‘ଆମାର ତୋ ଭାଲୋ ଲାଗବେ ନା ।’

‘ଲାଗବେ ନା ? ଲାଗତେଇ ହବେ ! ଏମନି ସରେର କୋଣେଇ
କାଟିଯେ ଦେବେ ନାକି ଜୀବନ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଉତ୍ତର ‘ଦିଲେନ ନା ।

‘ବୀଚାର ମତୋ କ’ରେ ବୀଚିତେ ହବେ ତୋମାକେଓ ! ମିଶିତେ ହବେ
ଲୋକେର ସ୍ଙ୍ଗେ । ବଲିତେ ହବେ । ଚଲିତେ ହବେ । ଖେଲବେ, ହାସବେ,
ନାଚବେ ।’ ଆବାର ଶିଷ ଦିଯେ ଉଠିଲେନ, ଶିଷ ଦିତେ-ଦିତେ ହେସେ
ଫେଲିଲେନ । ‘ନାଚର ନାମେ ଭୟ ପେଲେ ନାକି—ଢାଖୋ ତବେ—’
ହଠାତ୍ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ଜଡ଼ିଯେ ଧ’ରେ ଛୁ’ ପାକ ଓୟାଲଙ୍କ ସୁରଲେନ ।

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ନିଜେକେ ଛାଡ଼ିଯେ ନିଯେ ବଲିଲେନ,
‘ଆଃ !’

‘ଆଃ !’ ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଅବାବ ।

‘କେଉ ଦେଖେ ଫେଲିତୋ ସନ୍ଦି ?’

‘ଦେଖିତୋ । ନାଚ ତୋ ଦେଖିବାରି । ସବାର ସାମନେଇ ତୋ ନାଚ
ପବାଇ ।’

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃତି

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ମାଥା-ଝାକୁନି ଦିଯେ ଏକଟୁ ଦୂରେ ସ'ରେ ଗେଲେନ ।—
‘ତୁ ମଧ୍ୟାଓ—ଆମି ଧାବୋ ନା ?’

ଏକଟୁ ସମୟ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ତାକିଯେ ରଇଲେନ ମୁଖ ଚୋଥେ ।
‘ବାସନା ତାଁର ଚୋଥେ ଜ'ଲେ ଉଠିଲୋ ଶିଖାର ମଜେ । ‘Ah, you
are pretty !’ ନରମ, ଭାଙ୍ଗ-ଭାଙ୍ଗ ଗଲାଯ ବ'ଲେ ଉଠିଲେନ । ତାରପର
ଛୁଟେ ଗିଯେ ଦୁ’ ହାତେ ଜାପଟେ ଧ'ରେ ନିବିଡ଼ ଚୁଷନ କରିଲେନ ମୁଖେର
ଉପର । ରହୁଷରେ ବଲିଲେନ, ‘Do you love me ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଅସହାୟଭାବେ ବଲିଲେନ ଲାଗଲେନ, ‘ଛାଡ଼ୋ, ଛାଡ଼ୋ,
ଛାଡ଼ୋ !’

କିନ୍ତୁ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବୋଧହୟ ଶୁଣିଲେନ : ‘ଆରୋ, ଆରୋ,
ଆରୋ !’ ଚୋଥେର ଉପର, ମୁଖେର ଉପର, ଗଲାର ଉପର ବାର-ବାର ଚୁଷନ
କରିଲେ ଲାଗଲେନ, ଆର ଫାଁକେ-ଫାଁକେ ବଲିଲେନ ଲାଗଲେନ : ‘Do
you love me ? Do you love me ?’ “ଅଣିବୁ”

ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଜୟ, ଚୁଷନ-ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ତାଁର ଶାନ୍ତ, ନୀଳ ଚୋଥ
ମେଲେ ସ୍ଵାମୀର ‘ମୁଖେର ଦିକେ ତାକିଯେ ରଇଲେନ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ବଲିଲେନ ଉଚ୍ଚସ୍ଥରେ, ଶ୍ରୀକେ ପ୍ରବଳ ଝାକୁନି ଦିଯେ : ‘Say ! Say
you love me. I will kill you if you say you dont’.

ହଠାତ୍ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଯେନ ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲୋ । ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଲିଲେନ,
‘କରିଛୋ କୀ ? ଛାଡ଼ୋ !’

କଲ୍ୟାଣକୁମାରେରେ ଯେନ ସଞ୍ଚିତ ଫିରେ ଏଲୋ । ସଜ୍ଜିର ଦିକେ
ତାକିଯେ ଗନ୍ଧୀରଭାବେ ବଲିଲେନ : ‘ଚଲୋ—ଦେଇ ହ'ରେ ଧାଚେହେ !’

ଏ-ରକମ ଛୋଟୋଖାଟୋ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖା ଯେତୋ ପ୍ରାୟଇ । ଶାନକାଳ

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଧୂଳି

ମସରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବିଶେଷ ସତର୍କ ଛିଲେନ ନା, ଚୋଥେ ପଡ଼େଇଁ
ଆମାଦେର ଅନେକେବେଳେ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଲଜ୍ଜିତ ହତେନ ନା ମୋଟେଓ ।
କିସେର ଲଜ୍ଜା ? ଅମନ ଭାଲୋବାସା କି ସୋଜା କଥା ? ଅମନ
ଭାଲୋବାସତେ କ'ଜନ ପାରେ ? ପ୍ରେମ ଅମନ ପ୍ରବଳ ବ'ଲେଇ ତୋ
ଅମନ ଅସଂ୍ୟତ । ତାର ବାସନାୟ ଏମନ ଧାର, ତାର ସମସ୍ତ ଭିତରଟା
ଯେନ କ୍ଷ'ଯେ ଯାଚେ । ଦ୍ଵୀକେ ତିନି ଭାଲୋବାସେନ ଉନ୍ମତ୍ତେର ମତୋ—
ଆମାନୁଷିକ, ହିସ୍ତ ଉଡ଼ାପ ନିୟେ । ଥେକେ-ଥେକେ ଛୁଟେ ଆସେନ
ଅପର୍ଗାର କାଛେ । ସାରାଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଲକ୍ଷ ଅଛିଲାଯ ତାକେ ଲକ୍ଷବାର
ଡାକେନ । ଭାଲୋବାସେନ ଅପର୍ଗାର ଶରୀର, ତାର ଶରୀରେର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ସେଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କାଛେ ଦାସତ ତାର । ସେଇ ପ୍ରତିମାର ତିନି
ପୁରୋହିତ, ସେଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉଷ୍ଣ ଗୋଧୂଳି-ସଂଘରେ ମାତୃପିଯାଙ୍ଗୀ
ଶିଶୁର ମତୋ ତିନି । ଏଇ ବିରାଟ ପୁରୁଷେର ମନଟା ଯେନ ଶିଶୁର ଘନ ।
ତାର ଭାଲୋବାସାର ବାସନାର ତୃପ୍ତି ନେଇ । ଅନୁହୀନ ବ୍ୟାକୁଲତା,
ଶାନ୍ତିହୀନ ପ୍ରେମ ।

ମାୟଥାନ ଥେକେ, ଆମାଦେର ସର୍କ ବାରାନ୍ଦାର ଆଭା ଗେଲେ
ଭେଙେ । ଆମାଦେର ସେଇ ମୁନ୍ତାୟିତ ସନ୍ଧ୍ୟାଗୁଲିକେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ନିଜେ ନା-ଜେନେ ଟୁକରୋ-ଟୁକରୋ କ'ରେ ଭେଙେ ଦିଲେନ—ଯେମନ କେଉ
ଛିଁଡ଼େ ଫେଲେ ଅଜାଣେ, ହାତେର ଏକ ଭଙ୍ଗିତେ, ବହଦିନ ଧ'ରେ ତୈରି
ସୂକ୍ଷମ, ଜାଟିଲ ମାକଡ଼ଶାର ଜାଲ । କୋମୋ ସନ୍ଧ୍ୟାୟ ତିନି ଅପର୍ଗା-ଦିକେ
ନିନ୍ଦା ବାଇରେ ଗେଛେନ, କୋମୋ ସନ୍ଧ୍ୟାୟ ତିନି ମାଯାକେ ଇଂରିଜି
ଆକ୍ଷେପଣ ଶେଖାଚେନ—କି ଆମାକେ ପ'ଡ଼େ ଶୋନାଚେନ ବ୍ରାଉନିଂ ।
ରାଗ କରତେ ପାରି ନା, ତାକେ ବଡ଼ୋ ବେଶ ଭାଲୋବାସି ସେ ।

ଶୁମ ର ଗୋଧୁଳି

ଶା-କିଛି ତିନି କରେନ, ତା-ଇ ସାତେ ଭାଲୋ ଲାଗେ, ତାରାଇ ଚେଟୀ କରି ପ୍ରାଣପଣ । କିନ୍ତୁ ମନ କି ଶାସନ ମାନେ ? ମନ ତୋ ଚାଯ ଦେଇ ଦୁଇ ବାରାନ୍ଦାର ଶାନ୍ତ, ନିବିଡ଼ ସଞ୍ଚିଲନ, ମୃଦୁ ହାସିର ଚେଉ-ତୋଳା, କଥା ସେଖାନେ ବ'ରେ ପଡ଼େ ଚୁପେ-ଚୁପେ, ଶିଶିରେର ମତୋ । ଏକ-ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟାଯ ହାଓଯା ଓଠେ ଉତ୍ତଳ ହ'ଯେ, ମନ ବସେ ନା ଆର କୋଥାଓ । କଥିନୋ ମାୟାର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ଚୋଖୋଚୋଥି ହୁଯ—ଆର ଆମରା ଦୁ'ଜନେଇ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଚୋଥ ମରିଯେ ନିଇ, ସେନ ଭୟ ପୋଯେ ।

ମାୟାକେ ଆମି କି କିଛୁ ବଲତେ ଚେଯେଛି ? ମାୟାକେ ଆମି କି ଚେଯେଛିଲୁମ—ପ୍ରେମିକ ସେମନ କ'ରେ ପ୍ରିୟାକେ ଚାଯ ? କେମନ କ'ରେ ବଲି, ବଡ଼ୋଇ ଛେଲେମାନୁସ ଛିଲାମ । ଶୁଦ୍ଧ, ମନେର ମଧ୍ୟେ ସେନ ଅଷ୍ପଟ ଏକଟା ବ୍ୟଥା । ଆମି ସେ ତାକେ ଚାଇ, ଏଇ କଥାଟା ନିଜେର ମନେ ସ୍ପଷ୍ଟ କ'ରେ ବଲବାର ସାହସ ଛିଲୋ ନା । ଆମି ଭୀର, ଆମି କବି । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୂର, କବିତା ପଡ଼େଛିଲୁମ । ପଡ଼େଛିଲୁମ ଶେଲି, ଆଉନିଂ, ସୁଇନବନ' । ଆମାର ପ୍ରିୟାକେ ଆମି ଖୁଜେ ପେଯେଛିଲୁମ କୋଥାଯ—ରାତ୍ରିର କୋନ ଅନ୍ଧକାର ତୋରଣେ, ତାରାମଯ ଚଢ଼ାଯ । ଆଜପ୍ରତିଥି—ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆଲୋଯ ସଥନ ଅତୀତେର ଛାଯାଗୁଲି ଦୀର୍ଘ ହ'ଯେ ପଡ଼ିଛେ ଆମାର ମନେ—ଆଜପ ଆମାର ଜୟ ଆକାଶେର ଶୁଦ୍ଧ ତାରାଇ ବଢ଼ିଲେ ।

କ୍ଷୋଭ କରି ନା, ସବ ସାର୍ଥକ । ପ୍ରେମ କି ମହଜେ ହାରାଯ । ଏଥିନୋ ମାରେ-ମାରେ ମନେର ଜାନଲା ଖୁଲେ ସାଯ, ରାତ୍ରିର କାଳେ ଆକାଶେ ତାରାର ଆଲୋର ସୋନାଲି ଲେଖାଯ ଫୁଟେ ଓଠେ କଥା । ଆମି ତାକିଯେ ଆଛି ଚୁପ କ'ରେ । ସୁଖ—ହଁୟା, ଏ-ଓ ଏକ ରକମେର

ଖୁମର ଗୋଧୁଲି

ହୁକ୍ତ ବଇକି । ତୋମରା ସାରା ବୀର, ସାରା ଯୋଦ୍ଧା, ସାରା ଜୟୀ,
ତୋମରା ଏ-ମୁଖ ବୁଝବେ ନା ।

କିନ୍ତୁ ସେଇ ସମୟେ—ସେଇ ସମୟେ ବୁକେର ଭିତରଟା ମାରେ-ମାରେ
ଟମ୍ପଟନ କ'ରେ ଉଠିବେ । ଅପର୍ଗା-ଦି ଛିଲେନ ଆମାଦେର ମାର୍ବଥାନକାରୀ
ସତ୍ତ୍ଵ, ସେଇ ସେତୁ ଭେଣେ ଛିଲେନ ଥର ବନ୍ଧାର ମତୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ।
ହୁର ଯେନ କେଟେ ଗେଲୋ, ଛିଟକେ ପଡ଼ିଲୁମ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର
ଗ୍ରାସ କ'ରେ ନିଲେନ; ଆମାଦେର ସବାଇକେ ଗ୍ରାସ କ'ରେ ନିଲେନ ।
ନମ୍ବନ୍ତ ବାଡି ଭ'ରେ ଶୁଧୁ ତିନି । ସର୍ବତ୍ର ତିନି ଆହେନ, ସବ ସମୟ ।
ତାକେ ଅତିକ୍ରମ କରେ ନିଜେର ଜୀବନ ଦଥଳ କରିବେ ପାଇଁ, ଏମନ
ମତା କି ଆମାର !

ଆର କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଥେକେଓ ଗେଲେନ । ପ୍ରୋଫେସରି ତାର ହାତେର
ମାଛେ ଏଲୋ ଅନେକଶୁଳି—ଏକଟାଓ ପଛନ୍ଦ ହୟ ନା । ଚାକରିର
ଏତ ଗରଜଇ ବା କିମେର । ବାବା ବଲେନ ମାରେ-ମାରେ:
ଯେ-କୋନୋଟାଯ ଦୁକେ ପଡ଼ୋ ନା, ଭାଲୋ ଆର-ଏକଟା ହ'ତେ
ତକ୍ଷଣ !’ ନା—କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମାଥା ନାଡ଼େନ । ମନେର ମତୋ
ଗାଜ ନା-ପେଲେ କେନ କରବେନ ? କିଛୁଦିନ ନା-ହୟ ବିଶ୍ରାମହି
ରଲେନ ବାଡି ବ'ସେ ।

বিনয়েন্দ্র ঘোষ সিবিলিয়ান। কল্যাণকুমারের বন্ধু। বিলেতে আলাপ, দেশে ফেরেন এক জাহাজে। কল্যাণকুমারের শেষের দিককার চিঠিপত্রে মাঝে-মাঝে আমরা এই বিনয়েন্দ্রের উল্লেখ পেয়েছিলুম। একবার একটা ছবিও এসেছিলো—দু'জন একসঙ্গে। ছোটোখাটো মানুষ, পাঁচলা একটু গোঁফ, সরল মুখশ্রী—বিনয়েন্দ্র ঘোষ। হাসিখুশি সহজ স্বভাব—ছবি দেখে আমার তা-ই মনে হয়েছিলো। পরে যখন ভদ্রলোককে দেখলুম—কারণ কলকাতায় তিনি মাঝে-মাঝে আসতেন—সে-ধারণা বদলাতে হয়নি। তাঁকে দেখেছিলুম মনুষ্যচরিত্রের সেই বিরল একটা দৃষ্টান্ত, যার মধ্যে কোনো অসাধারণত্বের অভাব পুরিয়ে নেয়। তাঁকে দেখেছিলুম মনুষ্যচরিত্রের সেই বুদ্ধির কোনো অসামাজ্য গুণ কি ব্যক্তিত্বের কোনো মোহময় আকর্ষণ না-নিয়েও সবাইই প্রিয় হ'য়ে ওঠবার ক্ষমতা তাঁর ছিলো। বিনয়েন্দ্র ছিলেন অসাধারণরকম সাধারণ, ভালো অর্থে। মানে, তাঁর সাধারণত এমন সম্পূর্ণ ছিলো যে এ-পৃথিবীতে সেটাই অসাধারণ।

মাত্র বাইশ বছর বয়স—মুখের ভাবটা তখনো নরম, কাঁচা। শুভু রসিকতা করেন, শুভু হাসেন। কল্যাণকুমার, বলতে গেলে, তাঁকে আন্ত গিলে ফেলতেন। আর বিনয়েন্দ্রের তাতেই যেন মজা।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

କଥନୋ ବନ୍ଦୁର ସଙ୍ଗେ ତର୍କ କରେନ ନା, ନୈର୍ଯ୍ୟକ୍ରିକ ବିଷୟେ
ଏକେବାରେଇ ତା'ର ଉଦ୍‌ସାହ ନେଇ । ଉପର୍ଚିତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନିମ୍ନେଇ ବଡ଼ୋ
ବେଶ ବ୍ୟାପୃତ ।

ଏକଦିନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲଲେନ : ‘ଅପର୍ଗା, ବିନ୍ୟ ବଲଛିଲୋ—
ତୋମାର ଶ୍ରୀର ସଙ୍ଗେ ତୋ ପରିଚୟ ହ’ଲୋ ନା । ଏ ତୋମାର ଭାବି
ଅନ୍ୟାଯ—କେନ ଲୁକିଯେ ଥାକେ ?

‘ଲୁକିଯେ ଥାକି କୋଥାଯା ?’

‘ତବେ ବିନ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ କେନ ତୁମି ଆଲାପ କରୋ ନା ?’

‘ଆମି କୌ-ଆଲାପ କରବୋ ଓହି ସଙ୍ଗେ ?’

‘ଥ୍ରିମେ ବଲବେ, ଆଜ କୀ ଗରମ । ବିନ୍ୟ ବଲବେ ତାର ଉତ୍ତରେ,
କାଳ ଏକ ପଶଳା ବସି ହେଯେଛିଲୋ । ତୁମି ବଲବେ, ଏ-ବଚର ବସିଟା
ଯେନ ଭାଲୋ କ’ରେ ହ’ଲୋଇ ନା । ତାରପର—’

ଅପର୍ଗା-ଦି ବ’ଲେ ଉଠିଲେନ, ଏକଟୁ ହେସେ : ‘ଥାମୋ !’

‘ଆମାର ବନ୍ଦୁଦେର ସଙ୍ଗେ ତୁମି ଆଲାପ କରବେ ନା, ତା କି ହୟ ?
ତାହାଡ଼ା, ତୁମି ଏତ ସୁନ୍ଦର—ତୋମାକେ ବିଯେ କରନ୍ତେ ପାରେନି ବ’ଲେ
ତୋମାକେ କି ଦେଖନ୍ତେ ପାବେ ନା ଅନ୍ତେରା ?’

‘କୀ ଯା-ତା ବଲୋ !’

‘ତୁମି ଏତ ସୁନ୍ଦର, ଅପର୍ଗା, ତୁମି ଏତ ସୁନ୍ଦର ! ତୋମାର ରୂପ
କି ଲୁକିଯେ ରାଖିବାର ? ଦେଖନ୍ତେ ଦାଓ, ସକଳକେ ଦେଖନ୍ତେ ଦାଓ !’

‘କୀ ବାଜେ— !’

‘କିନ୍ତୁ କଥାଟା ସତି, ଅପର୍ଗା ! ବ’ଲେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଉଚ୍ଚସ୍ଵରେ
ହେସେ ଉଠିଲେନ ।

ଥୁମର ଗୋଥୁଲି

(କଳ୍ପାଣକୁମାର ଛାଡ଼ିଲେନ ନା, ସନ୍ଦୂକେ ଇନଟ୍ରୋଡ଼ିଟ୍ସ କ'ରେ ଦିଲ୍ଲୀନ
ଶ୍ରୀର ସଙ୍ଗେ ଆମି ଉପହିତ ହିଲୁମ ସେଥାନେ । ନିଚେର ତଳାୟ,
କଳ୍ପାଣକୁମାରେର 'ଡ୍ରୁଇଂରମେ' । ସରଟା ନିତାନ୍ତଇ ସାଜାନୋ-ଶୁନାନୋ,
ନିତାନ୍ତଇ ବିଜାପନ । ଅବ୍ୟବହତ ଓ ଅବ୍ୟବହାର । ଏକଟା
ଶୋଫାର କୋଣ ସେମେ ଅପର୍ଗା-ଦି ବସିଲେ । ସାଥର ଦିକେ ଏକଟୁ
ଝୁକେ ସମ୍ପଦ ମୁଖ ହାସିତେ ଉଚ୍ଛଳ କରେ, ଦେଲେ ଶିଭଲାରିର
ଶୁରେ ବିନ୍ଯୋନ୍ଦ୍ର ବଲାତେ ଲାଗିଲେ :

'ମିସେସ ଚୌଥୁରୀ, ଆପନାର ସଙ୍ଗେ ପରିଚିତ କ'ରେ ଧନ୍ୟ ହଲୁମ ।
ମୁଖୋମୁଖୀ ଏହି ଆପନାକେ ପ୍ରଥମ ଦେଖେଛି, କିନ୍ତୁ ଆଭାସେ ବଲକେ
ଆପନାକେ ଦେଖେଛି ଆଗେଓ, ଆପନି ଅବଶ୍ୟ ତା ଜାନେନ ନା ।
କଳ୍ପାଣଟା ଏମନ ସ୍ଵାର୍ଥପର—ସନ୍ଦୂଦେର କାହେ ଦିନିୟ ସୁବିଧେମତୋ ଭୁଲେ'
ଥାକେ ସେ ଓର ଏକଜନ ଶ୍ରୀ ଆହେ । ଅଣ୍ଟାଯ ନା ?'

ଅପର୍ଗା-ଦି ହେସେ ବଲିଲେ, 'ଆପନି ତୋ ଆମେନ ପ୍ରାୟଇ ।'

'ମେଇ ତୋ ଦୁଃଖ, ମେଇ ତୋ ଆରୋ ବେଶ ଦୁଃଖ । ପ୍ରାୟଇ ଆସି,
କିନ୍ତୁ ଆପନାର ଦର୍ଶନ ଏତ ବିରଳ ।'

'ଦୁଃଖଟା ବିଶ୍ଵାସ କରା ଶକ୍ତି', ଅପର୍ଗା-ଦି ହାସିଲେ, 'ମାଧେ-ମାଧେ
ଏମନ ହାସିର ରୋଲ କାନେ ଏସେ ପୌଛ୍ୟ ।'

'ମେ-ଓ ଆପନାର ସ୍ଵାମୀର । ଅମନ ପ୍ରାଣ-ଖୋଲା ହାସି କି
ଆମି ହାସିତେ ପାରି ।'

ଏହି ପର ସାଧାରଣରକମ ଆଲାପ ଚଲିଲୋ—କୋଥାଯ ଥାକେନ
ଏଥାନେ, ଚାକରି କେମନ ଲାଗିଛେ, ମର୍କସଲେ ଥାକବାର ସୁବିଧେ ଆର
অସୁବିଧେ—ଏହି ସବ । ଓଏମରେଇ କାହାକାହି । ତାରପର ଅପର୍ଗା-ଦି

ଶୁସ ଗୋଧୁଳି

ବଲଲେନ : ‘ଆନେକ ମିଷ୍ଟି-ମିଷ୍ଟି କଥା ଶୋଭାଲେନ—ଏହାର ଏକଟୁ ମିଷ୍ଟିମୁଖ କରନ ।’

ବ’ଲେ ଉଠେ ଗେଲେନ ଜଳଯୋଗେର ଆୟୋଜନେ ।

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏତକଣ ଏକଟି କଥାଓ ବଲେନନି । ବୋଧହୁ ପରୀକ୍ଷା କରଛିଲେନ—ଆମାର, ଅନ୍ତତ, ତା-ଇ ମନେ ହେଁଲେ—ଅପର୍ଗା ସ୍ଵାଧୀନଭାବେ ଅନାତ୍ମୀୟ ପୁରୁଷେର ସଙ୍ଗେ ଆଲାପ କରାତେ ପାରେ କିନା । ପରୀକ୍ଷାଯ ଅପର୍ଗା-ଦି ଭାଲେଇ ଉଠିଲେନ । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏକବାର ଦେଖିଲେନ ବନ୍ଦୁକେ, ଏକବାର ତ୍ରୀକେ—ଆର ବାଁକା ଢୋଟେ ମିଟିମିଟି ହାସିଲେନ । ଆମୋଦେର ହାସି, କିନ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧ ଆମୋଦେର ? କୀ ଜାନି, ଆମାର ଯେବେ ତାଲୋ ଲାଗେନି ।

ବିନ୍ୟୋନ୍ଦ୍ର ଚ’ଲେ ଯାବାର ପର ସିଗାରେଟ ଧରାତେ-ଧରାତେ କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାର ହଠାତ୍ ବଲେନ :

‘How did you like my friend ?’

‘ବେଶ ତୋ ।’

‘ବେଶ, ନା ? ବେଶ ।’ ହଠାତ୍ ଏକଟା ଅନ୍ତୁ ହାସି କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାରେର ମୁଖେର ଉପର ରେଖା ଏଁକେ ଦିଯେ ଗେଲୋ ।—‘^{She} He has a
pretty face, eh ?’

‘ହଁଁ, ବେଶ ମିଷ୍ଟି ଚେହାରା ।’

‘ମିଷ୍ଟି !’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମାତ୍ରା ଛାଡ଼ିଯେ ହେଁ ଉଠିଲେନ ଏବାର,
‘ମିଷ୍ଟି ଚେହାରା, ମିଷ୍ଟି କଥା, ମିଷ୍ଟି ମୁଖ । ଏକଟୁ ମିଷ୍ଟିମୁଖ ନା-କରାଲେ
କି ଚଲେ !’

ଅପର୍ଗା-ଦି ପ୍ରଶ୍ନଭରା ଚୋଖ ତୁଳିଲେନ : ‘କୀ ବଲଛୋ ?’

ধূম র গোধূলি

‘শৈমন হঠাতে অসংগতরকম হেসেছিলেন, তেমনি হঠাতে অসংগত-
রকম গভীর হ’য়ে গেলেন কল্যাণকুমার। সিগারেটে টান দিয়ে
বললেন : ‘সত্যি, ভারি ভালো ছেলে বিনয়। I like him. I
like him very much. He is my friend. I like
him.’ যেন অন্য-কোনো কথা ভাবতে-ভাবতে অকারণে
কথাশুলির পুনরাবৃত্তি করতে লাগলেন।

অপর্ণা-দি বললেন, ‘ওঠো, বেলা হ’লো। স্নান করবে না ?’

‘বিনয়কে আরো ঘন-ঘন আসতে বলবো। ওকে তোমার
আরো বেশি ভালো লাগবে, দেখো।’ আর, একটু পরে,
অসংলগ্নভাবে কল্যাণকুমার বললেন, ‘মিষ্টি ও খুব ভালোবাসে।’

বিনয়েন্দ্রের আনাগোনা চলতে লাগলো। কথনো এসে
মায়াকে বলেন কোকো বানিয়ে দিতে, তার সঙ্গে দীর্ঘ সূক্ষ্ম
আলাপ করনে বেশভূতার হালফ্যাশন নিয়ে। সে-আলাপ
অত্যন্তই পারিভাষিক, আমার সাধ্য ছিলো না তাতে যোগ দিতে
পারি। মেরেদের কাপড়-চোপড় বিনয়েন্দ্র বুবতেন। তার মাত্রা,
মাপ, রং, ছন্দ—এ-সব বিষয়ে আশ্চর্য পরিষ্কার তাঁর ধারণা,
এমনকি, উন্মাদনীশক্তিও ছিলো একটু। আর মায়া শুনতো
মুঢ় হ’য়ে। যদিও কার্যত হ’য়ে উঠতো না সব সময়, এ-বিষয়ে
থিওরিগত উৎসাহের অভাব ছিলো না তার।

কথনো বা আমাকে একা পেলে কিংবা আর কাউকে
না-পেলে, বিনয়েন্দ্র আমার সঙ্গেই আলাপ জুড়ে দিতেন—প্রারিসের
কাফের গল্প, বাথ, ভিয়েনা, ভিনিস। তাঁর বর্ণনায় গভীরতা

ଖୁମର ଗୋଖୁଲି

ଛିଲେ ନା । ଅନେକ-କିଛୁଇ ଚୋଥ ଦିଯେ ଦେଖେଛେ, ମନ ଦିଯେ କିଛୁଇ ଢାଖେନନି । ତୁ ଭାଲୋ ଲାଗତୋ ଆମାର । କଳ୍ପାଣିରୂପାରେ ଚାହିତେ ଅନେକ ବେଶ ଗଲିଥୁଜି ସୁରେଛିଲେନ ତିନି, ଆର ତାଙ୍କ ଭାସା-ଭାସା ବର୍ଣନାର ଫାଁକଗୁଲି ଆମି ଆମାର କଲନା ଦିଯେ କ'ରେ ନିତେ ପାରନ୍ତୁ ।

ଚମତ୍କାର ମାନୁଷ ବିନ୍ଦୁରେ । ସେଇ ଧରନେର, ଯାରା ତରତର କ'ରେ ବ'ଯେ ଚ'ଲେ ସାଯ ଜୀବନେର ଉପର ଦିଯେ, ଯାଦେର ମର ଭାବନାର ବାଧା ରଚନା କରେ ନା କଥନୋ । ସୁଧୀ ହୋଇ ତାଦେର ନିୟତି । କଲନାର ଅଭିଶାପ ନେଇ ତାଦେର ଉପର । ଆମାର ବିଶାସ, ବିନ୍ଦୁରେ ଏଥନୋ, ବେଁଚେ ଥାକାର ଭାର ଏତଦିନ ଧ'ରେ ବହନ କରିବାର ପରେଓ, ଏଥନୋ ସୁଧୀ, ସେଇ ବାଇଶ ବଚର ସବସେ ଯେମନ ଛିଲେନ । କେନନା ଜୀବନେର ଭାର ଅନୁଭବ କରିବାରଇ ସେ ତାଙ୍କ ଜୟଗତ ଅକ୍ଷମତା । ତୋଳା ସାଯ ନା ଏମନ ମାନୁଷ ତିନି ନନ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ମନେ ହ'ଲେ ଏଥନୋ ଭାଲୋ ଲାଗେ ଆମାର । ଭେବେ ଦେଖଛି, ତାଙ୍କ ମତୋ ଲୋକେର ସଂଖ୍ୟା ପୃଥିବୀତେ ଆରୋ ବେଶ ହ'ଲେ ପୃଥିବୀଟା ବସିବାରେ ଆରୋ ଏକଟୁ ଯୋଗ୍ୟ ହ'ତୋ । ବହକାଳ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ନେଇ । କିନ୍ତୁ ଥବର୍ କାନେ ଆସେ, ବାକିଟା ଅନୁମାନ କରାତେ ପାରି । ରିଟାଆର କ'ରେ ଆଛେ କାଲିମ୍ପଂ-ଏ ବାଡ଼ି କ'ରେ । (ଚାକରିର ସମୟ ଯେମନି ପ୍ରତାପ, ଚାକରି ଖତମ ହ'ଲେ ତେମନି କେନ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହ'ଯେ ସାଯ ଆଇ. ସି. ଏସ୍.ରା, କେଉ କି ଜାନେ ?) ମାଥାଯ ଟାକ, ବପୁ ବେଡ଼େହେ ଆୟତନେ, ବାଗାନ କରେନ, ରେଡ଼ିଓ ଶୋନେନ, ଆର ପଡ଼େନ ଏମନ ବହି, ସା ଇଂରେଜ ଭାଷାଲୋକ ପଡ଼େ; ସାତେ ଖୁନେ ଧରା ପଡ଼େ ଶେ ପାତାଯ,

ধূসুর গোধূলি

কি শেষ পাতায় শাখ বাজে, আর যাতে আগাষ্ঠোড়াই
ধ'রে নেয়া হয় যে বিবাহ আর সন্তানের জন্মের মধ্যবর্তী
আর-কোনো প্রক্রিয়া নেই। স্বর্থে আছে তান, স্বর্থে থাকুন।

বিনয়েন্দ্রের সঙ্গে আর-একজনকে কি মনে পড়ে না ?
কিন্তু সে তো নয় ; যাকে আমি জানত সে তো নয়।
সে নেই, কোনোখানে নেই—এক আমার মনের মধ্যে ছাড়া।
আমার মনে, আমার স্মরণে। আমার আকাশে, আমার
রাত্রিতে, আমার ব্যথায়, আমার কবিতায়।

এক বিকেলে আড়ডা জমেছে নিচের ঘরে। কল্যাণকুমার
আর বিনয়েন্দ্র। অপর্ণা-দি এলেন। পরনে শান্তিপুরি শাড়ি,
মুখে-চোখে বৈকালিক স্বানশেষের প্রসাদ। কিছুক্ষণের জন্যও
সে-সভায় তিনি উপস্থিত থাকেন এটা তিনি জানেন স্বামীর ইচ্ছা
ব'লেই, নয় তো নিজের ইচ্ছার উপরেই যদি তাঁকে ছেড়ে দেয়া
হ'তো, তবে তিনি সে-সময়টা কাটাতেন ঘরকন্নার কাজে, কিংবা
মা-র সঙ্গে, মায়ার সঙ্গে গল ক'রে। কিন্তু নিজের কোনো ইচ্ছাকে
আমলের মধ্যেই আনতেন না অপর্ণা-দি। স্বামীই তাঁর জীবনের
কেন্দ্র।

বিনয়েন্দ্র তাঁকে দেখে, তাঁর মুখের দিকে একটু তাকিয়ে থেকে
ব'লে উঠলেন : ‘ও, আপনি !’

‘আপনাদের আলাপে বাধা দিলুম বুঝি ?’

‘না, তা-নয়। আমি যে চমকে উঠছিলুম তা অন্য কারণে।
শুনলে হাসবেন।’

ଶୁମର ଗୋଧୁଲି

‘ବେଶ ତୋ, ହାସିର କଥାଟାଇ ଶୋନା ଯାକ ।’

‘ସତି ବଲତେ’, ଚାପା ହାସିତେ ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ରେ ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ
ହଲୋ, ‘ଆମାର ମନେ ହଲୋ ସେଣ ହଠାଏ କୋନୋ ଦେବୀ ଏଲେବେ
ଘରେ ।’

କଥାଟା ଶୁନେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଶ୍ରୀର ଉପର ଦୃଷ୍ଟି ନିବନ୍ଧ କରଲେନ ।
ଅନେକଙ୍କଣ ଧରେ ଦେଖଲେନ ତାଙ୍କେ । ‘Ah, really !’ ବଲତେ-
ବଲତେ ତାର ଠେଟ ଉପରେର ଦିକେ ଏକଟୁ ବେଁକେ ଗେଲୋ,
‘Really ! ସତି, ଅପର୍ଗା—it’s simply absurd to be so
beautiful.’

ଲଜ୍ଜିତ, ଆରକ୍ତ ଅପର୍ଗା-ଦି କୋନଦିକେ ତାକାବେନ ଭେବେ
ପେଲେନ ନା ।

‘I say, ବିନ୍ୟ’, ହାଲକା ଫୁର୍ତିର ଧରନେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ବଲଲେନ, ‘I say, you ought to have been a poet.
So you took her for a goddess !’ ବଲତେ-ବଲତେ ହାତୁ
ଚାପଡ଼େ ହେସେ ଉଠଲେନ ।

ହାସିଟା ଏକଟୁ ବେଥାଗ୍ନା । କିନ୍ତୁ କାରୋ ମନେଇ କିଛୁ ଲାଗଲୋ ନା,
କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଧରନଇ ଏହି । ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ବଲଲେନ, ‘ଆରୋ ଅନେକ
ଭାଲୋ-ଭାଲୋ କଥା ଆମାର ବଲବାର ଛିଲୋ, କିନ୍ତୁ ସନ୍ଦେହ କରେଛି
କଲ୍ୟାଣ ଠାଟା କରଛେ ।’

‘ତା ଛାଡ଼ା’, ଅପର୍ଗା-ଦି ନିଜେକେ ସାମଲେ ନିଯେ ବଲଲେନ,
ସେଥାନେ-ସେଥାନେ ସବ ବଲେ ଫେଲବେନ ନା, ସଥାନେର ଜଣ୍ଯ ହାତେ
ଥାଥବେନ କିଛୁ ।’

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

‘ଆମି କି ଅସଥାନ୍ତାନେ ବଲେଛି ନାକି ?’

‘ସେଟାଓ କି ଆମାକେ ବ’ଲେ ଦିତେ ହବେ ?’

‘ଆମାର ବାଚାଲଭାଯ ଯଦି କୁଣ୍ଡ ହ’ଯେ ଥାକେନ, ତାହ’ଲେ ମାୟା କ’ରେ
ଆମାର ମୁଖ ବନ୍ଦ କରାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ ।’

ଅପର୍ଗା-ଦି ମୁଖ ଢିପେ ହେସେ ବଲାଲେନ, ‘ସେ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ହଚ୍ଛେ । ମାୟାକେ
ବ’ଲେ ଏସେଛି ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହଠାତ୍ ବ’ଲେ ଉଠିଲେନ : ‘ଆହଁ ! ତୁମି ତୋ
ଆବାର ମିଷ୍ଟି ଭାଲୋବାସେ, ବିନ୍ୟ ।’

‘ତା ନିଯେଇ ତୋ ତୋମାର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ଚିରନ୍ତନ ଫିଯୁଡ ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଅପର୍ଗା-ଦିର ଦିକେ ଏକ ଝଲକ ତାକିଯେ ବଲାଲେନ :
‘ତୁମି ମିଷ୍ଟି ଭାଲୋବାସୁବେ ନା—ଏମନ ମିଷ୍ଟି ମୁଖ ତୋମାର । ମିଷ୍ଟି,
ମିଷ୍ଟି । Sweet. Sweet unto sweet. ଅପର୍ଗାର ମୁଖଥାନାଓ
ମନ ମିଷ୍ଟି ନା—କୀ ବଲୋ ?’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ମୁଖ ହାସିର
ରେଖାଶ୍ଵଳି ଫୁଟେ ଉଠିତେ-ଉଠିତେ ହଠାତ୍ ମିଲିଯେ ଗେଲୋ । ଗନ୍ତୀର
ହ’ଯେ ଗିଯେ ତିନି ପାଇପେ ତାମାକ ଭରତେ ଲାଗଲେନ ।

ଖାନିକ ପରେ ମାୟା ଏଲୋ ଚା ଇତ୍ୟାଦି ନିଯେ । ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ରେ
ମୁଖ ଚଲତେ ଲାଗଲୋ—ଆହାର ଏବଂ ଆଲାପ ଦୁଇ ଅର୍ଥେଇ । ତାଁର
ମୁଖ ବନ୍ଦ କରତେ ପାରେ ଏମନ କ୍ଷମତା ସାମାଜ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ଆହାରେ
ଛିଲୋ ନା ।

ପାଇପଟା ଦାତେର ଫାଁକେ ଚେପେ ଧ’ରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବ’ଲେ
ଉଠିଲେନ : ‘ଓ-ହୋ ! ମାୟା, ଉପର ଥିକେ ଦେଶଲାଇ ନିଯେ ଆଯ ତୋ
ଏକଟା । ଆମାର ଟେବିଲେର ଦେରାଜେ ଆଛେ ।’

ধূস র গোধূলি

‘মায়া উঠে গেলো। ‘তুমি তো কিছুই খাচ্ছো না,’ বিনয়েন্দ্র
মন্তব্য করলেন।

‘তোমার খাওয়া দেখছি।’

‘তা দেখতে পারো। কে যে কিসে স্মৃথ পায়, কিছুই বলা
যায় না।’

হঠাৎ কল্যাণকুমার উঠে দাঁড়ালেন।—‘একটু বোসো
তোমরা—আমি এক্ষুনি আসছি।’

‘কোথায়—?’

‘দেশলাইটা আছে অন্য জায়গায়। মায়া খুঁজে পাবে না,’
বলতে-বলতে ঘর থেকে বেরিয়ে গেলেন।

মিনিট পাঁচেক পরে, চায়ের বাটিতে একটু-একটু চুমুক
দিতে-দিতে বিনয়েন্দ্র বলছিলেন : ‘আ, মিসেস চৌধুরী, আপনি
যদিও দেরীর মতো দেখতে, তবু আচরণে ব্যবহারে যে নিছক
মানুষেরই মতো, এ-জন্য ঈশ্বরকে সহস্র ধন্যবাদ না-জানিয়ে
পারছি না।’

‘স্বর্গ-মর্ত্য দুটোর উপরেই আপনার সমান লোভ দেখছি,’
বললেন অপর্ণা-দি।

বিনয়েন্দ্র কী-একটা হাস্তরসাত্ত্বক জবাব দিতে যাচ্ছেন,
হাসিতে তাঁর মুখের পেশীগুলো আগে থেকেই শ্ফীত হ’তে আরম্ভ
করেছে, এমন সময় ঘরের দরজার কাছে একটা কর্ণস্বর শোনা
গেলো : ‘Excuse me.’

‘ডু’ জনে একসঙ্গে চোখ তুললেন। চোকাঠে দাঁড়িয়ে

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏକ ହାତେ ପରଦା ଥ'ରେ ମୁଖ ବାଡ଼ିଯେ ଦିଯେଛେ ସରେର ମଧ୍ୟେ, ଠୋଟେ କୋଣେ ତୌଳ୍କଭାବେ, ଇଞ୍ଜିନିୟମଭାବେ ହାସଛେନ । ଏଗିରେ ଏସେ ଅଣ୍ଟ ଛ' ଜନେର ସାମନେ ଦାଁଡାଲେନ ତିନି । କଟିନେଟୋଳ କାଯଦାଯ ବାଟ କ'ରେ ନିର୍ଖୂତ ଅଙ୍ଗଫୋର୍ଡ ଉଚ୍ଚାରଣେ ବଲଲେନ : ‘Excuse me. I hope I am not intruding.’

ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ତାଁର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲେନ, ‘କୀ ହେ ? ନାଟକେର ରିହାସେଲ ଦିଛୋ ନାକି ? ବୋସୋ, ଚା ତୋ ଠାଙ୍ଗା ହ'ଲୋ ତୋମାର ।’

କ୍ଷମିଣ ହାସି ତବୁ ଲେଗେଇ ରହିଲୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଠୋଟେ । ଏକଟା ଚେଯାରେ ବ'ସେ ଚୁମ୍ବକ ଦିଲେନ ଚାଯେ । ତାରପର ବଲଲେନ, ‘ବିନ୍ୟ, ତୁ ମି ଅପର୍ଣ୍ଣାକେ ନାଚ ଶେଖାବେ ?’

‘ନାଚ ?’

‘ହୀଁ, ନାଚ । ଡାନ୍ । ତୁ ମି ନା ଖୁବ ଭାଲୋ ନାଚତେ ପାରୋ ?’

‘କୋନୋ-ଏକଟା କାଜ ଖୁବ ଭାଲୋ କ'ରେ କରତେ ନା-ପାରଲେ ମାନୁଷେର ଆହୁମାଦ ଥାକେ କୀ କ'ରେ ?’ ତାରପର ଚାଯେ ଚୁମ୍ବକ ଦିଯେ, ଦୁଷ୍ଟୁ ଚାପା ହାସିତେ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ମୁଖେ :

‘ତୁନି କି ନାଚ ଶିଖବେନ—ସତି ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ହାସଲେନ । ‘ଆପନିଓ ଯେମନ ! ଓ ତୋ କତଇ ବଲ ।’

ସରେର ଦେୟାଲେର ଦିକେ ତାକିଯେ ଶିଥ ଦିଯେ ଉଠିଲେନ କଲ୍ୟାଣ-କୁମାର ।—‘କେନ, ଦୋଷ କି ?’

‘ମେ-କଥା ଓକେଇ ଜିଗେସ କରୋ ।’

‘କୀ-ସବ ବାଜେ— !’ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଆଚଲ ଟାନଲେନ ଗାୟେ ।

ଶୁମର ଗୋଧୁଳି

‘ମେହି ରାତ୍ରେ ଥାଉୟାର ପରେ ବାରାନ୍ଦାର ଇଞ୍ଜି-ଚୋରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ଅନେକଙ୍କଣ ବ’ସେ ଛିଲେନ ଏକା । ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଏସେ ବଲଲେନ,
‘ଶୋବେ ନା ?’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର କୋନୋ ଜବାବ ଦିଲେନ ନା ।

‘ରାତ ହ’ଲୋ’, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଆବାର ବଲଲେନ ।

‘ହ’ଲୋଇ ବା । ତୁମି ଶୁମୋଡ଼ ।’

‘ତୁମି ?’

‘ନା-ହୟ ବ’ସେଇ ଥାକଲୁମ । ତୁମିଓ ବୋସୋ ନା—ଏକଟୁ ଗଲ୍ଲ
କରି ।’

‘ଶୁମ ପାଛେ ନା ତୋମାର ?’

‘ନା, ଶୁମ ପାଛେ ନା । କଥା ବଲତେ ଇଚ୍ଛେ କରଇଛେ । ଗଲ୍ଲ କରତେ
ବିନୟ ସେଷ ମଜାର ଗଲ୍ଲ କରତେ ପାରେ ।’

ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ବଲଲେନ, ‘ଏ-ରକମ ହୟ ମାଝେ-ମାଝେ ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହଠାତ୍ ଯେନ ଚମକେ ଉଠଲେନ ।—‘କୀ ହୟ ?’

‘ଶୁମ ପାଯ ନା କିଛିତେଇ । ତୁମି ବରଂ ଶୁରେ-ଶୁରେ ଶୁମୋବାର
ଚମ୍ପା କରୋ । କଥା ବଲଲେ ଆରୋ ମାଥା ଗରମ ହବେ ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ସଂକଷିପ୍ତ, ନିମ୍ନ ଏକ ହାସି ନିର୍ଗତ କରଲେନ ।

‘ହାସଛୋ ସେ ?’

‘ବିନ୍ୟେର ଏକଟା କଥା ମନେ କ’ରେ । ଓର କଥା ଶୁନେ ଏମନ ହାସି
ପାଯ ।’

‘ଏମନ କୀ-କଥା ଯା ମନେ କ’ରେ ଏଥିନ ତୋମାର ହାସି ପେଲୋ ?’

‘ତୋମାର ପାଯ ନା ? ତଥିନ ତୋ ହାସଛିଲେ ।’

ଶ୍ରୀ ଗୋଧୁଳି

‘କଥନ ?’

‘ତଥନ—ବିକେଳେ । ମନେ ନେଇ ? ତୋମରା ହୁ’ ଜନେ ଏକଶଙ୍କେ ହାସଛିଲେ । ତୁମି ସାମନେର ଦିକେ ଏକଟୁ ଝୁକେ ଓକେ କିଛୁ ବଲାଇଲେ ।’

‘କୀ ବଲାଇଲୁମ ?’

‘ସେଟାଇ ତୋ ଜାନତେ ଚାଇ’, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ସୋଜା ହଁଯେ ଉଠେ ବଲାଇଲେ, ‘ସେଟାଇ ତୋ ଜାନତେ ଚାଇ । କୀ ବଲାଇଲେ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ପ୍ରଶ୍ନମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିତେ ସ୍ଵାମୀର ଦିକେ ତାକାଲେନ ।—
‘କୀ ବଲାଇ ? କିସେର କଥା ବଲାଇ ?’

‘ଭୁଲେ ଗେଲେ ? ଏରଇ ମଧ୍ୟେ ତୁଲେ ଗେଲେ ?’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଶରୀରେର ଭଙ୍ଗିଟା କ୍ରମେଇ କଟିନ ହଁଯେ ଉଠିଲୋ, ‘ଅର୍ଥ ତଥନ ତୋ ହାସାଇଲେ । କେନ ହାସାଇଲେ ମନେ କରତେ ପାରୋ ନା ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଢୋଖେ ଏକଟା ଅମ୍ପକ୍ଷ ଆତମ୍କ ଫୁଟେ ଉଠିଲୋ ।
ବଲାଇଲେ, ‘କୀ ? ବଲାଇ କୀ ?’

‘ବଲୋ !’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ମୁଖେ ହଠାତ୍ ଏକଟା ଅଣ୍ଣି ଛାଯା ପଡ଼ିଲୋ, ‘ବଲୋ, କୀ ବଲାଇଲେ । ବଲାଇ ହବେ ତୋମାକେ ।’
ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଏକଟା ହାତ ଖପ କ’ରେ ଧ’ରେ ଫେଲାଇଲେ, ଆର ତାର ଉପର ଜୋରେ ଚାପ ଦିତେ-ଦିତେ : ‘ବଲୋ, ବଲୋ !’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ହାତ ଛାଡ଼ିଯେ ନେବାର, କି କିଛୁ କରିବାର, କୋନୋ-
ରକମ ଚେଷ୍ଟାଇ କରାଇଲେ ନା । ଶ୍ଵର ହଁଯେ ଦାଁଡ଼ିଯେ ରହିଲେନ । ତାର
ମୁଖ ଏକେବାରେ ଖାନ ହଁଯେ ଗେଲୋ, ଭୋରବେଳୋର ମୋମବାତିର ମତୋ
ଖାନ ।

ଶ୍ରୀ ଶୋଧୁଣି

ଆରା ହଠାତ୍, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହାତ ଛେଡ଼େ ଦିଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜଭାବେ
ହେସେ ଉଠିଲେନ । ଚୁଲେର ଭିତରେ ଆଙ୍ଗୁଳ ଚାଲିଯେ ଦିଯେ ଚୂପ କ'ରେ
ରହିଲେନ ଏକଟୁ । ଦୁ'ଆଙ୍ଗୁଳେ ମାଥାର ଛୁ ଦିକ ଟିପେ ଧରିଲେନ ।
ତାରପର :

‘ଚଲୋ ଶୁଇ । ମନେ ହଚେ ଏକୁନି ସ୍ଥୁମ ପାବେ ।’

ଅପର୍ଗା-ଦି କିଛୁ ବଲିଲେନ ନା, ଶରୀରେ କ୍ଷଣିତମ କୋନୋ ଭଞ୍ଜି
କରିଲେନ ନା । କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଉଠେ ଦାଢ଼ିଯେ ତାର କାଥେର ଉପର
ହାତ ରେଖେ ବଲିଲେନ : ‘ପାଗଳ ! ଠାଟା କ'ରେ ଏକଟା କଥା ବଲି—
ତା-ଓ.ବୋଝୋ ନା ।’

ଅପର୍ଗା-ଦି ଚୋଥ ତୁଲେ ଚାଇଲେନ ; ସେଥାନେ, ହଦେର ଶାନ୍ତନୀଲ
ଜଳେ ଆଲୋର ମତେ ଟିଲମଳ କରଇ ବିଶ୍ଵାସ । ତବୁ ଚୋଥେର କୋଣେ-
କୋଣେ ଅଭିମାନେର ଡାୟା ରଯେଇଁ ଲେଗେ । ‘ତୋମାର ହଯେଇଁ କୀ ?’
ଜିଗେସ କରିଲେନ, ‘ତୋମାର ଶରୀର କି ଭାଲୋ ନେଇ ?’

‘ଶରୀର ? ଶରୀର ଭାଲୋଇ ଆଛେ । ତୁମି ଏକେବାରେ ଛେଲେମାମୁସ ।
ଚଲୋ ଶୁମୁଇ ।’

ଆରା କଥା ବଲିଲେନ ନା ଅପର୍ଗା-ଦି । ଏକଟା ନିରବଯବ ନାମହୀନ
ଆଶଙ୍କା ଲାଗିଲା ତାର ରକ୍ତେ । ସେ କୋନୋ ଅଣ୍ଣଭ ଅନ୍ଧକାର
ଜଗତ ଥେକେ ଏକଟା ଅଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରେତ-ହାତ ବାଢ଼ିଯେ ଦିଯେଇଁ ତାର
ଦିକେ । କିଛୁ ନା, ମନେ-ମନେ ତିନି ବଲିଲେନ କିଛୁ ନା । ବାର-ବାର
ବଲିଲେନ । ସ୍ଵାମୀକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଲେନ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାହେ ଥେକେ ।
ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କୀ ଆଛେ ? କିନ୍ତୁ ଆଜ ରାତ୍ରେ ତାର ହାବ-ଭାବ,
କଥାବାର୍ତ୍ତା କି ଏକଟୁ ଅନ୍ତୁତ, ଏକଟୁ ଅସ୍ଵାଭାବିକ ନୟ ? ନା, ନା :

ଶୁଦ୍ଧ ଶୋଖୁଲି

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଚେଷ୍ଟା କରିଲେନ ମନ୍ତ୍ର-ଉଚ୍ଚାରଣେ ମେହି ଅଣ୍ଟି ଛାଯାକେ
କିଛୁ-ନା କ'ରେ ଦିତେ । କିନ୍ତୁ ଦେ-ରାତ୍ରେ ଭାଲୋ ଶୁମ୍ଭ ହ'ଲୋ ନା ;
ଅନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରେତ-ହାତ ତାକେ ଥୁଜେ ବେଡ଼ାଛେ ଯୁମେର ମଧ୍ୟେ, ତାର
ସ୍ଵପ୍ନେର ମଧ୍ୟେ ।

କ୍ଯେକଦିନ ପର, ବିନ୍ଦେଶ୍ବର ସଥି ନିଚେ ଥିକେ ଥବର ପାଠାଲେନ,
'ତୁମି ଯାଓ ନା, ଅପର୍ଣ୍ଣ,' କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲାଲେନ, 'ବିନ୍ଦେଶ୍ବର
କାହେ ଏକଟୁ ବୋସୋ ଗେ ?'

କଥଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ତାବେ ବଲା । କିନ୍ତୁ
ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ବୁକେର ଭିତର ଦିଯେ ଯେନ ଏକଟା ତୀର ଚ'ଲେ ଗେଲୋ ।
ନିଜେକେ ତିନି ଠାଟା କରିଲେନ, ମନକେ ତିନି ଧମକାଲେନ । ତାକେ
ଚୁପ କ'ରେ ଥାକତେ ଦେଖେ—

'ସାଂ,' କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆବାର ବଲାଲେନ, 'ଓକେ ଗିଯେ ବୁଲୋ
ଆମାର ଏକଟୁ ଦେଇ ହବେ । ଏକଟା ଚିଠି ଲିଖଛି, ଦେଖଛୋ ନା ?'

'ଚିଠି ନା-ହୟ ପରେ ଶେଷ କୋରୋ । ଓକେ ବସିଯେ ରାଖା କି ଭାଲୋ
ଦେଖାଯା ?'

'ବାଂ, ତୁମିଇ ତୋ ଆଛୋ !' ତାରପର, ତବୁ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ
ଇତ୍ତକୁତ କରତେ ଦେଖେ : 'ଯାଓ ନା ! ସାଧାରଣ ଏକଟୁ ଭଦ୍ରତାଓ ଯଦି
କରତେ ନା ପାରୋ, ତୁମି ଆଛୋ କୀ କରତେ ?'

ତିରଙ୍ଗୁତ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଦରଜାର ଦିକେ ଯେତେ ଲାଗିଲେନ । ହଠାତ୍
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ପିଚନ ଥିକେ ତାର ଆଚଳ ଧ'ରେ ଫେଲାଲେନ ଥପ କ'ରେ ।
ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଚମକେ ଫିରେ ତାକାତେଇ ହୋ-ହୋ କ'ରେ ହେସେ ଉଠେ
ବଲାଲେନ : 'ଧ'ରେ ଫେଲେଛି ! '

ଖୁସର ଗୋଥୁଳି

• ଏକଟା ଅକଥ୍ ଆତଙ୍କ ଫୁଟେ ଉଠିଲେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଚୋଥେ, ଶାନ୍ତ
ହ'ଯେ ଗେଲୋ ମୁଖ । ରୁକ୍ଷରେ ବଲଲେନ, ‘କୀ ବଲଛୋ ?’
‘ଧ’ରେ ଫେଲେଛି, ଧ’ରେ ଫେଲେଛି !’ ବିକଟ ଉତ୍ସିତ ସ୍ଵର କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାରେର ।

ପାଥର ହ'ଯେ ଗେଲୋ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଶରୀର । ମୁଖେର ଉପର ତିନି
ଅମୁଭବ କରଲେନ ସ୍ଵାମୀର କ୍ରୂର, ବକ୍ର ଦୃଷ୍ଟି । ‘White’, ଶ୍ରୀର ମୁଖେର
ଉପର ନିବନ୍ଧଦୃଷ୍ଟି, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବ’ଲେ ଉଠିଲେନ, ‘Red and white.
You pretty paintface !’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ସମ-ସନ ନିଶ୍ଚାସ ପଡ଼ିଲେ ଲାଗଲୋ, ବିଶ୍ଵାରିତ ହ’ଲୋ
ଚୋଥ । ତା’ର ହୃଦ୍ଦିଗୁ ଆକର୍ଷ ଧରେଛେ ସେଇ ଅନୁଶ୍ୟ ପ୍ରେତ-ହାତ ।

‘A goddess, a goddess !’ ତାରପର ହଠାତ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର
ଅଞ୍ଚଳ ଛେଡି ଦିଯେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହାତୁ ଭେଣେ ବ’ସେ ପଡ଼ିଲେନ
ମେରେର ଉପର, ଦୁ’ହାତେ ତା’ର ଜାନୁ ଜଡ଼ିଯେ ବ’ଲେ ଉଠିଲେନ :

‘Have pity on me. Have pity on me.’

মেঘ ঘনিয়ে এলো দিগন্তে। কল্যাণকুমারের দেশে কেরবার পর
চ'মাস কেটেছে। অঙ্গফোর্ডের একটা ডিগ্রি ভূমার পর এত
সময় লাগে না বিশ্রাম করতে। কিন্তু এর মধ্যে তিনি
একবার শুধু গিয়েছিলেন তাঁর দেশের বাড়িতে, দু'দিনের জন্য।
তা ছাড়ি আমাদের সঙ্গেই আছেন। আছেন তাঁর অপর্ণার
পরিমণ্ডলে। কিছু করবার চেষ্টাই নেই। তাঁর সৎ ভালো-
ভালো সংকল্প—যুব-চিত্তের বোধনা, স্বদেশের মুক্তি, ম্যাথু
আরনজ্বীয় আলো আর মধুরতার বিস্তার—সব মিশে গিয়েছিলো
এক হ'য়ে পরম্পরের সঙ্গে জড়িয়ে, তাঁর অপর্ণার মধ্যে। তাঁর
যেন আর-কিছুই করবার নেই, শুধু ব'সে-ব'সে পাইপ টানা,
আর তাকিয়ে থাকা অপর্ণার মুখের দিকে।

স্বামী-স্ত্রীর মধ্যে ভালোবাসা হোক তা সবাই কামনা করে,
কিন্তু স্বামীর অনুগত্য যখন মাত্রা ছাড়িয়ে যায়, তখন মেয়েরাই
আপত্তি করে সবার আগে। মা বললেন, ‘কল্যাণ, এবার কিছু
কর। সময় নষ্ট করছিস কেন ব'সে-ব'সে?’

‘কী করি বলো তো? আর সময়? তুমি যাই করে আর
না করো সময় নষ্ট হবেই। তাকে কি ধ'রে রাখতে পারো?’

‘এতগুলি ভালো-ভালো চাকরি নিয়ে সাধাসাধি করলো—
একটা নিলেই তো হ’তো।’

ধূস র গোধূলি

কল্যাণকুমার গন্তব্যভাবে পাইপ টানতে লাগলেন—কিন্তু
বললেন না।

এই সময়ে দিনের বেশির ভাগ সময় তাঁকে দেখা যেতো—
বারান্দায় ইঞ্জিনের চুপচাপ ব'সে, পাইপের ধোঁয়ায় আচম্ভ,
এক ভল্যুম কাল্ডিল কি গিবন হাতে। কখনো তিনি পড়ছেন,
কখনো ইংরেজি গান করছেন শুনগুন ক'রে, বিলিতি নাচের শুরু
শিষ্য দিচ্ছেন কখনো বা। ইংরেজিতে ছাড়া প্রায় কথাই বলেন না।
ধূতির উপর প'রে থাকেন তাঁর সেণ্ট জন্স কলেজের
কোট-অব-আম'স-চিহ্নিত নীল কোর্ট। যত গরমই হোক,
সেটি ছাড়েন না কখনো। সেই নীল কোর্ট—একটা প্রতীক,
একটা অনুষ্ঠান। তা নিয়ে বেশ একটু গব ছিলো তাঁর মনে।

এক সেই কোর্টটি ছাড়া আর যে-কোনো বিষয়ে তাঁর
ব্যবহারে অদ্ভুত শৈথিল্য দেখা যেতে লাগলো। ধূতি সাফ
না-থাকলে গ্রাহ করেন না, দাঢ় বাড়তে দেন দু-দিন, নিয়ম
রাখেন না স্বানাহারের। এগারোটা বাজে, বাজে বারোটা—তিনি
ব'সেই আছেন চেয়ারে, পাতা ওল্টাচ্ছেন বইয়ের, কোলের উপর
বই মেলে তাকিয়ে আছেন সামনের যে-কোনো কিছুর দিকে।
মা তাড়া দিয়ে-দিয়ে হয়রান। কল্যাণকুমার গন্তব্যভাবে বলেন :

‘চুপ করো, এখান থেকে যাও। ভাবতে না ও আমাকে।’

‘এত কী ভাবনা রে তোর?’

‘আছে ভাবনা।’ কল্যাণকুমার দু’ আঙুলে মাথার
দু’ দিক শক্ত ক’রে চেপে ধরেন : ‘অনেক ভাবনা।’

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

ମା ସେ-କଥା ବିଶେଷ ଗାୟେ ନା-ମେଥେ ବଲେନ, ‘ନ୍ମାନ କ’ରେ ଥେଯେ
ନିଲେ ଦୋଷ କୀ ? ଭାବନାର ସମୟ ତୋ ଆର ଫୁରିଯେ ଯାଚେ ନା ।’

ମାଥା ନିଚୁ କ’ରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଏକଟୁ ଚୁପ କ’ରେ ଥାକେନ ।
ତା’ର ଠୋଟେର କୋଣେ ସୂକ୍ଷମ, ଛୋଟୋ ସାପେର ମତୋ ଯେ-ହାସି ଫୁଟେ
ଉଠେଛେ, ମା ତା ଲକ୍ଷ୍ୟଓ କରେନ ନା । ତାଡ଼ା ଦେନ ଆର-ଏକବାର ।
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମୁଖ ତୁଲେ ଶାନ୍ତଭାବେ ବଲେନ : ‘ନିଯେ ଏସୋ—
ଏଥାନେ ବ’ସେଇ ଥାଚ୍ଛି ।’

‘ଦେ କୀ ? ନ୍ମାନ ନା-କ’ରେଇ—’

‘ନା, ନା, ନ୍ମାନ କରବୋ ନା । ଭାଲୋ ଲାଗେ ନା ନ୍ମାନ କରତେ ।’

ଏକଟୁ ସମୟ, ମା ଚୁପ କ’ରେ ତା’ର ଭାଇୟେର ପ୍ରଶ୍ନାର ଦିକେ ତାକିଯେ
ରହିଲେନ । ଅମନ-ଯେ ଆସୁରିକ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ, ତାରଓ, କୋଥାଯ ଯେନ ଢିଲ୍
ଥରେଛେ । ଯେ-ମୁଖେ ସବ ସମୟ ଉଦ୍‌ବ୍ଲାଙ୍ଗ ଜୁଲତୋ ଶିଖାର ମତୋ, ଏ କୌ
ତାର ପାଂଶୁ ରଂ । ଯେନ କୋନୋ ଗୋପନ ଅଶୁଭ ଶକ୍ତିତେ ତା’ର
ଜୀବନେର ଭିନ୍ନ ଭିତରେ-ଭିତରେ ଭେଙେ ଯାଚ୍ଛେ ।

ମା ଜିଗେସ କରେନ, ‘ତୋର ହେଯେଛେ କୀ ? ଦାଡ଼ି କାମାବାରଓ
ସମୟ ହୁଯ ନା ? ଏ କୀ ଚେହାରା କରେଛିସ ।’

‘ବେଶ ଆଛି । ବେଶ ଭାଲୋଇ ଆଛି ।’

‘ଦେଖେ ତୋ ତା ମନେ ହୁଯ ନା । କୀ ଭାବିସ ଏତ ଦିନ-ରାତ
ବ’ସେ-ବ’ସେ ବଲ ତୋ ।’

‘ଏ ଛାଡ଼ା କି କଥା ନେଇ ତୋମାର ?’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହଠାତ୍ ଚ’ଟେ
ଓଠେନ, ‘ପଡ଼ାଶୁନା କରଛି ଦେଖିତେ ପାଓ ନା ? କେନ ବିରକ୍ତ କରୋ ?’

ଏମନି ସ୍ଥିତି ଲାଗଲୋ ପ୍ରାୟଇ । ସାଧାରଣ ଦିନ-ୟାପନେର

ଖୁମର ଗେହୁଲି

କୋଣୋ ନିୟମଇ ତିନି ଆର ମାନେନ ନା ; ବେଶି କଥା ବଲେନ ନା
କାରୋ ସଙ୍ଗେ—ଅପର୍ଗା-ଦିର ସଙ୍ଗେଓ ନା । ଶିଗଗିରଇ ଏମନ ସମୟ ଏଲୋ
ଯଥନ ଏ-ସବ ଜିନିଷ ଅତ୍ୟଧିକ କୋଣ୍ଡଳା ମାନୁଷେର ସ୍ଵାଭାବିକ ଉତ୍ୟ-
କେନ୍ଦ୍ରିକତା ବ'ଲେ ଆର ଆର ଉଡ଼ିଯେ ଦେଇ ଯାଏ ନା । ମା-ର ମୁଖ
ଶୁକିଯେ ଗେଲେ । କୋଥାଓ କିଛୁ-ଏକଟା ଗୋଲମାଲ ହଚ୍ଛେ, ବାବାର
କାନେ ପୌଛିଲେ ଏ-ଥବର । ତିନି ଏସେ ବଲେନ, ‘କଲ୍ୟାଣ,
ତୋମାର ଶରୀର ଏଥାନେ ଭାଲୋ ଥାକଛେ ନା, ଦାରଜିଲିଙ୍ଗେ ଥୁରେ
ଏସୋ ନା କିଛୁଦିନ ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲେନ ବାଁକା ହେସେ, ‘I don't think
Darjeeling has any charm for me.’

‘କିନ୍ତୁ ତୋମାର ଶରୀର ଭାଲୋ ହବେ । ଅପର୍ଗାକେଓ ନିଯେ
ଯାଓ ।’

‘Why do you say that ?’

ବାବା ଠିକ ବୁଝାତେ ନା-ପେରେ ବଲେନ, ‘କୀ ?’

‘She can stay here, can't she ? I am not the
sort of man to drag her along with me always.
Oh no—I can leave her alone. I can !’ ଶେରେ
କଥାଶୁଣିଲିତେ ତୌର ହ'ଯେ ବାଜଲୋ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ସ୍ଵର, ସେନ କୋଣୋ
ବିପକ୍ଷେର କଥା ଥଣ୍ଡନ କରାହେନ ।

ସେ-ସବ କଥା ବିଶେଷ ଗ୍ରାହ ନା-କ'ରେ ବାବା ବଲେନ, ‘ନା-ହୁ
ଅଗ୍ର କୋଥାଓ ଯାଓ—ସେଥାନେ ତୋମାର ଭାଲୋ ଲାଗେ ।’

‘I am all right here’.

ধূম র গোধূলি

বাবা আরো কিছু যুক্তি প্রয়োগ করবার চেষ্টা করলেন,
কোনো ফল হ'লো না। কল্যাণকুমারের এই এক কথা :
'I am all right here'.

মেঘ ছড়াতে লাগলো। সমস্ত বাড়িটা থমথমে। যাকে
কেন্দ্র ক'রে গেলো কয়েক বছর ধ'রে আমাদের পরিবারের আশা
আৱ ভালোবাসা, স্মৃথ আৱ জলনা গ'ড়ে উঠছিলো, তাৱ আত্ম-
বিভেদের সঙ্গে-সঙ্গে আমাদেৱ জীবনেও একটা ব্যাপক বিশৃঙ্খলা
দেখা দিলো। সবই কেমন ছাড়া-ছাড়া, মূলহীন, মূল্যহীন।
কল্যাণকুমার আমাদেৱ জীবনে নিয়ে এসেছিলেন অনেক
ভালোবাসার টানা-পোড়েন; সেগুলি ছিঁড়লেন নিজেৱই হাতে,
কুচি-কুচি ক'রে।

এক রাত্ৰে হঠাৎ অপর্ণা-দিৰ শুম ভেড়ে গেলো। চোখ
মেলে তিনি দেখলেন, ঘৰে আলো জলছে, আৱ কল্যাণকুমার
তাঁৰ মুখেৱ উপৱ ঝুঁকে তাকিয়ে আছেন। সেন্দৃষ্টি এমনই গভীৱ,
এমনই নিৰ্নিময়, এমনই তীক্ষ্ণ যে অপর্ণা-দি ভয়ে জ'মে গেলেন।
কফ্টে তাঁৰ গলা দিয়ে আওয়াজ বেৱলো : 'কী ?'

* 'তোমাকে দেখছি !'

স্বামীৰ কণ্ঠস্বর শুনে একটু আশ্রম্ভ, অপর্ণা-দি বললেন,
'তুমি যুমোওনি ?'

'কী সুন্দৰ ! কী সুন্দৰ তুমি দেখতে !'

'যুমোও ! আলোটা নিবিয়ে দাও !'

'না, থাক। তোমাকে দেখতে দাও। দেখতে দাও !'

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

‘ସେ-ସବରେ ବୁଝି କିଛୁ ଛିଲୋ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଉଠେ ବଲାନେ ।
କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର କପାଳେର ଉପର ଛୋଟୋ-ଛୋଟୋ ନୀଳ ଶିରା ହଠାତେ
ଫୁଲେ ଉଠିଲୋ । ଶ୍ରୀର ହାତ ଧ’ରେ ଫେଲେ ତିନି ବଲାନେ, ‘କୋଥାଯା
ଯାଚେ ?’

‘କୋଥା ଓ ନା—’ ବଲାତେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଗଲା କେଂପେ ଗେଲୋ ।

‘ନା—ବଲୋ !’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଶ୍ରୀର ହାତେ ଏକଟା ମୋଢ଼
ଦିଲେନ ।

କଷେ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ମୁଖ ଦିଯେ ଅଶ୍ଫୁଟ ଏକଟା ଚାଁକାର ବେଳିଲୋ ।
ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ହାତ ଛେଡ଼େ ଦିଲେନ । ‘ଥାକ’, ମୁଦ୍ରିତରେ
ତିନି ବଲାନେ, ‘ଏଥନ ଥାକ । ଏଥନ ସୁମୋନୋଇ ଭାଲୋ । କିନ୍ତୁ
ତୁମି କି କଥନୋ ବଲବେ ? ଅପର୍ଣ୍ଣ, କଥନୋ କି ବଲବେ ?’
କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଚୋଥେ ବିଶେର ସମସ୍ତ ତୃପ୍ତି ଫୁଟେ ଉଠିଲୋ । ‘ତୋମାର
ମନେର କଥା, ତୋମାର ମନେର କଥା ।’ ତାର ସ୍ଵର ଆସ୍ତେ-ଆସ୍ତେ
ଚଢ଼ିଲେ ଲାଗିଲୋ, ‘ବଲୋ, ବଲୋ ତୋମାର ମନେ କୀ ଆଛେ । ତୋମାର
ଶରୀର ସୁନ୍ଦର, ତା ଆମି ଦେଖିତେ ପାଇ । କିନ୍ତୁ ତୋମାର ମନ !
ତୋମାର ଶରୀର ସୁନ୍ଦର, ତାକେ ଆମି ଭାଲୋବାସି । କିନ୍ତୁ ତୋମାର
ମନ—ତୋମାର ମନ କେନ ଦେଖିତେ ପାଇ ନା ? ତୋମାର ମନ କେନ
ଦେଖିତେ ପାଇ ନା ?’ ବଲାତେ-ବଲାତେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆଞ୍ଚଲେର ଗାଟ
ଠୁକତେ ଲାଗିଲେନ ନିଜେର ମାଥାର ଦୁ’ ଦିକେ ।

ଏ-ସବ ବ୍ୟାପାର, ଯା ଏଥାନେ ଲିଖିଲୁମ, ତାର ଖାନିକଟା ଦେଖେଛି,
ବାକିଟା ଅନୁମାନ କ’ରେ ନେଇ କଟିନ ନଯ । ଆର, କିଛୁ ଶୁନିତେ
ହେଇଛିଲୋ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିରିଇ ମୁଖ ଥିକେ, ସଥନ କିଛୁଇ ଆର ଗୋପନ

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

କରବାର ରହିଲୋ ନା । ଛାଡ଼ା-ଛାଡ଼ା ଟୁକରୋଗୁଲି ଜୋଡ଼ା ଦିଯେ ଗଲ୍ଲ
ସାଜାତେ ଚାଇ ନା—କୋମୋ ଦରକାର ନେଇ ତାର । ମନେ କରତେ
ଚାଇ ନା ସେଇ ସମୟକାର ଖୁଟିନାଟି ଘଟିଲା । ଚାଇଲେଓ ସେ ପାଇଁ,
ତା ନୟ । ଆମାର ସ୍ମୃତିର ଛବିତେ ଏହି ସମୟକାର ରଙ୍ଗି ସବଚେଯେ
ଫିକେ । ମନ ଜମିଯେ ରାଖେ ଭାଲୋବାସାର ତୁଳିତମ ଭଗ୍ନାଂଶ ;
ସେଥାନେ ସେ ଆଘାତ ପାଇ, ସେଥାନେ ସେ ହାରିଯେ ଫେଲେ । ମାନୁଷେର
ଆୟ-ବ୍ୟକ୍ତାର ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଏଟା ଓ ଏକଟା ଲୀଲା ।

ଆର ଚାପା ଦିଯେ ରାଖା ଗେଲୋ ନା, ଫୁଟେ ଉଠିତେ ଲାଗଲୋ ସ୍ପଷ୍ଟ
ହ'ଯେ, ରାତ ନିର୍ଠୁର ହ'ଯେ । ପ୍ରାୟ ରୋଜଇ ସଟିଛେ କିନ୍ତୁ-ନା-କିନ୍ତୁ,
ସତ୍ୟକେ ସା ପ୍ରକାଶ କ'ରେ ଦିଯେ ଯାଚେ ଆରୋ ନମ୍ବ କ'ରେ । ସେ-ସବ
.ଦିନେର କଥା ଭାବତେ ଏଥିନେ ଆମାର କଷ୍ଟ ହୟ । ତଥନକାର ସେଇ
ଶୋକ ଆର ଆତମ୍କ, ଦୁଃଖ ଆର ପ୍ରାର୍ଥନା, ତଥନକାର ସେଇ କାନ୍ଦା
ଆର ଅନୁଶୋଚନା ଆର ବିଲାପ—କୌ ଲାଭ ସେ-ସବ ବ'ଲେ ।

ତୁ ନମ୍ବ ସତ୍ୟକେ ମୁଖୋମୁଖୀ ଦେଖିତେ ଆମାଦେର ସମୟ ନିଲୋ ।
ମାନୁଷେର ସ୍ଵଭାବ ଦୂର୍ବଳ । ଆଶା ନେଇ ବୁଝେଓ ଆମରା ଆଶା କରି ।
ମିଥ୍ୟାକେ ଆକର୍ତ୍ତେ ଧରି ପ୍ରାଣପଣେ—ସତଦିନ ପାରା ଯାଯ । ସତଦିନ ନା
ବୁଝି ଭେଟେ ପଡ଼େ ।

ମାରେ ମାସଥାନେକ ବିମଯେନ୍ଦ୍ର ଆସେନନ୍ତି, ହଠାତ ଏକଦିନ ଏସେ
ଉପସ୍ଥିତ । ପ୍ରଥମ ତାର ଦେଖା ମାୟାର ସଙ୍ଗେ । ମାୟା ବଲିଲେ, ‘ଦାଦାର
ଶରୀର ଖାରାପ ।’

‘ଶରୀର ଖାରାପ ? କୌ ହେବେ ?’

ମାୟା ଚୁପ କ'ରେ ରହିଲୋ ।

ଖୁବ ଗୋଧୁଲି

‘ଖୁବ ଅମୁଖ ? ନିଚେ ନାମତେ ପାରେ ନା ?’

‘ଆପଣି ବରଂ ଉପରେଇ ଆସୁନ ।’

ମାୟା ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ରକେ ନିଯେ ଉପରେର ବାରାନ୍ଦାୟ ଏଲୋ, ସେଥାନେ ତାଁର ସେଇ ଅନ୍ତିମ ଇଞ୍ଜିଚ୍‌ଯୋରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବ'ସେ । ତାଁକେ ଦେଖେ ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ଭୟକରକମ ଚମକେ ଉଠିଲେନ । କିନ୍ତୁ ବଲତେ ଯାଇଲେନ, କିନ୍ତୁ ତାଁର ଉପର ଢୋଖ ପଡ଼ାମାତ୍ର କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଚୋରାରେ ଖାଡ଼ା ହ'ୟେ ବ'ସେ, ଶରୀରେ ଉର୍ବରଙ୍ଗ ସାମନେର ଦିକ୍ରେ ବାଡ଼ିଯେ ଦିଯେ ବଲଲେନ :

‘ତୁ ମି କେନ ଏସେଛୋ ? ତୁ ମି କି ଢାଓ ?’

ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଵଭବିତ ହ'ୟେ ଏକବାର ବନ୍ଦୁର ଦିକେ, ଏକବାର ମାୟାର ଦିକେ ତାକାଲେନ । ମାୟା ମୁଖ ଫିରିଯେ ନିଲୋ ।

‘Ah, you are here again !’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରର ଇଂରିଜି ଛୁଟିଲୋ, ‘What do you want ? What do you want here ?’

ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ସାହସ ସଂଖ୍ୟ କ'ରେ ଦୁ’ ପା ଏଗିଯେ ଗେଲେନ । ଡାକଲେନ, ‘କଲ୍ୟାଣ ।’

ମୁହୂତେର ମଧ୍ୟେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରର ମୁଖେର ଭାବ ଏକେବାରେ ବଦଳେ ଗେଲୋ । ଶିଥିଲ ହ'ୟେ ଏଲୋ ତାଁର ଶରୀରେର ଭଙ୍ଗ, ଦୃଷ୍ଟିତେ ଫୁଟେ ଉଠିଲୋ ଅସହାୟ କାରୁଣ୍ୟ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ନରମ, ପ୍ରାୟ ଭୌତିକସ୍ଵରେ ତିନି ସାଡ଼ା ଦିଲେନ, ‘ବିନ୍ୟ ।’

ବିନ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ତାଁର କାଛେ ଏକଟା ଚୋର ଟେନେ ନିଯେ ବସଲେନ । ‘I am sorry,’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲତେ ଲାଗଲେନ । ‘You don't mind, do you ? Say you don't. Say you don't

ଶୁମ୍ବ ଗୋ ଶୁଲି

hate me. Can't you love me—a little ? I'm so much in need of love. If you knew—if you knew how unhappy I am !'

ବଡୋ-ବଡୋ ଅବଶ୍ୟକ ଚୁଲେର ଭିତର ଆଙ୍ଗୁଳି ଚାଲିଯେ ଦିଯେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଗଭୀରତାବେ ମାଥା ନିଚୁ କରିଲେନ । ତାର ଥୁଣି ପ୍ରାୟ ସୁକେର ସଙ୍ଗେ ଏସେ ଠେକେଛେ, ତାର କପାଲେର ଉପର ଚିତ୍ତାର ହଳକର୍ବଣ ।

ଜୀବନେର ଶ୍ରୋତେର ମୁଖେ ସେ ତୁଲେ ଦିଯେଇ ହାସିର ଫୁରଫୁରେ ପାଲ, ବିନ୍ୟାନ୍ଦ୍ର ଏହି ଧଂସେର ଦୃଶ୍ୟେର ମୁଖୋମୁଖ୍ୟ ଏକେବାରେ ବିମୁଢ଼ ହ'ଯେ ପଡ଼ିଲେନ ; ଏକଟା କଥା ସୁଜେ ପେଲେନ ନା ବଲବାର । ଏକଟୁ ପରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ମୁଖ ତୁଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜଭାବେ ଜିଗେମ କରିଲେନ, 'କୋଥାର ଛିଲେ ଏତଦିନ ?'

'ଟ୍ରେନିଂରେ ଗିଯେଛିଲୁମ—କ୍ୟାମ୍ପେ ।'

'ଆମି ତୋମାର କଥା ଭେବେଛି—ଚିଠି ଲେଖୋନି କେନ ? ଆମାଦେର କଥା କି ମାରେ-ମାରେ ତୋମାର ମନେ ପଡ଼େଛିଲେ ?'

ଆଶ୍ୱସ, ଆଶ୍ୱସ, ବିନ୍ୟାନ୍ଦ୍ରର ଚୋଥ ହାସିତେ ଉଞ୍ଚିଲ ହ'ଯେ ଉଠିଲୋ ।—'ଆ ! ମନେ-ମନେ ଆମି ତୋମାଦେର ସଙ୍ଗେଇ ଛିଲୁମ ।'

'Eh ?' କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଠୋଟେର କୋଣେ ଲୁକୋନୋ ଛୋଟୋ ଏକଟା ସାପ ହଠାଏ ଗା-ମୋଡ଼ାମୁଡ଼ି ଦିଯେ ଉଠିଲୋ : 'You were with us all along, were you ? I knew it !'

'ହାସଛୋ କେନ ?'

'ହାସବୋ ନା ? It's so funny !' କଲ୍ୟାଣକୁମାର ପିଛନ ଦିକେ

ମୃଥା ହେଲିଯେ ହେସେ ଉଠିଲେନ, 'Have a cigarette.' ତାରପର
ସିଗାରେଟ ଧରିଯେ ନୀଳ ଧୂମରେଖାର ଉଦ୍‌ଘତି ଲଙ୍ଘ କରିବେ-କରନ୍ତେ :

'And so you have come to see how I am ?
But I am all right, thank you. Nothing is the
matter with me. I am happy, I am chirpy. La-la !'
ମେରେତେ ଦୁ'ବାର ପା ଢୁକେ ତିନି ଗୁମଣ୍ଡଳ କ'ରେ ଉଠିଲେନ ।

'ଶୁଦ୍ଧୀ ନା-ହବାର କୋନୋ କାରଣ ତୋ ତୋମାର ନେଇ ।'

ଠୋଟେର ଫାଁକେ ସିଗାରେଟ ଆଟିକାନୋ, କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଖାନିକଙ୍ଗ
ଏକାଶନ୍ଦୂଷିତେ ବନ୍ଧୁର ମୁଖେର ଦିକେ ତାକିଯେ ରହିଲେନ । ତାରପର
ସିଗାରେଟଟା ଥୁତୁର ମତୋ ମୁଖ ଥେକେ ଛୁଡେ ଫେଲେ ବ'ଲେ
ଉଠିଲେନ : 'Ah, you ! The picture of happiness !
You paintface ! Why have you come again ?
Is it to laugh at me ? But I'll get the better of
you yet !' ଏମନ ଆକଶ୍ଚିକ ଓ ଏମନ ପ୍ରଚଣ୍ଡଭାବେ ତିନି ହେସେ
ଉଠିଲେନ ଯେ ବିନ୍ଦୁମୁଖେର ହାତ ଥେକେ ସିଗାରେଟଟା ଥିଲେ ପ'ରେ ପ'ଡେ
ଗେଲୋ ।

ନିଚେର ସରେ ବାବା ବିନ୍ଦୁମୁଖେର ଜନ୍ମ ଅପେକ୍ଷା କରିଛିଲେନ ।
ଦୁ'ଜନେର ଚୋଥାଚୋଥି ହିଲୋ । ଖାନିକଙ୍ଗ କେଉ କିଛୁ ବଲିଲେନ ନା ।

ବାବାଇ ପ୍ରଥମେ କଥା ବଲିଲେନ : 'ଆପଣିହି ବଲିତେ ପାରବେନ ।
ବିଲେତେ ଥାକତେ କି ଓର ମଧ୍ୟେ କୋନୋରକମ—ଅସ୍ଵାଭାବିକ କିଛୁ
ଲଙ୍ଘ କରେଛିଲେନ ?'

ବିନ୍ଦୁମୁଖ ମାଥା ନାଡ଼ିଲେନ ।—'ମେହି ଅସ୍ଵାଭାବିକତାଇ ତୋ ଓର

ସ୍ଵାଭାବିକ ଛିଲେ । He was moody. He was awfully serious.'

'ଆপନି କି ବଳତେ ପାରେନ, ଓଖାନେ ଗିଯେ ବିଶେଷ-କୋନୋ ସଟନା—'

'ନା । ଓଖାନେ ଗିଯେ ପରୀକ୍ଷାର ଜୟ ପଡ଼ା—ଆର ଦ୍ଵୀକେ ଚିଠି ଲେଖା, ଏଇ ତୋ ଓର ଦୁଟୋ କାଜ ଛିଲେ ।'

ବାବା ଦୀର୍ଘଥାମ ଫେଲିଲେନ । ଅଣ୍ଟାଯ, ଅଣ୍ଟାଯ, ପୁରୁଷମାନୁଷେର ପକ୍ଷେ କୋନୋ ମେଯେକେ ଅତ ବେଶି ଭାଲୋବାସା ଅଣ୍ଟାଯ । ସେଟା ଆହୁ-ବିନାଶେର ପଥ । ପୁରୁଷେର ସଦି କୋନୋ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଦିନ-ଜୀବନ ନା ଥାକେ—କୋନୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେର ପ୍ରାରୋଚନାଯ, କର୍ମେର ଉଦ୍ୟାପନେ ସଦି ତାର ଦିନ ନା କାଟେ, ତାହ'ଲେ ସେ ବାଁଚେ କୀ କ'ରେ ।

'ଯେନ ବାବାର ମନେର କଥାର ପ୍ରତିଧିବନି କ'ରେ ବିନ୍ଦେଶ୍ୱର ବଲିଲେନ : 'ଆସଲ କଥା, ଓର ଏଥନ କୋନୋ କାଜ ଦରକାର । This brooding does him no good. ଏ କିନ୍ତୁ ନଯ, ଓ ଏକଟୁ ଏକସେନଟିକ ତୋ ବରାବରଇ ।'

କିନ୍ତୁ ନଯ, ଆମରା ପ୍ରାଣପଣେ ନିଜେଦେର ବିଶ୍ୱାସ କରାବାର ଚେଟା କରୁଳାମ, ଏ କିନ୍ତୁ ନଯ । ଆର ହଠାତ ଏକ-ଏକ ସମୟ ତା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କାରଣେ ଯେନ ପାଓଯା ଯେତେ । ପ୍ରଶାସ୍ତ ବିରତି ଆସତୋ ମାଝେ-ମାଝେ । ତଥନ ତିନି ଚେଯାର ଛେଡ଼େ ଉଠିଲେନ, ଭାଲୋ ଢାପଡ଼-ଢାପଡ଼ ପରିତେନ, ଅପର୍ଗୀ-ଦିକେ ନିଯେ ବେଡ଼ାତେ ଯେତେନ କୋନୋ-ଥାନେ—ଅଣାକେ ଆର ମାୟାକେଓ ଯେତେ ହ'ତୋ ସଙ୍ଗେ । ମା-ର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହ'ଯେ ଉଠିଲେ ହଠାତ । କି କୋନୋଦିନ

ଶୁଣି ଗୋଟୁଳି

ଦେଖାକ'ରେ ଆସନ୍ତେ କୋମୋ କଲେଜେର ପ୍ରିଙ୍କିପ୍ୟାଲେର ସଙ୍ଗେ ।
ଅବକ୍ଷ ଲିଖିତେ ବସନ୍ତେ କ୍ୟାଲକାଟା ରିଭିସ୍‌ଯୁର ଜୟ । ଏକଟା ପାଥର
ମ'ରେ ଘେତୋ ଆମାଦେର ବୁକେର ଉପର ଥେକେ । ବାଡିତେ ଶୋନା
ଘେତୋ ହାସିର ଶବ୍ଦ । ଦିଗନ୍ତ ଛ'ଲେ ଉଠିତୋ ଆଶାର ମୋନାଯ ।

ଇନ୍ଦ୍ରୋରେ ରାଜାର କଲେଜେ ପ୍ରୋଫେସରି ଥାଲି ଛିଲୋ, ବାବା
ଜୋର କ'ରେ କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ଦିଯେ ଦରଖାସ୍ତ ପାଠିଯେଛିଲେନ । ସେଦିନ,
ଜୀବାବ ଏସୁଛିଲୋ—ଇଣ୍ଟରଭିସ୍‌ଯୁର ଜୟ ଡେକେଛେ । ଅନେକଦିନ ପର
ସୁଖେର ହାଓୟା ଦିଯେଛିଲୋ ବାଡିତେ । ରାତ୍ରେ ଥାଓୟାର ପର
ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ହଠାତ୍ ଆମାର କାହେ ଏସେ ବଲାଲେନ :

‘ନୀଳ, ତାସ ଖେଲବେ ?’

ଗେଲୋ କ୍ୟେକ ମାସେର ମଧ୍ୟେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଆମାର ସଙ୍ଗେ ସବ
ମୁଢ଼ ଛ'ଟା କଥା ବଲେଛିଲେନ କିନା ? ସନ୍ଦେହ । କଥା ବଲବାର
ଅବଶ୍ଵା ତାର ଛିଲୋ ନା । ଚୋଥେ ତାର କାଲି ପଡ଼େଛେ, ମୁଖ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।
ବାବା ଚୋଥ ଏଡିଯେ ନିଜେର ମନେ ତାର ମେଇ ଦୀର୍ଘ, ଦୀର୍ଘ କାନ୍ଦା—
ଆମି ତା ସହଜେଇ ବୁଝିତେ ପାରନ୍ତମ । କେ-ଇ ବା ନା ପାରତୋ ?

କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ତାକେ ଦେଖେ ଆମି ଅବାକ ହ'ଯେ ଗେଲୁମ । ପାନ
ଖେଲେଛେନ । ଟୁକ୍ଟୁକ କରଛେ ଟୌଟ । ହାଲକା-ନୀଳ ଶାଡ଼ି
ଭାଲୋବାସାର ମତୋ ତାକେ ଜଡ଼ିଯେ ଆଛେ । ଯେନ ଚୋଥେର ସାମନେ
ଦୂରଲୁମ ଅଭୀତେର ଏକଟା ଅପବ୍ରଂଶ । ଅଭୀତ ?—ଏହି ତୋ ସେଦିନେର
କଥା, ଏହି ମଧ୍ୟେ ଅଭୀତ ହ'ଯେ ଗେଲୋ ?

‘ଚଲୋ’, ତାର କଞ୍ଚକ ଗାନେର ମତୋ ବେଜେ ଉଠିଲୋ, ‘ତୋମାର
ବୈରେ ଗିଯେ ବସି, ଚଲୋ । ଓଖାନେଇ ବେଶ ନିରାଲା ।’

ଖୁଲ୍ବ ଗୋଧୁଳି

ଆମି ଉଠେ ଦାଙ୍ଗିଯେ ବଲଲୁମ : ‘ଆର କେ ଖେଲବେ ?’ .

‘ଆର କେ ? ବୋବୋ ନା ?’ ଅପର୍ଗା-ଦି ମୁଖ ଟିପେ ହାସଲେନ,
‘ତା ନା-ହ’ଲେ କି ଆର ତୋମାର ମତୋ ଛେଲେର ତାସ ଖେଲାଯ ଉଠୁଥା !’
ଆମାର ସମସ୍ତ ମୁଖେର ଉପର ଏମନ ଗଭୀର ହଁଯେ ରଙ୍ଗ ଛଡ଼ିଯେ ପଡ଼ିଲେ
ସେ ଆମାର ଘନମୀଳ ବର୍ଣ୍ଣଓ ତା ଗୋପନ କରାତେ ପାରଲୋ ନା । ‘ଈଶ,
ଏକେବାରେ ଟୁକୁଟୁକେ ହଁଯେ ଉଠେଛୋ ସେ !’ ଅପର୍ଗା-ଦି ଠାଟ୍ଟା କରଲେନ,
‘ମାୟାକେ ଏହିମାତ୍ର ନା ଏଥାନେ ଦେଖଲୁମ, କୋଣ ଗେଲୋ ଆବାର ?
ମାୟା !’

‘ବୌଦି, ଡାକଛିଲେ ?’ ବଲାତେ-ବଲାତେ ମାୟା ଏସେ ଦୀଢ଼ାଲୋ ।

‘ନା, ଆମି ନା । ଏଇ ଭଦ୍ରଲୋକ ବଲାଛିଲେନ ତୋମାର ମଜେ
ଏହି କୀ ଜରୁରି କଥା ଆଛେ ।’

ମାୟାର ଏକଟା ଶୃଦ୍ଧି ଆଲୋର ବର ମତୋ ଆମାର
ଉପର ଏସେ ପଡ଼ିଲୋ, ଚୋଥେ-ଚୋଥେ ହଁଲେ ଟିଲୋ ବିଦ୍ୟୁତ ।
ତାରପର ମାୟା ସାଡ଼ ଥେକେ କାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଲ ହଁଯେ ଉଠେ ମୁଖ ଫିରିଯେ
ନିଲୋ ।

‘ଭଦ୍ରଲୋକଟିର ଯଦି ଅନୁବିଧେ ହୟ’, ଅପର୍ଗା-ଦି ବଲାତେ ଲାଗଲେନ,
‘ଆମି ନା-ହୟ ଏଥାନ ଥେକେ ଚ’ଲେ ଯାଛି । କିନ୍ତୁ ଭଦ୍ରମହିଳାଟିର
ମୁଖ ଦେଖେ ମନେ ହଚ୍ଛେ, କଥାଟା ବଲା ହଁଯେ ଗେଛେ ଏଇ ଧ୍ୟେ ।’

‘ବୌଦି, ଚୁପ କରୋ’, ଏକଟୁ ପରେ ଚେଷ୍ଟା କ’ରେ ମାତ୍ର ବଲଲେ ।

‘ଚୁପ କରବୋ ? କିନ୍ତୁ, ମାୟା, ଚୁପ କ’ରେ ଥେକେ ଏତ କଥା
ବଲାତେ ତୋ ସବାଇ ପାରେ ନା ।’

ଏ-ମର କଥା ଶୁଣିତେ-ଶୁଣିତେ, ରଙ୍ଗେର ମଧ୍ୟେ ଉପର କଟକ୍ଷ-ସଞ୍ଚାର

ମୁଖ ଗୋତ୍ର

‘ଅନୁଭବ କରିତେ-କରିତେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜଣ୍ଡ ମେଶା ଧ’ରେ ଗେଲୋ ଆମାର ।
ହାଓୟା ଛିଲୋ ବସନ୍ତେର—ଏହାଇ ଘରେ ଅଭିତ, ଆମାଦେର ମେହି
ବାରାନ୍ଦାର ଆର ସନ୍ଧ୍ୟାର ବାଣୀମୟ ବସନ୍ତେର । ଅନେକ, ଅନେକଦିନ
ପର । ଆ, ଆମି ଭେବେଛିଲୁମ ତା ହାରିଯେ ଗେଛେ । ଭାଲୋବାସା କି
ହାରାଯ ? ଏକଦିନ ସଦି ବାଣୀର କଲାରୋଳେ ମନେର ଅନ୍ଧକାର ଆଲୋ
ହ’ଯେ ଉଠେ ଥାକେ, ତାର ଆଭା କି ମିଳିଯେ ସେତେ ପାରେ କଥନୋ ?

ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ବଲଲେନ, ‘ମାୟା, ତାସ-ଜୋଡା କୋଥାଯ ?’

‘ଆଛେ ଆମାର କାଛେ । ଖେଲବେ ?’

‘ମେ-ରକମ ଏକଟା ଇଚ୍ଛା ତୋ ଛିଲୋ ମନେ-ମନେ ।’

‘ଏଥନ ?’

‘ଏଥନ ନା-ହ’ଲେ ଆର କଥନ । ଇନ୍ଦୋରେ ସଦି ଯାଓୟା ହୁଯ—
ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ହଠାତ ଥେମେ ଗେଲେନ ।

‘ଭାଲୋ ତୋ’, ମାୟା ବଲଲୋ, ‘ଇନ୍ଦୋର ଶୁନେଛି ଚମ୍ବକାର
ଜାଗା ।

‘କିନ୍ତୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଷ୍ଟେର ସଙ୍ଗେ ତୋ ତାସ ଖେଲା ଯାଯ ନା ।’

‘ଏ-ରକମ ଏକଟା କଥା ଯେନ ଶୁନେଛିଲୁମ’, ଆମି ବଲଲୁମ,
‘ଯେ ଇନ୍ଦୋରେ ମାନୁଷେ ଆଛେ ।’

‘ମାନୁଷ ନେଇ କୋଥାଯ ? ତବୁ ତୋ ମାନୁଷେରଇ ଜଣ୍ଡ ମାନୁଷେର
ଏତ ହାହାକାର ।’

ଏକଟୁ ଚୂପଚାପ : ଯତକଣ ହାଲକା ଶୁର ଛିଲୋ, ତତକଣଇ
ଛିଲୋ ଭାଲୋ । ଆମି ରୀତିମତୋ ଅସ୍ଵସ୍ତି ବୋଧ କରିତେ ଲାଗଲୁମ ।

‘ଏତଦିନ ପରେ’, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ବଲିଲେନ, ‘ସଦି ତୋମାଦେର

ଶୁସର ଗୋଧୁଳ

ଛେଡ଼େ ସେତେ ହସ—’ ତାରପର, ଏକଟୁ ଥିମେ : ‘କିନ୍ତୁ ଆବାର ତୋ ଦେଖାଇବେଇ । ଛୁଟି ଆହେ । ଆର, ତୋମରାଓ ଯାବେ—ଯାବେ ନା ? ମାରା ତୋ ଯାବେଇ କିଛୁଦିନ ପରେ । ତୁମିଓ ଏସୋ, ନୀଳ ।’ ଆର, ଏକଟୁ ପରେ, କୀଣ ହେସେ :

‘ତୁ’ ଜନେ ଏକସଙ୍ଗେଇ ଏସୋ ।’

ତାସ-ଖେଳାର ଜଣ୍ଯ ଚାରଜନ ହିଲେ ଭାଲୋ ହୁଯ । ଅପର୍ଗା-ଦି ଏକଟୁ ଭେବେ ବଲମେନ, ‘ଠିକ୍ ! ମାରା, ତୋମାର ଦାଳକ୍ଷେ ଡେକେ ଆନୋ ।’

‘ଦାଳା ପଡ଼ିଛେନ୍ ।’

‘କୀ ଦିନ-ରାତ ପଡ଼ା ।’ ଅପର୍ଗା-ଦି ନିଜେଇ ଉଠିଲେନ ଶାମୀକେ ଡାକତେ ।

‘କିନ୍ତୁ କଳ୍ପାଣକୁମାର ଏଲେନ ନା । ‘The Golden Bough’-ଏର ଶେଷ ପରିଚେଦ ପଡ଼ିଛିଲେନ ତିନି, ଶେଷ ନା-କ’ରେ ଉଠିବେନ ନା । ଅଗତ୍ୟ ତିନିଜନେଇ ଖେଳତେ ହିଲେ ।

ଆମାର ସରେ ଗିଯେ ଆମରା ବସଲୁମ । ଖେଳିବା କିଛୁ ନା— ତାମେ ତିନିଜନେଇ ସମାନ ଓନ୍ତାଦ—ଗଲ୍ଲ ଆର ହାସି—ମାତ୍ର, ଖେଲାଟା ଅଣ୍ଟ ରକମ, ତାମଟା ଅଛିଲା ମାତ୍ର । ଖୁଶିର ଟେଉ ଏସେ ଗଛେ ମନ ଥେକେ ମନେ—ଅକାରଣେ, ସେ-କୋନୋ ତୁଳ୍ଳ କଥା ବ’ଲେ ବନରା ହେସେ ଉଠିଛି । ଦେଖିତେ-ଦେଖିତେ ଏକ ବାଜି ହିଁଯେ ଗେଲୋ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବାଜିର ଜଣ୍ଯ ସଥିନ ତାସ ବିତରଣ କରା ହଚେ, ହଠାତ୍ ନିଃଶବ୍ଦେ କଳ୍ପାଣକୁମାର ସରେର ମଧ୍ୟ ଏଲେନ । ଅପର୍ଗା-ଦି ହେସେ ଜିଗେସ କରିଲେନ : ‘କୀ, ତୋମାର ଚ୍ୟାପଟର ଶେଷ ହିଲେ ?’

ଖୁବ ଗୋଧୁଳି

‘ଖୁବ ସେ ହାସାହାସି ତୋମାଦେର ! ଏତ ଫୁର୍ତ୍ତି କିମେର ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ତାସ ତୁଳାତ୍-ତୁଲାତେ ବଲଲେନ, ‘ଏବାର ଇକ୍କାବନେର
ବିବି ମାୟାକେ ।’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ବଲଲେନ, ‘ଅପର୍ଣ୍ଣା, ଶୁତେ ଏସୋ, ରାତ କମ ହୟନି ।’

ତାମେର ଦିକେ ତାକିଯେଇ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ବଲଲେନ, ‘ଏହି ନା ଦେଖଲୁମ
ବହିୟ ଡୁବେ ଆଛୋ, ଏତ ବ୍ୟନ୍ତ କେନ ଏଥନେଇ ?’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦିକେ ଏକବାର କ'ରେ
ତାକିଯେ ଆର-କୋନୋ କଥା ନା-ବ'ଲେ ଚ'ଲେ ଗେଲେନ ।

ଆମି ଏକବାର ବଲଲୁମ, ନା-ହୟ ଥାକ, କିନ୍ତୁ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଆମାର
କଥା କାନେ ତୁଲଲେନ ନା ।

ଏକଟୁ ପରେଇ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆବିଭୃତ ହଲେନ ଆବାର । ଦରଜାର
କାହେ ଦାଙ୍ଗିଯେଇ ବଲଲେନ : ବାଂ, ଖେଳା ଖୁବ ଜମେଛେ !’

ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ବଲଲେନ : ‘ଏସୋ ନା ତୁମିଓ ।’

‘I won't be in the way’, ବ'ଲେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆଶ୍ରୟ
ହ'ଲେନ, କିନ୍ତୁ ପରେର ମୁହଁତେ ଇ ଫିରେ ଏସେ ବଲଲେନ, ‘ଆମି ଚଲଲୁମ
ଶୁତେ । ବୁଝଲେ, ଶୁତେ ଚଲଲୁମ ।’ ଆମାଦେର ଦିକେ ତାକିଯେ
ଶ୍ୟାପକଭାବେ ହାସଲେନ ତିନି ।—‘Well, good-night. Don't
 stint yourselves in any way. Good-night’.

ଖେଳା ସତି ଜ'ମେ ଉଠେଛିଲୋ । କଥନ ସ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ଆବାର ସରେ ଏସେ ଦାଙ୍ଗିଯେଛେନ, ଆମରା କେଉ ଦେଖତେ ପାଇନି ।
ଶେଷ ହ'ଲୋ ବାଜି । ଅନ୍ୟ ଦୁ' ଜନେ ମିଳେ ଆମାକେ କୋଣଠାସା
କରେଛିଲୋ । ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ତାସ ମେଶାତେ-ମେଶାତେ ବଲଲେନ,

‘କେମନ !’ ହଠାତ୍, ଆମାଦେଇ ସବାଇକେ ଚମକେ ଦିଯ଼େ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
ହେସେ ଉଠେ ବଲଲେନ, ‘କେମନ !’

‘କୀ ହ’ଲୋ ? ଯୁମୋଲେ ନା ?’

‘ତୋମାଦେଇ ଖୁବି ଦେଖିତେ ଏଲୁମ । ଦୋଷ ହେଁଛେ କୋଣୋ ?’

‘ବୋସୋ ନା, କୀ ମଜାର ଖେଳା ହଚ୍ଛେ ଥାଥୋ’, ଖୁବିତେ, ତାଙ୍କେ
ଜ୍ଞେତବାର ଉଠୁଥାହେ, ଅପର୍ଗା-ଦି ଭୁଲଜ୍ଜଲେ ।

‘There’s a lot of fun in it, I’m sure’,
କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଦରଜାର ଧାରେ ଏସେ ଏକଟୁ ଦାଁଡ଼ାଲେନ । ‘Have
all the fun you want. I’m off to bed.’

ତାରପର, ଦରଜାର ବାଇରେ ଏକ ପା ରେଖେ, ହଠାତ୍ ମୁଁ ଫିରିଯେ :

‘ତୁମି ଶୁଣେ ଆସବେ ନା ? ରାତ ତୋ ଅନେକ ହ’ଲୋ ।’

‘ହେଁକ ନା । ରାତ ତୋ ହବାଇ ଜଣେ’, ବେପରୋଯା ଆନନ୍ଦ
ଅପର୍ଗା-ଦିର ।

‘That’s right.’

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଅନ୍ଦଶ୍ଵର ହୁଏଇ ମାତ୍ର ଅପର୍ଗା-ଦି ବଲଲେନ, ‘ତଥନ
ଏତ କ’ରେ ଡାକଲୁମ, ଏଲୋ ନା—ଆର ଏଥନ ବାର-ବାର ଘୋରାଘୁରି ।
ଆବାରଓ ଆସବେ, ଦେଖୋ । ଦାଓ ତୋ ଦରଜାଟା ବନ୍ଦ କ’ରେ—ଥୁବ
ଜନ୍ମ ହବେ ତାହ’ଲେ ।’

ଆମି ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ବଲଲୁମ, ‘ନା, ଥାକ ।’

‘ଥାଥୋ ଏକଟା ମଜା କରି ।’ ହାତେର ତାସ ରେଖେ ଅପର୍ଗା-ଦି
ହାସ-ହାସି ଉଠିଲେନ, ଉଠେ ସତି-ସତି ବନ୍ଦ କ’ରେ ଦିଲେନ
ଦରଜା । ଫିରି ଏସେ ବଲଲେନ, ‘ତୋମାର ଖେଳା, ମାୟା ।’

ଖୁଗିର ଗୋଖୁଲି

ତାଙ୍କ ଖେଳତେ ଅପଣୀ-ଦି ସତି ଭାଲୋବାସନେ । ତା ଛାଡ଼ି ମେଦିନ ବୋଧହୟ ତିନି ମନେ-ମନେ ଧ'ରେଇ ନିଯେଛିଲେନ ଯେ ସ୍ଵାମୀ ଚାକରି ନେବେନ ଇନ୍ଦୋରେ ; ଏକଳା ସ୍ଵାମୀର ସଙ୍ଗେ ବିଦେଶେ ଗିଯେ ସଂସାର ପାତବାର ଆନନ୍ଦେ, ଆବାର ଆମାଦେର ସକଳକେ ଛେଡ଼େ ଯାବାର କଷ୍ଟେ ତାଙ୍କ ମନଟା ଯେଣ ଥରଥର କ'ରେ କାପଛିଲୋ । ତିନି ଆନନ୍ଦେର ଝୋକ ସାମଲାତେ ପାରେନନ୍ତି—ନିଜେକେ ଭାସିଯେ ଦିଯେଛିଲେନ ଆବେଗେର ଶ୍ରୋତେ । ଅତ ଚଞ୍ଚଳ, ଅତ, ଉଚ୍ଛଳ, ଅମନ ଲୀଳାଯିତ ତାକେ ଆମି କିଥିନୋ ଦେଖିନି ।

କରେକ ମିନିଟ ପରେ ଦରଜାଯ ଟୋକା । ଅପଣୀ-ଦି ଠୋଟେର ଉପର ଏକ ଆଙ୍ଗୁଳ ରେଖେ ଆମାଦେର ଚୁପ କ'ରେ ଥାକତେ ଇଙ୍ଗିତ କରିଲେନ । ଟୋକା ପଡ଼ିତେ ଲାଗଲେ ସନ-ସନ ।

ଏକୁ ପରେ ଅପଣୀ-ଦି ଯେଇ ଉଠିତେ ଯାଚେନ, ଆମରା ଶୁନିଲାମ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ଫିରେ ଯାଓଯାର ପାଇଁର ଶବ୍ଦ ।

ହାତେର ବାଜି ଶେଷ କ'ରେଇ ଅପଣୀ-ଦି ଉଠିଲେନ ।—‘ଆଜ ଆର ନା । କାଳ ଆବାର ।—ମୀଳ, ତୁମ ଏକେବାରେ ଆନାଡିର ମତୋ ଖେଲୋ’, ବଲତେ-ବଲତେ ଉଠି ଦାଁଡ଼ାଲେନ ତିନି, ‘ତଥନ ସଦି ପାଞ୍ଚାଖାନା ଛେଡ଼େ ନା-ଦିତେ—’

‘ହାତେ ତିରି ଥାକତେ’, ମାଯା ଜୋଗାନ ଦିଲୋ, ‘ଯେ ଦଶ ଛେଡ଼େ ଦେଇ, ତାକେ ନିଯେ ଆବାର କଥା ।’

‘ମାଯାର କିନ୍ତୁ ଜୋର ବରାତ !’ ଅପଣୀ-ଦି ଦରଜାର କାହେ ଥମକେ ଦାଁଡ଼ାଲେନ ।—‘ଏ କୀ ? ଦରଜା ଖୁଲଛେ ନା କେନ ?

ଆମି ଗିଯେ ଟାନାଟାନି କରଲୁମ । ତାଇ ତୋ, ଦରଜା ବାଇରେ

ଥେକେ ବନ୍ଦ । ‘ଥାଖୋ ଓର କାଣ୍ଡ ! ନାঃ—’ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଦରଜାଯି
ଧାକା ଦିତେ-ଦିତେ ବଲାଲେନ, ‘ଏହି, ଖୋଲୋ ନା ଦରଜା ।’

ଏକଟୁ ପରେ ବାଇରେ ଖିଲ ଖୋଲାର ଶବ୍ଦ ହ'ଲୋ । କଲ୍ୟାଣ-
କୁମାରେର ଦୃଷ୍ଟି ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ପାର ହ'ଯେ ଆମାର ଉପର ଏସେ ପଡ଼ିଲୋ ।
ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ତିନି ଦାତ ବେର କ'ରେ ହେସେ ଫେଲାଲେନ । ସରେର ଭିତରେ
ଏସେ ବିଶୁଦ୍ଧ ବାଂଗାର ବଲାଲେନ : ‘କୀ ହେ ନୀଳକଟ୍ଟ, ତୋମାଦେର ସଭା
ଭାଙ୍ଗଲୋ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବଲାଲେନ, ‘ଓঃ, যা খেলা হ'ଲୋ ! ତୁমি যদি—’

‘ଏହି ମଧ୍ୟେ ଶୈସ କରଲେ କେବ ?’ କଲ୍ୟାଣକୁମାରେର ମୋଟା
ଗଲା ଗୁମଣ୍ୟ କ'ରେ ଉଠିଲୋ, ଗୋଲ-ଗୋଲ ଚୋଥେ ଚାରିଦିକେ
ଏକବାର ତାକାଲେନ, ‘ଆରୋ ଖେଲଲେଇ ପାରତେ—ସତକ୍ଷଣ ତୋମାଦେର
ଇଚ୍ଛା । ନୀଳକଟ୍ଟ କୀ ବଲେ ?’ ହଠାତ୍ ତିନି ତାଁର ଭଲନ୍ତ ଚୋଥେର
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଆମାର ଉପର ଫେଲାଲେନ, ‘The society of hand-
some ladies is pleasant, eh ?’ ମୁହଁତେ’ର ମଧ୍ୟେ ସମସ୍ତ ମୁଖ
ତାଁର ଆରକ୍ଷ ହ'ଯେ ଉଠିଲୋ, ‘Late at night, particularly.
Late at night, and shut up in a room. Ah, you
are a fine young man !’ ଏତ ଦ୍ରବ୍ୟରେଗେ କଥା ବଲାତେ
ଲାଗଲେନ ସେ ଆମରା ତିନାଟି ପ୍ରାଣୀ ବୁଝାତେଇ ପାଇଲୁମ୍ ନା ବ୍ୟାପାର କି,
ଆର ତାରପର ହଠାତ୍ ତିନି ଦୁଇ ଭୟଙ୍କର, ଭାରି ହାତ ଦିନ୍ଦେ ଆମାକେ
କିନ୍ତୁ ଧ'ରେ ପ୍ରବଳ ବାକୁନି ଦିତେ-ଦିତେ ବଲାତେ ଲାଗଲେନ : ‘Late
at night, late at night. When darkness closes,
and the stars open their hearts like fiery flowers—

ଖୁଲା ଗୋଧୁଳି

you have read poetry, you are a poet. A poet.
A worshipper of goddesses. And I will kill you,
I will kill you !'

ମେଦିନ ଆମି କୀ କ'ରେ ସେ ସ୍ତୁତ୍ୟ ଏଡିଯେଛିଲାମ, ତା ଭେବେ
ଏଥିନେ 'ଆମାର ଅବାକ ଲାଗେ । କୀ କାଣ୍ଡ !—ମା-ବାବା ସୁମ
ଥେକେ ଉଠେ ଏଲେନ, ଅବିଶ୍ଵାସ ଅନଗଲ ଇଂରେଜି ପ୍ରଲାପ ବକତେ
ଲାଗଲେନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର, ମାୟା କାପତେ ଲାଗଲୋ ଥରଥର କ'ରେ, ଆର
ସେ-ଟେବିଲ ବୁ'ସେ ଏକଟୁ ଆଗେ କତ ସ୍ମୃତି ଆମରା ଛିଲୁମ, ସେଇ
ଟେବିଲେ ମାଥା ରେଖେ ଅନ୍ଦମ୍ୟ, ଆଉହାରା ଉଚ୍ଛ୍ଵାସେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି କେଂଦେ-
କେଂଦେ ସେମ ଗ'ଲେ ସେତେ ଲାଗଲେନ । ଧନ୍ତାଖାନେକ ପରେ ସ୍ତୁତ୍ୟର
ମତୋ ସ୍ତରକତା ନାମଲୋ ବାଢ଼ିତେ ।

କୋଥାଯ ଗେଲୋ ଇନ୍ଦୋର ! କୋଥାଯ ମିଲୋଲୋ ମୁହୁତେ'ର ଜନ୍ମ
ଜ'ଲେ-ଓଠା ସୋନାଲି ଦିଗନ୍ତ । ମା-ବାବା ବୁଝଲେନ, କିଛୁ ଏକଟା
ବ୍ୟବହାର ନା-କରିଲେ ଆର ଚଲେ ନା । ଟିକ ହ'ଲୋ, ସ୍ଵାମୀ-ଶ୍ରୀକେ
ଆଲାଦା ଏକଟା ବାଢ଼ିତେ ଏକା ରାଖା ହବେ । ତାତେ ସଦି କିଛୁ ହୟ ।
କାଢାକାଢି ଛୋଟୋ ଏକଟା ବାଢ଼ି ନେଯା ହ'ଲୋ କ'ଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ।
ଟେଲିଗ୍ରାମ କରା ହ'ଲୋ କାକାବାବୁକେ ।

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ବୁକେର କାହେ ଟେନେ ଏନେ, ତୀର ମାଥାର ହାତ
ବୁଲୋତେ-ବୁଲୋତେ ମା ବଲଲେନ :

'ମନ-ଖାରାପ କରିସନେ !'

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବଲଲେନ, ଶାନ୍ତଭାବେ : 'ଆମି ସଦି ମନ-ଖାରାପ
କରତାମ, ତାହ'ଲେ କି ବାଁଚତାମ ?'

ଶୁମର ଗୋଧୂଲି

ମା ଚୋଥ ଫିରିଯେ ନିଯେ ଜାନଲା ଦିଯେ ତାକିଯେ ରହିଲେନ୍ ବାଇରେ । ଆରୋ ଅନେକ କଥା ତୋଳପାଡ଼ କରଛିଲୋ ତୀର ମନେ । କିଛୁଇ ବଲା ହିଲୋ ନା । ପରେର ଦିନ ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ବିଦୟାଯ ଦିତେ ହିଲୋ ।

নতুন বাড়িতে গিয়ে মাস দুয়ের বেশি থাকা হয়নি তাঁদের। এ-সময়কার কথা বেশি বলবো না। মা আমাকে চুপে-চুপে ব'লে দিয়েছিলেন, ও-বাড়িতে যেন আমি না যাই। মার আদেশ 'শিরোধার্য করেছিলুম'।

মাঝা যেতে দু'বেলা। মা যেতেন। প্রথম কয়েকদিন, দেখা গেলো, তাঁরা বেশ আছেন। তাঁরা মানে—কল্যাণকুমার। অপর্ণা-দি তো ভালো-থাকা মন্দ-থাকার বাইরে। তাঁর যেন কোনো অনুভূতি নেই, প্রাণ নেই। মেয়েরা এত কোমল—আমরা তাদের ঠাট্টা করি—একটুতেই ছলছলিয়ে উঠে তাদের চোখ। কিন্তু দুঃখ সহ করতে তো মেয়েরাই পারে। প্রকৃতিতে একটা ক্ষতি-পূরণের, মাত্রা-নিরপেক্ষের ব্যবস্থা আছে। কথাটা পুরোনো; কিন্তু আমি তা উপলক্ষি করি সেই সময় অপর্ণা-দিকে দেখে। তিনি যেন ভিতরে-বাইরে জ'মে পাথর হ'য়ে গিয়েছিলেন।

কাকাবাবু এলেন টেলিগ্রাম পেয়ে। জামাই যখন ফিরলেন বিলেত থেকে, তখন একবার এসেছিলেন দিন দু'য়ের জন্য, তারপর এই। বাবার মুখে শুনলেন কথা, দেখলেন মেয়ের প্রাণহীন পাংশুতা, জামাইকে পর্যবেক্ষণ করলেন, তারপর বললেন—'কিছু না! নিষিদ্ধ পানাহার করেছে বিলেতে, প্রায়শিক করলেই

ধূসর গোধূলি

সেরে যাবে ?' কথা শুনে বাবা মর্মাহত হলেন, তর্ক করতে উচ্ছত হলেন, কিন্তু তর্ক কার সঙ্গে ? তিনি দিনের দিনই আবার ফিরতি গাড়ি ধরলেন—নিষিদ্ধ পানীয়ের দোকান একটা বাগিয়ে এনেছেন অনেক চেষ্টায়—এখন না-গেলে চলবেই না !

বিময়েন্দ্র মাঝে-মাঝে এসে খোঁজ নিয়ে যেতেন। তাঁকে অবশ্য ও-বাড়িতে যেতে দেয়া হ'তো না। এই শিশু-স্বভাব লোকটির মনে অদৃত আঘাত দিয়েছিলো এই ঘটনা। জীবনকে তিনি যেমন পেয়েছিলেন, যেমন ধারণা করেছিলেন, তার সঙ্গে এর কিছুই মেলে না। এ একেবারে খাপছাড়া, একেবারে অবাস্তুর। এ-ও কি বিশ্বাস করতে হবে ? তিনি ব্যক্তিগত শোক যতটা না পেলেন, ভাবগত আঘাত পেলেন তার বেশি। চলতে-চলতে ছঁচ্ট খেলেন যেন, মৈতিক কারণে ক্ষুক হলেন, ব্যাপারটা তাঁর মনে হ'তে লাগলো আগাগোড়া একটা বিরাট স্ক্যাণ্ডল। যদি কোনো গভীর অনুভূতির ক্ষমতা ভদ্রলোকের থাকতো, তাহ'নে এই মোহ-ভদ্র তাঁর আরামে গাঁথা বিশ্বাসের দেয়ালে একটা স্থায়ী ফাটল ধরিয়ে দিতে পারতো।

কয়েকদিন পর মায়া এসে বললো, 'রৌদ্রি একবার যেতে বলেছেন তোমাকে !'

'আমাকে !'

'একবার গোলেই না-হয়—কী আর হবে ?'

মা বললেন : 'বেশ, যাও। কিন্তু বেশিক্ষণ থেকে না—আর একটু বুঝে-স্বুঝে চোলো !'

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଖୁଲି

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳା । ଅନ୍ଧକାର, ସଂକୀର୍ତ୍ତ ସିଂଡ଼ି ଦିଯେ ମାୟାର ପିଛନ-
ପିଛନ ଉଠିତେ-ଉଠିତେ ଆମାର ବୁକେର ଭିତରଟା ଚିପଚିପ କରାତେ
ଲାଗିଲା । ବାଡ଼ିଟା ବଡ଼ୋଇ ଚୁପଚାପ ।

ସିଂଡ଼ି ଦିଯେ ଉଠେ ଏକଟା ସରେ ଦରଜାର ଢୋକାଠେ ଦାଙ୍ଗିଯେ ମାୟା
ଡାକଲୋ : ‘ବୌଦୀ !’

ଭିତର ଥେକେ ସାଡ଼ା ଏଲୋ, ‘ଏସୋ !’

ସରେ ଭିତରେ ଢୋକବାର ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ ଆମାର ମନ-ଖାରାପ ହ'ଯେ
ଗେଲୋ । ଲଞ୍ଚିନ ଜୁଲାରେ ଜାନଲାର ଧାରେ ଟେବିଲେର ଉପର । ଆସବାବ
ଅଳ୍ପ, ତାଡ଼ାହଡୋତେ ଯଥୋଚିତ ଉପକରଣେର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ଯାଇନି ।
ବେଶ ଜିନିଶେର ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ଛିଲୋ ନା, ତାହାଡ଼ା । ସଞ୍ଚ ଚନ୍ଦକାମ-
କରା ଦେୟାଲଙ୍ଗୁଲି କରିଶ ଶାନ୍ଦା । ଏକଟା ବିଶୀର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ଦୀ ନଗତା ସମସ୍ତ
ସରେ ଛାନ୍ଦାନୋ, ସରଟା ଯେନ ସରେ କଷାଳ ।

ତକ୍କପୋଶେ ସୁଜନି ଦିଯେ ଢାକା ବିଛାନା ପାତା, ତାରଇ ଏକ
ପ୍ରାନ୍ତେ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବସେଇନ ହାଁଟୁର ଉପର କମ୍ବୁଇ ବେଥେ । ଟେବିଲେ
ବୁକେ ଚେଯାରେ ବ'ସେ କଲ୍ୟାଣକୁମାର । ଲଞ୍ଚିନେର ଆଲୋ ସରେ ଦେୟାଲେ
ତୀର ମାଥାର ବିରାଟ ନିରବସ ଛାଯା ଫେଲେଇଛେ ।

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଉଠିଲେନ ନା, ନଡ଼ିଲେନ ନା । ଆମରା ଦୁ’ ଜନ ଏଗିଯେ
ଗିଯେ ସେଇ ତକ୍କପୋଶେଇ ଅଣ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତେ ବସିଲୁମୁଁ । ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଆମାର
ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲେନ, ‘କେମନ ଆଛୋ ?’

ଏ-ପ୍ରଶ୍ନ ଆମାରଇ କରିବାର କଥା । ଚୁପ କ'ରେ ରଇଲୁମ ।

କିଛୁ ବଲିବାର ଛିଲୋ ନା, ମୁହୂର୍ତ୍ତେର ମଧ୍ୟେଇ ଆମାର ଯେନ ଦମ
ଆଟିକେ ଏଲୋ । ମନେ ହ'ଲୋ, ଦେୟାଲଙ୍ଗୁଲି ଫିଶଫିଶ କ'ରେ କଥା

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଲି

ବଲଛେ, କାଳୋ-କାଳୋ ଛାୟା କୋନୋ ଅଶ୍ଵତ ରାତ-ପାଖିର ଡାନା ।
‘ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଏଥାନେ ଆଚେନ କୀ କ’ରେ ?

କଲ୍ୟାଣକୁମାର ଆମାଦେର ଏକବାରେ ଲଙ୍ଘୁଇ କରଲେନ ନା । ହଠାତ୍
ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ଦିକେ ତାକିଯେ ବଲଲେନ : ‘ଦେଇ କୋରୋ ନା, ଲେଖୋ
ଚିଠ୍ଟୀ ।’

‘ତୋମାର ଚିଠ୍ଟି ତୁମି ଲିଖଲେଇ ଭାଲୋ ହ୍ୟ ନା ?’

‘ନା, ତୁମିଇ ଲେଖୋ । ଏତ ସୁନ୍ଦର ହାତେର ଲେଖା ତୋମାର—ବିନ୍ଯ
ଖୁଣ୍ଡ ହବେ ।’

‘ଏଥନ ଥାକ, କାଳ ଲିଖବୋ ।’

‘ନା, ଏଥନଇ । ଏଥନଇ ଲେଖୋ । ଭୌଷଣ ଜରୁରି ଚିଠ୍ଟି—ବୋରୋ
ନା କେନ ?’

· ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି ଚକିତେ ଏକବାର ଆମାଦେର ଦିକେ ତାକିଯେ
ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ବ’ଲେ ଉଠଲେନ, ‘ଆଜ୍ଞା, ଲିଖଛି, ଲିଖଛି ।’

‘ଏହି ତୋ ଲଙ୍ଘମୀ ମେଯେ । ଏହି ନାଓ ।’ କଲ୍ୟାଣକୁମାର
କାଗଜ-କଳମ ‘ବାଡ଼ିଯେ ଦିଲେନ, ‘ଲେଖୋ ।’ ତାରପର,
ଲଙ୍ଘନେର ଚିମନିର ଦିକେ ଶ୍ରିରଦୃଷ୍ଟିତେ ତାକିଯେ ବ’ଲେ ଯେତେ
ଲାଗଲେନ :

‘ପ୍ରିୟ ବିନ୍ଯ, ଏହି ଚିଠି ପେଯେଇ ତୁମି ଚ’ଲେ ଆସବେ । ଆମାକେ
ହତାଶ କୋରୋ ନା—ଭୌଷଣ ଇଚ୍ଛେ କରେ ତୋମାକେ ଯେବେତେ । ତୁମି
ନା-ଥାକଲେ ଭାଲୋ ଲାଗେ ନା କିନ୍ତୁଇ । ତୁମି ନା-ଥାକଲେ—’ ହଠାତ୍
ଏକଟୁ ଥେମେ-ତିନି ବଲଲେନ, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦିର ଚୋଥେର ଉପର ଚୋଥ ରେଖେ:
‘କିନ୍ତୁ ଆମି ବ’କେ ମରଛି କେନ—ତୁମି ନିଜେଇ ଲିଖତେ ପାରୋ ।

ধূম র গোধূলি

আমি' বিলেতে থাকতে আমাকে তো কতই লিখতে—ঠিক
সেইরকম লেখে দেখি ভালো ক'রে !'

অপর্ণা-দি কোলের উপর কাগজটা নামিয়ে রাখলেন। আমি
আড়চোখে একবার তাকিয়ে দেখলুম, সেখানে হিজিবিজি আঁচড়-
কাটা। বললেন, 'আছা, দেবে'খন লিখে !'

কল্যাণকুমার হঠাৎ অজস্র খুশিতে হেসে উঠলেন।—'দেখো,
ও ঠিক হাজির হবে এসে। ঠিক আসবে। উঃ, কী মজা !'

একটু ফাঁক পেয়ে আমি বললুম, 'দিদি, চলি এবার !'

অপর্ণা-দি আপন্তি করলেন না, কোনো কথা বললেন না।
সিঁড়ি পর্যন্ত আমাদের এগিয়ে দিলেন। একটা সিঁড়ি নেমে
আমি মুখ ফিরিয়ে জিগেস করলুম, 'আমাকে ডেকেছিলে—
কোনো দরকার ছিলো ?'

'না। তোমাকে—দেখলুম !'

দরকার কিছু ছিলো কিনা তা জিগেস করাই বৃথা। পৃথিবীতে
কোনো মানুষকে দিয়ে অপর্ণা-দির আজ আর কোনো দরকার নেই।

একটু সময়, বাইরে এসে পাশাপাশি হাটলুম আমি আর
মায়া। তারপর আমি বললুম, 'আমাদের কী উপায় হবে
বলতে পারো ?'

'কার ?'

'দিদির।—তোমার, আমার !'

মায়া আড়চোখে আমার দিকে তাকিয়ে বললো : 'ভেবে
কী হবে !' বাকি রাস্তাটুকু আর-কোনো কথা হ'লো না।

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

ଏଇ ପରେ ଏକଦିନ ଏକାଇ ଗେଲୁମ ଓବାଡ଼ିତେ । ଦିନେର ବେଳା ।
ଘରେ ଚୁକେ ଦେଖଲୁମ, ବିଛାନାୟ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ସୁମୃଦ୍ଧିନ, ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି
ଶ୍ରୀ ଆହେନ ମେରେତେ ପାଠି ବିଛିଯେ । ଆମାକେ ଦେଖେ ଉଠେ
ବଶଲେନ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କରଲୁମ, ତୀର ମୁଖେ ଏଥାନେ-ଓଥାନେ କାଲୋ-କାଲୋ
ଦାଗ ।—‘ଓ କୌ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି କଥା ନା-ବ’ଲେ ଅନ୍ୟ ଦିକେ ତାକିଯେ ରଇଲେନ ।

‘ତୋମାକେ—ମେରେହେ ?’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଚୁପ । ଅସହ ଶ୍ରଦ୍ଧାତ୍ୟ କାଟିଲୋ କଯେକ ମିନିଟ ।
ତାରପର, ତକ୍ତପୋଶେର ଦିକେ ଏକବାର ତାକିଯେ ଆମି ବଲଲୁମ, ‘ଓକେ
କେଉ ମେରେ ଫେଲିତେ ପାରେ ନା ?’

ଅସୀମ କ୍ଲାନ୍ତିତେ ଭରା ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିର ଢୋଥ ଆନ୍ତେ-ଆନ୍ତେ ଆମାର
ମୁଖେର ଉପର ନିହତ ହ’ଲୋ । ଅସୀମ କ୍ଲାନ୍ତିଭରା ଢୋଥେ, ନିଶାସେର
ମତୋ ହରୁସ୍ଵରେ ବଲଲେନ, ‘ତାତେ କି ଆମାର ସ୍ଵର୍ଗ ହବେ ?’

ତାଇ ତୋ, ସେ-କଥା ଭେବେ ଦେଖିନି ।

ତାରପର—ତାର ପରେର କଥା ଆର କୀ ବଲବୋ ? କିଛୁଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ
ବୋକା ଗେଲୋ, ଆର ଚଲବେ ନା । ତାଦେର ବାଡ଼ିର ପାଶେ ସାରା ଥାରୁତେ,
ତାରା ଏସେ ନାନାରକମ କଥା ବଲତେ ଲାଗଲୋ । ରାତ୍ରେ କଳ୍ୟାଣକୁମାର
ପ୍ରାୟଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶାନ୍ତ ହ'ୟେ ଓଠେନ, ମେୟେଲି ଗଲାର ଚାପା କାହାର
ଶବ୍ଦ ହାଉୟାଇ ଭେସେ ଆସେ କଥନୋ ବା । ‘ବୌଟାକେ ଏକଦିନ ଠିକ
ମେରେ ଫେଲବେ—ଆପନାରା କରଇଛେ କୀ ?’ ତାଢାଡ଼ା ପାଡ଼ାର
ମଧ୍ୟେ ଏ କୀ ଉପଦ୍ରବ, ସବାଇ ଭୟ-ଭୟେ ଥାକେ । ଏକଟା ବିହିତ
ନା-କରିଲେ କି ଚଲେ ।

ବିହିତ କରତେ ହ'ଲୋ । ପଞ୍ଚଶଙ୍କି ପ୍ରୟୋଗ କ'ରେ କଳ୍ୟାଣ-
କୁମାରକେ ବନ୍ଦୀ କରତେ ହ'ଲୋ ଘରେର ମଧ୍ୟେ । ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଫିରେ ଏଲେନ
ଆମାଦେର ବାଡ଼ିତେ । ଏଲେନ ଆରକି—ନା-ଏଲେଇ ଯେନ ଭାଲୋ
ଛିଲୋ । ଶେଷ କୃଷ୍ଣପଙ୍କେର ଚାନ୍ଦେର ମତେ କୃଷ ଆର ମଲିନ—ମୃତ୍ୟୁର
ଛାଯା ପଡ଼େଛେ ମୁଖେ ।

କିନ୍ତୁ କଥନୋ ମୁଖ ଫୁଟେ ତିନି କୋନେ ଏକଟି କଥା ଓ ବଲେନନି ।
ମେଇ ଉନ୍ମାଦେର ହାତେ ଯତ ଅତ୍ୟାଚାର ତିନି ସହ କରେଛେ, ତାର ବୈଶିର
ଭାଗ ଆର-କେଟ ଜାନବେ ନା କଥନୋ । ଆମି ଯଦି ବିଧାନକର୍ତ୍ତା
ହୁତମ, ତାହ'ଲେ ଅନେକ ଆଗେଇ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦିକେ ମୁକ୍ତ କ'ରେ ତୋ
ଆନତୁମ—ତାରପର ଯା ହବାର ହ'ତୋ । କିନ୍ତୁ ମା-ବାବା ସହ
କରେଛିଲେନ—ଆଶା କରେଛିଲେନ । ଶେଷ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ପର୍ମନ୍ତ ଆଶା

କରେଛିଲେନ । ତାଦେର ଦୋଷ ଦିଇ ନା । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜେର ଏ-ଇ ଗ୍ରେଟିଙ୍କ୍ । ସ୍ଵାମୀକେ ଅବଲମ୍ବନ କ'ରେଇ ବୁଝିଲେ ହବେ ଦ୍ଵୀକେ । ସବ୍ରି ତାତେ ବୁଝିଲେ ନା ଥାଯି, ତବୁ । ସବ୍ରି ମ'ରେ ଯେତେ ହୁଯା, ତବୁଓ । ଆମାର କୋନୋ-ବୁଝି ହାତ ଥାକଲେ ଅପର୍ଗ-ଦିକେ ଆମି ମରିଲେ ଦିତୁମ ନା ।

ତିନ ମାସ ଧରେ ଦୀର୍ଘ, ଜଟିଲ ଚିକିତ୍ସା ଚଲିଲେ ନାନାରକମେର । ଟାକାର ଢମ ନାମଲେ । ଐ ବାଡ଼ିତେଇ କଲ୍ୟାଣକୁମାରକେ ରାଖା ହିଲେ—ଲୋକ-ଜନେର ପାହାରାଯା, କଡ଼ା ବ୍ୟବହାରୀ । ମା-ର ଶରୀର ଭାଉଲୋ ; ହଠାତ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହିଁଯେ ଉଠିଲେ ସେ ବାବା ବୁଝି ହଚେନ ।

ଆବାର ଟେଲିଗ୍ରାମ କ'ରେ ଆନାନ୍ଦେ ହିଲେ କାକାବାବୁକେ । ଏବାର ଆର ତିନି ପ୍ରାୟଶିତ୍ତେର କଥା ବଲିଲେନ ନା, ଡେକେ ଆନଲେନ ଶହରେର ଏକ ବିଧ୍ୟାତ କବିରାଜ, ପରେର ଦିନଇ ଆବାର ଆର-ଏକଜନ ; ବାବାକେ ବକଲିଲେ ; ମାନକେ ବ'କେ ଆର ରାଖିଲେନ ନା ; କାନ୍ଦିଲେନ, ଈଶ୍ଵରକେ ଶାପ ଦିଲେନ, ହୈ-ଚୈ କରିଲେନ ; ଏକ ପାଗଲେର ସଙ୍ଗେ ଯେଣ ଆର-ଏକ ପାଗଲ ଜୁଟିଲେ । ତାରପର, ସାତଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଆମାଦେର ସବ ପାର୍ଥିବ ଓ ଆତ୍ମିକ ଓଦ୍‌ଦୀନ୍ୟେର କ୍ଷତିପୂରଣ କ'ରେ ଫିରେ ଗେଲିଲେ କର୍ମହଳେ ତାର ଏଣୁ ମୁଗା ଚାଯେର ବାଗାନ ମନେର ଦୋକାନେ—ତିନି ଯାଓଯାତେ ବାଡ଼ିର ଅଶାନ୍ତି ଏକଟୁ ଯେଣ କମଲୋଇ, ସତି ବଲିତେ ।

ଶେଷଟାଯା, ବିବିଧ ପକ୍ଷତିର ଚିକିତ୍ସା ସଥନ ନିଃଶ୍ଵେଷ ହିଲେ, ଆମାଦେର ଧୈର୍ୟ ଆର ଶକ୍ତି ସଥନ ଠେକଲେ ତଳାନିତି ଏସେ—କ୍ଲାନ୍ଟ, ଡିଲ୍‌ଭାସ୍ଟ, ଅଧ'-ମୃତ, ଆମାଦେର ଆର-କିଛୁଇ କରିବାର ରଇଲୋ ନା । ସ୍ଵର୍ଗ ଈଶ୍ଵର ସଥନ ବିରକ୍ତ ଦୀଡାନ, ତଥନ ମାନୁଷେର ଆର କୀ

ଧୂମ ର ଗୋ ଧୂଲି

କରିବାର ଥାକେ । ଶରଣ ନିତେ ହଲେ ଝାଁଚିର । ଆର ଝାଁଚିର
ଚିକିତ୍ସାଲୟେଇ ଜୀବନ କାଟିଯେ ଦିଲେନ କଲ୍ୟାଣକୁମାର ।

ବାଁଚା ଗେଲୋ—ଆମାଦେର ପ୍ରତ୍ୟେକେର ଗହନତମ ଅଭ୍ୟକ୍ଷର ଥେକେ
ଅନେକଦିନେର ଅବରକ୍ଷ ଏକଟା ନିଧାସ ବେରିଯେ ଏଲୋ—ବାଁଚା ଗେଲୋ ।
ବଡ଼ କେଟେ ଗେଲୋ : ଏବାର ଶାନ୍ତି । ହୋକ ତା ମୃତ୍ୟୁର ମତୋ ସ୍ତର,
ମୃତ୍ୟୁର ମତୋ ନିଷ୍ଠୁର—ତବୁ ତୋ ଶାନ୍ତି । ବିଛାନାୟ ପାଶ କିରେ
ଆମରା ଚୋଥ ବୁଜଳାମ । ବଡ଼ କେଟେ ଗେଛେ—ଧଂସେର ରେଖା ଏଁକେ
ଦିଯେ ଗେଛେ ଆମାଦେର ଜୀବନେର ଉପର । ତା ହୋକ, ଆମରା ଏଥିନ
ସୁମୁଖେ । ଗୋଲ କୋରୋ ନା ତୋମରା, ଏକଟୁ ସୁମୁତେ ଦାଓ ।

মা বললেন : ‘অপর্ণা, তুই তোর মা-র কাছে গিয়ে
থাকবি কিছুদিন ?’

‘তোমাদের কাছেই বেশ আছি ।’

‘জায়গা বদলালে মনটা হয়তো—’

‘আমার কাছে সব জায়গাই সমান ।’

‘তবু একবার ঘূরে এলে দোষ কী । আর শরীরও—’

‘শরীর !’ এ একটি কথা দিয়ে অনেক কথা বললেন
অপর্ণা-দি ।

‘তাঁছাড়া,’ মা একটা যুক্তি বের করলেন : ‘মা-র সঙ্গে
কতকাল তোর দেখাও হয় না ।’

যদি এতদিন দেখা না-হ’য়ে চ’লে থাকে, তা-হ’লে এখনো
চলবে, দেখা হবার সময় এটা নয়—আমার মা তা জানতেন । তিনি
জানতেন, তার নিজের পরিবারের সঙ্গে অপর্ণার হস্তয়ের
যোগাযোগ শিথিল । তার দুর্ভাগ্যকে সে চাপাতে চায় না তাদের
উপর, তার এই ধৰ্মসন্তুপ-জীবন নিয়ে দেখা দিতে চায় না
তাদের সামনে । কিন্তু মা মনকে বেঁধেছিলেন শক্ত ক’রে ।
সমস্ত কান্নার আর প্রার্থনার অতীত, মীমাংসা যখন হ’য়ে গেলো,
তখন তিনি যেন ব্যাপারটাকে ঘা-হোক ক’রে মেনে নিলেন ।
তাঁর সেই দৃঢ়তায় নিজের প্রতি নিষ্ঠুরতা ছিলো ; দূর থেকে লক্ষ্য

ଖୁଲ୍ଲ ଗୋଦୁଣ

କ'ରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜାଗତେ ଆମାର, ସନ୍ତ୍ରମ ହ'ତୋ । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟେ ତଥିଲା
ଆମାର—ଏହି ନାଟକେର କର୍ଯ୍ୟକଟି ପାତ୍ର-ପାତ୍ରୀ—ଆଶ୍ରୟ ପେଯେଛିଲୁମ ।
ବେଳେ ଗିଯେଛିଲୁମ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିତେ । ତିନି ଏମନ ଭାଗ କରିବେ
ଯେନ କିଞ୍ଚିତ୍ ହୟନି । ଏକଜନେର ଜୟ ଆର-ଏକଜନେର ବିନାଶ ତିନି
ହ'ତେ ଦେବେନ ନା କିଞ୍ଚିତ୍ ହେ । ତାଇ ତିନି ତାଙ୍କ ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ଗୋହାଟିତେ
ପାଠାବାର ଜୟ ଏକଟୁ ସ୍ପଷ୍ଟତିତେ ବ୍ୟାଗ୍ର ହ'ଯେ ଉଠିଲେନ । ଜୀବନେର
ସୋନାର ତରୀ ସେଥାନେ ଭ'ରେ ଉଠିଲୋ, ଆର ସେଥାନେ ଭରା ତରୀର
ଭରାଡୁବି ହ'ଲୋ, ସେଥାନ ଥେକେ ଅନ୍ୟ କୋଥାଓ ନା-ଗେଲେ ମେଯେଟା
ଜୀଇଯେ ଉଠିବେ କେମନ କ'ରେ ? ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ସେ ବିଯେର ପରେ ସ୍ଵାମୀର
ଘରେ ପାଠାତେ ହେ, ଏ-କଥା ଭାବତେ ଏକଦି ତାଙ୍କ ଚୋଥେ ଜଳ
ଆସିତୋ । ଆଶାତୀତଭାବେ, ବୋଧହୟ ଏକଟୁ ବିକୃତଭାବେ, ବିଧାତା
ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିଲେନ । ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ସ୍ଵାମୀର ଘର କରିବେ ହ'ଲୋ ନା ।
ଅପର୍ଣ୍ଣକେ ଏମେ ଦିଲେନ ତାଙ୍କ କାହେଇ, ଚିରଜନ୍ମେର ଘତୋ ।
—କିନ୍ତୁ ଏହି କି ତିନି ଚେଯେଛିଲେନ ? ସେମ ନିଜେର ଉପର, ନିଜେର
ଦୁର୍ବଲତାର ଉପର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ଜୟ ଏବାର ତିନିଇ ଚାଇଲେନ
ତାକେ ଦୂରେ ପାଠାତେ ।

କିନ୍ତୁ ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ବଲିଲେନ, ‘ଏଥାନ ଥେକେ ଗିଯେ ଆମାର ଭାଲୋ
ଲାଗିବେ ନା କୋଥାଓ ।’

‘ବେଶ ତୋ, ଭାଲୋ ନା ଲାଗେ ଚ'ଲେ ଆସିବେ କତକଣ ।’

ଅପର୍ଣ୍ଣ-ଦି ଅନୁନୟ କରିଲେନ, ‘ଆମି ଏଥାନେଇ ଥାକି ।’

ମା ତବୁ ଅବିଚଳିତ । ‘ଶୁମରେ ମରିବେ ନାକି ଏଥାନେ ବସେ ?
ନା, କିଞ୍ଚିତ୍ ନା ।’ ଏଥାନେ, ଏ-ବାଡିତେ ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ମୃତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ

ଧୂମ ର ଗୋଧୁଳି

କୋଣେକୋଣେ ଜ'ମେ ଆହେ ସ୍ଥାର ପୁଷ୍ପ । ନତୁନ ଜାୟଗାୟ—
ମାନେ ଛେଲେବେଳାର ପୁରୋନୋ ଜାୟଗାୟ—ନିଜେକେ ଆବାର ନତୁନ
ଲାଗବେ, ଓର ମନ ଅବସର ପାବେ ଜୀବନେର ମାଟିତେ ନତୁନ ଶିକ୍ଷ
ମେଲେ ଦେବାର । କୌ ଆର ହେଁଯେ—ଏର ଚେଯେଓ ବଡ଼ୋ ଦୁଃଖ ସହ
କରତେ ହ୍ୟ ନା ମାନୁଷକେ ?

ବେଶ ପ୍ରତିବାଦ କରବାର ଶକ୍ତି ଅପର୍ଗା-ଦିର ଛିଲୋ ନା ।
ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଛିଲୋ ନା ତାଁର । ମା ଜେବ କରିଲେନ । ଏମନ୍ତ ମନେ
ହ'ତେ ପାରତେ ସେ ଅପର୍ଗା ଏ-ବାଡି ଥେକେ ଚ'ଲେ ଗେଲେ ତିନି
ବୁନ୍ଦେ । ହ୍ୟତେ ତା ଖାନିକଟା ସତିଗୁ । ଆର ବୋଧହ୍ୟ ତାଁର
ସହ ହଞ୍ଚିଲୋ ନା ଅପର୍ଗାର ଏହି ମୃତ୍ୟୁମୟ ମୂର୍ତ୍ତି । ହ୍ୟତେ—ବାଇରେ ଥେକେ
ଆମରା ଘେଟୁକୁ ବୁଝିବେ—ପାରତୁମ ତାର ଚେଯେ ଅନେକ, ଅନେକ ବେଶ
କଟ । ତିନି ସହ କରିଲେନ ନିଜେର ମନେ । ଅପର୍ଗାକେ ଦୂରେ
ପାଠାବାର ଚେଷ୍ଟା—ଏଟା ତାର ପ୍ରତି ତୀର ଭାଲୋବାସାରଇ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ।
ଭାଲୋବାସାର ଦାୟ ଅନେକ, ଭାଲୋବାସାର ଦୁଃଖ ବିଚିତ୍ର ।

ଗୋହାଟ ଥେକେ ଅପର୍ଗା-ଦି କରେକଟି ଚିଠି ଲିଖେଛିଲନ
ଆମାକେ । ଛୋଟେ ଚିଠି, ବିଷାଦେ ମଧୁର, ରଙ୍ଗାଲି-ଧୂମର । ଶୋକେର
ଜଡ଼ିମା ଠେଲେ ଫେଲେ ତାଁର ମନ ଆସ୍ତେ-ଆସ୍ତେ ଯେନ ବୈଚେ ଉଠିଛେ ।
ମା ଟିକଇ ବୁଝେଛିଲେନ । ସେ-ଚିଠିଶୁଳି ଆମି ଅନେକଦିନ ରେଖେ
ଦିଯେଛିଲୁମ ସଙ୍ଗେ-ସଙ୍ଗେ—କଥନ ଅଲକ୍ଷିତେ କୋନ ଶୃଙ୍ଖତାଯ ମିଲିଯେ
ଗିଯେଛିଲୋ ଜାନତେଓ ପାରିନି । ଚିଠିଶୁଳି ଏଥି କାହିଁ ଧାକଲେ
ଭାଲୋ ଲାଗିବେ । ଏଥି, ଏହି ଗୋଧୁଳି-ମାନ ଆଲୋଯ ପ'ଢ଼େ
ଦେଖିବୁମ ଆର-ଏକବାର । ଏହି ତୋ ସମୟ । କୋନୋ କାଜ ନେଇ

ଧୂମ ର ଗୋଧୂଳି

ଏଥିରେ ହାତେ । ଅନେକ ଦେଖେছି, ଅନେକ କରେଛି; ଏଇବାର ଗୋଧୂଳିର ଛାଯା-ଚାନ । ମୁକ୍ତିଚାନ । ଆଲୋ ନିବେ ଏଲୋ, କଥା ବୁଝେ ଏଲୋ ସମୁଦ୍ର-ପାର-ହେ-ଆସା କୋଣୋ ପାଥିର କ୍ଲାନ୍ଟ ଡାନାର ମତୋ । ଏହି କ୍ଲାନ୍ଟର ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵର ମିଳତୋ ସେଇ ଚିଠିଗୁଲିର । କିନ୍ତୁ ନେଇ—ଅପର୍ଗା-ଦିର ଏକଟି ଚିଠି ଆମାର କାହେ ନେଇ—ନା ଚିଠି, ନା ଛବି, ନା ଏକଗୋଡ଼ା ଚଲ । କିନ୍ତୁ ନା ।

এইবাব মা-র ভাবনা হ'লো মায়াকে নিয়ে। মায়ার নির্ভর এখন সম্পূর্ণরূপে আমাদের উপর। কিন্তু যার উপর নির্ভর ক'রে তার সাথে জীবন কাটবে সে-মানুষ তো অন্য একজন। সন্ধান শুরু হ'লো তার।

বেশি দূর যেতে হ'লো না। বিনয়েন্দ্রকে পাওয়া গেলো হাতের কাছে। মা একদিন প্রসঙ্গক্রমে কথাটা পাড়লেন। একটু সূক্ষ্মভাবে, একটু আলগোছে। কিন্তু তার দরকার ছিলো না; বিনয়েন্দ্র 'সোজা কথার মানুষ। স্পষ্ট বললেন, 'আমার কি অমন সৌভাগ্য হবে ?'

মায়ার বয়স তখন আঠারো। আর আমি সেবার বি. এ. পরীক্ষা দিয়েছি। স্বতরাং আমিই ছোটো—আমার মা-র চোখে, সংসারের চোখে, সকলের চোখে। আমি আমলে আনবার মতোই নই। চিরকাল আমি নিজের মধ্যে প্রচলন, অবলুপ্ত। চিরকাল আমি নৌরব। আমারও যে কোনো বিষয়ে কিছু বল্বার থাকতে পারে, মা-র তা কখনো মনে হয়নি। মনে হবার কথাও নয়।

কিন্তু না, আর না। সময় এসেছে এইবাব। আমার মন, আমার মনের কথা, এবাব তুমি জ'লে ওঠো খড়গের মতো দীপ্তি। পার হ'য়ে যাও পরীক্ষা। ভয় কোরো না; আঘাতে বিপর্বে

ଧୂମ ପୋଡୁଳି

ବନ୍ଦୀଯୁ ତାମିଯେ ଦାଓ ଜୀବନେର ପ୍ରାନ୍ତ ଥେକେ ପ୍ରାନ୍ତ । ମନ, ଆମାର ମନ, ଭୟ କୋରୋ ନା । ତୋମାର ଜୟ ହବେ । ଦୁ' ହାତ ବାଡ଼ିଯେ ଦାଓ, ଛିନିଯେ ନାଓ ଦୁଃଖାହସେ ।—ମାଯା, ମାଯା, ମାଯା, ତୋମାକେ ଛେଡେ ଆମି କୀ କ'ରେ ବଁଚବୋ ।

ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାରେ, ବାଲିଶେର ଉପର ମୁଖ ଚେପେ ଧ'ରେ ଆମି ବାର-ବାର ବଲତେ ଲାଗଲୁମ : ‘ତୋମାକେ ଛେଡେ ଆମି କୀ କ'ରେ ବଁଚବୋ ?’ ଅନ୍ଧକାର ଯେନ ନିଶାସେର ସ୍ଵରେ ବଲତୋ : ‘କେନ ତୁମି ଆମାକେ ଛେଡେ ଯାବେ ?’ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦେୟାଲେର ଭିତର ଦିଯେ ପାଶେର ସରେ ଯୁମୋନୋ ମାଯାକେ ଆମି ସ୍ପଷ୍ଟ କ'ରେ, ନିବିଡ଼ କ'ରେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତାମ । ଦେୟାଲ ଯେନ ସ'ରେ ଗେଛେ, ଆଡ଼ାଲ ଯେନ ଘୁଜେ ଗେଛେ । ଆମି ତାକେ ଦେଖିତେ ପେତାମ, ଖୋଲା ଚୋଥେ ତାକିଯେ ଆହେ ଅନ୍ଧକାରେ । ‘ସେ ବଲତୋ ମୃଦୁଷ୍ଵରେ, ଚୁପେ-ଚୁପେ, ‘ଆମି ଯାବୋ ନା, ତୋମାକେ ଛେଡେ ଆମି ଯାବୋ ନା; ଆମାକେ ଧ'ରେ ରାଖୋ, ଆମାକେ ଧ'ରେ ରାଖୋ ।’

. ତାରପର, ଅନେକ ଶୁମହାରା ରାତ କାଟିଯେ, ବାଡ଼ିର ହାଓୟା ସଥିନ ବିବାହେର ପ୍ରସ୍ତାବନାୟ ଗୁଞ୍ଜିତ, ଏକ ରାତ୍ରେ ଆମି ମା-ର କାହେ ଗିଯେ ବଲଲାମ, ‘ମା, ମାଯାର ନାକି ବିଯେ ?’

ମା କାଗଜ-ପେନସିଲ ନିଯେ କୀ-ଏକଟା ହିଶେବ କରିଛିଲେନ, ମୁଖ ତୁଲେ ଆମାର ଦିକେ ତାକାଲେନ । ବଲଲେନ ନା କିନ୍ତୁ ।

ଆମି ଆବାର ବଲଲାମ, ‘ତୋମାକେ ଏକଟା କଥା ବଲତେ ଚାଇ ।’
‘କୀ ରେ ? କୀ ?’

କୀ କ'ରେ ଯେ କଥାଟା ମୁଖ ଦିଯେ ବେର କରତେ ପେରେଛିଲାମ, ଆଜ

ଖୁମର ଗୋଧୁଳି

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମି ତା ଜାନି ନା । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟ-ସତ୍ୟ ଆମି ନିଜେରେ
ବଲତେ ଶୁନିଲାମ : ‘ଆମି ମାୟାକେ ବିଯେ କରବୋ ।’

‘ତୁହି !’ ମାନ୍ଦର ଶାନ୍ତ ମୁଖେ ହଠାତେ ଦେଖିଲାମ ରୋଗସ୍ତରାର ମତେ
ବୈଧାପାତ ।

‘ହୀଁ, ଆମି ।’

ମୌ ଖାନିକଙ୍କଣ ତାକିଯେ ରହିଲେନ ଆମାର ମୁଖେର ଦିକେ । ତାରପର
‘ତୋର ମାଥାଯ ଏ-ସବ ଚକିଯେଛେ କେ, ଶୁଣି ?’

ଆମି ବଲିଲାମ : ‘ଏ ଛାଡ଼ା ଆର-କିଛୁ ହ’ତେ ପାରେ ନା, ମା ।’

ମା ଚୂପ କ’ରେ ରହିଲେନ । ତାର ମୁଖେର ବୈଧାପାତ ନରମ ହ’ଦେ
ଏଲୋ ଆନ୍ତେ-ଆନ୍ତେ, ତାରପର ହାସିର ଆଭାସ ଫୁଟିଲୋ ଠୋଟେ
ନିଜେର ହୃଦ୍ଦିପିତ୍ତେର ଶଦ ଶୁନିତେ-ଶୁନିତେ ଆମି ବଲିଲାମ, ‘କିମ୍ବା
ବଲଛୋ ନା ସେ ?’

‘ପାଗଳା ।’ ବ’ଲେ ମା ହିଶେବେର କାଗଜେ ଚୋଥ ନାମାଲେନ ।

‘କେନ, ମା, କେନ ?’ ବ୍ୟାକୁଳ ଆବେଗେ ଆମି ବଲତେ ଲାଗଳାମ :
‘ଏ ତୋ ଶୁଦ୍ଧ ଆମାର କଥାଇ ନଯ—ଓକେ—ମାୟାକେ ସଦି ଜିଗେମ
କରୋ—ଓର ମନେର କଥା ସଦି ମାନୋ—ଓର ଶୁଦ୍ଧ ସଦି ଚାଓ—’

କଥା ଶେଷ କରତେ ପାରିଲାମ ନା, ଗଲା ଶୁକିଯେ ଏଲୋ, ମନେ
ହ’ଲୋ ଦମ ଆଟିକେ ମ’ରେ ଯାବୋ । ତଥନ ମା ଆମାର ଚୋଥେ ଚୋଥ
ରେଖେ ବଲିଲେନ, ‘ତୁମି ସା ବଲଛୋ ତା ତୋ ହବାର ନଯ ।’

‘କେନ, ମା, କେନ ?’ କତ କଥାର ଆକୁଲିବିଳି ବୁକେର
ମଧ୍ୟେ, କିନ୍ତୁ ଗଲା ଦିଯେ ବେରୋଯ ଶୁଦ୍ଧ କାନ୍ଦାର ମତୋ କଟେର
ଏକଟା ‘କେନ’ ।

ଖୁମର ଗୋଧୂଳି

‘କେନ, ଜିଗେସ କରଛୋ?’ ହାତେର ପେନସିଲଟା ମା ନାମିଙ୍ଗେ
ରାଖଲେନ ମେରେତେ । ‘ତୋମାର ଅପର୍ଗା-ଦିକେ ଭୁଲେ ଗେଲେ ଏର ମଧ୍ୟେ ?
ଏ ମାନୁଷେରଇ ବୋନେର ସଙ୍ଗେ ଆବାର—ଆମି ବେଁଚେ ଥାକତେ ତା
ହବେ ନା, ଜେମୋ ।’

ଆମି ନିଃଶ୍ଵର, ଆମି ରୁଦ୍ଧଶାସ ।

‘ଆର ଓ-କଥା ମନେଓ ଏମୋ ନା ତୁମି ।...କଟ୍ ?’ ଆମାର
ମୁଖେର ଦିକେ ମା ଏମନ କ'ରେ ତାକାଲୁନ ସେ ଆମାର ଲଞ୍ଜା କରଲେ
ଏ-କଥା ଭେବେ ସେ ଆମାକେ ଦୁଃଖୀର ମତୋ ଦେଖାଛେ—ତାଡ଼ାତାଡ଼ି
ମାଥା ନିୟୁ କରଲୁମ, କିନ୍ତୁ ମା ତବୁ ଦୟା କରଲେନ ନା ଆମାକେ, ଆରୋ
ବଲତେ ଲାଗଲେନ, ‘ତୋମାର କଟ୍ ? ଅପର୍ଗାର କଥା ଭାବେ କଥନେ
ମନେ-ମନେ ? ଓ-ମେଯେଟାକେ ନିୟେ ଥୁବ ତୋ-ସୁଖ ହ'ଲୋ ଆମାର—
ଏଥନ ତୁମି ବୁଝି ଏଲେ ମାୟାର ଜୀବନ ନଷ୍ଟ କରତେ ।’

ନଷ୍ଟ !

‘ମାୟାକେ ତୁମି ସତି ସଦି ଭାଲୋବାସୋ, ତବେ ନିଶ୍ଚଯଇ ତୁମି
ଭାଲୋ ହବେ, ତାକେ ସୁଖୀ ହ'ତେ ଦେବେ ।’ ଆଦେଶେର ସୁରେ ଏ-କଥା
ବ'ଲେ ମା ଉଠେ ଦାଡ଼ାଲେନ ଏକଟା କୁନ୍ଦ ବିଷୟେର ଦ୍ରୁତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କ'ରେ ।
‘ସଦିଓ ଆମି ତା'ର ଚାଇତେ ଏକ ମାଥା ଲଞ୍ଜା, ତବୁ ତା'ର ସାମନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ
ଛୋଟୋ ମନେ ହ'ଲୋ ନିଜେକେ । କଥା ବଲଲୁମ ନା, ଆର ବଲବାର କୀ
ଛିଲୋ ? ଆମି ଭାଲୋ ହଲାମ, ମାୟାକେ ସୁଖୀ ହ'ତେ ଦିଲାମ; ଆମି
ମାୟାକେ ଭାଲୋବାସି ।

ବୈଶାଖେର ପ୍ରଥମେ ଦିନ ଶ୍ଵିର ହ'ଲୋ । ଚତ୍ରଶେଷେର ଏକ ରାତ୍ରେ ମାୟା
ଏଲେ ଆମାର ସରେ । ଶୁଯେ-ଶୁଯେ ବଇ ପଡ଼ିଛି—ଏ ଏକଟି କାଜଇ ତୋ

ଶୁର ଗୋଟିଲି

ଆମିଆମି । ଆମାର ବିଛାନାର ପାଶେ ଦୀଡ଼ାଳେ ଚୁପ କ'ରେ
ଆମାର ଚୋଥ ସ'ରେ ଏଲୋ ବହି ଥେକେ ତାର ମୁଖେ ।

ଏକ ଦୀର୍ଘ ମୁହଁତ, ଆମରା ପରମ୍ପରର ଚୋଥେ ତାକିଯେ ଝଇଲୁମ,
ଶୁଣ । ତାରପର ମାୟା ବଲଲୋ :

‘ତୋମାକେ ଏକଟା କଥା ବଜାତେ ଏଲାମ ।’

‘କୀ—?’

‘ଆମି ତୋମାକେ ଭାଲୋବାସତାମ ।’

‘ଆମି ।’

ମାୟା ଚୁପ କ'ରେ ଦୀଡ଼ିଯେ ଝଇଲେ, ଆମାର କିଛୁ ବଜବାବ
ଅପେକ୍ଷାଯ । ଆମି କିଛୁଇ ବଲଲାମ ନା ।

‘ଆର-କିଛୁ ତୋମାର ବଲବାର ନେଇ ? ଏକଟା କଥାଓ ତୋମା
ବଲବାର ନେଇ ଆମାକେ ?’

‘ଅନେକ କଥାଇ ଛିଲୋ, କିନ୍ତୁ ଆର କି ସମୟ ଆଛେ ।’

‘ସମୟ କ'ରେ ନିତେ ତୁମି ପାରଲେ ନା ?’

‘ଆମି ଚୁପ !

ମାୟା ଆବାର ବଲଲୋ, ‘ଏଥିନୋ କି ସମୟ ନେଇ ?’

ତଥନ ଆମି ବାଲିଶେ ମୁଖ ଢେକେ ଚାପା ଗଲାଯ ବଲଲା
‘ଥାକ—ଚୁପ କରୋ—ତୁମି ଧାଓ ।’

ଆମି ଭାଲୋ, ଆମି ଭାଲୋବାସି ; ଆମି ଭୌର, ଆମି ଦୂରଳ

শেষ। কালির একটা আঁচড় ; একটা দীর্ঘাস ; জানলার
শব্দের রত্তির আকাশ। তারপর শুম। শুম, স্বপ্ন। স্বপ্নের মধ্যে
জন্ম। মোহূলিতে অপর্ণ-দির মুখ কি আজ দেখবো ? আমা
টেবলপুর্ণ ইকন-পরামো, ঘর ভুঁরে ছায়া। হঠাৎ সেবিয়ে
তাকিয়ে যাকে উঠি : মনে হয় যেনে সেই ছায়ার শুহা থেবে
অপর্ণ-দিরবিয়ে এসেম, অঙ্ককারে গ্রি তো তাঁর আঁচলের অল্পাং
বিলিমিতি তাঁকে কি আর কথনো দেখবো না ? এ
পৃথিবীতে, ই জীবনে ? আশ্চর্য—কবে তিনি ভেসে গিয়েছিলেন
আসামি গীর খরস্তোতে, সেই কথাটাই কি বিধাতা চিরকা
মনে ক'রে রাখলেন ? সে-কথা আমিই তো প্রায় ভুলে
বসেছি। মাঝের বিয়ের উপলক্ষ্যে তাঁকে আনতে যে-লোক গোহা
গিয়েছিলো স ফিরে এসেছিলো এক। অপর্ণ-দি আসেননি
রাত্রে কথনচনি বাড়ি থেকে বেরিয়ে গিয়েছিলেন, কেউ জানে
পারেনি। প'র দুপুরে জল-পুলিশের এক লঞ্চ অঙ্কপুত্রে কুড়ি
কেজি দেয়েছিলো তাকে। বাঁচাবার চেষ্টা করার আর সময় ছিলো
তখন। তিনি আসতে চাননি বিয়েতে, কিছুতেই আসতে চাননি
কিন্তু সব দিক থেকে পিঢ়াপিঢ়ি। এড়াবার পথ ছিলো একটাই
কেন আসতে ননি ? কেন চাইবেন ? কেন কেলবেন তাঁ
অশুভ ছায়া উদ্বের রাত্রিতে ? কেন আনবেন ধংসের !

ମିଳନେର ମୁଖ୍ୟମୁଖ ? ତିନିଓ ପେଯେଛିଲେନ ମିଳନେର ମହାଲୋକ—
ଏହି ବାଡ଼ିତେ—ମାତ୍ରି କରେକ ବହର ଆଗେ—କେବ ମହ ବସିଥିଲୁ
ମୂତ୍ରିର ନିର୍ମର୍ମ ପ୍ରହାର ?...ଦୋଷ ଦିଇ ନା ତାଙ୍କେ, ଶୁଣୁ ଥିଲା
ଲାଗେ ଏ-କଥା ଭାବତେ ସେ ତାଙ୍କେ ପାଓଯା ଗିଯାଇଲୋ
ଶୁନ୍ଦର ମାନ୍ୟ, ଅମନ ଶୁନ୍ଦର ମେଯେ—କେମନ ଜାରି
ହେଲେଛିଲେନ ?...କିନ୍ତୁ ସେ-କଥା ଆମି ମନେଓ ଆନି ନା : ମନୋନେ
ବଲି, ତୁମି ନଦୀ, ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି, ତୁମି ଜଳେର ମଧ୍ୟେ ଜଳ, ନଦୀର
ଲାବଣ୍ୟ, ତୁମି ଶ୍ରୋତରେ ଆନନ୍ଦ । ଆମି ତୋମାର ଭାବି ନା
ସେ ତୁମି ନେଇ ; ଆମାର ଭାବନାର ଆକାଶେ ଇହି ପର ଛବି
ଭେସେ ଯାଇ—ସେଥାନେ ଅପର୍ଣ୍ଣା-ଦି, ସେଥାନେ ତୁମି ଆହ, ସେଥାନେ
ତୋମାର ମୁଖ ଝଲକ୍ତୁ—ତାରାର ମୁତୋ, ସେ-ତାରା ମୁଖ ଧୋଇ ରାତରିର
ଶୈରେ, ଏକଲା ଆକାଶେ, କୋନୋ-ଏକ ଏକଲା ଜେଗେ-ଥାକା
ମାନ୍ୟକେ, ଚୁପେ-ଚୁପେ, ପୃଥିବୀର ସକଳ ସୁମୋନୋ ମାନ୍ୟକ ଲୁକିଯେ ।
ଏହି ଆମାର ଏକା-ଜାଗା ରାତି, ଆମାର ଅନ୍ଧାର, ଆମାର
ନିର୍ଜନତା ଆଜ ତୋମାକେ ଦିଲାମ—ନାଓ, ହାତ ଡିଯେ ନାଓ,
ଏକବାର ସଲୋ ସେ ଭୁଲେ ଯାଓନି ।